

Nesnesitelná lehkost bytí

Milan Kundera

– PRVNÍ ČÁST –

– Lehkost a tíha –

– 1. –

Myšlenka o věčném návratu je tajemná a Nietzsche jí uvedl ostatní filosofy do rozpaků: pomyslit, že by se jednou všechno opakovalo, jako jsme to už zažili, a že by se i to opakování ještě do nekonečna opakovalo! Co chce říci ten pomatený mýtus?

Mýtus věčného návratu říká per negationem, že život, který zmizí jednou provždy, který se nenavrátil, je podoben stínu, je bez váhy, je předem mrtvý a byl-li strašný, krásný, vznešený, ta hrůza, vznešenost či krása nic neznamenají. Nemusíme je brát na vědomí stejně jako válku mezi dvěma africkými státy ve čtrnáctém století, která nezměnila nic na tváři světa, přestože v ní zahynulo v nevýslovných mukách tři sta tisíc černochů.

Změní se něco na válce dvou afrických států ve čtrnáctém století, bude-li se nesčetněkrát opakovat ve věčném návratu?

Změní: stane se z ní blok, který ční a trvá, a její blbost bude neodčinitelná.

Kdyby se francouzská revoluce měla věčně opakovat, francouzská historiografie by byla méně pyšná na Robespiera. Protože však mluví o něčem, co se nenavrátil, krvavá léta se proměnila v pouhá slova, teorie, diskuse, stala se lehčí než peří, nenahánějí strach. Je nekonečný rozdíl mezi

Robespierrem, který se vyskytl jen jednou v dějinách a Robespierrem, který by se věčně vracel usekávat Francouzům hlavy.

Řekněme tedy, že myšlenka věčného návratu znamená jistou perspektivu, z níž se věci jeví jinak, než jak je známe: jeví se bez polehčující okolnosti své pomíjivosti. Tato polehčující okolnost nám totiž zabraňuje pronést jakýkoli odsudek. Jak je možno odsoudit něco, co pomíjí? Červánky zániku ozařují všechno kouzlem nostalgie; i guillotinu.

Přistihl jsem se nedávno při neuvěřitelném pocitu: listoval jsem knihou o Hitlerovi a nad některými fotografiemi jsem pocítil dojetí: připomněly mi totiž čas mého dětství; prožil jsem ho za války; někteří příbuzní mi zahynuli v Hitlerových koncentracích; ale co byla jejich smrt proti tomu, že mi fotografie Hitlera připomněla zaniklý čas mého života, čas, který se nevrátí?

Toto smíření s Hitlerem prokazuje hlubokou mravní perversi spojenou se světem založeným esenciálně na neexistenci návratu, protože v tom světě je vše předem odpuštěno a tedy i vše cynicky dovoleno.

– 2. –

Bude-li se každá vteřina našeho života nekonečněkrát opakovat, jsme přikováni k věčnosti jak Ježíš Kristus ke kříži. Taková představa je hrozná. Ve světě věčného návratu leží na každém gestu tíha nesnesitelné odpovědnosti. To, je důvod, proč Nietzsche nazýval myšlenku věčného návratu nejtěžším břemenem (das schwerste Gewicht).

Je-li věčný návrat nejtěžším břemenem, pak se mohou naše životy jevit na jeho pozadí ve vší nádherné lehkosti.

Ale je tíha opravdu hrozná a lehkost nádherná? Nejtěžší břemeno nás drtí, klesáme pod ním, tiskne nás k zemi. Ale v milostné poezii všech věků žena touží být zatížena břemenem mužova těla. Nejtěžší břemeno je tedy zároveň

obrazem nejintenzivnějšího naplnění života. Čím je břemeno těžší, tím je náš život blíže zemi, tím je skutečnější a pravdivější.

Naproti tomu absolutní nepřítomnost břemene způsobuje, že se člověk stává lehčí než vzduch, vzlétá do výše, vzdaluje se zemi, pozemskému bytí, stává se jen napůl skutečný a jeho pohyby jsou stejně svobodné jako bezvýznamné.

Co si tedy máme zvolit? Tíhu nebo lehkost?

Tuto otázku si kladl Parmenides v šestém století před Kristem. Viděl celý svět rozdělen na dvojice protikladů: světlo - tma; jemnost - hrubost; teplo - chlad; bytí - nebytí. Jeden pól protikladu byl pro něho pozitivní (světlo, teplo, jemnost, bytí), druhý negativní. Takové dělení na pozitivní a negativní pól nám může připadat dětinsky snadné. Až najeden případ: co je pozitivní, tíha nebo lehkost?

Parmenides odpověděl: lehkost je pozitivní, tíha je negativní.

Měl pravdu či ne? To je otázka. Jisté je jen jedno: protiklad tíha - lehkost je nejtajemnější a nejmnohovýznamnější ze všech protikladů.

– 3. –

Myslím na Tomáše už řadu let, ale teprve ve světle této úvahy jsem ho uviděl jasně. Viděl jsem ho, jak stojí u okna svého bytu a dívá se přes dvůr na zdi protějšího činžáku a neví, co má dělat.

Potkal Terezu poprvé asi před třemi týdny v jednom malém českém městě. Byli spolu sotva hodinu. Doprovázela ho na nádraží a čekala s ním až do chvíle, kdy nasedl do vlaku. O deset dnů později přijela za ním do Prahy. Milovali se spolu ještě téhož dne. V noci dostala horečku a zůstala pak celý týden s chřipkou v jeho bytě.

Pocítil tehdy nevysvětlitelnou lásku k té téměř neznámé dívce; zdálo se mu, že je to dítě, které někdo položil do ošatky vytřené smolou a poslal po vodě řeky, aby ji Tomáš vylovil na břeh své postele. Zůstala u něho týden, než se uzdravila, a pak zase odjela do svého města vzdáleného dvě stě kilometrů od Prahy. A tehdy přišla ta chvíle, o které jsem mluvil a která mi připadá jako klíč k jeho životu: stojí u okna, dívá se do dvora na zdi protějších činžáků a přemýšlí: Má ji pozvat do Prahy natrvalo? Báł se té odpovědnosti. Kdyby ji teď k sobě pozval, přijela by za ním, aby mu nabídla celý svůj život.

Anebo se jí už nemá hlásit? To by znamenalo, že Tereza zůstane servírkou v restauraci jednoho zapadlého města a on ji už nikdy neuvidí.

Chtěl, aby za ním přijela anebo nechtěl?

Díval se do dvora na protější zdi a hledal odpověď. Vzpomínal si znovu a znovu, jak ležela na jeho gauči; nepřipomínala mu nikoho z jeho předchozího života. Nebyla to ani milenka ani manželka. Bylo to dítě, které vytáhl z ošatky vytřené smolou a položil na břeh své postele. Usnula. Přiklekl k ní. Její horečnatý dech se zrychlil a ozvalo se slabounké zaúpění. Přitiskl svou tvář k její a šeptal jí do spánku uklidňující slova. Po chvíli cítil, že se její dech klidní a její tvář se maně pozvedává k jeho tváři. Cítil z jejích úst jemný pach horečky a vdechoval ho, jako by se chtěl naplnit důvěrností jejího těla. A v té chvíli si představil, že je u něho už mnoho let a že umírá. Měl náhle jasný pocit, že by její smrt nepřežil. Položil by se vedle ní a chtěl by zemřít s ní. Pohnut tou představou, vtiskl v té chvíli tvář do polštáře vedle její hlavy a dlouho tak zůstal.

Stál teď u okna a dovolával se té chvíle. Co to mohlo být jiného než láska, která se mu takto přišla dát poznat?

Ale by1a to láska? Pocit, že chce umřít vedle ní byl evidentně neuměřený: vždyť se s ní tehdy viděl teprve podruhé v životě! Nebyla to tedy jen hysterie člověka, který si v hloubi duše uvědomoval svou neschopnost lásky a začal ji proto sám sobě předstírat? Jeho podvědomí bylo přítom tak zbabělé, že si zvolilo ke své komedii právě tuto ubohou servírku ze zapadlého města, která neměla skoro žádnou šanci vstoupit do jeho života!

Díval se do dvora na špinavé zdi a uvědomoval si, že neví, byla-li to hysterie nebo láska.

A bylo mu líto, že v takové situaci, kdy skutečný muž by uměl okamžitě jednat, on váhá a zbavuje tak nejkrásnější chvíli, jakou kdy zažil (klečel u jejího lůžka a zdálo se mu, že by nepřežil její smrt) jejího významu.

Zlobil se na sebe a pak ho napadlo, že je to vlastně docela přirozené, že neví, co chce:

Člověk nikdy nemůže vědět, co má chtít, protože žije jen jeden život a nemůže ho nijak porovnávat se svými předchozími životy, ani ho opravit v následujících životech.

Je lepší být s Terezou anebo zůstat sám? Neexistuje žádná možnost ověřit, které rozhodnutí je lepší, protože neexistuje žádné srovnání. Člověk žije všechno hned napoprvé a bez přípravy. Jako kdyby herec hrál představení bez jakékoli zkoušky. Ale za co může život stát, je-li první zkouška na život už životem samým? Život se proto vždycky podobá skice. Ale ani skica není přesné slovo, protože skica je vždycky náčrtem něčeho, přípravou na obraz, kdežto skica, jíž je náš život, je skicou k ničemu, náčrtem bez obrazu.

Einmal ist keinmal, říká si Tomáš německé úsloví. Co se uděje jen jednou, jako by se nestalo nikdy. Smí-li člověk žít jen jeden život, je to jako by nežil vůbec.

– 4. –

Ale pak jednoho dne v přestávce mezi dvěma operacemi volala ho sestra k telefonu. Uslyšel ve sluchátku Terezin hlas. Volala mu z nádraží. Zaradoval se. Bohužel, měl na ten večer smluvenu návštěvu, takže ji k sobě pozval až na příští den. Jen co zavěsil sluchátko, vyčítal si, že jí neřekl, ať přijde hned. Měl přece ještě čas návštěvu odřici! Představoval si, co Tereza bude dělat v Praze celých šestatřicet hodin před jejich setkáním a měl chuť si sednout do auta a hledat ji po pražských ulicích.

Přišla dalšího dne večer, měla přes rameno pověšenou kabelku na dlouhém řemenu, připadala mu elegantnější než posledně. V ruce držela tlustou knihu. Byla to Tolstého Anna Karenina. Chovala se vesele, dokonce trochu hlučně, a snažila se mu dát najevo, že se u něho stavila jen náhodou, díky zvláštní příležitosti: je v Praze ze služebních důvodů, eventuelně (její výpovědi byly velmi nejasné) aby si tu našla zaměstnání.

Pak leželi nazí a unaveni vedle sebe na gauči. Byla už noc. Ptal se jí, kde je ubytována, aby ji tam odvezl autem. Odpověděla v rozpacích, že si hotel bude teprve hledat a že má kufr v úschovně na nádraží.

Ještě včera se bál, že kdyby ji pozval k sobě do Prahy, přijela by mu nabídnout celý svůj život. Když mu teď řekla, že má kufr v úschovně, blesklo mu hlavou, že v tom kufru je její život a že ho nechala zatím na nádraží, než mu jej nabídne.

Nasedl s ní do auta zaparkovaného před domem, zajel na nádraží, vyzvedl kufr (byl veliký a nesmírně těžký) a odvezl ho i s ní zpátky k sobě.

Jak to, že se tak náhle rozhodl, když skoro čtrnáct dnů váhal a nebyl s to jí poslat ani pohlednici s pozdravem?

Byl tím sám překvapen. Jednal proti svým zásadám. Před deseti lety se rozvedl se svou první ženou a prožíval rozvod ve slavnostní náladě, v jaké jiní oslavují svatbu. Uvědomil si, že nebyl zrozen pro to, aby žil po boku jakékoli ženy a že může být plně sám sebou jen jako svobodný mládenec. Snažil se pečlivě vytvořit systém svého života tak, aby se k němu už nikdy žádná žena nemohla nastěhovat s kufrem. To byl důvod, proč měl ve svém bytě jen jeden gauč. I když to byl gauč dosti široký, Tomáš tvrdil všem milenkám, že není s to usnout s nikým na společné posteli a odvážel je všechny po půlnoci do jejich domovů. Ostatně když u něho byla Tereza poprvé s chřipkou, nikdy s ní nespál. První noc strávil ve velkém křesle, další noc odjížděl do nemocnice, kde měl svůj kabinet a v něm pohovku, které používal při nočních službách.

Tentokrát však usnul vedle ní. Ráno se vzbudil a zjistil, že Tereza, která ještě spala, ho drží za ruku. To se tak drželi celou noc? Připadalo mu to těžko uvěřitelné.

Dýchala hluboce ze spánku, držela ho za ruku (pevně, nebyl s to se vymanit z toho sevření) a nesmírně těžký kufr stál vedle gauče.

Bál se uvolnit ruku z jejího sevření, aby ji neprobudil, a jen velmi opatrně se obrátil na bok, aby ji mohl lépe pozorovat.

Zase ho napadlo, že Tereza je dítě, které někdo položil do ošatky vytřené smolou a poslal po vodě. Není přece možno nechat plout košík s dítětem po rozbouřené řece! Kdyby dcera faraonova nebyla vylovila z vln košík s malým Mojžíšem, nebylo by Starého zákona a celé naší civilizace! Tolik starých mýtů začíná tím, že někdo zachrání pohozené dítě. Kdyby se Polybos neujal malého Oidipa, Sofokles by nenapsal svou nejkrásnější tragédii!

Tomáš si tehdy neuvědomoval, že metafory jsou nebezpečná věc. S metaforami není radno si hrát. Láska se může narodit z jediné metafory.

– 5. –

Žil se svou první ženou sotva dva roky a zplodil s ní jednoho syna. Při rozvodovém řízení přiřkl soud dítě matce a Tomáše odsoudil, aby na ně platil třetinu svého platu. Zaručil mu zároveň, že smí syna vidět každou druhou neděli.

Ale pokaždé, když se měl se synem sejít, matka si našla nějakou výmluvu. Kdyby jim byl nosil drahé dárky, dosáhl by jistě setkání snadněji. Pochopil, že si má synovu lásku u matky zaplatit a předplatit. Představil si, jak bude v budoucnu chtít donkichotsky vstípit synovi své názory, které byly ve všech směrech opačné než matčiny. Už dopředu se cítil unaven. Když mu jedné neděle matka opět na poslední chvíli odřekla schůzku se synem, rozhodl se náhle, že ho už nechce vidět nikdy v životě.

Proč by ostatně měl k tomuto dítěti, ke kterému ho nepoutalo nic než jedna neprozřetelná noc, cítit něco víc než ke komukoli jinému? Bude platit

pečlivě peníze, ale ať po něm nikdo nežádá, aby bojoval o právo na syna ve jménu nějakých otcovských citů!

Samozřejmě, s takovou úvahou nebyl nikdo ochoten souhlasit. Jeho vlastní rodiče ho odsoudili a prohlásili, že jestli se Tomáš odmítá zajímat o syna, oni, Tomášovi rodiče, se o svého syna přestanou zajímat též. Zůstali potom v okázale dobrých vztazích ke snaše a chlubili se vůkol svým příkladným postojem a smyslem pro spravedlnost.

Tak se mu podařilo zbavit během krátké doby manželky, syna, matky i otce. Zůstal mu po nich všech jen strach z žen. Toužil po nich, ale bál se jich. Musil si mezi strachem a touhou vytvořit jakýsi kompromis; nazýval ho slovy “erotické přátelství”. Tvrdil svým milenkám: jen nesentimentální vztah, kdy si jeden nedělá nárok na život a svobodu toho druhého, může přinést oběma štěstí.

Protože chtěl mít jistotu, že erotické přátelství nepřeroste nikdy v agresivitu lásky, scházel se s každou ze svých stálých milenek jen po velmi dlouhých přestávkách. Považoval tuto metodu za dokonalou a propagoval ji mezi přáteli: “je třeba dodržovat pravidlo čísla tři. Buď je možno se vidět s jednou ženou krátce po sobě, ale v tom případě nikdy ne více než třikrát. Anebo je možno se s ní stýkat dlouhá léta, ale jen za podmínky, že mezi jednotlivými setkáními uplynou nejméně tři týdny.”

Tento systém vytvořil pro Tomáše možnost nerozcházet se se stálými milenkami a mít zároveň značné množství nestálých. Nebyl vždycky pochopen. Ze všech přítelkyň mu nejlépe rozuměla Sabina. Byla to malířka. Říkala: “Mám tě ráda, protože jsi pravý opak kýče. V říši kýče bys byl monstrum. Neexistuje žádný scénář amerického nebo ruského filmu, kde bys mohl existovat jinak než jako odstrašující příklad.”

Na ni se obrátil o pomoc, když potřeboval sehnat pro Terezu v Praze nějaké zaměstnání. Tak jak to vyžadovala nepsaná pravidla erotického přátelství, slíbila mu, že udělá, co bude moci a opravdu objevila brzy místo ve fotografické laboratoři obrázkového týdeníku. To místo nevyžadovalo zvláštní kvalifikaci, ale přesto povýšilo Terezu ze statutu servírky do cechu zaměstnanců novin. Sama Terezu do redakce zavedla a Tomáš si v té chvíli říkal, že v životě neměl lepší přítelkyni než Sabinu.

Nepsaná smlouva erotického přátelství předpokládala, že Tomáš vyloučí lásku ze svého života. Ve chvíli, kdy by porušil tuto podmínku, jeho ostatní milenky by se octly ve druhořadém postavení a vzbouřily by se.

Proto také obstaral pro Terezu podnájem, do něhož musila odnést svůj těžký kufr. Chtěl nad ní bdít, chránit ji, těšit se její přítomností, ale necítil žádnou potřebu měnit způsob svého života. Nechtěl proto, aby se vědělo, že Tereza u něho spí. Společný spánek byl totiž corpus delicti lásky.

S jinými milenkami nikdy nespal. Když byl na návštěvě u nich, bylo to snadné, mohl odejít, kdy chtěl. Horší bylo, když ony byly u něho a on jim musil vysvětlovat, že je po půlnoci odveze domů, protože má potíže s nespavostí a není s to usnout v těsné blízkosti jiného člověka. Nebylo to daleko od pravdy, ale hlavní důvod byl horší a neodvažoval se jim ho světit: ve chvíli, která následovala po milování, měl nepřekonatelnou touhu zůstat sám; probouzet se uprostřed noci po boku cizí bytosti mu bylo nepříjemné; společné ranní vstávání ho odpuzovalo; netoužil, aby někdo slyšel, jak si v koupelně čistí zuby a intimita snídaně ve dvou ho nelákala.

Proto byl tolik překvapen, když se vzbudil a Tereza ho pevně držela za ruku. Díval se na ni a nemohl dost dobře pochopit, co se to stalo. Vzpomínal na právě uplynulé hodiny a zdálo se mu, že se z nich šíří vůně jakéhosi neznámého štěstí.

Od té doby se oba těšili na společný spánek. Řekl bych málem, že cílem milování nebyla pro ně rozkoš nýbrž spánek, který po ní následoval. Zejména ona nemohla spát bez něho. Když zůstávala někdy sama ve svém podnájmu (který se stával čím dál víc pouhým alibi), nemohla usnout celou noc. V jeho náručí usínala, i když byla sebevíc rozrušena. Vyprávěl jí šeptem pohádky, které pro ni vymýšlel, nesmysly, slova, která monotónně opakoval, a která byla útěšná nebo legrační. Ta slova se jí proměňovala ve

zmatené vidiny, které ji odváděly do prvního snu. Měl její spánek zcela v moci a ona usínala ve vteřině, kterou zvolil.

Když spali, držela se ho jako první noci: svírala pevně jeho zápěstí, jeho prst, jeho kotník. Když se chtěl vzdálit a neprobudit ji, musil použít lsti. Vyprostil prst (zápěstí, kotník) z jejího sevření, což ji vždycky napůl probudilo, protože si ho i ve spánku dobře hlídala. Utišila se, když jí vsunul do ruky místo svého zápěstí nějaký předmět (smotané pyžamo, střevíc, knihu), který pak svírala pevně, jako by to byl kus jeho těla.

Jednou, když ji právě uspal a ona byla teprve v první předsíni snu, takže mu byla ještě s to odpovídat na otázky, řekl jí: “Tak. A teď odejdu.” “Kam?” zeptala se. “Pryč,” řekl přísným hlasem. “Já jdu s tebou!” řekla a vztyčila se na posteli. “Ne, nesmíš. Odcházím navždycky,” řekl a šel z pokoje do předsíně. Vstala a s očima přimhouřenýma šla za ním. Byla jen v krátké košilce, pod kterou byla nahá. Její tvář byla nepohnutá, bez výrazu, ale její pohyby byly energické. Vyšel z předsíně na chodbu (společnou chodbu činžovního domu) a zavřel před ní dveře. Otevřela je prudce a šla za ním, přesvědčena ve svém snu, že jí chce odejít navždycky a že ho musí zadržet. Sešel po schodech na první odpočívadlo a tam na ni počkal. Sešla k němu, vzala ho za ruku a vedla si ho zpátky k sobě do postele.

Tomáš si říkal: milovat se se ženou a spát se ženou jsou dvě vášně nejen rozdílné, ale téměř protikladné. Láska se neprojevuje touhou po milování (tato touha se vztahuje na nespočetné množství žen), ale touhou po společném spánku (tato touha se vztahuje jen k jediné ženě).

– 7. –

Uprostřed noci začala úpět ze sna. Tomáš ji probudil, ale když uviděla jeho tvář, řekla s nenávisí: “Jdi pryč! Jdi pryč!” Pak mu řekla, co se jí zdálo: Byli někde oni dva a Sabina. Octli se ve velkém pokoji. Uprostřed byla postel jako pódium v divadle. Tomáš jí poručil, aby zůstala stát v koutě a pak před jejíma očima miloval Sabinu. Ten pohled jí působil utrpení, které

nemohla vydržet. Chtěla přerušit bolest duše bolestí těla a vrážela si jehly pod nehty. “Tak strašně to bolelo,” říkala a držela ruce v pěstích, jako by byly opravdu zraněné.

Objal ji a ona zvolna (dlouho se ještě chvěla) usínala v jeho náručí.

Když příští den myslil na ten sen, na něco si vzpomněl. Otevřel psací stůl a vyňal z něho balíček dopisů, které mu psala Sabina. Brzo našel toto místo: “Chtěla bych tě milovat ve svém ateliéru, jako by to bylo jeviště. Kolem by byli lidé a nesměli by se přiblížit ani na krok. Ale nemohli by z nás spustit oči...”

Nejhorší bylo, že dopis byl datován. Byl z nedávné doby, kdy už Tereza dávno bydlila u Tomáše.

“Ty ses hrabala v mých dopisech!” uhodil na ni. Nezapírala a řekla: “Tak mne vyžeň!”

Ale nevyhnal ji. Viděl ji před očima, jak stojí přitištěna ke zdi Sabinina ateliéru a vráží si jehly pod nehty. Vzal do rukou její prsty, hladil je, dal si je ke rtům a líbal je, jako by na nich byly ještě stopy krve.

Ale od té doby jako by se proti němu všechno spiklo. Skoro každý den se dověděla nějaký nový údaj o jeho tajném milostném životě.

Nejdřív všechno zapíral. Když byly důkazy příliš zřejmé, dokazoval, že jeho polygammí život není v žádném rozporu s jeho láskou k ní. Nebyl důsledný: chvíli své nevěry popíral a chvíli je zase ospravedlňoval.

Jednou telefonoval nějaké ženě, aby si s ní smluvil schůzku. Když končil hovor, slyšel z vedlejšího pokoje podivný zvuk, jako když nahlas drkotají zuby.

Nějaká náhoda způsobila, že k němu přišla a on o tom nevěděl. Držela v ruce lahvičku s tisící medicínou, lila si ji do úst a třásla se jí ruka, takže sklo sklenky naráželo o zuby.

Vrhl se na ni, jako kdyby ji zachraňoval před utopením. Lahvička s valeriánskými kapkami vypadla na zem a zničila koberec. Bránila se, chtěla se mu vytrhnout a on ji tiskl čtvrt hodiny jak ve svěrací kazajce, než ji utišil.

Věděl, že se octl v situaci, která je neospravedlnitelná, protože je založena na naprosté nerovnosti: Ještě předtím, než odhalila jeho korespondenci se Sabinou, byl s ní a s několika přáteli v baru. Oslavovali Terezino nové místo. Opustila laboratoř a stala se fotografkou týdeníku. Protože sám nerad tančil, ujal se Terezy jeho mladý kolega. Nádherně jim to na parketu slušelo a Tereza se mu zdála krásnější než jindy. Pozoroval udiveně, s jakou přesností a poslušností Tereza předchází ještě o zlomek vteřiny vůli svého partnera. Ten tanec se zdál vypovídat o tom, že její obětavost, jakási nadšená touha udělat to, co vidí Tomášovi na očích, nebyla nijak nutně vázána na Tomášovu osobnost, ale byla připravena odpovědět na volání kteréhokoli muže, jehož by potkala místo něho. Nebylo nic snadnějšího než si představit, že Tereza a jeho kolega jsou milenci. Snadnost té představy ho zraňovala! Uvědomoval si, že Terezino tělo je bez jakýchkoli potíží myslitelné v milostném spojení s kterýmkoli mužským tělem a upadl do špatné nálady. Teprve pozdě v noci, až se vrátili domů, přiznal se jí, že žárlil.

Ta absurdní žárlivost, která se týkala jen teoretické možnosti, byla důkazem, že považoval její věrnost za bezpodmínečný předpoklad. Jak jí pak mohl mít za zlé, že žárlila na jeho naprosto skutečné milenky?

– 8. –

Ve dne se snažila (i když s úspěchem jen částečným) věřit tomu, co Tomáš říká a být veselá, jako byla až dosud. Žárlivost ve dne krocená projevovala se však o to divočeji v jejích snech, z nichž každý končil nářkem, z kterého ji musil probouzet.

Sny se opakovaly jako témata s variacemi anebo jako televizní seriály. Často se jí například vracely sny o kočkách, které jí skákaly do tváře a

zatínaly drápy do kůže. Můžeme mít pro ně celkem snadné vysvětlení: kočka je v českém argotu označení pro hezkou ženu. Tereza se viděla ohrožena ženami, všemi ženami. Všechny ženy byly potenciální Tomášovy milenky a ona se jich bála.

V jiném cyklu snů byla posílána na smrt. Jednou uprostřed noci, když ji probudil křičící hrůzou, vyprávěla: “Byla to velká krytá plovárna. Bylo nás asi dvacet. Samé ženy. Všechny jsme byly nahé a musily jsme pochodovat kolem bazénu. Pod stropem byl zavěšen koš a v něm stál muž. Měl klobouk se širokou střechou, který mu stínil tvář, ale já jsem věděla, že jsi to ty. Dával jsi nám povely. Křičel jsi. Musily jsme za pochodu zpívat a dělat dřepy. Když některá provedla dřep špatně, tys po ní střelil z pistole a ona padla mrtvá do bazénu. A v té chvíli se všechny začaly smát a zpívat ještě hlasitěji. A ty jsi z nás nespouštěl oči a když zase některá něco špatně udělala, zastřelil jsi ji. Bazén byl plný mrtvol, které se vznášely těsně pod hladinou. A já jsem věděla, že už nemám sílu udělat příští dřep a že mne zastřelíš!”

Třetí cyklus snů vyprávěl o tom, že je mrtvá. Ležela v pohřebním voze velikém jako stěhovací kamión. Kolem ní byly samé mrtvé ženy. Bylo jich tolik, že zadní dveře musily zůstat otevřeny a nohy některých čouhaly ven.

Tereza křičela: “Já přece nejsem mrtvá! Vždyť já všechno cítím!”

“My také všechno cítíme,” smály se mrtvoly. Smály se úplně stejným smíchem jako živé ženy, které jí kdysi říkaly s radostí, že je to přece úplně normální, že bude mít špatné zuby, nemocné vaječníky a vrásky, protože ony také mají špatné zuby, nemocné vaječníky a vrásky. Se stejným smíchem jí teď vysvětlovaly, že je mrtvá a že je to úplně v pořádku!

Pak se jí najednou chtělo čůrat. Vykřikla: “Vždyť se mi chce čůrat! To je důkaz, že nejsem mrtvá!”

A ony se zase smály: “To je normální, že se ti chce čůrat! Všechny ty pocity ti ještě dlouho zůstanou. Jako když někomu amputují ruku a on ji ještě dlouho cítí. My už nemáme moč a přece se nám chce pořád čůrat.”

Tereza se tiskla v posteli k Tomášovi: “A všechny mi tykaly, jako kdyby se se mnou znaly odjakživa, jako kdyby to byly moje kamarádky a já měla hrůzu, že už s nimi musím zůstat navěky!”

– 9. –

Všechny jazyky vycházející z latiny utvářejí slovo soucit z předpony sou- (com-) a ze slova, které znamenalo původně utrpení (com-passion). Do jiných jazyků, například do češtiny, do polštiny, do němčiny, do švédštiny, se toto slovo překládá substantivem složeným z předpony stejného významu následované slovem “cit” (česky: sou-cit; polsky: wspol-czucie; německy: Mit-gefuhl; švédsky: med-kansla).

V jazycích vycházejících z latiny slovo soucit (compassion) znamená: nemůžeme se s chladným srdcem dívat na utrpení druhého; nebo: máme účast s tím, kdo trpí. Z jiného slova, z francouzského pitié (z anglického pity, z italského pietá atd.), které má přibližně stejný význam, se ozývá dokonce jakási shovívavost vůči tomu, kdo trpí. Avoir de la pitié pour une femme znamená, že jsme na tom lépe než žena, že se k ní skláníme, snižujeme.

To je důvod, proč slovo compassion nebo pitié vzbuzuje nedůvěru; zdá se, že označuje špatný, druhořadý cit, který nemá mnoho co společného s láskou. Milovat někoho ze soucitu znamená nemilovat ho opravdu.

V jazycích, které utvářejí slovo soucit nikoli z kořene utrpení (passio) nýbrž ze substantiva cit, slova se užívá v přibližně stejném smyslu, ale přece jen není možno říci, že označuje druhořadý, špatný cit. Tajná moc jeho etymologie zalévá slovo jiným světlem a dává mu širší význam: mít soucit znamená umět žít s druhým jeho neštěstí ale též cítit spolu s ním kterýkoli jiný cit: radost, úzkost, štěstí, bolest. Tento soucit (ve smyslu wspolczucie, Mitgefuhl, madkansla) znamená tedy maximální schopnost citové představitosti, umění citové telepatie; je to v hierarchii citů nejvyšší cit.

Když se Tereze zdál sen, v němž si bodala pod nehty jehly, prozradila tím na sebe, že prohlížela Tomášovi tajně jeho zásuvky. Kdyby mu to byla udělala nějaká jiná žena, v životě by s ní už nemluvil. Tereza to věděla a proto mu řekla: “Vyžeň mne!” Ale nejenom že ji nevyhnal, ale chytil ji za ruku a líbal jí špičky prstů, neboť v té chvíli cítil on sám bolest pod jejími nehty, jako by nervy jejích prstů vedly přímo do jeho mozkové kůry.

Není-li člověk obdařen d'ábelským darem zvaným soucit, nemůže než chladně odsoudit to, co Tereza udělala, protože soukromí toho druhého je svaté a zásuvky s jeho intimní korespondencí se neotvírají. Ale protože se soucit stal Tomášovým údělem (či prokletím), zdálo se mu, že to byl on sám, kdo klečel před otevřenou zásuvkou psacího stolu a nemohl odtrhnout oči od vět, které Sabina napsala. Rozuměl jí a nejenom že nebyl s to se na ni zlobit, ale měl ji ještě raději.

– 10. –

Její gesta se stávala prudká a nevyrovnaná. Uplynuly už dva roky od té doby, co odhalila jeho nevěry a bylo to čím dál horší. Bylo to bez východiska.

Což opravdu nemohl zanechat svých erotických přátelství? Nemohl. Rozvrátilo by ho to. Neměl sílu ovládnout chuť na jiné ženy. Kromě toho mu to připadalo zbytečné. Nikdo nevěděl lépe než on, že jeho avantýry Terezu v ničem neohrožují. Proč by se jich měl vzdávat? Zdálo se mu to stejně nesmyslné, jako kdyby si chtěl odepřít chodit na fotbal.

Ale dalo se ještě mluvit o radosti? Už ve chvíli, kdy odcházel za některou z milenek, cítil k ní nechuť a sliboval si, že se s ní bude vidět naposledy. Měl před očima obraz Terezy a aby na ni nemyslel, musil se rychle opít. Od té doby, co poznal Terezu, nemohl se milovat s jinými ženami bez alkoholu! Ale právě dech poznamenaný alkoholem byl stopou, podle které Tereza ještě snadněji zjišťovala jeho nevěry.

Zavřela se za ním past: ve chvíli, kdy za nimi šel, ztrácel na ně chuť, ale stačilo, že byl jeden den bez nich a už vytáčel telefonní číslo, aby se s nimi sešel.

Ještě nejlépe mu bylo u Sabiny, protože věděl, že je diskrétní a že se nemusí bát prozrazení. Její ateliér ho vítal jako vzpomínka na jeho minulý život, idylický život svobodného mládence.

Snad si ani sám neuvědomoval, jak se změnil: bál se přijít pozdě domů, protože ho tam čekala Tereza. Sabina si jednou dokonce všimla, že se dívá na hodinky během milostného aktu a snaží se uspíšit jeho zakončení.

Procházela se pak nahá lenošným krokem po ateliéru, stála před rozmalovaným obrazem na štaflích a úkosem se dívala na Tomáše, jak se v rychlosti obléká. Byl už oblečen, jen jednu nohu měl bosou. Rozhlížel se kolem sebe a pak si stoupl na čtyři a hledal cosi pod stolem.

Řekla: “Když se na tebe dívám, mám pocit, že se měníš ve věčné téma mých obrazů. Setkání dvou světů. Dvojexpozice. Za siluetou Tomáše-libertina prosvítá neuvěřitelná tvář romantického milence. Anebo naopak: skrze postavu Tristana, který nemyslí než na svou Terezu, je vidět krásný, zrazený svět libertina.”

Tomáš se vztyčil a poslouchal roztržitě Sabinina slova.

“Co hledáš?” zeptala se. “Ponožku.”

Rozhlížela se po místnosti spolu s ním a on si znovu stoupl na čtyři a díval se pod stůl.

“Nikde tu tvoje ponožka není,” řekla Sabina. “Jistě jsi přišel bez ní.”

“Jak bych mohl přijít bez ní,” křičel Tomáš a díval se na hodinky. “Přece jsem nepřišel jen v jedné ponožce!”

“Nedá se to vyloučit. Jsi v poslední době velice roztržitý. Pořád někam spěcháš, díváš se na hodinky a pak není divu, že si zapomeneš obléci ponožku.”

Byl už rozhodnut obléci si botu na bosou nohu. “Venku je zima,” řekla Sabina. “Půjčím ti svou punčochu.”

Podávala mu dlouhou bílou módní punčochu, háčkovanou, s velikými oky.

Věděl moc dobře, že je to pomsta za to, že se díval na hodinky, když ji miloval. Někam ponožku schovala. Bylo opravdu zima, takže mu nezbývalo, než se podrobit. Odcházel domů a měl na jedné noze ponožku, na druhé nad kotníkem srolovanou bílou dámskou punčochu.

Jeho situace byla bez východiska: pro své milenky byl poznamenán potupným cejchem své lásky k Tereze, pro Terezu potupným cejchem svých dobrodružství s milenkami.

– 11. –

Aby zmírnil její trápení, oženil se s ní (mohli konečně zrušit podnájem, ve kterém už dávno nebydlela) a obstaral jí štěně.

Narodilo se feně bernardýna jeho kolegy. Otcem štěňat byl sousedův vlčák. Malé bastardy, nikdo nechtěl a kolegovi bylo líto je zabíjet.

Tomáš vybíral mezi štěňaty a věděl, že ty, které nevybere, budou muset zemřít. Připadal si jako prezident republiky, který stojí před čtyřmi odsouzenci na smrt a smí dát milost jen jednomu. Nakonec si vybral štěně, fenu, jejíž tělo se zdálo připomínat vlčáka a hlava patřila mamince - bernardýnovi. Donesl je Tereze. Zvedla pejska, přitiskla ho k prsům a on jí okamžitě počůral halenku.

Pak pro něj hledali jméno. Tomáš chtěl, aby bylo i podle jména jasné, že pes patří Tereze a vzpomněl si na knihu, kterou tiskla pod paží, když přijela neohlášena do Prahy. Navrhl, aby štěněti říkali Tolstoj.

“Nemůže to být Tolstoj,” namítala Tereza, “protože je to holčička. Může to být Anna Karenina.” “Nemůže to být Anna Karenina, protože takovou

legrační držku nemůže mít žádná žena,” řekl Tomáš. “Je to spíš Karenin. Ano, Karenin. Přesně tak jsem ho představoval.”

“Ale nenaruší to její sexualitu, když jí budeme říkat Karenin?”

“Je možné,” říkal Tomáš, “že fena, kterou její páni oslovují ustavičně jako psa, bude mít lesbické sklony.” Tomášova slova se podivně vyplnila. I když obvykle feny lnou více k pánům než ke svým paním, u Karenina to bylo naopak. Rozhodl se být zamilován do Terezy. Tomáš mu byl za to vděčný. Hladil ho po hlavě a říkal mu: “Děláš to dobře, Karenine. Přesně tohle jsem po tobě chtěl. Když na ni nestačím já sám, musíš mi pomoci.”

Ale ani s Kareninovou pomocí se mu ji nepodařilo udělat šťastnou. Uvědomil si to asi desátého dne poté, co jeho zemi obsadily ruské tanky. Byl srpen 1968, Tomášovi telefonoval každý den z Curychu ředitel tamní nemocnice, s nímž se Tomáš sblížil kdysi na nějaké mezinárodní konferenci. Měl o Tomáše strach a nabízel mu místo.

– 12. –

Jestli Tomáš odmítal Švýcarovu nabídku skoro bez uvažování, bylo to kvůli Tereze. Předpokládal, že by tam nechtěla odjet. Ostatně strávila všech sedm prvních dnů okupace v jakési extázi, která se podobala téměř štěstí. Byla na ulici s fotografickým aparátem a rozdávala snímky zahraničním žurnalistům, kteří se o ně prali. Jednou, když si počínala příliš drze a fotografovala zblízka důstojníka, který mířil revolverem na lidi, zatkli ji a nechali přes noc na ruském velitelství. Vyhržovali jí, že ji zastřelí, ale sotva ji pustili, odešla znovu do ulic a znovu fotografovala.

Proto byl Tomáš překvapen, když mu desátého dne okupace řekla: “A proč ty vlastně nechceš odjet do Švýcarska?”

“A proč bych tam měl odjet?”

“Mají tady s tebou svoje účty.”

“S kým nemají svoje účty?” mávl rukou Tomáš “Řekni mi spíš: ty bys uměla žít v cizině?”

“A proč ne?”

“Když jsem tě viděl, jak jsi byla s to riskovat život kvůli této zemi, jak je to možné, že bys ji teď mohla opustit?”

“Od té doby, co se Dubček vrátil, všechno se změnilo,” řekla Tereza.

Byla to pravda: ta všeobecná euforie trvala jen prvních sedm dnů okupace. Představitelé země byli odvečeni ruskou armádou jako zločinci, nikdo nevěděl, kde jsou, všichni se třásli o jejich život a nenávist proti Rusům omamovala lidi jako alkohol. Byla to opilá, slavnost nenávisti. Česká města byla vyzdobena tisíci ručně malovaných plakátů s posměšnými nápisy, epigramy, básněmi, karikaturami Brežněva a jeho armády, které se všichni smáli jako cirkusu analfabetů. Žádná slavnost však nemůže trvat věčně. Rusové za tím donutili zatčené státníky, aby v Moskvě podepsal jakýsi kompromis. Dubček se s ním vrátil do Prahy. četl pak do rádia svůj projev. Po šestidenním vězení byl tak zničen, že nemohl mluvit, zajíkal se, lapal po dechu, takže uprostřed jednotlivých vět byly nekonečné pauzy, které trvaly skoro půl minuty.

Kompromis zachránil zemi od nejhoršího: od poprav a masových deportací na Sibiř, z nichž měli všichni hrůzu. Ale jedno bylo už jasné: Čechy se budou muset sklonit před dobyvatelem: budou se už navždy zajíkat, koktat, lapat po dechu jako Alexandr Dubček. Bylo po slavnosti. Přišel všední den ponížení.

To všechno říkala Tereza Tomášovi a on věděl, že je to pravda, ale že pod tou pravdou je ještě jiná, podstatnější příčina, proč chce Tereza odejít z Prahy: je ve svém dosavadním životě nešťastná.

Nejhezčí dny svého života prožila, když fotografovala na pražských ulicích ruské vojáky a vystavovala se nebezpečí. To byly jediné dny, kdy televizní seriál jejích snů byl přerušen a její noci byly šťastné. Rusové jí na svých

tancích přinesli vyrovnanost. Nyní když je po slavnosti, bojí se už zase svých nocí a chtěla by před nimi utéci. Poznala, že existují okolnosti, v nichž se může cítit silná a spokojená a toužila proto odejít do světa v naději, že tam podobné okolnosti snad znovu najde.

“A nevádí ti,” ptal se Tomáš, “že Sabina emigrovala také do Švýcarska?”

“Ženeva není Curych,” řekla Tereza. “Určitě mi tam bude překážet méně, než mi překážela v Praze.” Člověk, který touží opustit místo, kde žije, není šťastný. Tomáš proto přijal Terezinu touhu po emigraci jako viník přijímá rozsudek. Podrobil se mu a jednoho dne se ocitl s Terezou a s Kareninem v největším městě Švýcarska.

– 13. –

Koupil do prázdného bytu jednu postel (na jiný nábytek neměli zatím peníze) a vrhl se do práce se vši zuřivostí člověka, který začíná po čtyřicítce nový život. Několikrát telefonoval do Ženevy Sabině. Měla štěstí, že její výstava obrazů tam byla zahájena týden před ruskou invazí, takže švýcarští milovníci umění se nechali svést vlnou sympatie pro malou zemi a koupili všechny její obrazy.

“Dík Rusům jsem zbohatla,” smála se do telefonu a zvala Tomáše k sobě do svého nového ateliéru, který se prý neliší příliš od toho, který zná Tomáš z Prahy.

Byl by ji rád navštívil, ale nenašel žádnou výmluvu, která by mohla před Terezou ospravedlnit jeho cestu. A tak přijela Sabina do Curychu. Ubytovala se v hotelu. Tomáš za ní přišel po pracovní době, zavolal jí telefonem z recepce a potom šel za ní. Otevřela mu a stála před ním na svých krásných vysokých nohách, svlečená, jen v kalhotkách a podprsence. Na hlavě měla nasazenu černou buřinku. Dívala se na něho dlouze, nepohnutě a nic neříkala. I Tomáš stál mlčky. Potom si najednou uvědomil,

že je dojat. Sundal jí buřinku z hlavy a položil na stolek u postele. Pak se spolu milovali, aniž by řekli jediné slovo.

Když odcházel z toho hotelu do svého curyšského domova (kam už dávno přibyl stůl, židle, křesla, koberec), říkal si šťastně, že si nese způsob svého života s sebou jako šnek svůj dům. Tereza a Sabina představovaly dva póly jeho života, póly vzdálené, nesmiřitelné, a přece oba krásné.

Jenže právě proto, že si nesl systém svého života všude s sebou, jako by patřil k jeho tělu, Tereza měla stále stejné sny.

Byli už v Curychu šest nebo sedm měsíců, když se vrátil domů pozdě večer a našel na stole dopis. Oznamovala mu, že odjela do Prahy. Odjela proto, že nemá sil žít v cizině. Ví, že by zde měla být Tomášovi oporou a ví také, že to neumí. Myslí si bláhově, že cizina ji změní. Věřila, že po tom, co zažila ve dnech invaze, nebude už malicherná, stane se dospělá, moudrá, silná, ale přecenila se. Je jeho přítěží a nechce jí být. Chce z toho vyvodit důsledky dříve, než bude docela pozdě. A omlouvá se mu, že si s sebou vzala Karenina.

Vzal si silné prášky na spaní a přesto usnul až k ránu. Naštěstí byla sobota a mohl zůstat doma. Už po stopadesáté si shrnoval celou situaci: hranice mezi jeho vlastí a ostatním světem nejsou již otevřeny jako v době, kdy odcestovali. Žádnými telegramy a telefony už Terezu nepřivolá zpátky. Úřady ji už do ciziny nepustí. Její odjezd je neuvěřitelně definitivní.

– 14. –

Vědomí, že je naprosto bezmocný, na něho působilo jako rána palicí, ale zároveň ho uklidňovalo. Nikdo ho nenutil, aby se k něčemu rozhodoval. Nemusil se dívat na zdi protějších domů a ptát se, zdali s ní chce nebo nechce žít. Tereza všechno rozhodla sama.

Šel do restaurace poobědvat. Bylo mu smutno, ale během jídla jako by se prvotní zoufalství unavilo, jako by ztratilo sílu a zbyla z něho jen melancholie. Díval se nazpět na léta, která s ní prožil a zdálo se mu, že jejich příběh se nemohl uzavřít lépe, než se uzavřel. Kdyby byl někdo ten příběh vymyslel, nemohl by ho ukončit jinak:

Tereza za ním přišla jednoho dne, aniž ji zval. Jednoho dne stejným způsobem odešla. Přijela s jedním těžkým kufrem. S jedním těžkým kufrem odjela.

Zaplatil, vyšel ven z restaurace a procházel se po ulicích naplněných melancholií, která se stávala čím dál krásnější. Měl za sebou sedm let života s Terezou a zjišťoval nyní, že ta léta jsou krásnější ve vzpomínce, než když je prožíval.

Láska mezi ním a Terezou byla krásná ale i namáhavá: musil pořád něco tajit, maskovat, předstírat, napravovat, udržovat ji v dobré náladě, chlácholit, dokazovat nepřetržitě svou lásku, být obžalován jejím žárlivím, jejím utrpením, jejími sny, cítit se vinen, ospravedlňovat se a omlouvat. Ta námaha teď zmizela a krása zůstala.

Sobota se chýlila k večeru, procházel se poprvé sám po Curychu a vdechoval vůni své svobody. Za rohem každé ulice se skrývalo dobrodružství. Budoucnost se znovu stala tajemstvím. Vracel se mu zpět život svobodného mládence, život, o němž si byl kdysi jist, že je mu určen a že jen v něm může být takový, jaký opravdu je.

Žil už sedm let přivázan k ní a každý jeho krok sledovaly její oči. Bylo to, jako by mu přivázala ke kotníkům železné koule. Jeho krok byl teď najednou mnohem lehčí. Skoro se vznášel. Ocital se v magickém poli Parmenidově: těšil se sladkou lehkostí bytí.

(Měl chuť zavolat do Ženevy Sabině? Ohlásit se některé z curyšských žen, s nimiž se za poslední měsíce seznámil? Ne, neměl na to nejmenší chuť. Tušil, že kdyby se sešel s jakoukoli ženou, vzpomínka na Terezu by se okamžitě stala nesnesitelně bolestná.)

To zvláštní melancholické okouzlení trvalo až do neděle večera. V pondělí se všechno změnilo. Tereza vtrhla do jeho mysli: cítil, jak jí bylo, když mu psala dopis na rozloučenou; cítil, jak se jí třásly ruce; viděl ji; jak vleče těžký kufr v jedné ruce, vodítko s Kareninem v druhé; představoval si, jak odmyká jejich pražský byt a cítil ve vlastním srdci sirobu samoty, která jí ovanula tvář, když otevřela dveře.

Během těch krásných dvou dnů melancholie jeho soucit jen odpočíval. Soucit spal jako spí horník v neděli po týdnu těžké šichty, aby v pondělí zase mohl sfárat dolů.

Vyšetřoval pacienta a viděl místo něho Terezu. Napomínal se v duchu: nemysli na ni! nemysli na ni! Říkal si: právě proto, že jsem nemocný soucitem, je správné, že odjela a že už ji neuvidím. Musím se osvobodit ne od ní, ale od svého soucitu, té nemoci, kterou jsem před tím neznal a jejímž bacilem mne nakazila!

V sobotu a v neděli cítil sladkou lehkost bytí, jak se k němu blíží z hloubi budoucnosti. V pondělí na něho dopadla tíže, jakou dosud nepoznal. Všechny tuny železa ruských tanků nebyly nic proti té tíži. Nic není těžšího než soucit. Ani vlastní bolest není tak těžká jako bolest soucítěná s někým, pro někoho, za někoho, zmnohonásobená představivostí, prodloužená ve sta ozvěnách.

Napomínal se, aby nepodléhal soucitu a soucit ho poslouchal se sklopenou hlavou, jako by se cítil vinen. Soucit věděl, že zneužívá svých práv a přesto trval tiše na svém, takže pátého dne po jejím odjezdu Tomáš oznámil řediteli nemocnice (témuž, který mu po ruské invazi denně telefonoval do Prahy), že se musí okamžitě vrátit. Styděl se. Věděl, že jeho jednání se bude řediteli jevit jako neodpovědné a neodpustitelné. Měl sto chutí se mu svěřit a vyprávět mu o Tereze a o dopise, který pro něho nechala na stole. Ale neudělal to. V zorném úhlu švýcarského lékaře by se jednání Terezy musilo jevit jako hysterické a nesympatické. A Tomáš nechtěl připustit, aby si o ní někdo myslel něco špatného.

Ředitel byl opravdu dotčen.

Tomáš pokrčil rameny a řekl: “Es muss sein. Es muss sein.”

Byla to narážka. Poslední věta posledního Beethovenova kvartetu je napsána na tyto dva motivy: *Muss es sein?* (Musí to být?); *Es muss sein!* (Musí to být!)

Aby byl smysl těchto slov zcela jasný, Beethoven nadepsal celou poslední větu slovy: “*der schwer gefasste Entschluss*”: těžce nabyté rozhodnutí.

Tou narážkou na Beethovena se Tomáš už vlastně vracel k Tereze, protože právě ona ho donutila, aby si kupovali desky s Beethovenovými kvartety a sonátami.

Narážka byla vhodnější než tušil, neboť ředitel byl velký milovník hudby. Usmál se mírně a řekl tiše, napodobuje hlasem Beethovenovu melodii: “*Muss es sein?*”

Tomáš řekl ještě jednou: “Ja, es muss sein.”

– 16. –

Na rozdíl od Parmenida byla pro Beethovena tíha zřejmě něčím pozitivním. “*Der schwer gefasste Entschluss*”, těžce dosažené rozhodnutí, je spjato s hlasem Osudu (“*es muss sein*”); tíže, nutnost a hodnota jsou tři pojmy vnitřně spolu spojené: jen to, co je nutné, je těžké, jen to, co váží, má cenu.

Toto přesvědčení se narodilo z Beethovenovy hudby a i když je možné (ne-li pravděpodobné), že za ně nesou odpovědnost spíš Beethovenovi vykladači než skladatel sám, sdílíme ho dnes více méně všichni: velikost člověka spočívá pro nás v tom, že nese svůj osud jako Atlas nesl na ramenou klenbu nebes. Beethovenův hrdina je vzpěrač metafyzických závaží.

Tomáš odjížděl ke švýcarským hranicím a já si představuji, že sám vlasatý a zachmuřený Beethoven řídil orchestr místních hasičů a hrál mu na rozloučenou s emigrací pochod zvaný “es muss sein!”.

Ale pak Tomáš přešel českou hranici a narazil na kolony ruských tanků. Musil zastavit auto před křižovatkou a čekat půl hodiny, než přejedou. Příšerný tankista v černé uniformě stál na křižovatce a řídil dopravu, jako by všechny české silnice patřily jen jemu.

“Es muss sein,” opakoval si v duchu Tomáš, ale pak o tom začal pochybovat: musilo to opravdu být? Ano, bylo nesnesitelné zůstat v Curychu a představovat si, jak Tereza žije sama v Praze.

Ale jak dlouho by ho soucit mučil? Celý život? Nebo celý rok? Anebo měsíc? Anebo jen týden?

Jak to mohl vědět? Jak to mohl vyzkoušet?

Každý školák může v hodinách fyziky dělat pokusy, aby se přesvědčil o tom, je-li určitá vědecká hypotéza pravdivá. Ale člověk, protože žije jen jeden život, nemá žádnou možnost ověřit hypotézu pokusem a nikdy se proto nedoví, zda měl či neměl poslechnout svůj cit.

S těmito myšlenkami otevřel dveře bytu. Karenin mu vyskakoval k tváři, takže mu ulehčil chvíli shledání. Chuť padnout Tereze do náručí (chuť, kterou cítil ještě ve chvíli, kdy v Curychu nastupoval do auta) docela zmizela. Zdálo se mu, že stojí proti ní uprostřed sněhové pláně a že se oba třesou zimou.

– 17. –

Od prvního dne okupace létala ruská vojenská letadla celé noci nad Prahou. Tomáš tomu hluku odvykl a nemohl usnout.

Převaloval se vedle spící Terezy a vzpomněl si, co mu řekla kdysi dávno uprostřed bezvýznamného povídání. Mluvili o jeho příteli Z. a ona prohlásila: “Kdybych nebyla potkala tebe, určitě bych se do něho zamilovala.”

Už tehdy uvedla ta slova Tomáše do podivné melancholie. Uvědomil si totiž najednou, že je to jen náhoda že Tereza miluje jeho a ne přítele Z. Že kromě její skutečně lásky s Tomášem existuje v říši možností nekonečné množství neuskutečněných lásek k jiným mužům.

Všichni považujeme za nemyslitelné, že by láska našeho života mohla být něčím lehkým, co neváží; domníváme se, že naše láska je tím, co musilo být; že bez ní by náš život nebyl naším životem. Zdá se nám, že sám zachmuřený Beethoven se svou strašlivou kšticí hraje naší velké lásce své “es muss sein!”.

Tomáš si vzpomínal na Terezinu poznámku o příteli Z. a konstatoval, že z příběhu jeho životní lásky se neozývá žádné “es muss sein!”, nýbrž spíš “es konnte auch anders sein”: mohlo to být také jinak.

Před sedmi lety se v nemocnici Terezina města objevil náhodou obtížný případ mozkové nemoci, kvůli němuž pozvali Tomášova primáře k rychlé konzultaci. Ale primář měl náhodou ischias, nemohl se hýbat, a poslal do venkovské nemocnice místo sebe Tomáše. Ve městě bylo pět hotelů, ale Tomáš padl náhodou právě na ten, kde byla zaměstnána Tereza. Náhodou mu zbylo před odjezdem vlaku trochu volného času, aby si šel sednout do restaurace. Tereza měla náhodou službu a obsluhovala náhodou Tomášův stůl. Bylo zapotřebí šesti náhod, aby dostrkaly Tomáše k Tereze, jako by se mu samotnému k ní nechtělo.

Vrátil se do Čech kvůli ní. Rozhodnutí tak osudové se opíralo o lásku tak nahodilou, že by vůbec neexistovala, kdyby jeho šéf nebyl dostal před sedmi lety ischias. A ta žena, to ztělesnění absolutní náhody, leží teď vedle něho a dýchá hluboce ze spánku.

Bylo už pozdě v noci. Cítil, že ho začíná bolet žaludek, jak se mu to často dělo ve chvílích duševní tísně.

Její dech se jednou či dvakrát proměnil v jemné zachrápání. Tomáš v sobě necítil žádný soucit. Jediné co cítil, byl tlak v žaludku a zoufalství nad tím, že se vrátil.

– DRUHÁ ČÁST –

– Duše a tělo –

– 1. –

Bylo by hloupé, aby se autor snažil čtenáři namluvit, že jeho postavy skutečně žily. Narodily se nikoli z těla matky, ale z jedné dvou sugestivních vět či z jedné základní situace. Tomáš se narodil z věty: einmal ist keinmal. Tereza se narodila z kručení břicha.

Když poprvé vstoupila do Tomášova bytu, začaly jí kručet vnitřnosti. Není divu, neobědvala ani nevečeřela, jen před polednem snědla na nástupišti sendvič, než nasedla do vlaku. Soustředila se na svou odvážnou cestu a na jídlo zapoměla. Ale kdo nemyslí na své tělo, stane se o to snadněji jeho obětí. Bylo strašné stát před Tomášem a slyšet mluvit nahlas své útroby. Chtělo se jí plakat. Naštěstí ji Tomáš objal po deseti vteřinách a ona mohla na hlasy břicha zapomenout.

– 2. –

Tereza se tedy zrodila ze situace, která brutálně odhaluje nesmiřitelnou dualitu těla a duše, základní lidskou zkušenost.

Kdysi dávno člověk poslouchal udiveně, jak se v jeho hrudi ozývá zvuk pravidelných úderů a netušil, co to je. Nemohl považovat sám sebe za totožného s něčím tak cizím a neznámým, jako je tělo. Tělo byla klec a uvnitř ní bylo něco, co se dívalo, poslouchalo, bálo se, přemýšlelo a divilo; to něco, ten zbytek, co zůstal po odečtení těla, to byla duše.

Dnes ovšem tělo není neznámé: víme, že to, co tluče v hrudi, je srdce a že nos je zakončením hadice, která čouhá ven z těla, aby přiváděla kyslík do plic. Tvář není než jakási palubní deska, do níž vyústí všechny mechanismy těla: zažívání, vidění, slyšení, dýchání, myšlení.

Od té doby, co na něm umí všechno pojmenovat, tělo znepokojuje člověka méně. Víme už také, že duše není než činnost šedé hmoty mozku. Dualita těla a duše se zahalila vědeckými termíny a můžeme se jí vesele smát jako staromódnímu předsudku.

Ale stačí, že je člověk zamilovaný jak blázen a musí přitom slyšet kručení svých střev. Jednota těla a duše, ta lyrická iluze vědeckého věku, se rázem rozplyne.

– 3. –

Snažila se vidět skrze své tělo sebe. Proto stála tak často před zrcadlem. Jelikož se bála, aby ji při tom nepřistihla matka, měly její pohledy do zrcadla ráz tajné neřesti.

K zrcadlu ji nepřitahovala ješitnost nýbrž údiv nad tím, že vidí své já. Zapomínala, že se dívá na palubní desku tělesných mechanismů. Zdálo se jí, že vidí svou duši, která se jí dává poznat v rysech její tváře. Zapomínala, že nos je jen zakončení hadice na přívod vzduchu do plic. Viděla v něm věrné vyjádření své povahy.

Dívala se na sebe dlouze a chvílemi jí překáželo, že vidí ve své tváři matčiny rysy. Dívala se na sebe o to úporněji a snažila se silou vůle

fyzionomii matky odmyslit, odčítat, aby v její tváři zůstalo jen to, co je ona sama. Když se jí to podařilo, byla to chvíle opojení: duše vystupovala na povrch těla, jako když se armáda vyřítí z podpalubí, zaplní celou palubu, mává rukama k nebi a zpívá.

– 4. –

Nejenom že byla matce fyzicky podobná, ale zdá se mi chvílemi, že její život byl jen prodloužením matčina života, asi tak jako běh koule na kulečnicku je jen prodloužením pohybu hráčovy ruky.

Kde a kdy začal ten pohyb, který se později změnil v život Terezy?

Snad ve chvíli, kdy Terezin dědeček, pražský obchodník, začal zbožňovat nahlas krásu své dcery, Tereziny matky. Byly jí tehdy tři nebo čtyři roky a on jí vyprávěl o tom, že se podobá obrazu Rafaelovy madony. Čtyřletá Terezina matka si to dobře zapamatovala a když seděla později v gymnasiu v lavici, místo aby poslouchala učitele, myslela na to, kterým obrazům se podobá.

Když přišel čas na vdávání, měla devět nápadníků. Všichni klečeli v kruhu kolem ní. Byla uprostřed jako princezna a nevěděla, kterého si má vybrat: jeden byl hezčí, druhý vtipnější, třetí bohatší, čtvrtý sportovnější, pátý byl z lepší rodiny, šestý jí recitoval verše, sedmý procestoval celý svět, osmý hrál na housle a devátý byl ze všech nejmužnější. Ale všichni stejně klečeli a měli úplně stejné mozoly na kolenou.

Že si nakonec vybrala toho devátého, nebylo ani tak proto, že byl ze všech nejmužnější, ale proto, že když mu šeptala do ucha při milování “dávej pozor, moc dávej pozor!”, on naschvál pozor nedával a ona si ho musila honem vzít za muže, protože se jí nepodařilo včas sehnat lékaře, který by jí udělal potrat. Tak se narodila Tereza. Nespočetná rodina se sjela ze všech koutů vlasti, skláněla se nad kočárkem a šišlala. Terezina matka nešišlala.

Mlčela. Myslila na ostatních osm nápadníků a všichni se jí zdáli být lepší než ten devátý.

Stejně jako její dcera i Terezina matka se ráda dívala do zrcadla. Jednoho dne zjistila, že má kolem očí plno vrásek a řekla si, že její manželství je nesmysl. Potkala nemužného muže, který měl za sebou několik defraudací a dvě rozvedená manželství. Nenáviděla milence, kteří mají na kolenou mozoly. Měla zuřivou chuť kleknout si sama. Padla na kolena před defraudantem a odešla od manžela i od Terezy.

Z nejmužnějšího muže se stal nejsmutnější muž. Byl tak smutný, že mu bylo všechno jedno. Říkal všude nahlas, co si myslí, a komunistická policie šokována jeho nehoráznými výroky ho zatkla, odsoudila a uvěznila. Terezu vyhnali ze zapečetěného bytu za matkou.

Nejsmutnější muž za krátký čas ve vězení zemřel a matka s defraudantem a Terezou odešla do malého bytu pod horami. Terezin otčím pracoval v úřadě, matka byla prodavačkou v obchodě. Porodila další tři děti. Pak se znovu podívala do zrcadla a zjistila, že je stará a ošklivá.

– 5. –

Když zkonstatovala, že všechno ztratila, hledala viníka. Vinni byli všichni: vinen byl první manžel, mužný a nemilovaný, který ji neposlechl, když mu šeptala do ucha, aby dal pozor; vinen byl druhý manžel, nemužný a milovaný, který ji zatáhl z Prahy do malého města a proháněl jednu ženu za druhou, takže nevycházela ze žárlivosti. Proti oběma manželům byla bezmocná. Jediný člověk, který jí patřil a nemohl uniknout, rukojmí, který mohl platit za všechny ostatní, byla Tereza.

Ostatně možná že opravdu právě ona byla vina matčiným osudem. Ona, to jest to absurdní setkání spermatu nejmužnějšího s vajíčkem nejkrásnější. V té fatální vteřině, která se jmenuje Tereza, byl odstartován běh na dlouhé trati matčina zkaženého života. Matka vysvětlovala Tereze neustále, že být

matkou znamená všechno obětovat. Její slova zněla přesvědčivě, protože byl za nimi prožitek ženy, která ztratila všechno kvůli svému dítěti. Tereza poslouchá a věří, že největší hodnotou života je mateřství a že mateřství je velká oběť. Je-li mateřství ztělesněnou Obětí, pak úděl dcery znamená Vinu, kterou nelze nikdy splatit.

– 6. –

Tereza ovšem neznala příběh noci, kdy matka šeptala do ucha jejímu otci, aby si dal pozor. Provinění, které cítila, bylo nejasné jak dědičný hřích. Dělal všechno, aby je odčinila. Matka ji vzala z gymnasia a ona pracovala od patnácti let jako číšnice a všechno, co vydělala, jí odevzdávala. Byla ochotná udělat nevimco, jen aby si vysloužila její lásku. Spravovala domácnost, starala se o sourozence, celou neděli uklízela a prala. Byla to škoda, protože byla na gymnasiu nejnadanější ze třídy. Chtěla by někam výš, ale v tomto malém městě žádné výš pro ni neexistovalo. Tereza prala prádlo a vedle vany měla položenou knížku. Obracela listy a na knihu padaly kapky vody.

Doma neexistoval stud. Matka chodila v bytě jen v prádle, někdy bez podprsenky, někdy, za letních dnů, nahá. Otčím nechodil nahý, ale vešel do koupelny vždycky, když byla Tereza ve vaně. Jednou se kvůli tomu v koupelně zamkla a matka udělala skandál: “Za koho se považuješ? Kdo si myslíš, že jsi? Myslíš, že ti tvou krásu ukousne?”

(Tato situace ukazuje názorně, že nenávist vůči dceři byla v matce silnější než žárlivost na manžela. Vina dcery byla nekonečná a zahrnovala v sobě i manželovy nevěry. Jestli se dcera chce emancipovat a trvat na nějakých právech - třeba zamknout se v koupelně - je to pro matku nepřijatelnější než eventuální manželův sexuální zájem o Terezu.)

Jednou se matka procházela v zimě nahá při rozsvíceném světle. Tereza běžela honem zatahovat záclony, aby matku neviděli z protějšího domu. Slyšela za sebou její smích. O den později přišly za matkou přítelkyně:

sousedka, kolegyně z obchodu, místní učitelka a ještě dvě nebo tři ženy, které měly ve zvyku se pravidelně scházet. Tereza spolu se šestnáctiletým synem jedné z nich vešla za nimi na chvíli do místnosti. Matka toho hned využila, aby vyprávěla, jak její dcera chtěla včera chránit její stud. Smála se a všechny ženy se smály s ní. Matka pak řekla: “Tereza se nechce smířit s tím, že lidské tělo čůrá a prdí.” Tereza byla rudá, ale matka pokračovala: “Je na tom něco špatného?” a sama hned odpověděla na svou otázku: vypustila hlasitě větry. Všechny ženy se smály.

– 7. –

Matka hlasitě smrká, vypráví lidem nahlas o svém sexuálním životě, předvádí svůj umělý chrup. Umí ho s podivuhodnou obratností uvolnit jazykem v ústech: takže jí při širokém úsměvu padá horní čelist k dolním zubům a její tvář má náhle hrůzný výraz.

Její počínání není než jedno jediné prudké gesto, jímž odhazuje svoji krásu a mládí. V době, kdy devět nápadníků klečelo v kruhu kolem ní, střežila úzkostivě svoji nahotu. Jako by mírou studu chtěla vyjádřit míru hodnoty, kterou má její tělo. Jestliže se dnes nestydí, činí to radikálně, jako by svou nestoudností chtěla udělat slavnostní škrt za životem a vykřiknout, že mládí a krásu, které přeceňovala, nemají ve skutečnosti žádnou cenu.

Zdá se mi, že Tereza je prodloužením onoho gesta, jímž matka odhodila daleko za sebe svůj život krasavice.

(A má-li Tereza sama nervózní pohyby, nedostatečnou vláčnost gest, nemůžeme se tomu divit: to veliké matčino gesto, divoké a sebeničivé, zůstalo v Tereze, stalo se Terezou!)

– 8. –

Matka si žádá pro sebe spravedlnost a chce, aby byl viník potrestán. Proto trvá na tom, aby dcera zůstala s ní ve světě nestoudnosti, kde mládí a krása nic neznamenají, kde celý svět není než jeden obrovský koncentrační tábor těl, která se podobají jedno druhému a duše v nich jsou neviditelné.

Teď můžeme lépe pochopit smysl tajné Tereziny neřesti, jejích častých a dlouhých pohledů do zrcadla. Byl to zápas s matkou. Byla to touha nebýt tělem, jako jsou jiná těla, ale uvidět na povrchu vlastní tváře armádu duše, která se vyřítila z podpalubí. Nebylo to snadné, protože duše, smutná, nesmělá, zakřiknutá, byla schovaná v hloubi Tereziných útrob a styděla se ukázat.

Tak tomu bylo právě toho dne, kdy poprvé potkala Tomáše. Proplétala se mezi opilci ve své restauraci, tělo bylo nachýleno pod tíhou piv, která nesla na tácu, a duše byla až někde v žaludku nebo v pankreatu. A právě tehdy ji Tomáš oslovil. To oslovení bylo významné, protože přišlo od někoho, kdo neznal ani její matku ani opilce, kteří jí denně adresovali stereotypní oplzlé poznámky. Statut cizince ho povyšoval nad ostatní.

A ještě něco ho povyšovalo: měl na stole otevřenou knihu. V této hospodě ještě nikdy nikdo na stole knihu neotevřel. Kniha byla pro Terezu poznávacím znamením tajného bratrstva. Proti světu hrubosti, který ji obklopoval, měla totiž jen jedinou zbraň: knihy, které si půjčovala v městské knihovně; zejména romány: přečetla jich spoustu od Fieldinga až po Thomase Manna. Poskytovaly jí možnost imaginárního útěku ze života, který ji neuspokojoval, ale měly pro ni význam i jako věc: ráda se s nimi procházela po ulici držíc je po paží. Měly pro ni stejný význam jako elegantní hůl pro dandyho z minulého století. Odlišovaly ji od jiných.

(Přirovnání knihy k elegantní holi dandyho není úplně přesné. Hůl dandyho nejen odlišovala, ale činila ho moderním a módním. Kniha Terezu odlišovala, ale činila ji staromódní. Byla ovšem příliš mladá, než aby si mohla na sobě uvědomit vlastní staromódnost. Mladíci, kteří se procházeli kolem ní s hlučícími tranzistory v ruce, jí připadali hloupí. Unikalo jí, že jsou moderní.)

Ten, kdo ji oslovil, byl tedy zároveň cizinec i člen tajného bratrstva. Oslovil ji vlídným hlasem a Tereza cítila, jak se její duše dere na povrch všemi tepnami cévami i póry, aby se mu ukázala.

– 9. –

Když se Tomáš vrátil z Curychu do Prahy, přepadl ho pocit nevolnosti z myšlenky, že jeho setkání s Terezou bylo způsobeno šesti nepravděpodobnými náhodami.

Ale není událost právě naopak o to významnější a privilegovanější, oč více náhod je k ní zapotřebí? Jen náhoda se nám může jevit jako poselství. To, co se děje nutně, co je očekávané, co se opakuje každý den, je němé. Jen náhoda k nám promlouvá. Snažíme se v ní číst jako čtou cikánky z obrazců, které vytvoří sedlina kávy na dně šálku.

Tomáš se zjevil Tereze v její restauraci jako absolutní náhoda. Seděl u stolu nad otevřenou knihou. Zvedl oči k Tereze a usmál se: “Jeden koňak.”

V té chvíli zněla z rádia hudba. Tereza šla do výčepu pro koňak a otočila knoflíkem přijímače, aby zněla ještě silněji. Poznala Beethovena. Znala ho od doby, co přijelo do jejich města kvarteto z Prahy. Tereza (která, jak víme, toužila po něčem “vyšším”) šla na koncert. Sál byl prázdný. Spolu s ní v něm byl jen místní lékárník a jeho žena. Bylo tedy na pódiu kvarteto muzikantů a v sále trio posluchačů, ale hudebníci byli tak milí, že nezrušili koncert a hráli celý večer jen pro ně poslední tři Beethovenova kvarteta.

Lékárník pak pozval hudebníky na večeri a neznámou posluchačku požádal, aby šla s nimi. Beethoven se od té doby stal obrazem světa na druhé straně, světa, po němž toužila. Když nesla z výčepu koňak pro Tomáše, snažila se číst v té náhodě: jak je to možné, že právě teď, když nese koňak tomu neznámému muži, který se jí líbí, slyší Beethovena?

Nikoli nutnost, ale náhoda je plna kouzel. Má-li být láska nezapomenutelná, musí se k ní od první chvíle slétat náhody jak ptáci na ramena Františka z Assisi.

– 10. –

Volal ji, že chce platit. Zavíral knihu (poznávací znamení tajného bratrstva) a ona se ho chtěla zeptat, co čte.

“Můžete mi to napsat na můj pokoj?” zeptal se. “Ano,” řekla. “Jaké máte číslo pokoje?”

Ukázal jí klíč, k němuž byla uvázána dřevěná destička a na ní nakreslená červená šestka.

“To je zvláštní,” řekla, “číslo šest.” “Co je na tom zvláštního?” zeptal se.

Vzpomněla si, že dokud bydlila v Praze u dosud nerozvedených rodičů, jejich dům měl číslo šest. Ale řekla něco jiného (a my můžeme ocenit její lstivost): “Vy máte pokoj šest a mně končí v šest služba.”

“A mně jede v sedm vlak,” řekl neznámý muž. Nevěděla, co by řekla, dala mu účet, aby se na něj podepsal, a odnesla ho do recepce. Když skončila práci, cizinec už nesešel u svého stolu. Pochopil její diskrétní poselství? Vycházela z restaurace rozrušena. Naproti byl prořídlý parčík, ubohý park špinavého malého města, který pro ni vždycky představoval ostrůvek krásy: byl tam trávník, čtyři topoly, lavičky, smuteční vrba a keře forsithií.

Seděl na žluté lavičce, z níž bylo vidět ke vchodu restaurace. Právě na té lavičce seděla včera s knihou v klíně! V té chvíli věděla (ptáci náhod se jí snášeli na ramena), že ten neznámý muž je jí souzen. Oslovil ji, pozval ji, aby si k němu přisedla. (Armáda její duše se vyhrnula na palubu těla.) Doprovodila ho pak na nádraží a on jí dal na rozloučenou svou vizitku s telefonním číslem: “Kdybyste náhodou někdy přijela do Prahy...”

Mnohem víc než ta vizitka, kterou jí dal na poslední chvíli, byl to pokyn náhod (kniha, Beethoven, číslo šest, žlutá lavička v parku), co jí dodalo odvahy, aby odešla z domu a změnila svůj osud. Je to možná těch několik náhod (mimochodem docela skromných, šedivých, vskutku hodných tohoto bezvýznamného města), které uvedly do pohybu její lásku a staly se pramenem energie, kterou nevyčerpá do konce života.

Náš každodenní život je bombardován náhodami, přesněji řečeno nahodilými setkáními lidí a událostí, jimž se říká koincidence. Ko-incidence znamená, že dvě nečekané události se stanou zároveň, že se setkají: Tomáš se objeví v restauraci a zároveň se ozve hudba Beethovena. Obrovské většiny takových koincidencí si člověk vůbec nevšimne. Kdyby v restauraci seděl u stolu místo Tomáše místní řezník, Tereza by si neuvědomila, že se z rádia ozývá Beethoven (i když setkání Beethovena a řezníka je také zajímavá koincidence). Přicházející láska v ní však zjitřila smysl pro krásu a ona na tu hudbu už nikdy nezapomene. Pokaždé když ji uslyší, bude dojata. Všechno, co se bude v té chvíli dít kolem ní, bude ozářeno tou hudbou a stane se krásné.

Na začátku onoho románu, který držela pod paží, když přišla za Tomášem, setkává se Anna s Vronským za podivných okolností. Jsou na nástupišti, kde právě někdo spadl pod vlak. Na konci románu se vrhá pod vlak Anna. Tato symetrická kompozice, v níž se objevuje stejný motiv na začátku i na konci, vám může připadat jako velmi “románová”. Ano, souhlasím, ale jen pod podmínkou, že slovo “románový” budete chápat nikoli jako “vymyšlený”, “umělý”, “nepodobný životu”. Neboť právě takto jsou komponovány lidské životy.

Jsou komponovány jako hudební skladba. Člověk, veden smyslem pro krásu, promění nahodilou událost (Beethovenovu hudbu, smrt na nádraží) v motiv, který už zůstane ve skladbě jeho života. Vrací se k němu, opakuje ho, mění, rozvíjí jako skladatel téma své sonáty. Anna si mohla vzít život

také jinak. Ale motiv nádraží a smrti, ten nezapomenutelný motiv spjatý se zrozením lásky, ji přitahoval ve chvíli zoufalství svou temnou krásou. Aniž o tom ví, člověk komponuje svůj život podle zákonů krásy i ve chvílích nejhlubší beznaděje.

Nelze tedy vyčítat románu, že je fascinován tajemnými setkáními náhod (jako je setkání Vronského, Anny, nástupiště a smrti anebo setkání Beethovena, Tomáše, Terezy a koňaku), ale lze právem vyčítat člověku, že je ve svém všedním životě vůči takovým náhodám slepý a jeho život tak ztrácí svou dimenzi krásy.

– 12. –

Povzbuzena ptáky náhod, kteří se jí slétali na ramena, aniž cokoli řekla matce, vzala si týdenní dovolenou a nasedla do vlaku. Odcházela často na záchod dívat se do zrcadla a prosit duši, aby v rozhodujícím dni jejího života neopustila ani na chvíli palubu jejího těla. Když se tak na sebe dívala, lekla se najednou: ucítila škrábání v krku. Že by měla v rozhodujícím dni svého života onemocnět?

Ale nebylo už cesty zpátky. Zatelefonovala mu z nádraží a když otevřel dveře, začalo jí strašně kručet v břiše. Styděla se. Bylo to, jako kdyby měla v břiše svou matku, která se tam chechtala, aby jí zkazila setkání s Tomášem.

Měla v první chvíli pocit, že ji kvůli těmto nevkusným zvukům musí vyhnat, ale on ji objal. Byla vděčná, že nedbá jejího kručení, a proto ho líbala vášnivě a měla mlhu před očima. Neuplynula ani minuta a milovali se. Při milování křičela. To už měla horečku. Dostala chřipku. Vyústění hadice vedoucí kyslík do plic bylo ucpané a červené.

Pak přijela podruhé s těžkým kufrem, do něhož sbalila všechny své věci, rozhodnuta nikdy se už nevrátit do malého města. Pozval ji k sobě až na druhý večer. Přespala v laciném hotelu a příští den zanesla kufr do

úschovny na nádraží a celý den se pak toulala po Praze s Annou Kareninovou pod paží. Večer zazvonila, on otevřel dveře a ona nepouštěla knihu z ruky, jako by to byla vstupenka do Tomášova světa. Uvědomovala si, že nemá než tuto jedinou ubohou vstupenku a chtělo se jí nad tím plakat. Aby neplakala, byla hovorná, mluvila hlasitě a směla se. A zase ji vzal velmi brzy po jejím příchodu do náruče a milovali se. Vstoupila do mlhy, v níž nebylo nic vidět, jen slyšet její křik.

– 13. –

To nebylo vzdychání, úpění, to byl opravdu křik. Křičela tolik, že Tomáš oddaloval hlavu od její tváře. Zdálo se mu, že její hlas znějící těsně u jeho ucha mu roztrhne bubínek. Ten křik nebyl výrazem smyslnosti. Smyslnost je maximální mobilizace smyslů: člověk pozoruje napjatě toho druhého a poslouchá každý jeho zvuk. Její křik chtěl naopak omráčit smysly, aby neviděly a neslyšely. To křičel sám naivní idealismus její lásky, která chtěla být zrušením všech protikladů, zrušením duality těla a duše a snad i zrušením času.

Měla zavřené oči? Ne, ale nikam se jimi nedívala, měla je upřeny do prázdná stropu. Chvillemi vrtěla prudce hlavou ze strany na stranu.

Když křik skončil, usnula po jeho boku a celou noc ho držela za ruku.

Už když jí bylo osm let, usínala tak, že si tiskla jednu ruku druhou a představovala si, že drží muže, kterého miluje, muže svého života. Jestliže tedy tiskla ve spánku Tomášovu ruku s takovou umíněností, můžeme to pochopit: od dětství se na to připravovala a trénovala.

– 14. –

Dívka, která místo aby spěla “za něčím vyšším”, musí nosit opilcům pivo a v neděli prát špinavé prádlo sourozenců, vytvoří si v sobě velikou zásobu vitality, o níž se nesní lidem, kteří studují univerzitu a zívají nad knihami. Tereza toho přečetla více než oni, dověděla se o životě víc než oni, ale nikdy si toho nebude vědoma. To, co odlišuje člověka, který studoval, od samouka, není míra vědění, ale jiný stupeň vitality a sebevědomí. Elán, se kterým se Tereza vrhla v Praze do života, byl zároveň dravý i vratký. Jako by čekala, že jí jednoho dne někdo řekne: “Ty sem nepatříš! Vrať se, odkud jsi přišla!” Všechna její chuť do života visela na jediném vlásku: na Tomášově hlase, který kdysi vyvolal nahoru její duši schovanou plaše v útrokách.

Tereza obdržela místo ve fotografické laboratoři, ale to jí nestačilo. Chtěla fotografovat sama. Tomášova přítelkyně Sabina jí půjčila tři čtyři monografie slavných fotografů, sešla se s ní v kavárně a nad rozevřenými knihami jí vysvětlovala, co je na těch fotografiích zajímavé. Tereza ji poslouchala s mlčenlivou soustředěností, kterou málokterý profesor kdy viděl na tvářích svých žáků.

Díky Sabině pochopila příbuznost fotografie a malířství a nutila Tomáše, aby spolu chodili na všechny výstavy, které se v Praze konaly. Brzy se jí podařilo uplatnit v obrázkovém týdeníku vlastní snímky a jednoho dne přešla z laboratoře mezi profesionální fotografy magazínu.

Téhož večera šli oslavit její povýšení s přáteli do baru, kde tančili. Tomáš upadl do špatné nálady a když naléhala, aby jí řekl, co se mu stalo, přiznal se jí konečně doma, že na ni žárlil, když ji viděl tančit se svým kolegou.

“Opravdu, tys na mne žárlil?” ptala se ho asi desetkrát, jako kdyby jí oznamoval, že jí byla udělena Nobelova cena a nemohla tomu uvěřit.

Pak ho vzala kolem pasu a začala s ním tančit po pokoji. To nebyl společenský tanec, který před hodinou předváděla v baru. Byla to jakási vesnická skočná, bláznivé poskakování, při kterém vyhazovala nohy vysoko do vzduchu, dělala neobratně velké skoky a vláčela ho pokojem sem a tam.

Pohříchu nedlouho potom začala žárlit sama a její žárlivost nebyla pro Tomáše Nobelovou cenou, nýbrž břemenem, kterého se zbaví teprve krátký čas před smrtí.

– 15. –

Pochodovala kolem bazénu nahá se spoustou jiných nahých žen, Tomáš byl nahoře v koši zavěšeném pod klenbou plovárny, křičel na ně, nutil je zpívat a dělat dřepy. Když některá provedla cvik špatně, zastřelil ji.

Chci se k tomu snu ještě vrátit: Jeho hrůza nezačala ve chvíli, kdy Tomáš vypálil první ránu. Sen byl hrůzný od samého počátku. Jít nahá s ostatními nahými ženami pochodovým krokem byl pro Terezu nejzákladnější obraz hrůzy. Když byla u matky, nesměla se zamknout v koupelně. Matka jí tím chtěla říci: tvoje tělo je jako ostatní těla; nemáš žádné právo na stud; nemáš žádný důvod zakrývat něco, co existuje stejně v miliardách jiných exemplářů. V matčině světě byla všechna těla stejná a pochodovala v řadě za sebou. Nahota byla od dětství pro Terezu znamením povinné uniformity koncentračního tábora; znamením ponížení.

A byla ještě jiná hrůza hned na počátku toho snu: všechny ženy musily zpívat! Nejenom že jejich těla byla stejná, stejně bezcenná, nejenom že byla pouhými zvučícími mechanismy bez duše, ale ženy se nad tím radovaly! Byla to radostná solidarita bezduchých! Ženy byly šťastny, že odhodily přítěž duše, tuto směšnou pýchu, iluzi jedinečnosti, a že jsou jedna jako druhá. Tereza zpívala s nimi, ale neradovala se. Zpívala ze strachu, že když nebude zpívat, ženy ji zabijí.

Ale co znamenalo, že po nich Tomáš střílel a že padaly jedna po druhé mrtvé do bazénu?

Ženy, které se radují nad svou stejností a nerozlišeností, oslavují vlastně svou budoucí smrt, která učiní jejich stejnost absolutní. Výstřel byl tedy jen šťastným naplněním jejich makabrálního pochodu. Proto po každé ráně z

pistole se začaly radostně smát a zatímco mrtvola klesala pod hladinu, ony ještě zesílily svůj zpěv.

A proč to byl právě Tomáš, kdo střílel, a proč chtěl zastřelit i Terezu?

Protože právě on mezi ně Terezu poslal. To je to, co chce sen Tomášovi sdělit, když mu to Tereza neumí říct sama. Přišla za ním, aby unikla z matčina světa, kde všechna těla si byla rovna. Přišla za ním, aby se její tělo stalo jedinečným a nezaměnitelným. A on teď znovu nakreslil znamení rovnosti mezi ní a jiné: líbá je všechny stejně, hladí je stejně; nedělá žádný, žádný, žádný rozdíl mezi tělem Terezy a jinými těly. Poslal ji takto zpátky do světa, z něhož chtěla uniknout. Poslal ji pochodovat nahou s jinými nahými ženami.

– 16. –

Zdály se jí střídavě tři seriály snů: první, v němž řádily kočky, vyprávěl o jejím utrpení ze života; druhý seriál ukazoval v nesčetných variacích obrazy její popravky; třetí mluvil o jejím životě po smrti, kdy se její ponížení stalo nikdy nekončícím stavem.

V těchto snech nebylo co dešifrovat. Obvinění, které adresovaly Tomášovi, bylo tak jasné, že mohl jen mlčet a se sklopenou hlavou hladit Terezu po ruce.

Kromě toho, že byly výmluvné, ty sny byly též krásné. To je okolnost, která unikla Freudovi v jeho teorii snů. Sen není jen sdělení (eventuelně šifrované sdělení), nýbrž také estetická aktivita, hra imaginace, která je sama o sobě hodnotou. Sen je důkazem toho, že fantazie, snění o tom, co se nestalo, patří k nejhlubším potřebám člověka. Zde je kořen zrádné nebezpečnosti snu. Kdyby sen nebyl krásný, bylo by možno na něj rychle zapomenout. Ale ona se ke svým snům stále vracela, opakovala si je v duchu, proměňovala je v legendy: Tomáš žil pod hypnotickým kouzlem mučivé krásy Tereziných snů.

“Terezo, Terezičko, kam se mi to ztrácíš? Vždyť tobě se zdá každý den o smrti, jako bys opravdu chtěla odejít...” říkal jí, když seděli proti sobě ve vinárně.

Byl den, rozum a vůle byly opět u moci. Kapka červeného vína stékala pomalu po skle číše a Tereza říkala: “Tomáši, já za to nemůžu. Vždyť já všemu rozumím. Já vím, že mne máš rád. Já vím, že ty nevěry, že to není žádná tragédie...”

Dívala se na něho s láskou, ale bála se noci, která přijde, bála se svých snů. Její život byl rozpolcen. Zápasily o ni noc a den.

– 17. –

Ten, kdo chce stále “někam výš”, musí počítat s tím, že se mu jednoho dne dostaví závrať. Co je to závrať? Strach z pádu? Ale proč se nám dostaví závrať i na rozhledně opatřené bezpečným zábradlím? Závrať je něco jiného než strach z pádu. Závrať znamená, že nás hloubka pod námi přitahuje, vábí, probouzí v nás touhu po pádu, které se pak vyděšení bráníme.

Průvod nahých žen kolem bazénu, mrtvoly v pohřebním voze, které měly radost, že je Tereza mrtvá jako ony, to bylo “dole”, kterého se děsila, odkud už jednou utekla, ale které ji k sobě tajemně vábilo. To byla její závrať: volala ji k sobě sladká (skoro veselá) rezignace na osud a na duši. Volala ji k sobě solidarita bezduchých a jí se chtělo ve chvílích slabosti uposlechnout toho volání a vrátit se k matce. Chtělo se jí odvolat armádu duše z paluby těla; sednout si mezi matčiny přítelkyně a smát se tomu, že jedna z nich pustila hlasitě větry; pochodovat s nimi nahá kolem bazénu a zpívat.

– 18. –

Je pravda, že až do odchodu z domova Tereza bojovala s matkou, ale nezapomeňme, že ji přitom nešťastně milovala. Byla by pro ni s to udělat cokoli, kdyby ji o to matka požádala hlasem lásky. Jen proto, že ten hlas nikdy neuslyšela, našla sílu odejít.

Když matka pochopila, že její agresivita ztratila nad dcerou moc, psala jí do Prahy dopisy plné nářků. Stěžovala si na manžela, na zaměstnavatele, na zdraví, na děti a nazývala Terezu jediným člověkem, kterého má v životě. Tereze se zdálo, že konečně slyší hlas matčiny lásky, po které toužila dvacet let, a chtělo se jí zpátky. Chtělo se jí zpátky o to víc, že se cítila slabá. Tomášovy nevěry jí náhle odhalily její bezmocnost a z pocitu bezmoci se rodila závrať, nesmírná touha po pádu.

Jednou jí matka telefonovala. Prý má rakovinu. Její život se může počítat už sotva na několik měsíců. Ta zpráva proměnila Terezino zoufalství z Tomášových nevěř ve vzpouru a vyčítala si, že matku zradila pro muže, který ji nemiluje. Byla ochotna zapomenout všechno, čím ji kdy matka trápila. Byla jí s to dnes chápat. Vždyť jsou obě ve stejné situaci: matka miluje otčíma jako Tereza miluje Tomáše a otčím trápí matku nevěrami stejně jako Tomáš mučí Terezu. Byla-li matka na Terezu zlá, bylo to jen proto, že příliš trpěla.

Řekla Tomášovi o matčině nemoci a oznámila mu, že si vezme na týden dovolenou, aby za ní odjela. Její hlas byl plný vzdoru.

Jako by vytušil, že to, co ji přitahuje k matce, je závrať, Tomáš její cestě nepřál. Telefonoval do nemocnice malého města. Evidence o rakovinových vyšetřeních je v Čechách velice důkladná, takže mohl snadno zjistit, že u Tereziny matky nebylo zjištěno nikdy žádné podezření na rakovinu a že dokonce v posledním roce nenavštívila lékaře.

Poslechla Tomáše a za matkou nejela. Ještě téhož dne si však odřela koleno, když spadla na ulici. Její chůze se stala vratká a skoro denně někde spadla, někde se o něco zranila anebo přinejmenším sama upustila nějaký předmět, který měla v ruce.

Byla v ní nepřekonatelná touha po pádu. Žila v ustavičné závratí.

Ten, kdo padá, říká: “Zvedni mne!”. Tomáš ji trpělivě zvedal.

– 19. –

“Chtěla bych tě milovat ve svém ateliéru, jako by to bylo jeviště. Kolem by byli lidé a nesměli by se přiblížit ani na krok. Ale nemohli by z nás spustit oči...”

Tak jak čas míjel, ten obraz ztrácel na své původní krutosti a začal ji vzrušovat. Několikrát tu situaci vyvolala šeptem Tomášovi, když se milovali.

Napadlo ji, že existuje způsob, jak uniknout odsouzení, které viděla v Tomášových nevěrách: ať ji bere s sebou! ať ji bere za svými milenkami! Snad by to byl způsob, jak učinit její tělo zase první a jediné ze všech. Její tělo by se stalo jeho alter ego, jeho pobočníkem a asistentem.

“Budu ti je svlékat, umyju ti je ve vaně a pak ti je přivedu...” šeptala mu, když byli k sobě přitíženi. Toužila, aby se stali jednou hermafroditní bytostí a těla jiných žen byla jejich společnou hračkou.

– 20. –

Stát se alter ego jeho polygamního života. Tomáš tomu nechce rozumět, ale ona se nemohla zbavit té představy a snažila se sblížit se Sabinou. Navrhla jí, že jí udělá fotografické portréty.

Sabina ji pozvala do ateliéru a ona konečně uviděla rozlehlou místnost, uprostřed níž stál široký gauč ve tvaru čtverce jako pódium.

“To je ostuda, že jsi u mne ještě nebyla,” říkala Sabina a ukazovala jí obrazy, které byly opřeny o zeď. Vytáhla dokonce odněkud staré plátno, které dělala ještě ve škole. Bylo na něm staveniště hutí. Malovala ho v době, kdy škola vyžadovala nejpřísnější realismus (nerealistické umění bylo tehdy považováno za podvracení socialismu) a Sabina, vedena sportovním duchem sázky, se snažila být ještě přísnější než profesori a malovala obrazy tak, aby na nich nebylo znát tah štětce a podobaly se barevné fotografii.

“Tenhle obraz jsem zkazila. Skápla mi na něj červená barva. Byla jsem nejdřív nešťastná, ale pak se mi začala ta skvrna líbit, protože vypadala jako prasklina. Jako by staveniště nebylo skutečným staveništěm, nýbrž puklou divadelní dekorací, na níž je staveniště pouze namalované. Začala jsem si s tou prasklinou hrát, rozšiřovat ji, vymýšlet si, co by bylo možno za ní vidět. Tak jsem namalovala svůj první cyklus obrazů, který jsem nazvala Kulisy. Nesměl je samozřejmě nikdo vidět. Byli by mě vyhodili ze školy. Vždycky byl vpředu perfektně realistický svět a za ním, jako za roztrženým plátnem dekorace, bylo vidět něco jiného, tajemného nebo abstraktního.”

Odmlčela se a ještě dodala: “Vpředu byla srozumitelná lež a vzadu byla nesrozumitelná pravda.”

Tereza poslouchala zase s tím neuvěřitelným soustředěním, které poznal málokterý profesor na tváři žáka, a zjišťovala, že opravdu všechny Sabininy obrazy, minulé i současné, mluví stále o tomtéž, že jsou všechny současným setkáním dvou témat, dvou světů, že jsou jako fotografie vzniklé dvojexpozicí. Krajina, za kterou prosvítá stolní lampa. Ruka, která protrhává zezadu plátno idylického zátiší s jablky, ořechy a rozžatým vánočním stromkem.

Pocítila k Sabině obdiv a protože se malířka chovala velice přátelsky, ten obdiv nebyl doprovázen strachem či nedůvěrou a měnil se v sympatii.

Skoro zapomněla na to, že ji přišla fotografovat. Sabina jí to musila sama připomenout. Odtrhla oči od obrazů a znovu uviděla gauč, který stál uprostřed pokoje jako pódium.

U gauče byl noční stolek a na něm podstavec ve formě lidské hlavy. Přesně takový mívají holiči a dávají na něj paruky. Na Sabinině podstavci nebyla paruka nýbrž buřinka. Sabina se usmála: “To je buřinka po mém dědečkovi.”

Takový klobouk, černý, tvrdý, kulatý, viděla Tereza jen ve filmu. Chaplin nosil takový klobouk. Usmála se, vzala buřinku do ruky a dlouho si ji prohlížela. Pak řekla: “Chceš, abych tě v ní vyfotografovala?”

Sabina se té otázce dlouho smála. Tereza odložila buřinku, vzala do ruky aparát a začala fotografovat.

Když už to trvalo málem hodinu, řekla najednou:

“Nechceš, abych tě vyfotografovala nahou?”

“Nahou?” zasmála se Sabina.

“Ano,” opakovala Tereza statečně svůj návrh.

“Na to se musíme napít,” řekla Sabina a otevřela láhev vína.

Tereza cítila slabost v těle, byla zamlklá, zatímco Sabina kráčela po pokoji se sklenkou vína a rozhovořila se o dědečkovi, který byl starostou malého města; Sabina ho nikdy nepoznala; jediné, co po něm zbylo, je tenhle klobouk a pak jedna fotografie, na níž je tribuna, kde stojí vedle sebe několik maloměstských hodnostářů; jeden z nich je dědeček; není vůbec jasné, co na té tribuně dělají, snad jsou přítomni nějaké slavnosti, snad odhalují pomník nějakému jinému hodnostáři, který také nosil buřinku při slavnostních příležitostech.

Sabina vyprávěla dlouze o buřince a dědečkovi a když dopila třetí sklenku, řekla: “Počkej,” a odešla do koupelny.

Vrátila se v koupacím plášti. Tereza vzala do ruky aparát a přiložila si ho k oku. Sabina před ní rozhrnula plášť.

– 22. –

Aparát sloužil Tereze zároveň jako mechanické oko, jímž pozorovala Tomášovu milenkou, i jako závoj, kterým si před ní kryla tvář.

Sabina potřebovala určitý čas, než se odhodlala odhodit plášť docela. Situace, v níž se octla, byla přece jen o něco obtížnější, než předpokládala. Když fotografování trvalo několik minut, přistoupila k Tereze a řekla: “Teď budu fotografovat já tebe. Svlékni se.”

Slova “svlékni se” slyšela Sabina mnohokrát od Tomáše a utkvěla jí v mysli. Byl to tedy Tomášův rozkaz, který teď Tomášova milenkou adresovala Tomášově ženě. Spojil obě ženy stejnou magickou větou. Byl to jeho způsob, jak měnit nečekaně nevinnou konverzaci se ženami v erotickou situaci: nikoli pohlazením, dotekem, lichocením, prosbami, ale rozkazem, který řekl náhle, nečekaně, tichým hlasem, ale přece důrazně a autoritativně a s fyzickým odstupem: nikdy se v té chvíli ženy nedotýkal. I Tereze často řekl úplně stejným tónem “svlékni se!” a i když to řekl tiše, i když to jen šeptal, byl to rozkaz a ona pocítila vždycky vzrušení z toho, že poslouchá. Teď uslyšela stejné slovo a chuť uposlechnout byla snad ještě větší, protože uposlechnout někoho cizího je zvláštní šílenství, šílenství v tomto případě ještě o to krásnější, že rozkaz nevyslovuje muž, ale žena.

Sabina si od ní vzala aparát a Tereza se svlékla. Stála před Sabinou nahá a odzbrojená. Doslova odzbrojená, to jest bez aparátu, kterým si před chvílí kryla tvář a zároveň jím mířila jako zbraní na Sabinu. Byla dána Tomášově milence na pospas. Ta krásná odevzdanost ji opíjela. Toužila, aby vteřiny, kdy stojí nahá proti ní, nikdy nekončily.

Myslím, že i Sabinu ovanulo zvláštní kouzlo situace, kdy před ní stála žena jejího milence, podivně odevzdaná a plachá. Dvakrát nebo třikrát cvakla

spouští a pak, jako by se lekla toho okouzlení a chtěla ho rychle zaplašit, hlasitě se rozesmála.

Tereza se rozesmála též a obě ženy se oblékly.

– 23. –

Všechny předchozí zločiny ruské říše se děly přikryty diskrétním stínem. Deportace půl miliónu Litevců, zavraždění statisíců Poláků, likvidace krymských Tatarů, to všechno zůstalo v paměti bez fotografických dokumentů a tedy vlastně jako cosi nedokazatelného, co bude dříve či později prohlášeno za mystifikaci. Naproti tomu přepadení Československa v roce 1968 je celé vyfotografováno a nafilmováno, uloženo v archívech celého světa.

Čeští fotografové a kameramani si uvědomili, že právě oni mohou vykonat to jediné, co se ještě vykonat dalo: zachovat pro dalekou budoucnost obraz násilí. Tereza byla plných sedm dní na ulicích a fotografovala ruské vojáky a důstojníky ve všech situacích, které je kompromitovaly. Rusové nevěděli, co dělat. Byli přesně instruováni, jak se mají chovat, když po nich bude někdo střílet nebo házet kameny, ale nikdo jim nedal pokyny, co dělat, když na ně někdo namíří objektiv fotoaparátu.

Vyfotografovala spoustu filmů. Asi polovinu z nich rozdala v nevyvolaném negativu zahraničním žurnalistům (hranice byly stále otevřeny, novináři přijížděli z ciziny alespoň na skok a byli vděční za každý dokument). Mnohé z nich se objevily v nejružnějších zahraničních novinách: byly na nich tanky, hrozící pěsti, pobořené domy, mrtví přikryti zkrvavenou červenomodrobílou vlajkou, mladíci na motocyklech, kteří ve zběsilé rychlosti jezdili kolem tanků a mávali národními prapory na dlouhých žerdích, a mladé dívky v neuvěřitelně krátkých sukních, které provokovaly ubohé ruské vojáky, sexuálně vyhladovělé, a líbaly se před jejich očima s neznámými kolemjdoucími. Řekl jsem již, že ruská invaze nebyla jen

tragédie, ale též slavnost nenávisti plná podivné (a nikdy nikomu již nevysvětlitelné) euforie.

– 24. –

Odvezla si s sebou do Švýcarska asi padesát fotografií, které sama vyvolala se vší péčí a uměním. Šla je nabídnout velkému obrázkovému časopisu. Redaktor ji přijal vlídně (všichni Češi nosili ještě kolem hlavy aureolu svého neštěstí, které dojívalo dobré Švýcary), posadil ji do křesla, prohlížel si snímky, chválil je a vysvětlil jí, že nyní, když už od událostí uplynul jistý čas, nemají (“přesto, že jsou velice krásné!”) žádnou naději na uveřejnění.

“Ale v Praze nic neskončilo!” protestovala a snažila se mu vysvětlit špatnou němčinou, že právě nyní když je země okupovaná, v továrnách se zakládají navzdory všemu dělnické samosprávy, studenti stávkují na protest proti okupaci a celá země si dále žije po svém. Vždyť právě to je neuvěřitelné! A nikoho to už nezajímá!

Redaktor byl rád, když do místnosti vstoupila energická žena a přerušila jejich konverzaci. Podávala mu složku a řekla: “To je ta reportáž o nudistické pláži.”

Redaktor byl jemný člověk a bál se, že Češka, která fotografovala tanky, bude považovat obraz nahých lidí na pláži za frivolní. Položil proto složku hodně daleko na kraj stolu a honem řekl příchozí ženě: “Představím ti tvou pražskou kolegyni. Přinesla mi nádherné fotky.”

Žena stiskla Tereze ruku a vzala si její snímky. “Podívejte se zatím na ty moje,” řekla.

Tereza se natáhla ke složce a vyňala z ní fotografie. Redaktor Tereze řekl skoro omluvným hlasem: “To je pravý opak toho, co jste fotografovala vy.”

Tereza řekla: “Ale kdepak. To je totéž.” Nikdo této větě nerozuměl a i mně dělá jisté potíže vysvětlit, co vlastně chtěla Tereza říci, když přirovnala nudistickou pláž k ruské invazi. Dívala se na fotografie a dlouho zůstala u jedné, kde stála v kroužku čtyřčlenná rodina: nahá matka skloněná k dětem, takže veliké cecky z ní visely dolů, jako visejí koze nebo krávě, a zezadu stejně skloněný muž, jehož pytlík vypadal též jako jakési miniaturní vemeno.

“Nelíbí se vám?” ptal se redaktor.

“Je to krásně vyfotografované.”

“Spíš téma ji šokuje,” řekla fotografka. “Je na vás hned vidět, že byste na nudistickou pláž nešla.”

“Ne,” řekla Tereza.

Redaktor se usmál: “Přece jenom je poznat, odkud jste přišla. Komunistické země jsou strašně puritánské.”

Fotografka řekla s mateřskou laskavostí: “Nahá těla, na tom nic není! To je normální! Všechno, co je normální, je krásné!”

Tereza si vzpomněla na svou matku, jak chodila nahá po bytě. Slyšela v duchu smích, který se ozval za jejími zády, když utíkala zatahovat záclony, aby nahou matku nikdo neviděl.

– 25. –

Fotografka pozvala Terezu na kávu do kantýny.

“Ty snímky, co jste udělala, jsou velice zajímavé. Všimla jsem si, že máte ohromný smysl pro ženské tělo. Víte, na co myslím! Ty mladé ženy v provokativních postojích!”

“Jak se líbají před ruskými tanky?”

“Ano. Byla byste znamenitá fotografka mód. Potřebovalo by to ovšem spojit se s nějakou modelkou. Nejspíš s někým, kdo sám teprve hledá uplatnění jako vy. Mohla byste potom udělat pro nějakou firmu snímky na ukázkou. Stálo by vás to ovšem určitý čas, než byste prorazila. Mezitím bych pro vás mohla udělat jedinou věc. Představit vás redaktorovi, který vede rubriku Naše zahrádka. Možná že by tam potrebovali fotky kaktusů, růží a tak.”

“Moc vám děkuji,” řekla Tereza upřímně, protože viděla, že žena naproti ní je plna ochoty.

Ale pak si řekla: proč bych měla fotografovat kaktusy? A cítila nechuť opakovat ještě jednou to, co podstoupila v Praze: boj o zaměstnání, o kariéru, každou publikovanou fotografii. Nebyla nikdy ctižádostivá z ješitnosti. To, co chtěla, bylo uniknout z matčina světa. Ano, bylo jí to docela jasné: dělala fotografie s velkou horlivostí, ale mohla tu horlivost věnovat jakékoli jiné činnosti, protože fotografování byl jen prostředek dostat se “dál a výš” a žít vedle Tomáše.

Řekla: “Víte, můj muž je lékař a uživí mne. Nemusím fotografovat.”

Fotografka řekla: “Nechápu, jak můžete nechat fotografování, když jste udělala tak krásné snímky!”.

Ano, fotografie za dnů invaze, to bylo něco jiného.

Ty nedělala kvůli Tomášovi. Ty dělala z vášně. Ale ne z vášně pro fotografování, nýbrž z vášně nenávisti. Taková situace se už nikdy opakovat nebude. Ostatně právě ty fotografie, co dělala z vášně, už nikdo nechce, protože nejsou aktuální. Jen kaktus je aktuální věčně. A kaktusy ji nebaví.

Řekla: “Jste na mne moc hodná. Ale zůstanu raději doma. Nepotřebuji být zaměstnána.”

Fotografka řekla: “To vás uspokojuje, být doma?”

Tereza řekla: “Spíš než fotografovat kaktusy.”

Fotografka řekla: “I když fotografujete kaktusy je to váš život. Když žijete jen pro manžela, není to váš život.”

Tereza se stala náhle podrážděná: “Můj život je můj muž a ne kaktusy.”

Také fotografka mluvila podrážděně: “Chcete dokonce říci, že jste šťastná?”

Tereza řekla (stále stejně podrážděně): “Ovšem že jsem šťastná!”

Fotografka řekla: “To může říci jenom velice...” nechtěla dořici, co si myslila.

Tereza ji doplnila: “Chcete říci: velice omezená žena.”

Fotografka se ovládla a řekla: “Ne omezená. Anachronická.”

Tereza řekla zamyšleně: “Máte pravdu. To je přesně to, co o mně říká můj muž.”

– 26. –

Ale Tomáš byl celé dny v nemocnici a ona byla doma sama. Ještě že měla Karenina a mohla s ním chodit na dlouhé procházky! Když se vrátila domů, seděla nad učebnicí němčiny a francouzštiny. Ale bylo jí smutno a špatně se soustředila. Často se jí vracel na mysl projev, který pronesl do rádia Dubček po svém návratu z Moskvy. Zapomněla už docela na to, co říkal, ale slyšela pořád jeho třesoucí se hlas. Myslila na něho: cizí vojáci ho zatkli, hlavu samostatného státu, v jeho vlastní zemi, odvěkli ho, drželi čtyři dny někde v ukrajinských horách, naznačovali mu, že ho zastřelí, jako to udělali dvanáct let předtím jeho maďarskému předchůdci Imre Nagyovi, pak ho převezli do Moskvy, poručili, aby se vykoupal, oholil, oblékl, uvázal kravatu, oznámili, že už není určen k popravě, nařídili, že se musí nadále

pokládat za hlavu státu, posadili za stůl proti Brežněvovi a donutili ho jednat.

Vrátil se pak ponížen a mluvil k poníženému národu. Byl tak ponížen, že nemohl mluvit. Tereza nikdy nezapomene na ty hrozné pauzy uprostřed jeho vět. Byl tak vysílen? Nemocen? Otrávil ho drogami? Anebo to nebylo než zoufalství? Jestli po Dubčekovi nezůstane nic, ty dlouhé strašné pauzy, kdy nemohl dýchat, kdy před celým národem, který byl přilepený na přijímačích, lapal po dechu, ty pauzy po něm zůstanou. V těch pauzách byla celá hrůza, která dopadla na jejich zemi.

Bylo to sedmého dne invaze, poslouchala ten projev v redakci jednoho deníku, který se v těch dnech proměnil v noviny odboje. Všichni, kdo tam Dubčeka poslouchali, ho v té chvíli nenáviděli. Měli mu za zlé kompromis, který připustil, cítili se poníženi jeho ponížením a jeho slabost je urážela.

Když si teď v Curychu vzpomíná na tu chvíli, necítí už k Dubčekovi opovržení. Slovo slabost jí už nezní jako odsudek. Když je člověk konfrontován s přesilou je vždycky slabý, i když má atletické tělo jako Dubček. Ta slabost, která jim tehdy připadala nesnesitelná, odpudivá a která je vyhnala ze země, ji náhle přitahovala. Uvědomovala si, že patří k slabým, do tábora slabých, do země slabých a že jim má být věrna právě proto, že jsou slabí a lapají po dechu uprostřed věty.

Byla přitahována tou slabostí jako závratí. Byla jí přitahována, protože se sama cítila slabá. Znovu začala žárlit a znovu se jí třáslы ruce. Tomáš to viděl a udělal gesto, které dobře znala, vzal její ruce do svých chtěl je uklidnit svým stiskem. Vytrhla se mu.

“Co je ti?” řekl.

“Nic.”

“Co chceš, abych pro tebe udělal?”

“Chci, abys byl starý. O deset let starší. O dvacet let starší!”

Chtěla tím říci: Chci, abys byl slabý. Abys byl tak slabý jako já.

Karenin si stěhování do Švýcarska nikdy nepřál. Karenin nenáviděl změny. Pejskův čas se neděje ve směru přímky, nepohybuje se dopředu pořád dál, od jedné věci k další. Děje se v kruhu podoben času hodinových ručiček, které také neběží bláznivě někam dopředu, ale otáčejí se dokola po ciferníku, den ze dne po stejné dráze. Stačilo, že si v Praze koupili novou židli nebo přemístili květináč a Karenin to zaznamenal s nevolí. Vyrušilo ho to z jeho času. Je to jako kdyby ručičkám na ciferníku pořád vyměňovali číslice.

Přesto se mu podařilo brzy obnovit i v curyšském bytě starý řád a staré ceremonie. Stejně jako v Praze vyskočil za nimi ráno na postel, aby je přivítal do dne, doprovázel pak Terezu na první ranní nákup a vyžadoval si jako v Praze pravidelnou procházku.

Byl orlojem jejich života. Když na ni přicházely chvíle beznaděje, říkala si, že musí vydržet kvůli němu, protože on je ještě slabší než ona, snad ještě slabší než Dubček a její opuštěná vlast.

Vrátili se z procházky a právě zvonil telefon. Zvedla sluchátko a ptala se, kdo volá.

Byl to ženský hlas, mluvil německy a dožadoval se Tomáše. Ten hlas byl netrpělivý a Tereze se zdálo, že se z něho ozývá opovržení. Když řekla, že Tomáš není doma a že neví, kdy se vrátí, žena na druhé straně se zasmála a bez pozdravu položila sluchátko.

Tereza věděla, že se nestalo vůbec nic. Mohla to být sestra z nemocnice, pacientka, sekretářka, kdokoli. Ale přesto byla rozrušená a nemohla se vůbec na nic soustředit. Tehdy si uvědomila, že ztratila i ten zbytek síly, který měla kdysi v Čechách a že tento naprosto bezvýznamný incident není vůbec s to unést.

Kdo je v cizině, jde v prázdném prostoru vysoko nad zemí bez záchranné sítě, kterou člověku poskytuje jeho vlastní země, kde má rodinu, kolegy, přátele snadno se domluví jazykem, který zná od dětství. V Praze byla na Tomášovi závislá jen srdcem. Zde na něm závisí vším. Kdyby ji opustil, co by se tu s ní stalo? Má tedy prožít už celý svůj život ve strachu, že ho ztratí?

Říká si: Jejich setkání bylo od počátku založeno na omylu. Anna Karenina, kterou tiskla pod paží, byla falešná legitimace, kterou Tomáše oklamala. Vytvořili jeden pro druhého peklo, i když se mají rádi. To, že se mají rádi, je důkazem, že chyba není v nich samých, v jejich jednání nebo v jejich nestálém citu, ale v tom, že se k sobě nehodí, protože on je silný a ona je slabá. Je jako Dubček, který dělá uprostřed jediné věty půl minutovou pauzu, je jako její vlast, která koktá, lapá po dechu a nemůže mluvit.

Ale právě ten slabý musí umět být silný a odejít, když ten silný je příliš slabý, než aby uměl slabém ublížit.

Tak si to říkala a tiskla tvář ke Kareninově chlupaté hlavě: “Nezlob se, Karenine. Ještě jednou budeš muset změnit byt.”

– 28. –

Seděla přitištěna v koutku kupé, těžký kufr měla nad hlavou. Karenin se jí tiskl u nohou. Myslila na kuchaře z restaurace, kde byla zaměstnána, když žila matky. Využíval každé příležitosti, aby ji plácl po zadku a mnohokrát přede všemi vyzýval, aby se s ním šla vyspat. Bylo to zvláštní, že myslila právě na něho. Představoval pro ni přímo příklad všeho, co se jí hnusilo. Ale teď nemyslila než na to, že ho vyhledá a řekne mu: “Říkal jsi, že se se mnou chceš vyspat. Jsem zde.”

Toužila, udělat něco, aby už nebylo cesty zpátky. Toužila zničit brutálně celou minulost svých posledních sedmi let. Byla to závrať. Omamující, nepřekonatelná touha po pádu.

Mohli bychom závrat' také nazvat opilstvím slabosti. Člověk si uvědomuje svou slabost a nechce se jí bránit, nýbrž poddat. Je opilý svou slabostí, chce být ještě slabší, chce upadnout uprostřed náměstí, přede všemi, chce být dole a ještě níž než dole.

Přesvědčovala se o tom, že nezůstane v Praze a nebude už dělat fotografku. Vráť se do malého města, z něhož ji kdysi odvolal hlas Tomáše.

Ale když přijela do Prahy, musila tam přece jen nějaký čas zůstat, aby zařídila mnoho praktických věcí. Začala svůj odjezd odkládat.

Tak uplynulo pět dnů a v bytě se náhle objevil Tomáš. Karenin mu dlouho vyskakoval k tváři, takže je na dlouhou chvíli zbavil nutnosti něco si říct.

Bylo jim, jako by stáli uprostřed sněhové pláně a třásli se zimou.

Pak k sobě přistoupili jako milenci, kteří se dosud nepolíbili.

Zeptal se: “Všechno tu bylo v pořádku?”

“Ano,” odpověděla.

“Byla jsi v týdeníku?”

“Telefonovala jsem tam.”

“A?”

“Nic. Čekala jsem.”

“Na co?”

Neodpověděla. Nemohla mu říci, že čekala na něho.

Vracíme se k okamžiku, který už známe. Tomáš byl zoufalý a bolel ho žaludek. Usnul až velmi pozdě v noci.

Brzy poté se probudila Tereza. (Ruská letadla kroužila nad Prahou a v jejich hluku se nedalo spát.) Její první myšlenka byla: Vrátil se kvůli ní. Kvůli ní změnil svůj osud. Teď už to není on, kdo bude zodpovědný za ni, teď je ona zodpovědná za něho.

Ta odpovědnost jí připadala nad její síly.

Ale pak si najednou vzpomněla, že včera, chvíli poté se objevil ve dveřích bytu, bilo na pražském kostele šest hodin. Když se poprvé setkali, služba jí končila v šest. Viděla ho sedět před sebou na žluté lavičce slyšela znít zvony na věži.

Ne, to nebyla pověřivost, to byl smysl pro krásu který ji zbavil tísně a naplnil touhou žít. Ptáci náhod se jí znovu slétali na ramena. Měla slzy v očích a byla nesmírně šťastna, že ho slyší dýchat vedle sebe.

– TŘETÍ ČÁST –

– Nepochopená slova –

– 1. –

Ženeva je město vodotrysků a kašen, parků, v nichž stojí kiosky, kde kdysi hrávala hudba. I budova university se ztrácí ve stromech. Franz před chvílí skončil dopolední přednášku a vyšel z budovy. Z hadic tryskala rozprašovaná voda na trávník a on byl ve výborné náladě. Šel z university přímo za svou milenkou. Bydlila pár ulic odtud.

Stavoval se u ní často, ale vždy jen jako pozorný přítel, nikdy jako milenec. Kdyby se s ní miloval v jejím ženevském ateliéru, šel by během jediného dne od jedné ženy ke druhé, od manželky k milence a zpět, a protože v Ženevě spějí manželé po francouzském způsobu na jedné posteli, šel by tedy během několika hodin z postele jedné ženy do postele druhé ženy. Zdálo se mu, že by tím ponížil milenku i manželku a konec konců i sám sebe.

Jeho láska k ženě, do níž se zamiloval před několika měsíci, mu byla tak vzácná, že se pro ni snažil vytvořit ve svém životě samostatný prostor, nepřístupné území čistoty. Byl zván často přednášet na různé zahraniční university a přijímal teď tedy horlivě všechna pozvání. Protože jich nebylo dost, vymýšlel si ještě navíc neskutečné kongresy a symposia, aby mohl své odjezdy odůvodnit manželce. Jeho milenka, která disponovala volně svým časem, ho doprovázela. Umožnil jí tak, aby poznala během krátké doby mnoho evropských a jedno americké město.

“Za deset dnů, nejsi-li proti tomu, mohli bychom odjet do Palerma,” řekl.

“Dám přednost Ženevě,” odpověděla. Stála před štaflemi s rozmalovaným plátnem a pozorovala svůj obraz.

“Jak chceš žít a nepoznat Palermo?” snažil se žertovat.

“Já Palermo znám,” řekla.

“Jak to,” ptal se skoro žárlivě.

“Moje známá mi odtud poslala pohlednici. Přilepila jsem si ji lepicí páskou na záchodě. Copak sis jí nevšiml?”

Potom dodala: “Byl jeden básník z počátku století. Byl už velmi starý a jeho sekretář ho vedl na procházku. ‘Mistře,’ říká mu, ‘podívejte se nahoru! Dnes letí nad městem první letadlo!’ ‘Umím si představit,’ řekl mistr svému sekretáři a nezvedl oči ze země. Vidíš, a já si umím představit Palermo. Jsou tam stejné hotely stejná auta jako ve všech městech. V mém ateliéru jsou aspoň pořád jiné obrazy.”

Franz zesmutněl. Zvykl si na takové spojení milostného života s cestováním, že vkládal do výzvy “pojedeme do Palerma!” jednoznačně erotický vzkaz. Prohlášení “dám přednost Ženevě!” mělo proto pro něho jasný smysl: jeho milenka po něm už netouží jako po milenci.

Jak je to možné, že je před ní tak nejistý? Neměl k tomu přece nejmenší důvod! Byla to ona, ne on, kdo projevil první erotickou iniciativu krátce po jejich seznámení; byl hezký muž, byl na vrcholu vědecké kariéry, byl dokonce obáván svými kolegy, protože projevoval v odborných diskusích pýchu a tvrdohlavost. Proč tedy myslí každý den na to, že ho jeho milenka opustí?

Nemohu to pochopit jinak, než že láska pro něho nebyla prodloužením jeho veřejného života nýbrž jeho protipólem. Znamenala pro něho touhu odevzdat se milované ženě na milost a nemilost. Ten, kdo se vzdá tomu druhému jako voják do zajetí, musí předem odhodit jakoukoli zbraň. A nemá-li žádnou obranu proti ráně, nemůže se ubránit tomu, aby se ptal, kdy ta rána přijde. Proto mohu říci: pro Franze znamenala láska ustavičné očekávání rány.

Zatímco se odevzdával své úzkosti, jeho milenka odložila štětec a odešla do vedlejší místnosti. Vrátila se s lahví vína. Beze slova ji otevřela a nalila víno do dvou sklenic.

Spadl mu kámen ze srdce a byl si k smíchu. Slova “dám přednost Ženevě!” neznamenal, že se s ním nechce milovat, ale právě naopak, že ji už nebaví omezovat chvíle lásky jen na cizí města.

Zvedla sklenku a vypila ji do dna. Také Franz pozvedl sklenici a napil se. Byl ovšem hrozně rád, že odmítnutí cesty do Palerma se ukázalo být výzvou k milování, ale bylo mu toho vzápětí i trochu líto: jeho milenka se rozhodla zrušit řeholi čistoty, kterou vnesl do jejich vztahu: nepochopila jeho úzkostnou snahu uchránit lásku před banalitou a oddělit ji radikálně od jeho manželského domova.

Nemilovat se s malířkou v Ženevě byl vlastně trest, který uložil sám sobě za to, že je ženatý s jinou ženou. Pociťoval to jako jakousi vinu či defekt. I když erotický život s manželkou nestál za řeč, přece jen spali na jedné

posteli, probouzeli se v noci hlasitým dechem toho druhého a vdechovali navzájem pachy svých těl. Spal by jistě raději sám, jenomže společná postel zůstávala symbolem manželství a symboly, jak víme, jsou nedotknutelné.

Pokaždé, když uléhal vedle manželky do postele, myslil na to, že si ho jeho milenka představuje, jak léhá vedle své manželky do postele. Pokaždé se při té myšlence styděl a právě proto chtěl oddálit v prostou co nejdál postel, kde spal s manželkou, od postele, kde se miloval s milenkou.

Malířka si znovu nalila víno, upila, a potom mlčky, s jakousi podivnou nevšímavostí, jako by tu Franz vůbec nebyl, si svlékala pomalu halenku. Chovala se jako adept herectví, který má ukázat v hodině cvičení na konservatoři, jak si počíná, když je sám v místnosti a nikdo ho nevidí.

Byla jen v sukni a v podprsence. Pak (jako by si teprve teď všimla, že není v místnosti sama) se zadívala na Franze dlouhým pohledem.

Ten pohled ho uvedl do rozpaků, protože mu nerozuměl. Mezi všemi milenci se rychle vytvoří pravidla hry, jichž si nejsou vědomi, ale která platí a nelze je porušit. Pohled, který na něho v té chvíli upřela, se vymykal těm pravidlům; neměl nic společného s pohledy a gesty, které předcházely obvykle jejich milování. Nebyla v něm ani výzva ani koketnost, spíš jakási otázka. Jenomže Franz neměl nejmenší tušení, na co se ten pohled ptá.

Potom svlékla sukni. Vzala Franze za ruku a obrátila ho k velkému zrcadlu, které stálo krok od nich opřeno o zeď. Nepouštěla jeho ruku a dívala se do zrcadla pořád tím dlouhým, tázavým pohledem, chvíli na sebe, chvíli na něho.

U zrcadla byl na zemi podstavec, na němž byla nasazena stará černá pánská buřinka. Shýbla se pro ni a nasadila si ji na hlavu. Obraz v zrcadle se rázem změnil: byla tam teď žena v prádle, krásná, nepřístupná, lhostejná, a na hlavě měla nasazenu strašlivě nepatřičnou buřinku. Držela za ruku muže v šedivém obleku s kravatou.

Znovu se musil usmát tomu, jak nerozumí své milence. Nesvlékla se proto, aby ho vyzvala k milování, ale aby provedla jakýsi podivný šprým, soukromý happening pro ně dva. Chápavě a souhlasně se usmál.

Čekal, že malířka odpoví na jeho úsměv úsměvem, ale nedočkal se. Nepouštěla jeho ruku a dívala se v zrcadle střídavě na sebe a na něho.

Doba happeningu překročila svou hranici. Franzovi se zdálo, že šprým (i když byl ochoten ho považovat za půvabný) trvá už příliš dlouho. Vzal proto buřinku něžně mezi dva prsty, s úsměvem ji sundal malířce z hlavy a položil zpátky na podstavec. Bylo to, jak by vymazával gumou vousy, které nakreslilo nezbedné dítě na obrázek Panny Marie.

Ještě několik vteřin zůstala bez hnutí a dívala se na sebe do zrcadla. Pak ji Franz zahrnul něžnými polibky. Znovu ji prosil, aby s ním odjela na deset dní do Palerma. Slíbila mu to tentokrát bez odmluv a on odešel.

Byl zase ve výborné náladě. Ženeva, kterou celý život proklínal jako metropoli nudy, mu připadala krásná a plná dobrodružství. Byl už na ulici a ohlížel se zpátky vzhůru k širokému oknu ateliéru. Bylo pozdní jaro, horko, nad všemi okny byly napnuty pruhované rolety. Franz došel k parku, nad nímž v dálce se vznášely zlaté kopule pravoslavného chrámu jako pozlacené dělové koule, které neviditelná síla zadržela těsně před dopadem a nechala tkvět ve vzduchu. Bylo to krásné. Franz scházel dolů k nábřeží, aby tam nasedl na člun městské dopravy a nechal se převézt na severní břeh jezera, kde bydlil.

– 2. –

Sabina zůstala sama. Vrátila se před zrcadlo. Byla stále jen v prádle. Nasadila si opět buřinku a dlouze se pozorovala. Divila se sama sobě, že už tolik let pronásleduje jeden ztracený okamžik.

Kdysi před mnoha lety k ní přišel Tomáš a buřinka ho zaujala. Nasadil si jí a díval se na sebe do velkého zrcadla, které stejně jako zde stálo tehdy opřeno o zeď v jejím pražském ateliéru. Chtěl vidět, jak by mu slušelo být starostou z minulého století. Když se pak Sabina začala pomalu svlékat, posadil jí buřinku na hlavu. Stáli před zrcadlem (vždycky před ním stáli,

když se svlékala) a pozorovali se v něm. Byla jen v prádle a na hlavě měla buřinku. Pak náhle pochopila, že jsou oba tím pohledem vzrušeni.

Jak se to mohlo stát? Ještě před chvílí jí připadala buřinka na její hlavě jako žert. Což je od směšného ke vzrušujícímu jen krůček?

Ano. Když se tehdy na sebe dívala do zrcadla, neviděla tam v prvních vteřinách než rozmarnou situaci. Ale vzápětí bylo komické překryto vzrušujícím: buřinka neznamenalala žert ale násilí; násilí na Sabině, na její ženské důstojnosti. Viděla se s obnaženými nohama, v tenkých kalhotkách, skrze něž prosvítal klín. Prádlo podtrhovalo půvab jejího ženství a tvrdý mužský klobouk to ženství popíral, znásilňoval, zesměšňoval. Tomáš stál vedle ní oblečen, z čehož vyplývalo, že podstatou toho, co oba vidí, není legrace (to by přece i on musil být v prádle a v buřince), nýbrž ponížení. Místo toho, aby to ponížení odmítla, ona ho pyšně a provokativně předváděla, jako kdyby se nechala dobrovolně a veřejně znásilňovat, a najednou už nemohla dál a strhla Tomáše na zem. Buřinka se zakutálela pod stůl a oni se zmítali na koberci pod zrcadlem.

Vraťme se ještě k buřince:

Nejdříve byla nejasnou vzpomínkou na zapomenutého dědečka, starostu malého českého města v minulém století.

Za druhé byla památkou na tatínka. Po pohřbu si její bratr přivlastnil všechn majetek po rodičích a ona z pyšného vzdoru se odmítla hádat o svá práva. Prohlásila sarkasticky, že si bere buřinku jako jediné dědictví po otci.

Za třetí byla rekvizitou milostných her s Tomášem.

Za čtvrté byla znakem její originality, kterou vědomě pěstovala. Nemohla si s sebou vzít do emigrace mnoho věcí a vzala-li si tento objemný a nepraktický předmět, znamenalo to, že se musila vzdát jiných praktičtějších.

Za páté: v cizině se buřinka stala sentimentálním objektem. Když přijela za Tomášem do Curychu, vzala si buřinku s sebou a měla ji na hlavě, když mu otvírala dveře hotelového pokoje. Tehdy se stalo něco, s čím nepočítala:

buřinka nebyla ani veselá ani vzrušující, stala se památkou na uplynulý čas. Byli oba dojati. Milovali se jako nikdy předtím: pro obscénní hry nebylo místa, protože jejich setkání nebylo pokračováním erotických schůzek, kdy pokaždé vymýšleli nějakou novou malou neřest, ale rekapitulací času, zpěvem o jejich společné minulosti, sentimentálním resumé nesentimentálního příběhu, který se ztrácel v dálce.

Buřinka se stala motivem hudební skladby, již je Sabinin život. Ten motiv se znovu a znovu vracel a pokaždé měl jiný význam; všechny ty významy pluly buřinkou jako voda řečištěm. A mohu říci, že to bylo Herakleitovo řečiště: “nikdy nevstoupíš dvakrát do téže řeky!”: buřinka byla koryto, v němž Sabina viděla téci pokaždé jinou řeku, jinou sémantickou řeku: stejný předmět probouzel pokaždé jiný význam, ale spolu s tím významem se ozývaly (jako echo, jako průvod ech) všechny významy minulé. Každý nový zážitek zněl stále bohatším souzvukem. Tomáš a Sabina byli v curyšském hotelu dojati pohledem na buřinku a milovali se skoro v pláči, protože ta černá věc nebyla jen vzpomínkou na jejich milostné hry, ale i památkou na Sabinina otce a na dědečka, který žil ve století bez aut a letadel.

Teď snad můžeme lépe pochopit propast, která oddělovala Sabinu a Franze: on naslouchal dychtivě příběhu jejího života a ona naslouchala stejně dychtivě jemu. Rozuměli přesně logickému významu slov, která si říkali, neslyšeli však šumění sémantické řeky, která těmito slovy protékala.

Proto, když si před ním nasadila buřinku, byl Franz v rozpacích, jako kdyby na něho někdo promluvil cizím jazykem. Neshledával to ani obscénní, ani sentimentální, bylo to jen nesrozumitelné gesto, které ho uvádělo do rozpaků absencí významu.

Dokud jsou lidé ještě mladí a hudební skladba jejich života je teprve u svých prvních taktů, mohou ji psát společně a vyměňovat si motivy (tak jako si Tomáš a Sabina vyměnili motiv buřinky), ale když se setkají a jsou už starší, jejich hudební skladba je více méně uzavřena a každé slovo, každý předmět znamená něco jiného ve skladbě jednoho i druhého.

Kdybych sledoval všechny rozhovory mezi Sabinou a Franzem, mohl bych sestavit z jejich nepochopení veliký slovník. Spokojme se s malým

slovníkem.

– 3. –

Malý slovník nepochopených slov (první část)

Žena

Být ženou je pro Sabinu úděl, který si nevybrala. To, co jsme si nevybrali, nemůžeme považovat ani za svou zásluhu ani za svůj nezdar. Sabina se domnívá, že je třeba mít k přidělenému údělu korektní vztah. Bouřit se proti tomu, že se narodila ženou, jí připadá stejně pošetilé jako zakládat si na tom.

Jednou během jednoho z jejich prvních setkání jí řekl Franz se zvláštním důrazem: “Sabino, vy jste žena.” Nechápala, proč jí to oznamuje se slavnostním výrazem Kryštofa Kolumba, který právě uviděl břeh Ameriky. Teprve později pochopila, že slovo žena, na které položil zvláštní důraz, neznamena pro něho označení jednoho ze dvou lidských pohlaví nýbrž hodnotu. Ne každá žena je hodna být nazývána ženou.

Ale je-li Sabina pro Franze ženou, co je pro něho Marie-Claude, jeho skutečná manželka? Před více než dvaceti lety, několik měsíců po jejich seznámení, mu vyhrožovala, že si vezme život, když ji opustí. Franze ta hrozba okouzila. Marie-Claude se mu příliš nelíbila, zato její láska mu připadala nádherná. Zdálo se mu, že tak velké lásky není hoděn a že by se měl před ní hluboko poklonit.

Poklonil se tedy až k zemi a oženil se s ní. I když Marie-Claude už nikdy neprojevila takovou intenzitu citu jako ve chvíli, kdy mu hrozila sebevraždou, zůstal hluboko v něm živý imperativ: nesmí jí nikdy ublížit a musí si v ní vážit ženy.

Ta věta je zajímavá. Neříkal si: vážit si Marie-Claude, ale: vážit si ženy v Marie-Claude.

Je-li však Marie-Claude sama ženou, kdo je to ta druhá žena, která se v ní skrývá a které si má vážit? Je to snad platónská idea ženy?

Ne. Je to jeho maminka. Nikdy by ho nenapadlo říci, že si v mamince váží ženy. Zbožňoval maminku a ne nějakou ženu, která byla v ní. Platónská

idea ženy a maminka byla jedno a totéž.

Bylo mu dvanáct let, když ji náhle opustil Franzův otec. Chlapec tušil, že se něco vážného stalo, ale maminka zahalila drama do neutrálních a mírných slov, aby ho nerozrušila. Šli toho dne spolu do města a Franz si na odchodu z bytu všiml, že maminka má na každé noze jinou botu. Upadl do zmatku, chtěl ji na to upozornit, ale zároveň se bál, že by ji takové upozornění mohlo zranit. A tak s ní strávil ve městě dvě hodiny a celou dobu nemohl spustit oči z jejích nohou. Tehdy poprvé začal chápat, co je to utrpení.

Věrnost a zrada

Miloval ji od dětství až do chvíle, kdy ji doprovodil na hřbitov, a miloval ji i ve vzpomínkách. Odtud v něm vznikl pocit, že věrnost je první ze všech ctností; věrnost dává jednotu našemu životu, který by se jinak roztránil na tisíc chvilkových dojmů jako na tisíce střepin.

Franz vyprávěl Sabině často o matce, snad dokonce s jakousi podvědomou vypočítavostí: předpokládal, že Sabina bude okouzlena jeho schopností být věrný a že si ji tím získá.

Nevěděl, že Sabinu okouzlovala zrada a ne věrnost. Slovo věrnost jí připomínalo otce, maloměstského puritána, který maloval v neděli pro své potěšení západy slunce nad lesem a růže ve váze. Díky jemu začala kreslit už jako dítě. Když jí bylo čtrnáct, zamilovala se do stejně starého chlapce. Tatínek se zděsil a celý rok nesměla vycházet sama z domu. Jednoho dne jí ukázal reprodukce několika Picassových obrazů a vysmíval se jim. Když nesměla milovat čtrnáctiletého spolužáka, milovala aspoň kubismus. Odešla po maturitě do Prahy s veselým pocitem, že může konečně zradit svůj domov.

Zrada. Od malička nám říkával tatínek a pan učitel, že je to to nejhorší, co si vůbec můžeme představit. Ale co je to zrada? Zrada znamená opustit

řadu. Zrada znamená opustit řadu a jít do neznáma. Sabina nezná nic krásnějšího než jít do neznáma.

Studovala malířskou akademii, ale nesměla malovat jako Picasso. Byla to doba, kdy se povinně pěstoval tak zvaný socialistický realismus, a ve škole se vyráběly portréty komunistických státníků. Její touha zradit otce zůstala neukojena, protože komunismus byl jen jiný otec, stejně přísný a omezený, který zakazoval lásku (doba byla puritánská) i Picassa. Vdala se za špatného herce pražského divadla jen proto, že měl pověst výtržníka a byl pro oba otce nepřijatelný.

Pak umřela maminka. Den poté, co se vrátila z pohřbu do Prahy, dostala telegram: tatínek si vzal ze žalu život.

Zachvátily ji výčitky: Což to bylo tak špatné, že tatínek maloval vázy s růžemi a neměl rád Picassa? Bylo to tak odsouzeníhodné, že se bál, aby mu čtrnáctiletá dcera nepřišla domů těhotná? Bylo to tak směšné, že nemohl zůstat žít bez své ženy?

Popadla ji znovu touha zradit: zradit svou vlastní zradu. Oznámila manželovi (neviděla v něm už výtržníka nýbrž jen obtížného opilce), že ho opustí.

Ale zradíme-li B, pro které jsme zradili A, nevyplývá z toho, že si tím A usmíříme. Život rozvedené malířky se nepodobal životu zrazených rodičů. První zrada je nenapravitelná. Vyvolá řetězovou, reakci dalších zrad, z nichž každá nás vzdaluje ještě víc a víc od místa původní zrady.

Hudba

Pro Franze je to umění, které se nejvíc přibližuje dionýsské kráse chápané jako opilství. Člověk nemůže být dost dobře opilý románem nebo obrazem, ale může se opít Beethovenovou Devátou, Bartókovou sonátou pro dva klavíry a bicí nástroje anebo zpěvem Beatles. Franz nerozlišuje mezi takovou vážnou hudbou a hudbou pro zábavu. To rozlišení mu připadá staromódní a pokrytecké. Miluje stejně rock jako Mozarta.

Považuje hudbu za osvoboditelku: osvobozuje ho od samoty, uzavřenosti, prachu knihovny, otvírá v jeho těle dveře, jimiž duše vystupuje do světa, aby se bratřila. Rád tančí a lituje, že Sabina s ním tuto vášň nesdílí.

Sedí spolu v restauraci a z tlampače jim hraje k jídlu hlučná rytmická hudba.

Sabina říká: “Je to bludný kruh. Lidé hluchnou, protože si pouští hudbu čím dál hlasitěji. Ale protože hluchnou, nezbyvá jim, než si ji pouštět ještě hlasitěji.”

“Ty nemáš ráda hudbu?” ptá se Franz.

“Ne,” říká Sabina. Pak dodává: “Možná že kdybych žila jindy...” a myslí na dobu, kdy žil Johann Sebastian Bach a kdy se hudba podobala růži rozkvetlé na obrovské sněhové pláni ticha.

Hluk v masce hudby ji pronásleduje už od raného mládí. Musila strávit jako studentka malířské akademie celé prázdniny na tak zvané stavbě mládeže. Bydlili na společných ubikacích a chodili pracovat na stavenišť huti. Hudba řvala z tlampačů od pěti ráno do devíti večer. Chtělo se jí plakat, ale hudba byla veselá a nebylo možno se před ní nikde skrýt, ani na záchodě ani v posteli pod příkrývkou, tlampače byly všude. Hudba byla jak smečka honících psů, kterou na ně pošťvali.

Myslila si tehdy, že jen v komunistickém světě vládne toto barbarství hudby. V cizině zjistila, že proměna hudby v hluk je planetární proces, jímž lidstvo vstupuje do dějinné fáze totální ošklivosti. Totální ráz ošklivosti se projevil nejdříve jako všudypřítomná ošklivost akustická: auta, motocykly, elektrické kytary, vrtačky, tlampače, sirény. Všudypřítomnost ošklivosti vizuální bude rychle následovat.

Povečeřeli, šli nahoru do pokoje, milovali se a Franzovi se pak pletly myšlenky na prahu usínání. Vzpomněl si na hlučnou hudbu u večere a napadlo ho: “Hluk má jednu výhodu. Nejsou v něm slyšet slova.” Uvědomil si, že od mládí nedělá nic jiného, než že mluví, píše, přednáší, vymýšlí věty, hledá formulace, opravuje je, takže nakonec žádná slova nejsou přesná, jejich smysl se rozmazává, ztrácejí obsah a stává se z nich smetí, plevy, prach, písek, který mu bloudí mozkiem, bolí ho v hlavě, je jeho nespavostí, jeho nemocí. A v té chvíli zatoužil, nejasně a mocně, po nesmírné hudbě, absolutním hluku, krásném a veselém rámusu, který všechno obejme, zalije a ohluší a v kterém zanikne navždy bolest, marnost a nicotnost slov. Hudba, to je negace vět, hudba, to je anti-slovo! Toužil být v dlouhém objetí se Sabinou, mlčet, neříci už nikdy jednu jedinou větu a nechat splynout rozkoš s orgiastickým hřmotem hudby. V tom šťastném imaginárním hluku usnul.

Světlo a tma

Žít znamená pro Sabinu vidět. Vidění je vymezeno dvojí hranicí: silným světlem, které oslepuje, a totální tmou. Tím je možná určena Sabinina nechuť k jakémukoli extrémismu. Extrémy znamenají hranici, za níž končí život, a vášeň extremismu, v umění i v politice, je zastřená touha po smrti.

Slovo “světlo” nevyvolává ve Franzovi představu krajiny, na níž spočívá měkká zář dne, ale pramen světla sám o sobě; slunce, žárovka, reflektor. Franzovi se vybavují známé metafory: slunce pravdy, oslepující záře rozumu atd.

Stejně jako světlo, přitahuje ho i tma. Ví, že se v naší době považuje za směšné zhasínat při milování lampu a proto nechává rozsvíceno malé světlo nad postelí. Ve chvíli, kdy vnikne do Sabiny, zavírá však oči. Slast, která ho naplní, žádá si tmy. Ta tma je ryzí, čistá, bez představ a vidin, ta tma nemá konce, nemá hranic, ta tma je nekonečno, které si každý nosíme v sobě. (Ano, kdo hledá nekonečno, ať zavře oči!)

Ve chvíli, kdy cítí, jak se slast šíří jeho tělem, Franz se roztahuje a rozplývá do nekonečna své tmy, stává se sám nekonečnem. Ale čím víc se muž stává větším ve své vnitřní tmě, tím více se zmenšuje ve své vnější podobě. Muž se zavřenýma očima je troskou muže. Sabině je ten pohled nepříjemný, nechce se na Franze dívat a zavírá proto oči též. Ale tato tma pro ni neznamena nekonečno, nýbrž pouhý nesouhlas s viděným, negaci viděného, odmítnutí vidět.

– 4. –

Sabina se dala přemluvit, aby navštívila společnost krajanů. Zase diskutovali o tom, zda se proti Rusům mělo či nemělo bojovat se zbraní v ruce. Samozřejmě, že zde, v bezpečí emigrace, všichni prohlašovali, že se bojovat mělo. Sabina řekla: “Tak se tam vraťte a bojujte.”

To neměla říct. Muž s prošedivělými naondulovanými vlasy na ni napřáhl dlouhý ukazovák: “Takhle nemluvte. Všichni máte odpovědnost za to, co se tam stalo. I vy. Co jste doma udělala proti komunistickému režimu? Malovala jste si obrazy, to bylo všechno...”

Hodnocení a prověřování občanů je hlavní a nepřetržitá sociální činnost v komunistických zemích. Má-li mít malíř povolenu výstavu, má-li občan dostat víza, aby mohl jet na prázdniny k moři, má-li se fotbalista stát členem národního mužstva, musí být shromážděny nejdříve všechny posudky a zprávy o něm (od domovnice, od kolegů, od policie, od stranické organizace, od odborů) a tyto posudky jsou pak zvláštními, k tomu určenými úředníky sečteny, zváženy, zrezumovány. To, o čem posudky

mluví, se však nijak netýká schopnosti občana malovat, hrát fotbal nebo jeho zdraví, které vyžaduje, aby strávil prázdniny u moře. Týkají se jen a jen toho, čemu se říkalo “občanův politický profil” (tedy toho, co občan říká, co si myslí jak se chová, jak se zúčastňuje schůzí či májových průvodů). Protože všechno (všední život, pracovní postup i prázdniny) závisí na tom, jak bude občan hodnocen, musí se každý (chce-li hrát fotbal za národní mužstvo, mít výstavu obrazů nebo strávit prázdniny u moře) chovat tak, aby byl zhodnocen příznivě.

Na to teď myslila Sabina, když slyšela mluvit šedovlasého muže. Nestaral se o to, zda jeho krajané hrají dobře fotbal nebo dobře malují (nikdo z Čechů se nikdy nestaral o to, co Sabina maluje), ale zda se stavěli proti komunistickému režimu aktivně či jen pasivně, doopravdy či jen naoko, od počátku či až dnes.

Protože byla malířka, všímala si dobře lidských tváří a znala z Prahy fyziognomii lidí, jejichž vášní je prověřovat a hodnotit druhé. Všichni z nich měli ukazovák o něco delší než prostřední prst a mířili jím proti těm, k nimž mluvili. Ostatně i prezident Novotný, který vládl v Čechách čtrnáct let až do roku 1968, měl přesně takové holičem nakulmované vlasy a ukazovák nejdelší ze všech obyvatel střední Evropy.

Když zasloužilý emigrant uslyšel z úst malířky, jejíž obrazy nikdy neviděl, že se podobá komunistickému prezidentovi Novotnému, zbrunátněl, zbledl, ještě jednou zbrunátněl, ještě jednou zbledl, neřekl nic a odmlčel se. Všichni mlčeli spolu s ním, až se Sabina konečně zvedla a odešla.

Byla z toho nešťastná, ale už dole na chodníku ji napadlo: Proč by se vlastně měla stýkat s Čechy? Co ji s nimi spojuje? Krajina? Kdyby měl každý z nich říci, co si představuje pod jménem Čechy, obrazy, které by jim vystupovaly před očima by byly docela nestejnorodé a netvořily by žádnou jednotu.

Anebo kultura? Ale co to je? Dvořák a Janáček? Ano. Ale co když Čech nemá pro hudbu smysl? Podstata češství se rázem rozplyne.

Anebo velcí mužové? Jan Hus? Nikdo z tamtěch lidí nečetl ani řádku z jeho knih. Jediné, čemu byli s to svorně rozumět, byly plameny, sláva plamenů v

nichž uhořel jako kacíř na hranici, sláva popele, v který se proměnil, takže podstata češství, říká si Sabina, je pro ně právě jen popel, nic víc. Ty lidi spojuje jen jejich porážka a výčitky, které adresují jeden druhému.

Šla rychle ulicí. Víc než rozchod s emigranty ji teď rozrušily její myšlenky. Věděla, že jsou nespravedlivé. Mezi Čechy byli přece i jiní lidé než ten muž s dlouhým ukazovákem. Ticho rozpaků, které následovalo za jejími slovy, zdaleka neznamenal, že by byli všichni proti ní. Spíš byli zmateni tou náhlou nenávisť, tím neporozuměním, jehož se tu v emigraci všichni stávají obětí. Proč jí jich není spíš líto? Proč je nevidí jako dojemné a opuštěné?

My již víme, proč ne: Už když zradila otce, otevřel se před ní život jako dlouhá cesta zrad a každá nová zrada ji přitahovala jako neřest a jako vítězství. Nechce a nebude stát v řadě! Nebude stát v řadě pořád se stejnými lidmi a stejnými řečmi! Proto je tak rozrušena vlastní nespravedlivostí. To rozrušení není nepříjemné, naopak, Sabina má pocit, jako by právě nad něčím zvítězila a někdo neviditelný jí za to tleskal.

Vzápětí za tím opojením se však ozvala úzkost: Někde ta cesta přece musí končit! Jednou přece musí přestat zrazovat! Jednou se musí zastavit!

Byl večer a spěchala po nástupišti. Vlak do Amsterdamu byl přistaven. Hledala svůj vagón. Otevřela dveře kupé, k nimž ji dovedl laskavý průvodčí, a uviděla Franze sedět na rozestlaném lůžku. Vstal, aby ji přivítal, a ona ho objala a pokryla polibky.

Měla strašnou touhu mu říci jako nejbanálnější ze všech žen: Nepouštěj mne, drž mne u sebe, zkroť mne, zotroč mne, buď silný! Ale to byla slova, která nemohla a neuměla vyslovit.

Když ho pustila z objetí, řekla jenom: “Jsem strašně ráda, že jsem s tebou.” Při její zdrženlivé povaze to bylo nejvíc, co uměla říci.

Malý slovník nepochopených slov

(pokračování)

Průvody

Lidé v Itálii nebo ve Francii to mají snadné. Když je rodiče nutí chodit do kostela, pomstí se jim tím, že vstoupí do strany (komunistické, maoistické, trockistické a pod.). Jenomže Sabinu otec posílal nejprve do kostela a pak ji on sám ze strachu nutil, aby chodila do komunistického Svazu mládeže.

Když šla v průvodu na prvního máje, neuměla jít do rytmu, takže dívka, která šla za ní, ji okřikovala a schválně jí šlapala na paty. Když se zpívalo do pochodu, nikdy neznala text písní, a otvírala jen němě ústa. Ale její kolegyně si toho všimly a žalovaly na ni. Nenáviděla od mládí všechny průvody.

Franz studoval v Paříži a protože byl mimořádně nadaný, měl zajištěnu vědeckou kariéru vlastně od svých dvaceti let. Už tehdy věděl, že prožije celý život v prostoře universitního kabinetu, veřejných knihoven a dvou, tří poslucháren; ta představa v něm vzbuzovala pocit, že se udusí. Měl touhu vystoupit ven ze svého života, jako se vystupuje z bytu na ulici.

Proto, dokud žil v Paříži, chodil tak rád na manifestace. Bylo to krásné jít něco oslavovat, něco vyžadovat, proti něčemu protestovat, nebýt sám, být pod oblohou a být s jinými. Průvody valící se po bulváru Saint Germain nebo od náměstí Republiky k Bastille ho fascinovaly. Pochodující a křičící zástup byl pro něho obrazem Evropy a jejích dějin. Evropa, to je Veliký Pochod. Pochod od revoluce k revoluci, od boje k boji, stále vpřed.

Mohl bych to říci také jinak: Franzovi připadal jeho život mezi knihami neskutečný. Toužil po skutečném životě, po doteku druhých lidí, kteří mu jdou bok po boku, po jejich křiku. Neuvědomoval si, že právě to, co považuje za neskutečné (práce v samotě kabinetu a knihoven) je jeho

skutečný život, kdežto průvody, které mu představovaly realitu, nejsou než divadlo, tanec, slavnost, jinak řečeno: sen.

Sabina bydlila v době studií v koleji. Na prvního máje musili všichni už brzo ráno odejít na seřadiště průvodu. Aby tam nikdo nechyběl, studentští funkcionáři kontrolovali, zda je budova prázdná. Schovala se proto na záchodě, a když už byli všichni dávno pryč, odešla do svého pokoje. Bylo ticho, jaké nikdy nezažita. Jenom z dálky se ozývala pochodová hudba. Bylo to, jako by byla skryta uvnitř mušle a z dálky se ozývalo moře nepřátelského světa.

Rok dva poté, co odešla z Čech, ocitla se čirou náhodou v Paříži, právě na výročí ruské invaze. Konala se protestní manifestace a ona nemohla odolat, aby se jí též nezúčastnila. Mladí Francouzi zvedali pěsti a křičeli hesla proti sovětskému imperialismu. Ta hesla se jí líbila, ale najednou s překvapením zjistila, že je není s to křičet spolu s ostatními. Nevydržela v průvodu déle než několik minut.

Svěřila se s tím zážitkem francouzským přátelům. Divili se: “Tak ty nechceš bojovat proti okupaci své země?” Chtěla jim říci, že za komunismem, fašismem všemi okupacemi a invazemi se skrývá základnější a obecnější zlo; obrazem toho zla se pro ni stal pochodující průvod lidí, kteří vztyčují ruce a křičí unisono stejné slabiky. Ale věděla, že by jim to neuměla vysvětlit. V rozpacích převedla rozhovor na jiné téma.

Krása New Yorku

Chodili po New Yorku celé hodiny; pohled se měnil každým krokem, jako by šli klikatým chodníkem v úchvatné horské krajině: uprostřed chodníku klečel mladík a modlil se, kus od něho, opřena o strom, dřímala krásná černoška, muž v černém obleku kráčel přes silnici a velikými gesty dirigoval neviditelný orchestr, v kašně tryskala voda a kolem ní seděli stavební dělníci a obědvali. Železné žebříky šplhaly po fasádách ošklivých domů z červených cihel, ale domy byly tak ošklivé, že byly vlastně krásné,

v jejich sousedství stál velký skleněný mrakodrap a za ním jiný mrakodrap, na jehož střeše byl vystavěn malý arabský palác s věžičkami, galeriemi a zlacenými sloupy.

Vzpomněla si na své obrazy: také na nich se setkávaly věci, které k sobě nepatřily: staveniště hutí a za ním petrolejová lampa; anebo ještě jiná lampa, její starodávné stínidlo z malovaného skla je roztrženo na malé střepiny, které se vznášejí nad pustou krajinou bažin.

Franz řekl: “Evropská krása měla vždycky intencionální ráz. Byl tu estický záměr a dlouhodobý plán, podle něhož člověk během celých desetiletí budoval gotickou katedrálu anebo renesanční město. Krása New Yorku má úplně jinou bázi. Je to neintencionální krása. Vznikla bez lidského úmyslu asi jako krápníková jeskyně. Tvary, samy o sobě ošklivé, se dostávají náhodou, bez plánu, do tak neuvěřitelných sousedství, že zazáří zázračnou poesíí.”

Sabina řekla: “Neintencionální krása. Ano. Dalo by se také říci: krása jakožto omyl. Než krása zmizí úplně ze světa, bude ještě chvíli existovat jako omyl. Krása jako omyl je poslední fáze v dějinách krásy.”

A vzpomněla si na svůj první zralý obraz; vznikl díky tomu, že jí na něj omylem skanula červená barva. Ano, její obrazy byly založeny na kráse omylu a New York byl tajnou a pravou vlastí jejího malování.

Franz řekl: “Možná že neintencionální krása New Yorku je mnohem bohatší a pestřejší než příliš přísná a komponovaná krása lidského projektu. Ale není to už evropská krása. Je to cizí svět.”

Cožpak je přece jen něco, o čem si myslí oba totéž? Ne. Je tu rozdíl. Cizota newyorské krásy Sabinu strašlivě přitahuje. Franze fascinuje, ale i děsí; vzbuzuje v něm stesk po Evropě.

Sabinina vlast

Sabina rozumí jeho nechuti k Americe. Franz je ztělesněním Evropy: jeho matka pocházela z Vídně, jeho otec byl Francouz, on sám je Švýcar.

Franz se zase obdivuje Sabinině vlasti. Když mu vypráví o sobě a o svých přátelích z Čech, Franz slyší slova vězení, pronásledování, tanky v ulicích, emigrace, letáky, zakázaná literatura, zakázané výstavy, a cítí podivnou závist spojenou s nostalgií.

Svěřuje se Sabině: “Jednoho dne o mně napsal jeden filosof, že všechno, co říkám, jsou nedokazatelné spekulace a nazval mne ‘Sokratem téměř nepravděpodobným’. Cítil jsem se strašně ponížen a odpověděl jsem mu zuřivým tónem. Představ si! Tahle směšná epizoda byl největší konflikt, jaký jsem kdy zažil! Tam dosáhl můj život maxima svých dramatických možností! Žijeme oba dva v různých měřítcích. Vstoupila jsi do mého života jako Gulliver do říše trpaslíků.”

Sabina protestuje. Říká, že konflikt, drama, tragédie neznamenaají vůbec nic, žádnou hodnotu, nic, co by zasloužilo úcty či obdivu. To, co může každý závidět Franzovi, je práce, kterou mohl v klidu vykonat.

Franz vrtí hlavou: “Když je společnost bohatá, lidé nemusí pracovat rukama a věnují se duševní činnosti. Je čím dál více universit a čím dál více studentů. Aby mohli studenti absolvovat, musí si vymyslet témata diplomních prací. Témat je nekonečné množství, protože o všem na světě je možno napsat pojednání. Popsané listy papíru se vrší do archívů, které jsou smutnější než hřbitov, protože do nich nikdo nevstoupí ani na Svátek mrtvých. Kultura zaniká v množství produkce, v lavině písmen, v šílenství kvantity. To je důvod, proč ti říkám, že jedna zakázaná kniha ve tvé bývalé vlasti znamená nekonečně víc než miliardy slov, které chrlí naše university.”

V tomto smyslu bychom mohli pochopit Franzovu slabost pro všechny revoluce. Sympatizoval kdysi s Kubou, potom s Čínou a když ho znechutila

krutost jejich režimů, smířil se melancholicky s tím, že už mu zbývá jen to moře písmen, která nic neváží a nejsou životem. Stal se profesorem v Ženevě (kde se žádné Manifestace nekonají) a v jakémisi odříkání (v samotě bez žen a bez průvodů) vydal se značným úspěchem několik vědeckých knih. Pak jednoho dne přišla Sabina jako zjevení; přišla ze země, kde už dávno žádné revoluční iluze nekvetly, ale kde zůstalo to, co na revolucích nejvíc obdivoval: život odehrávající se ve velkém měřítku rizika, odvahy a nebezpečí smrti. Sabina mu vrátila víru ve velikost lidského osudu. Byla o to krásnější, že za její postavou prosvítalo bolestné drama její země.

Jenomže Sabina to drama nemilovala. Slova vězení, pronásledování, zakázané knihy, okupace, tanky jsou pro ni ošklivá slova bez nejmenší romantické vůně. Jediné slovo, které se v ní ozývá sladce jako nostalgická vzpomínka na vlast je slovo hřbitov.

Hřbitov

Hřbitovy v Čechách se podobají zahradám. Hroby jsou přikryty trávnickem s barevnými květinami. Skromné pomníky se ztrácejí v zeleni listů. Když se setmí, je na hřbitově plno malých rozžatých svíček, takže se zdá, že mrtví pořádají dětský bál. Ano, dětský bál, protože mrtví jsou nevinní jako děti. I když byl život plný krutostí, na hřbitovech vládl vždycky mír. I za války, za Hitlera, za Stalina, za všech okupací. Když jí bylo smutno, sedla do auta a jela daleko za Prahu procházet se na některý z venkovských hřbitovů, které měla ráda. Ty hřbitovy na pozadí modrých kopců byly krásné jak ukolébavka.

Pro Franze byl hřbitov ošklivým skladištěm kostí a kamení.

“Nikdy bych nejel autem. Mám hrůzu z havárie! I když se člověk nezabije, musí to zanechat trauma na celý život!” řekl sochař a chytil se bezděčně za ukazováček, který si kdysi málem uřízl, když otesával dřevěnou sochu. Zachovali mu ho na ruce jen zázrakem.

“Ale vůbec ne!” hlaholila Marie-Claude, která byla ve vynikající formě: “zažila jsem těžkou havárii a bylo to nádherné! A nikde to nebylo krásnější než v nemocnici! Nemohla jsem vůbec spát a tak jsem nepřetržitě četla, ve dne i v noci.”

Všichni se na ni dívali s údivem, který ji viditelně blažil. Ve Franzovi se mísil pocit nechuti (věděl, že po zmíněné havárii byla jeho žena velice deprimovaná a bez přestání si stěžovala) s jakýmsi obdivem (její schopnost přetvářet všechno, co zažila, svědčila o imponující vitalitě).

Pokračovala: “Tam jsem začala dělit knihy na denní a noční. Opravdu, jsou knihy pro den a knihy, které můžete číst jen v noci.”

Všichni dávali najevo obdivný údiv, jen sochař se držel za prst a měl svraštelou tvář díky nepříjemné vzpomínce.

Marie-Claude se na něho obrátila: “Do které skupiny bys zařadil Stendhala?”

Sochař neposlouchal a pokrčil v rozpacích rameny. Výtvarný kritik, stojící vedle něho prohlásil, že Stendhal je podle něho denní četbou.

Marie-Claude vrtěla hlavou a pronesla hlaholivě: “Mýlíš se. Ne, ne, ne, mýlíš se! Stendhal je noční autor!”

Franz se zúčastňoval diskuse o nočním a denním umění se značnou roztržitostí, protože myslil jen na to, kdy se tu objeví Sabina. Přemýšleli oba mnoho dní, zda má či nemá přijmout pozvání na tento koktejl. Marie-Claude ho pořádala pro všechny malíře a sochaře, kteří kdy měli výstavu v její soukromé galerii. Od doby, kdy se seznámila s Franzem, Sabina se jeho ženě vyhýbala. Protože se však báli prozrazení, usoudili nakonec, že bude přirozenější a méně podezřelé, když přijde.

Díval se nenápadně směrem k předsíni a při té příležitosti si uvědomil, že na druhém konci salonu se ustavičně ozývá hlas jeho osmnáctileté dcery Marie-Anne. Odešel od skupiny, již vládla jeho žena, ke kroužku, jemuž dominovala jeho dcera. Někdo seděl v křesle, jiní stáli, Marie-Anne seděla na zemi. Franz si byl jist, že také Marie-Claude na opačné straně salonu si brzy sedne na koberec. Sednout si před hosty na zem bylo v té době gestem znamenajícím přirozenost, nenucenost, pokrokovost, družnost a pařížskost. Vášně, s jakou si Marie-Anne sedala všude na zem, byla taková, že se Franz často obával, aby si nesesdla na zem v obchodě, kam si chodila kupovat cigarety.

“Na čem teď pracujete, Alane?” zeptala se Marie-Anne muže, u jehož nohou seděla.

Alan byl naivní poctivec a chtěl dceři majitelky galerie upřímně odpovědět. Začal jí vysvětlovat svůj nový způsob malování, který je spojením fotografie a olejomalby. Stačil říci asi tři věty, když Marie-Anne začala pískat. Malíř mluvil pomalu a soustředěně, takže pískání neslyšel.

Franz zašeptal: “Můžeš mi říci, proč si pískáš?”

“Protože nejsem ráda, když se mluví o politice,” odpověděla nahlas.

Opravdu, dva muži stojící ve stejném kroužku, mluvili o nastávajících volbách ve Francii. Marie-Anne, která se cítila povinna řídit zábavu, se zeptala obou mužů, zda půjdou příští týden do divadla poslechnout si Rossiniho operu, kterou v Ženevě provede italský operní soubor. Malíř Alan hledal zatím stále přesnější a přesnější formulaci, aby vysvětlil svůj nový způsob malby a Franz se styděl za dceru. Aby ji umlčel, prohlásil, že se při operách nekonečně nudí.

“Ty jsi strašný,” řekla Marie-Anne a snažila se ze země udeřit otce do břicha, “hlavní herec je krásný. Ach, jak je krásný! Viděla jsem ho dvakrát a zamilovala jsem se do něho.”

Franz konstatoval, že se jeho dcera strašně podobá matce. Proč se nepodobá spíš jemu? Nedá se nic dělat, nepodobá se mu. Slyšel o Marii-Claude nesčetněkrát prohlásit, že je zamilována do toho či onoho malíře, zpěváka,

spisovatele, politika a jednou dokonce do jednoho cyklistického závodníka. Samozřejmě, že to byla pouhá rétorika večerů a koktejlů, ale on si přitom přece jen občas vzpomněl, že kdysi před dvaceti lety prohlašovala stejnou věc o něm a že mu přitom hrozila sebevraždou.

V té chvíli vstoupila do salonu Sabina. Marie-Claude ji uviděla a šla k ní. Její dcera vedla dále konverzaci o Rossinim, ale Franz vnímal jen to, co si říkají obě ženy. Po několika přátelských větách přivítání vzala Marie-Claude do ruky keramický šperk, který visel Sabině kolem krku, a řekla velice nahlas: “Co to máš? To je ošklivé!”

Ta věta Franze upoutala. Nebyla řečena útočně, naopak, hlaholivý smích měl okamžitě dát najevo, že odmítnutí šperku nemění nic na přátelství, které Marie-Claude cítí pro malířku, ale přece jen to byla věta, která se vymykala způsobu, jak Marie-Claude mluvila s jinými.

“Dělala jsem si ho sama,” řekla Sabina.

“Je ošklivý, opravdu,” opakovala Marie-Claude velmi hlasitě. “Neměla bys ho nosit!”

Franz věděl, že jeho ženu nijak nezajímalo, zda je šperk ošklivý či ne. Ošklivé bylo to, co chtěla vidět ošklivé, krásné bylo, co chtěla vidět krásné. Šperky jejích přátel byly apriori krásné. A i kdyby je nakrásně shledala ošklivé, zatajila by to, protože lichocením se stalo dávno její druhou přirozeností.

Proč se tedy rozhodla, že bude šperk, který si Sabina sama udělala, považovat za ošklivý?

Franzovi je to náhle naprosto jasné: Marie-Claude prohlásila, že Sabinin šperk je ošklivý, protože si to mohla dovolit.

Ještě přesněji: Marie-Claude prohlásila, že Sabinin šperk je ošklivý, aby dala najevo, že si může dovolit Sabině říci, že je její šperk ošklivý.

Sabinina výstava před rokem neměla valný úspěch a Marie-Claude nestála příliš o přízeň Sabiny. Naopak, Sabina měla důvod stát o přízeň Marie-

Claude. Z jejího jednání to však nebylo poznat.

Ano, Franzovi je to zcela jasné: Marie-Claude využila příležitosti, aby dala Sabině (i jiným) najevo, jaký je mezi nimi dvěma skutečný poměr sil.

– 7. –

Malý slovník nepochopených slov

(dokončení)

Starý kostel v Amsterdamu

Z jedné strany jsou domy a v jejich velkých přízemních oknech, které se podobají výkladům obchodů, jsou malé pokojíčky kurev, které svlečeny do prádla sedí těsně u skla v křesílcích vystlaných polštáři. Vypadají jako velké znuděné kočky.

Druhou stranu ulice tvoří obrovský gotický chrám ze čtrnáctého století.

Mezi světem kurev a světem Božím jako řeka mezi dvěma říšemi se prostírá intenzivní pach moče. Uvnitř zbyly ze starého gotického slohu jen vysoké holé bílé zdi, sloupy, klenba a okna. Na zdech není jediný obraz, nikde žádná socha. Kostel je vyklizený jako tělocvična. Jen uprostřed jsou nastaveny do velikého čtverce řady židlí obklopující miniaturní pódium se stolkem pro kazatele. Za židlemi jsou dřevěné kabiny, lóže pro bohaté rodiny měšťanů.

Ty židle a lóže tu stojí bez nejmenšího ohledu k tvaru zdí a umístění sloupů, jako by chtěly vyjádřit gotické architektuře svou lhostejnost a opovržení.

Kalvínská víra proměnila už před staletími kostel v pouhý hangár, který nemá jinou funkci než chránit modlitbu věřících před deštěm a sněhem.

Franz byl fascinován: tímto obrovským sálem prošel Veliký Pochod dějin.

Sabina si vzpomněla, jak po komunistickém převratu byly v Čechách všechny zámky znárodněny a proměněny v učňovská učiliště, v domovy důchodců, ale také v kravíny. Jeden takový kravín navštívila: do štukových zdí byly přibity háky se železnými kruhy a k nim uvázány krávy dívající se zasněně z oken do zámeckého parku, kde pobíhaly slepice.

Franz řekl: “Ta prázdnota mne fascinuje. Lidé nahromadí oltáře, sochy, obrazy, židle, křesla, koberce, knihy a pak přijde ta chvíle radostné úlevy, kdy to smetou všechno jako smetí ze stolu. Umíš si představit to Herkulovo koště, které vymetlo tento chrám?”

Sabina ukázala na dřevěnou lóži: “Chudí musili stát a bohatí měli lóže. Ale existovalo něco, co spojovalo bankéře i chudáka: nenávisť ke kráse.”

“Co je to krása?” řekl Franz a před očima se mu vybavila vernisáž výstavy, které se musil nedávno účastnit po boku své ženy. Nekonečná marnost řečí a slov, marnost kultury, marnost umění.

Když pracovala jako studentka na stavbě mládeže a měla v duši jed z veselých pochodů, které zněly bez přestání z tlampačů, sedla si jednou v neděli na motocykl a jela daleko do kopců. Zastavila se v neznámé vesničce ztracené v kopcích. Opřela motocykl o zeď kostela a vešla dovnitř. Sloužili právě mši. Náboženství bylo tehdy pronásledováno režimem a většina lidí se kostelu vyhýbala. V lavicích seděli jen starci a stařenky, protože ti se režimu nebáli. Ti se báli jen smrti.

Kněz pronesl zpěvavým hlasem větu a lidé ji po něm opakovali sborem. Byly to litanie. Stále stejná slova se vracela jako poutník, který nemůže odtrhnout oči od krajiny anebo jako člověk, který se nemůže rozloučit se životem. Seděla vzadu v lavici, chvílemi zavírala oči, jen aby slyšela tu hudbu slov, a pak je zase otvírala: viděla nahoře modře malovanou klenbu a na ní velké zlaté hvězdy. Byla okouzlena.

To, co v tom kostele nenadále potkala, nebyl Bůh, ale krása. Věděla přitom dobře, že ten kostel a ty litanie nebyly krásné samy o sobě ale právě ve spojení se stavbou mládeže, na které trávila dny v rámusu písní. Mše byla krásná, protože se jí zjevila náhle a tajně jako zrazený svět.

Od té doby věděla, že krása je zrazený svět. Můžeme ji potkat jen když ji pronásledovatelé někde omylem zapomněli. Krása je schována za kulisou prvomájového průvodu. Chceme-li ji najít, musíme roztrhnout plátno dekorace.

“To je poprvé, co mne nějaký kostel fascinuje,” řekl Franz.

Nebyl to ani protestantismus ani askeze, co v něm probouzelo nadšení. Bylo to něco jiného, něco velmi osobního, o čem si netroufal před Sabinou mluvit. Zdálo se mu, že slyší hlas, který ho nabádá, aby vzal do ruky Herkulovo koště a vymetl ze svého života vernisáže Marie-Claude, zpěváky Marie-Anne, kongresy a symposia, marné řeči, marná slova. Velký prázdný prostor amsterodamského chrámu se mu zjevil jako obraz vlastního osvobození.

Síla

V posteli jednoho z moha hotelů, kde se milovali, si Sabina hrála s Franzovými pažemi: “To je neuvěřitelné,” řekla, “jaké ty máš svaly.”

Franz měl z té chvály radost. Vstal z postele, vzal těžkou dubovou židli za nohu dole při zemi a pomalu ji zvedal do výše.

“Nemusíš se ničeho bát,” říkal, “ochránil bych tě ve všech situacích. Dělal jsem kdysi judo závodně.”

Podarilo se mu vzpažit ruku i s těžkou židlí nad hlavu a Sabina řekla: “To je příjemné vědět, že jsi tak silný.”

V hloubi duše však dodala ještě toto: Franz je silný, ale jeho síla se obrací jen navenek. Vůči lidem, s nimiž žije, které má rád, je slabý. Franzova slabost se jmenuje dobrota. Franz by Sabině nikdy nic neporučil. Nenařídil by jí, jako kdysi Tomáš, aby položila na zem zrcadlo a chodila po něm nahá. Ne že by mu chyběla smyslnost, ale chybí mu síla poručit. Jsou věci, které se dají uskutečnit jen násilím. Tělesná láska není myslitelná bez násilí.

Sabina se dívala na Franze, jak kráčel pokojem se židlí zvednutou do výše, připadalo jí to groteskní a naplnil ji podivný smutek.

Franz postavil židli na zem a usedl na ni tváří k Sabině.

“Ne že by mi to nedělalo dobře, že jsem silný,” řekl, “ale nač potřebuju v Ženevě tyhle svaly? Nosím je jako ornament. Jako paví péro. S nikým jsem se v životě nepral.”

Sabina pokračovala v melancholické úvaze: A kdyby měla muže, který by jí poroučel? Který by ji chtěl opanovat? Jak dlouho by ho snesla? Ani ne pět minut! Z čehož plyne, že se pro ni nehodí žádný muž. Ani silný ani slabý.

Řekla: “A proč nepoužiješ síly někdy proti mně?”

“Protože láska znamená zřeknout se síly,” řekl Franz tiše.

Sabina si uvědomila dvě věci: za první, že ta věta je nádherná a pravdivá. Za druhé, že se tou větou Franz diskvalifikuje v jejím erotickém životě.

Žít v pravdě

To je formule, kterou použil Kafka buď ve svém deníku nebo v nějakém dopise. Franz si už nepamatuje kde. Ta formule ho zaujala. Co je to, žít v pravdě? Negativní definice je snadná: znamená to nelhat, neskrývat se, nic netajit. Od té doby, co poznal Sabinu, Franz žije ve lži. Vypráví ženě o kongresu v Amsterdamu a o přednáškách v Madridu, které se nikdy nekonaly, a bojí se jít se Sabinou po ženevské ulici. Baví ho lhát a skrývat

se právě proto, že to nikdy nedělal. Je z toho příjemně rozrušen jako primus, který se odhodlal jít jednou v životě za školu.

Pro Sabinu žít v pravdě, nelhat sobě ani jiným, je možné jen za předpokladu, že žijeme bez publika. Ve chvíli, kdy našemu jednání někdo přihlíží, přizpůsobujeme se chtě nechtě očím, které nás pozorují, a nic už není pravda z toho, co děláme. Mít publikum, myslit na publikum, to znamená žít ve lži. Sabina opovrhne literaturou, kde autoři prozrazují na sebe i na své přátele všechny intimity. Člověk, který ztratí svou intimitu, ztratí vše, myslí si Sabina. A člověk, který se jí zbavuje dobrovolně, je monstrum. Sabina proto nijak netrpí tím, že musí tajit svou lásku. Naopak, jen tak může “žít v pravdě”.

Franz si je naopak jist, že v rozdělení života na soukromou a veřejnou sféru je obsažen pramen veškeré lži: člověk je někým jiným v soukromí a někým jiným na veřejnosti. “Žít v pravdě” znamená pro něho zrušit bariéru mezi soukromým a veřejným. Rád cituje větu André Bretona o tom, že by chtěl žít “ve skleněném domě”, kde nic není tajemstvím a kam každý může vidět.

Když slyšel svou ženu, jak říká Sabině “ten šperk je ošklivý!”, pochopil, že už dál nemůže žít ve lži. V té chvíli se měl totiž Sabiny zastat. Neudělal to jen proto, že se bál prozradit jejich tajnou lásku.

Nazítří po koktejlu měl odjet se Sabinou na dva dny do Říma. V duchu slyšel stále větu “ten šperk je ošklivý” a viděl svou ženu jinou, než jaká se mu celý život jevila. Její agresivita, nezranitelná, hlučná a temperamentní, mu snímala s ramen břemeno dobroty, které nesl trpělivě celých třiatdvacet let manželství. Vzpomněl si na obrovský vnitřní prostor chrámu v Amsterdamu a znovu v sobě pocítil zvláštní, nesrozumitelné nadšení, které v něm vzbuzovala jeho prázdnota.

Balil si kufřík, když za ním Marie-Claude vstoupila do pokoje; vyprávěla o včerejších hostech, schvalovala energicky některé názory, které od nich slyšela, a s výsměchem odsuzovala jiné.

Franz se na ni dlouze díval a pak řekl: “Žádná konference v Římě se nekoná.”

Nechápala: “Tak proč tam jedeš?”

Řekl: “Mám už třičtvrtě roku milenku. Nechci se s ní scházet v Ženevě. Proto tak často cestuju. Myslil jsem si, že bys o tom měla vědět.”

Po prvních vyslovených slovech se lekl; původní odvaha ho opustila. Odvrátil oči, aby nemusil vidět ve tváři Marie-Claude zoufalství, které se jí domníval způsobit svými slovy.

Po malé pauze se ozvalo: “Ano, také si myslím, že bych o tom měla vědět.”

Hlas zněl pevně a Franz zvedl oči: Marie-Claude nebyla zhroucená. Podobala se stále té ženě, která včera řekla hlaholivým hlasem “ten šperk je ošklivý!”.

Pokračovala: “Když už jsi tak odvážný a oznámil jsi mi, že mne tři čtvrtě roku klameš, můžeš mi také říci s kým?”

Vždycky si říkal, že nesmí Marii-Claude ublížit, že si v ní musí vážit ženy. Ale kam se poděla ta žena v Marii-Claude? Jinak řečeno, kam se poděl obraz maminky, který si spojoval se svou ženou? Maminka, jeho smutná a zraněná maminka, která měla na každé noze jinou botu, z Marie-Claude odešla a snad z ní ani neodešla, protože v ní nikdy nebyla. Uvědomil si to s náhlou nenávisť.

“Nemám žádný důvod ti to tajit,” řekl.

Když ji nezranilo, že je jí nevěrný, nepochyboval, že ji zraní zpráva o tom, kdo je její sokyně. Vyprávěl jí proto o Sabině a díval se jí přitom do tváře.

O chvíli později se sešel se Sabinou na letišti. Letadlo se vzneslo do výše a jemu bylo čím dál lehčeji. Říkal si, že po devíti měsících žije konečně zase v pravdě.

Sabině bylo, jako by Franz vypáčil násilím dveře její intimity. Jako by najednou nakoukla dovnitř hlava Marie-Claude, hlava Marie-Anne, hlava malíře Alana a sochaře, který se pořád drží za prst, hlavy všech lidí, které v Ženevě znala. Stane se proti své vůli sokyní jakési ženy, která ji vůbec nezajímá. Franz se bude rozvádět a ona zaujme vedle něho místo na široké manželské posteli. Všichni to budou zblízka či zdálky pozorovat, bude nucena hrát přede všemi jakési divadlo; místo aby byla Sabinou, bude musit hrát roli Sabiny a vymyslet si, jak tu roli hrát. Zveřejněná láska nabude na tíze, stane se břemenem. Sabina se už předem krčila před představou té tíhy.

Večeřeli v římské restauraci a pili víno. Byla zamlklá.

“Opravdu se nezlobíš?” ptal se Franz.

Ujistila ho, že se nezlobí. Byla ještě zmatena a nevěděla, zdali má mít radost či ne. Vzpomínala si na jejich setkání v lůžkovém voze do Amsterdamu. Chtěla tehdy před ním padnout na kolena a prosit ho, aby ji u sebe držel třeba násilím a nikdy nepouštěl pryč. Toužila tehdy, aby už jednou skončila ta nebezpečná cesta zrad. Toužila se zastavit.

Ted' se snažila vybavit si nejintenzivněji tu tehdejší touhu, dovolat se jí, opřít se o ni. Bylo to marné. Pocit nechuti byl silnější.

Vraceli se do hotelu večerní ulicí. Italové kolem nich hlučeli, křičeli, gestikulovali, takže mohli jít vedle sebe beze slov, aniž slyšeli své mlčení.

Pak se Sabina dlouho umývala v koupelně a Franz na ni čekal pod příkrývkou v posteli. Malá lampička byla jako vždycky rozžata.

Když se vrátila z koupelny, zhasla ji. To bylo poprvé, co to udělala. Franz si měl toho gesta lépe všimnout. Nevěnoval mu pozornost, protože světlo pro něho nemělo význam. Jak víme, měl při milování rád zavřené oči.

A právě kvůli těm zavřeným očím Sabina zhasla lampičku. Nechtěla ta spuštěná víčka vidět už ani vteřinu. Oči, jak říká přísloví, jsou oknem do duše. Franzovo tělo, které se na ní vždycky zmítalo se zavřenýma očima, bylo pro ni tělem bez duše. Podobalo se zvířecímu mláděti, které je ještě slepé a vydává bezmocné zvuky, protože má žízeň. Souložící Franz s

nádhernými svaly byl jako obrovské štěně, které se kojí na jejích prsou. Ostatně on měl opravdu v ústech bradavku jejího prsu, jako by cucal mléko! Ta představa, že je dole dospělým mužem a nahoře mládětem, které se kojí, že tady souloží s nemluvnětem, ocitala se pro ni na pomezí hnusu. Ne, už nikdy nechce vidět, jak se na ní zoufale pohybuje, už mu nikdy nenastaví svůj prs jako fena štěněti, je to dnes naposledy, neodvolatelně naposledy!

Věděla ovšem, že její rozhodnutí je vrcholem nespravedlnosti, že Franz je nejlepší ze všech mužů, které kdy měla, že je inteligentní, že rozumí jejím obrazům, že je hezký, že je dobrý, ale čím více si to uvědomovala, tím více toužila znásilnit tu inteligenci, tu dobrotivost, znásilnit tu bezmocnou sílu.

Milovala ho té noci prudčeji než kdykoli jindy, protože ji vzrušovalo vědomí, že je to naposledy. Milovala ho a byla už někde daleko jinde. Už zase slyšela znít z dálky zlatou trubku zrady a věděla, že je to hlas, kterému neodolá. Zdálo se jí, že je před ní ještě nesmírný prostor svobody a dálka té prostory ji vzrušovala. Milovala Franze bláznivě, divoce, tak jak ho nikdy nemilovala.

Franz vzlykal na jejím těle a byl si jist, že všemu rozumí: I když byla Sabina u večere mlčenlivá a neřekla mu, co si myslí o jeho rozhodnutí, teď mu odpovídala. Dávala mu najevo svou radost, svou vášeň, svůj souhlas, svou touhu žít navždy s ním.

Připadal si jako jezdec, který jede na koni do nádherného prázdna, prázdna bez manželky, bez dcery, bez domácnosti, do nádherného prázdna vymeteného Herkulovým koštětem, do nádherného prázdna, které zaplní svou láskou.

Oba jeli na tom druhém jako na koni. Oba jeli do dálek, po kterých toužili. Oba byli opojeni zradou, která je osvobodila. Franz jel na Sabině a zrazoval svou ženu, Sabina jela na Franzovi a zrazovala Franze.

Po víc než dvacet let viděl ve své ženě svou matku, slabou bytost, kterou je třeba chránit; ta představa v něm byla příliš zakořeněna, než aby se jí mohl zbavit během dvou dnů. Když se vracel domů, měl výčitky svědomí, bál se, že se po jeho odchodu zhroutila a že ji uvidí zmučenou smutkem. Odemkl nesměle dveře, vešel do svého pokoje. Zůstal chvíli tiše stát a poslouchal: ano, byla doma. Po chvíli váhání vešel za ní, aby ji pozdravil, jako to bývalo jejich zvykem.

Zvedla v hraném údivu obočí: “Ty jsi přišel sem?”

“A kam bych měl jít?” chtělo se mu říci (ve skutečném údivu), ale neřekl nic.

Pokračovala: “Aby bylo mezi námi jasno. Nemám nic proti tomu, aby ses k ní odstěhoval hned.”

Když se jí v den odchodu se vším přiznal, neměl žádný přesný plán. Byl připraven po návratu diskutovat přátelsky, jak má vše zařídit, aby jí ublížil co nejméně. Nepočítal s tím, že bude sama chladně a vytrvale naléhat, aby od ní odešel.

I když mu to usnadňovalo situaci, neubránil se zklamání. Celý život se jí bál zranit a jen proto na sebe uvalil dobrovolnou kázeň oblbující monogamie. Po dvaceti letech najednou zjišťuje, že jeho ohledy byly úplně zbytečné a že se vzdal jiných žen jen kvůli nedorozumění!

Měl odpoledne přednášku a šel pak z university přímo k Sabině. Chtěl ji požádat, aby u ní směl v noci zůstat. Zazvonil, ale nikdo mu neotevřel. Odešel do hospody naproti a díval se dlouze ke vchodu jejího domu.

Bylo už pozdě večer a on nevěděl, co dělat. Celý život spával s Marie-Claude na jedné posteli. Když se teď vrátí domů, kam si má jít lehnout? Mohl by si ovšem ustlat na gauči ve vedlejších pokojích. Ale nebylo by to přemrštěné gesto? Nevypadalo by to jako projev nepřátelství? Chce přece zůstat své ženě nadále přítelem! Ulehnout si vedle ní však také nebylo možné. Slyšel už v duchu její ironickou otázku, proč nedá přednost Sabininu lůžku. Našel si proto pokoj v hotelu.

Nazítří zvonil u Sabininých dveří zase marně po celý den.

Třetího dne navštívil domovnici. Neviděla nic a odkázala ho na majitelku, která Sabině ateliér pronajala. Zatelefonoval jí a dozvěděl se, že Sabina dala především výpověď.

Chodil ještě několik dní zkoušet, zda najde Sabinu doma, až jednoho dne našel byt otevřený a uvnitř tři muže v modrácích, kteří odnášeli nábytek a obrazy do velkého stěhovacího vozu zaparkovaného před domem.

Ptal se jich, kam nábytek povezou.

Odpověděli, že mají výslovný příkaz držet adresu v tajnosti.

Už jim chtěl podstrčit několik bankovek, aby mu tajemství prozradili, když náhle pocítil, že nemá sil to udělat. Smutek ho docela ochromil. Ničemu nerozuměl, nic si neuměl vysvětlit, věděl jen, že tento okamžik čekal už od chvíle, kdy Sabinu poznal. Stalo se, co se mělo stát. Franz se nebránil.

Našel si pro sebe malý byt ve starém městě. V době, kdy věděl, že tam dcera ani žena nebudou, navštívil svůj bývalý domov, aby si odnesl šaty a nejdůležitější knihy. Dával dobrý pozor, aby si nevezl nic, co by mohlo Marii-Claude chybět.

Jednoho dne ji uviděl za sklem kavárny. Seděla tam ještě se dvěma dámami a její tvář, do níž nezřízená mimika vryla už dávno mnoho vrásek, byla v temperamentním pohybu. Dámy ji poslouchaly a ustavičně se smály. Franz se nemohl zbavit dojmu, že jim vypráví o něm. Musila se jistě dovědět, že Sabina zmizela ze Ženevy přesně ve stejnou dobu, kdy se s ní Franz rozhodl žít. To byla opravdu komická historie! Nemohl se divit, že bude sloužit jako předmět pobavení přítelkyním své ženy.

Vrátil se do svého nového bytu, kam zněly každou hodinu zvony kostela Saint-Pierre. Právě toho dne mu tam přinesli z obchodního domu stůl. Zapomněl na Marii-Claude a její přítelkyně. A zapomněl na chvíli i na Sabinu. Sedl si ke stolu. Měl radost, že si ho sám vybral. Celých dvacet let žil v nábytku, který si ne zvolil. Všechno zařizovala Marie-Claude. Je to vlastně poprvé, co přestal být chlapcem a je samostatný. Na příští den měl

objednaného stolaře, aby mu udělal knihovnu. Už několik týdnů se zabýval tím, že si kreslil její tvar, rozměry a umístění.

Tehdy si najednou s údivem uvědomil, že není nešťasten. Sabinina fyzická přítomnost byla mnohem méně důležitá, než tušil. Důležitá byla zlatá stopa, čarovná stopa, kterou vtiskla do jeho života a o kterou ho nikdo nemohl připravit. Ještě než zmizela z jeho obzoru, stačila mu vsunout do ruky Herkulovo koště, kterým vymetl ze svého života všechno, co neměl rád. To nenadálé štěstí, ta pohoda, ta radost ze svobody a nového života, to byl dar, který mu zanechala.

Dával ostatně vždycky přednost neskutečnému před skutečným. Stejně jako se cítil lépe v průvodech (které, jak jsem řekl, jsou jen divadlo a sen) než za katedrou, kde přednášel žákům, stejně byl šťastnější se Sabinou, která se proměnila v neviditelnou bohyni než se Sabinou, s níž jezdil po světě a o jejíž lásku se ustavičně bál. Dala mu nečekanou svobodu muže, jenž žije sám, obdařila ho světlem svůdnosti. Stal se přitažlivý pro ženy; jedna jeho posluchačka se do něho zamilovala.

A tak náhle během neuvěřitelně krátké doby se docela změnila scénérie jeho života. Žil ještě nedávno ve velkém měšťanském bytě se služkou, dcerou a manželkou a teď obývá malý byt ve starém městě a téměř denně u něho zůstává přes noc mladá milenka. Nemusí s ní jezdit po hotelích celého světa a může se s ní milovat ve vlastním bytě, na vlastní posteli, v přítomnosti svých knih a svého popelníku na nočním stolku.

Dívka nebyla ani ošklivá, ani krásná, ale zato o tolik mladší než on! A obdivovala se Franzovi, jak se ještě před krátkým časem obdivoval Franz Sabině. Nebylo to nepříjemné. A jestli snad mohl chápat výměnu Sabiny za brýlatou studentku jako malou degradaci, jeho dobrota se postarala o to, že novou milenku přijal rád a pociťoval k ní otcovskou lásku, kterou nemohl ostatně nikdy předtím plně uspokojit vzhledem k tomu, že Marie-Anne se nechovala jako dcera, nýbrž jako druhá Marie-Claude.

Jednoho dne navštívil svou manželku a řekl jí, že by se rád znovu oženil.

Marie-Claude vrtěla hlavou.

“Rozvedeme-li se, nic se přece nezmění! Nic na tom neztratíš! Nechám ti všechn majetek!”

“Mně nejde o majetek,” řekla.

“Tak o co jde?”

“O lásku,” usmála se.

“O lásku?” podivil se.

“Láska je boj,” usmívala se Marie-Claude. “Budu bojovat dlouho. Až do konce.”

“Láska je boj? Nemám nejmenší chuť bojovat,” řekl Franz a odešel.

– 10. –

Po čtyřech letech strávených v Ženevě, Sabina se ubytovala v Paříži a nemohla se vzpamatovat z melancholie. Kdyby se jí někdo zeptal, co se jí stalo, nenašla by pro to slov.

Životní drama se dá vždycky vyjádřit metaforou tíže. Říkáme, že na člověka dopadlo nějaké břemeno. Člověk to břemeno unese nebo neunese, padá pod ním, zápasí s ním, prohrává nebo vítězí. Ale co se, vlastně stalo Sabině? Nic. Opustila jednoho muže, protože ho chtěla opustit. Pronásledoval ji pak? Mstil se jí? Ne. Její drama nebylo dramatem tíhy ale lehkosti. Na Sabinu dopadlo nikoli břemeno, ale nesnesitelná lehkost bytí.

Až dosud ji chvíle zrady naplňovaly vzrušením a radostí z toho, že se před ní otvírá nová cesta a na jejím konci nové dobrodružství zrady. Ale co když ta cesta jednou skončí? Člověk může zradit rodiče, manžela, lásku, vlast, ale když už pak nejsou ani rodiče, ani manžel, ani láska, ani vlast, co zbude pro zradu?

Sabina cítí kolem sebe prázdnotu. A co když právě tato prázdnota byl cíl všech jejích zrad?

Až dosud si to ovšem neuvědomovala a je to pochopitelné: cíl, za kterým se člověk žene, je vždycky zahalen. Dívka, která touží po manželství, touží po něčem pro ni zcela neznámém. Mladík, který prahne po slávě, neví, co to sláva je. To, co dává smysl našemu počínání, je vždycky něco pro nás totálně neznámého. Sabina také nevěděla, jaký cíl se skrývá za její touhu zrazovat. Nesnesitelná lehkost bytí, to je ten cíl? Po odchodu ze Ženevy se mu značně přiblížila.

Byla už v Paříži tři roky, když dostala dopis z Čech. Psal jí Tomášův syn. Dověděl se nějak o ní, získal si její adresu a obracel se na ni jako na "nejbližší přítelkyni" svého otce. Oznamoval jí smrt Tomáše a Terezy. Žili prý v posledních letech na vesnici, kde byl Tomáš zaměstnán jako šofér nákladního auta. Zvykli si jezdit spolu občas do sousedního města, kde vždycky přespali v laciném hotelu. Cesta tam vedla přes kopce, serpentinami, a nákladní auto se s nimi zřítilo z vysoké stráně. Jejich těla byla rozdrvena napadř'. Policie dodatečně zjistila, že brzdy byly v katastrofálním stavu.

Nemohla se vzpamatovat z té zprávy. Poslední lano, které ji ještě připoutávalo k minulosti, bylo přerušeno. Podle starého zvyku chtěla se jít uklidnit procházkou po hřbitově. Montparnasský hřbitov byl nejbližší. Skládal se ze samých útlých domečků, miniaturních kaplí vystavěných nad každým hrobem. Sabina nechápala, proč mrtví chtějí mít nad sebou tuhle imitaci paláce. Ten hřbitov byl ješitnost proměněná v kámen. Místo aby se stali po smrti rozumnější, obyvatelé hřbitova byli ještě pošetilejší než za života. Vystavovali na pomnících svou důležitost. Zde neodpočívali tatínci, bratři, synové nebo babičky nýbrž hodnostáři a veřejní činitelé, nositelé titulů, hodností a poct; i poštovní úředník tu stavěl na odív své postavení, svůj společenský význam - svou důstojnost.

Šla alejí hřbitova a viděla, že kousek od cesty právě někoho pohřbívají. Ceremoniář měl plnou náruč květin a rozdával každému z pozůstalých jeden květ. Podal ho i Sabině. Přidala se k ostatním. Obcházeli obloukem mnoho pomníků, až přišli k hrobu, z něhož byl odvalen náhrobní kámen. Naklonila se nad jámu. Byla nesmírně hluboká. Pustila z rukou květ. Snášel

se v malých obloučcích na rakev. Tak hluboké hroby v Čechách nejsou. V Paříži jsou hroby stejně hluboké jako jsou domy vysoké. Padl jí pohled na kámen, který ležel odvalen vedle hrobu. Ten kámen jí nahnal hrůzu, takže spěchala domů.

Myslila celý den na ten kámen. Proč ji tolik poděsil? Odpověděla si: Je-li hrob přikrytý kamenem, mrtvý se už nikdy nemůže dostat ven.

Ale mrtvý se ven přece stejně nedostane! Není to tedy jedno, zda je přikryt hlínou nebo kamenem? Není to jedno: Když zavalíme hrob kamenem, znamená to, že nechceme, aby se mrtvý vrátil. Těžký kámen mrtvému říká: “Zůstaň tam, kde jsi!”

Sabina si vzpomíná na hrob svého tatínka. Nad jeho rakví je hlína, z hlíny rostou květiny a javor natahuje k rakvi své kořeny, takže si můžeme myslet, že mrtvý těmi kořeny a květinami vystupuje ven z hrobu. Kdyby byl tatínek býval přikryt kamenem, nikdy by se s ním po jeho smrti nemohla domluvit, nikdy by nemohla uslyšet v koruně stromu jeho hlas, který jí odpouštěl.

Jak asi vypadá hřbitov, kde leží Tereza s Tomášem?

Znovu na ně začala myslet. Jezdili občas do sousedního města přespat v tamním hotelu. To místo z dopisu ji zaujalo. Nasvědčovalo, že byli šťastni. Zase viděla Tomáše, jako by byl jedním z jejích obrazů: vpředu Don Juan jako falešná dekorace namalovaná naivním malířem; puklinou v té dekoraci bylo vidět Tristana. Zahynul jako Tristan, ne jako Don Juan. Sabinini rodiče zemřeli ve stejný týden. Tomáš s Terezou ve stejnou vteřinu. Zastesklo se jí náhle po Franzovi.

Kdysi mu vyprávěla o svých toulkách po hřbitovech, oťrásl se odporem a nazval hřbitov smetištěm kostí a kamení. V té chvíli se mezi nimi otevřela propast neporozumění. Teprve dnes na Montparnasském hřbitově pochopila, co tím myslel. Je jí líto, že byla netrpělivá. Možná, že kdyby spolu zůstali déle, začali by pomalu rozumět slovům, která říkali. Jejich slovníky by se k sobě stydlivě a zvolna přibližovaly jako velice nesmělí milenci a hudba každého z nich by se začala prolínat s hudbou toho druhého. Ale je pozdě.

Ano, je pozdě a Sabina ví, že v Paříži nezůstane, že půjde dál, ještě dál, protože kdyby zde umřela, zavalili by ji kamenem a pro ženu, která nikde nemá stání, je nesnesitelná představa, že by se její útěk navždy zastavil.

– 11. –

Všichni Franzovi přátelé věděli o Marii-Claude a všichni věděli o jeho studentce s velikými brýlemi. Jenom o Sabině nevěděl nikdo. Franz se mýlil, když si myslel, že o ní jeho manželka vyprávěla přítelkyním. Sabina byla krásná žena a Marie-Claude nechtěla, aby lidé v duchu srovnávali jejich dvě tváře.

Protože se bál prozrazení, nevzal si nikdy od ní ani obraz, ani kresbu, ba ani její malou fotografii. Tak se stalo, že zmizela z jeho života beze stopy. Nezbyl žádný hmatatelný důkaz, že s ní prožil nejkrásnější rok svého života.

O to víc se mu líbilo zůstat jí věrný.

Když spolu osamí v pokoji, jeho mladá milenka zvedne někdy hlavu od knihy a podívá se na něho pátravým pohledem: “Na co myslíš?” zeptá se.

Franz sedí v křesle a oči má upřeny ke stropu. Ať už jí odpoví jakkoli, je jisté, že myslí na Sabinu.

Když otiskne studii v odborném časopise, jeho studentka je prvním čtenářem a chce s ním diskutovat. Ale on myslí na to, co by tomu textu řekla Sabina. Všechno, co dělá, dělá pro Sabinu a dělá to tak, aby se to Sabině líbilo.

Je to velmi nevinná nevěra a je ušita přesně na míru Franzovi, který by nikdy neuměl ublížit své brýlaté studentce. Kult Sabiny si pěstuje spíš jako náboženství než jako lásku.

Ostatně z teologie toho náboženství vyplývá, že jeho mladá milenka mu byla poslána Sabinou. Mezi jeho pozemskou a nadpozemskou láskou je proto naprostý mír. A jestli nadpozemská láska obsahuje nutně (protože je nadpozemská) silný díl nevysvětlitelného a nepochopitelného (vzpomeňme na slovník nepochopených slov, na ten dlouhý seznam nedorozumění!), jeho pozemská láska je založena na skutečném pochopení.

Studentka je o mnoho mladší než Sabina, hudební skladba jejího života je sotva načrtnuta a ona do ní vděčně včleňuje motivy, které převzala od Franze. Franzův Velký Pochod je i jejím vyznáním. Hudba je pro ni dionýsským opilstvím jako pro něho. Chodí spolu často tančit. Žijí v pravdě, nic co dělají, nemá být pro nikoho tajemstvím. Vyhledávají společnost přátel, kolegů, studentů i neznámých lidí, rádi s nimi sedí, pijí a klábosí. Chodí spolu často na výlety do Alp. Franz se ohne, dívka mu vyskočí na záda a on s ní utíká po lukách a ještě k tomu křičí nahlas dlouhou německou báseň, kterou ho naučila v dětství maminka. Dívka se směje, drží ho kolem krku a obdivuje se jeho nohám, ramenům a plicím.

Jenom smysl té zvláštní sympatie, kterou Franz chová pro země okupované ruskou říší, jí uniká. Na výročí invaze pořádá jakýsi český spolek v Ženevě vzpomínkovou slavnost. V sále je velmi málo lidí. Řečník má šedivé vlasy nakulmované holičem. Čte dlouhý projev, který nudí i těch několik nadšenců, kteří si ho přišli poslechnout. Mluví francouzsky bez chyb ale se strašným přízvukem. Občas, aby podtrhl myšlenku, zvedne ukazovák, jako by lidem v sále hrozil.

Brýlatá dívka sedí vedle Franze a přemáhá zívání. Zato Franz se šťastně usmívá. Dívá se na šedovlasého muže, který je mu sympatický i se svým podivným ukazovákem. Zdá se mu, že ten muž je tajný posel, anděl, který udržuje spojení mezi ním a jeho bohyní. Zavírá oči, jako je zavíral na Sabinině těle v patnácti evropských a jednom americkém hotelu.

– ČÁST ČTVRTÁ –

– Duše a tělo –

– 1. –

Tereza se vrátila v půl druhé v noci, odešla do koupelny, oblékla si pyžamo a lehla si k Tomášovi. Spal. Sklonila se nad jeho tvář, a když ji políbila, ucítila z jeho vlasů podivnou vůni. Přivoněla k nim ještě jednou a ještě jednou. Očichávala ho jako pes a pak pochopila: byla to vůně ženského klína.

V šest hodin zazvonil budík. To byla Kareninova chvíle. Budil se vždycky mnohem dřív než oni, ale netroufal si je rušit. Čekal netrpělivě na zvonění, které mu dalo právo k tomu, aby za nimi vyskočil na postel, šlapal po jejich tělech a trkal do nich hlavou. Kdysi dávno se mu v tam snažili bránit a shazovali ho z postele, ale on byl tvrdošíjnější než oni a svá práva si nakonec vybojoval. Ostatně právě v poslední době zjistila, že je to příjemné být zvána Kareninem do dne. Pro něho byla chvíle probuzení čirým štěstím: divil se naivně a hloupě tomu, že je opět na světě a měl z toho upřímnou radost. Ona se naproti tomu probouzela s nechutí, s touhou prodloužit noc a neotevřít oči.

Ted' stál v předsíni a díval se vzhůru k věšáku, kde visel obojek s vodítkem. Připjala mu ho kolem krku a odešli spolu do obchodu. Nakoupila tam mléko, chléb, máslo a jako vždycky jeden rohlík pro něho. Šel zpátky vedle ní a rohlík nesl v hubě. Pyšně se rozhlížel a dělalo mu asi velmi dobře, že si ho lidé všímají a ukazují si na něho.

Doma si lehl s rohlíkem na práh pokoje a čekal, až si ho Tomáš všimne, přikrčí se, začne vrčet a bude předstírat, že mu chce rohlík vzít. Tak tomu bylo každý den: aspoň pět minut se spolu honili po bytě, než Karenin zalezl pod stůl a rohlík rychle sežral.

Tentokrát se však dožadoval ranní ceremonie marně. Tomáš měl před sebou na stole malé tranzistorové rádio a poslouchal.

V rádiu vysílali pořad o české emigraci. Byla to montáž tajně odposlouchaných soukromých hovorů, které natočil nějaký český špión, který se mezi emigranty vetřel a pak se s velikou slávou vrátil do Prahy. Bylo to bezvýznamné povídání, kde se občas objevila ostrá slova o okupačním režimu v Čechách, ale také věty, v nichž jeden emigrant nazýval druhého blbcem nebo podvodníkem. Právě tyto věty zaujímaly v reportáži hlavní místo: měly dokázat nejen to, že ti lidé mluví špatně o Sovětském svazu (to v Čechách nikoho nepobuřovalo), ale že se pomlouvají navzájem a že přitom používají sprostých slov. Kupodivu, lidé mluví sprostě od rána do večera, ale když slyší z rádia známého člověka, kterého si vážili, jak říká za každou větou do prdele, jsou jaksi zklamáni.

“Tohleto začalo Procházkou,” řekl Tomáš a poslouchal dál.

Jan Procházka byl český romanopisec, čtyřicátník, s vitalitou býka, který už před rokem 1968 začal velice nahlas kritizovat veřejné poměry. Byl to jeden z nejoblíbenějších mužů pražského jara, té závratné liberalizace komunismu, která skončila ruskou invazí. Brzy po ní proti němu zahájili štvanici všechny noviny, ale čím víc proti němu štvaly, tím více ho lidé měli rádi. Proto začal rozhlas (byl rok 1970) vysílat na pokračování soukromé hovory, které před dvěma lety (tedy na jaře 1968) vedl Procházka s universitním profesorem Václavem Černým. Žádný z nich tehdy netušil, že je v profesorově bytě tajné naslouchací zařízení a že jsou dávno sledováni na každém kroku! Procházka vždycky bavil své přátele hyperbolami a nehoráznostmi. Teď se ty nehoráznosti ozývaly na pokračování z rozhlasu. Tajná policie, která redigovala pořad, podtrhla pečlivě místa, kde se romanopisec posmíval svým přátelům, například Dubčekovi. Lidé, i když sami pomlouvají své přátele při každé příležitosti, se pohoršovali nad milovaným Procházkou víc než nad nenáviděnou tajnou policií.

Tomáš vypnul rádio a řekl: “Tajná policie existuje všude na světě. Ale že vysílá své pásky v rádiu veřejně, to snad neexistuje než v Čechách! To

nemá obdoby!”

“Ale má,” řekla Tereza. “Když mi bylo čtrnáct, psala jsem si tajný deník. Měla jsem hrůzu, aby ho nikdo nečetl. Schovávala jsem si ho na půdě. Matka ho vyslídila. Jednou u oběda, když jsme se všichni sklonili nad polívku, vytáhla ho z kapsy a řekla: “Všichni dobře poslouchejte!” A četla a za každou větou vyprskla ve smích. Všichni se smáli a nemohli vůbec jíst.”

– 3. –

Vždycky ji přemlouval, aby ho nechala posnídat samotného a zůstala spát. Nedala si však říct. Tomáš byl zaměstnán od sedmí do čtyř a ona od čtyř do půlnoci. Kdyby s ním nesnídala, mohli by spolu mluvit vlastně jen v neděli. Proto vstávala zároveň s ním a po jeho odchodu si pak ještě lehla a spala.

Tentokrát se však bála usnout, protože v deset hodin chtěla jít do sauny v dřevěné plovárně na žofínském ostrově. Zájemců bylo mnoho, místa málo a člověk se tam mohl dostat jen díky protekci. V pokladně seděla naštěstí žena profesora vyhozeného z university. Profesor byl přítelem bývalého Tomášova pacienta. Tomáš řekl pacientovi, pacient řekl profesorovi, profesor řekl své ženě a Tereza měla vždycky jednou týdně rezervovanou vstupenku.

Šla pěšky. Nenáviděla tramvaje ustavičně přeplněné, kde se na sebe v objetí plném zášti tiskli lidé, šlapali si na nohy, trhali si knoflíky od kabátů a křičeli na sebe nadávky.

Poprchávalo. Spěchající lidé rozevírali nad hlavami deštníky a rázem byla i na chodnících tlačence. Klenby deštníků o sebe narážely. Muži byli zdvořilí a když Terezu míjeli, zvedli deštník vysoko nad hlavu, aby pod ním mohla projít. Ale ženy si neuhýbaly. Dívaly se tvrdě před sebe a každá čekala, že ta druhá se uzná za slabší a ustoupí. Setkání deštníků bylo měřením sil. Tereza zpočátku uhýbala, ale když pochopila, že její zdvořilost není nikdy opětována, držela deštník pevně v ruce jako ty druhé. Několikrát

jím narazila prudce na protější deštník, ale nikdy nikdo neřekl “promiňte”. Většinou se neozvalo žádné slovo, dvakrát nebo třikrát uslyšela “krávo!” nebo “do prdele!”

Ženy ozbrojené deštníky byly mladé i staré, ale nejtvrďší bojovnice byly právě mezi mladými. Tereza si vzpomněla na dny invaze. Dívky v minisukních nosily národní prapory na žerdích. Byl to sexuální atentát na vojáky držené v několikaleté pohlavní askezi. Musili se v Praze cítit jako na planetě vymyšlené autorem science fiction, planetě neuvěřitelně elegantních žen, které předváděly své opovržení kráčejíce na vysokých krásných nohách, jaké se v celém Rusku nevyskytly posledních pět nebo šest století.

Udělal tehdy mnoho snímků těch mladých žen na pozadí tanků. Obdivovala je! A přesně ty samé ženy šly dnes proti ní, drzé a zlé. Místo praporů držely deštník, ale držely se ho stejnou pýchou. Byly ochotny bojovat proti cizí armádě stejně zarputile jako proti deštníku, který jim nechce ustoupit z cesty.

– 4. –

Došla na Staroměstské náměstí s přísným Týnským chrámem a barokními domy vystavěnými do nepravidelného čtyřúhelníku. Stará radnice ze čtrnáctého století, která kdysi zabírala celou jednu stranu náměstí, byla už dvacátý sedmý rok v sutinách. Varšava, Drážďany, Berlín, Kolín, Budapešť byly strašlivě zničené poslední válkou, ale jejich obyvatelé si je pak znovu vystavěli a většinou pečlivě rekonstruovali staré historické čtvrti. Pražané se cítili méněcenní před těmito městy. Jediná slavná budova, kterou jim válka zničila, byla Staroměstská radnice. Rozhodli se nechat ji na věčnou památku jako zříceninu, aby jim nějaký Polák nebo Němec nemohli vyčítat, že málo trpěli. Před slavnými sutinami, které měly na věčné časy obžalovávat válku, byla vystavěna z kovových tyčí tribuna pro nějakou manifestaci, na kterou komunistická strana hnala včera nebo požene zítra obyvatelé Prahy.

Tereza se dívala na zbořenou radnici a najednou jí to připomnělo matku: ta perverzní potřeba vystavovat své sutiny, chlubit se svou ošklivostí, ukazovat svou bídu, obnažit pahýl amputované ruky a nutit celý svět, aby se na něj díval. Všechno jí v poslední době připomíná matku. Zdá se jí, že matčin svět, kterému před deseti lety unikla, se k ní vrací a obkličuje ji ze všech stran. Proto mluvila ráno o tom, jak matka četla u oběda smějící se rodině její intimní deník. Když soukromý rozhovor u vína je vysílán veřejně v rozhlase, co to znamená jiného, než že svět se změnil v koncentrační tábor

Tereza používala tohoto slova už skoro od dětství, když chtěla vyjádřit, jak se jí jeví život v její rodině. Koncentrační tábor je svět, kde lidé žijí ustavičně jeden vedle druhého, ve dne v noci. Krutosti a násilnosti jsou jen jeho druhotný (a nikoli nezbytný) rys. Koncentrační tábor je úplná likvidace soukromí. Procházka, který si nemohl povídat se svým přítelem u vína v bezpečí intimity, žil (aniž to tušil, to byl jeho osudný omyl!) v koncentračním táboře. Tereza žila v koncentráku, když bydlila u matky. Od té doby ví, že koncentrační tábor není něco výjimečného, hodného podivu, ale naopak něco daného, základního, do čeho se člověk rodí a odkud uniká jen s velkým vypětím sil.

– 5. –

Na třech lavicích umístěných terasovitě nad sebou seděly ženy tak těsně vedle sebe, že se jedna druhé dotýkaly. Vedle Terezy se potila asi třicetiletá paní s velmi hezkou tváří. Pod rameny jí visela dvě neuvěřitelně velká prsa, která se pohupovala při nejmenším pohybu. Paní vstala a Tereza zjistila, že i její zadnice se podobá dvěma obrovským rancům a není v žádném vztahu k tváři.

Možná že ta žena stojí také často před zrcadlem, dívá se na své tělo a chce skrze ně zahlédnout svou duši, jako se o to od dětství pokouší Tereza. Jistě se kdysi také bláhově domnívala, že by mohla používat těla jako vývěsního štítu duše. Ale jaká by to musila být monstrózní duše, aby se podobala tomu tělu, tomu věšáku se čtyřmi pytli?

Tereza vstala a šla pod sprchy. Pak vyšla ven pod oblohu. Pořád poprchávalo. Stála na dřevěné palubě, pod níž tekla Vltava v několika čtverečních metrech ohrazených vysokým dřevěným pažením, které chránilo dámy před zraky města. Podívala se dolů a uviděla nad hladinou tvář ženy, na kterou před chvílí myslila.

Žena se na ni usmívala. Měla jemný nos, velké hnědé oči a dětský pohled.

Vystupovala po schůdcích a pod něžnou tváří se znovu objevily dva rance, které se pohupovaly a rozhazovaly kolem dokola drobné kapky studené vody.

– 6. –

Odešla se obléci. Stála před velkým zrcadlem.

Ne, na jejím těle nebylo nic monstrózního. Neměla pod rameny pytle nýbrž dosti malá prsa. Matka se jí vysmívala, že nejsou velká, jak se sluší, takže měla komplexy, jichž ji zbavil teprve Tomáš. Ale i když byla s to dnes souhlasit s jejich rozměrem, rušily ji na nich velké a příliš temné kotouče kolem bradavek. Kdyby si mohla své tělo sama navrhnout, měla by bradavky nenápadné, něžné, aby jen lehce probodávaly klenbu prsu a barvou se jen nepatrně odlišovaly od ostatní kůže. Ten velký temněrudý terč jí připadal, jako by ho namaloval vesnický malíř, který chce dělat erotické umění pro chudé.

Dívala se na sebe a představovala si, že by se její nos zvětšil každý den o milimetr. Za kolik dnů by se její tvář stala sobě nepodobná?

A kdyby se různé části jejího těla začaly zvětšovat a zmenšovat, takže by se Tereza stala naprosto nepodobná sama sobě, byla by to ještě ona, byla by to ještě Tereza?

Ovšem. I když by Tereza byla zcela nepodobná Tereze, její duše uvnitř by byla pořád stejná a jen by se s úžasem dívala, co se děje s tělem.

Ale jaký je potom vztah mezi Terezou a jejím tělem? Má její tělo vůbec nárok na jméno Tereza? A nemá-li na ně nárok, na co se jméno vztahuje? Jen na něco netělesného, nehmotného?

(Jsou to pořád stejné otázky, které chodí Tereze hlavou už od dětství. Skutečně vážné otázky jsou totiž jen ty, které může formulovat i dítě. Jen ty nejnaivnější otázky jsou skutečně vážné. Jsou to otázky, na které není odpověď. Otázka, na kterou není odpověď, je bariéra, ze kterou není možno jít dál. Jinak řečeno: právě otázkami, na které není odpověď, jsou vymezeny lidské možnosti, jsou narýsovány hranice lidské existence.)

Tereza stojí uhranutá před zrcadlem a dívá se na své tělo, jako by bylo cizí; cizí a přece přidělené právě jí. Cítí k němu nechut'. To tělo nemělo dosti sil, aby se stalo pro Tomáše jediným tělem jeho života. To tělo ji zklamalo a zradilo. Musila dnes celou noc dýchat vůni cizího ženského klína z jeho vlasů!

Touží najednou dát tomu tělu výpověď jak služce. Zůstat s Tomášem jen jako duše a tělo vyhnat do světa, aby se tam chovalo jako se jiná ženská těla chovají s mužskými těly! Jestli se její tělo neumělo stát jediným tělem pro Tomáše a prohrálo Terezin největší životní boj, ať si to tělo jde!

– 7. –

Vrátila se domů, poobědvala bez chuti ve stoje v kuchyni. O půl čtvrté vzala Karenina na vodítka a šla s ním (zase pěšky) na předměstí do svého hotelu. Stala se tam barmankou, když ji vyhodili z týdeníku. Bylo to několik měsíců po jejím návratu z Curychu; přece jen jí neodpustili, že fotografovala po sedm dnů ruské tanky. Dostala to místo pomocí přátel: uchýlili se tam spolu s ní i jiní lidé, které tehdy vyhodili z práce. V účtárně byl bývalý profesor teologie, v recepci vyslanec.

Už zase měla strach o své nohy. Když pracovala kdysi v restauraci malého města, pozorovala s hrůzou lýtka svých kolegyně plná křečových žil. Byla to choroba všech servírek nucených strávit život v chůzi, běhu či ve stoje a s těžkým nákladem na ruce. Práce byla teď přece jen pohodlnější než kdysi na malém městě. Před začátkem služby musila si sice donést těžké bedny s pivem a minerálkami, ale pak už jen stála za barovým pultem, nalévala hostům alkohol a mezitím umývala sklenky v malém umyvadle instalovaném na okraji baru. Karenin ležel celou dobu trpělivě u jejích nohou.

Bylo už hodně po půlnoci, když skončila vyúčtování a zanesla peníze řediteli hotelu. Potom se šla ještě rozloučit s vyslancem, který měl noční službu. Za podlouhlým pultem recepce byly dveře vedoucí do malého pokojíčku, kde se na úzké pohovce dalo klímat. Nad pohovkou byly zarámované fotografie: byl na nich vždycky on s nějakými jinými lidmi, kteří se buď usmívali do aparátu, nebo mu tiskli ruce, nebo seděli vedle něho za stolem a něco podepisovali. Některé fotografie byly obdařené podpisy s věnováním: Na nejnápadnějším místě visela fotografie, na níž se vedle vyslancovy hlavy usmívala tvář Johna F. Kennedyho.

Tentokrát si vyslanec nevyprávěl s americkým prezidentem nýbrž s neznámým šedesátníkem, který zmlkl, když uviděl Terezu.

“Je to přítelkyně,” řekl vyslanec, “můžeš klidně mluvit.” Pak se obrátil na Terezu: “Právě dnes mu odsoudili syna na pět let.”

Dověděla se, že šedesátníkův syn hlídal v prvních dnech invaze s kamarády vchod budovy, kde se ubytovala zvláštní služba ruské armády. Bylo mu jasné, že Češi, kteří odtamtud vycházeli, byli agenti v ruských službách: Sledoval je s kamarády, identifikoval poznávací čísla jejich aut a informoval o nich redaktory tajného českého vysílání, kteří pak před nimi varovali obyvatelstvo. Jednoho z nich s pomocí kamarádů zbil.

Šedesátník řekl: “Ta fotografie byla jediný corpus delicti. Popíral všechno až do chvíle, kdy mu ji ukázali.”

Vytáhl z náprsní kapsy výstřižek: “Vyšlo to v Timesu na podzim 1968.”

Na fotografii byl mladý muž, který držel pod krkem jiného muže. Kolem přihlíželi lidé. Pod fotografií bylo napsáno: trestání kolaboranta.

Tereza si oddechla. Ne, nebyla to její fotografie. Odcházela pak s Kareninem domů noční Prahou. Myslíla na dny, kdy fotografovala tanky. Bláhoví, domnívali se, že riskují život pro vlast, a zatím, aniž to věděli, pracovali pro ruskou policii.

Došla domů v půl druhé. Tomáš už spal. Jeho vlasy voněly ženským klínem.

– 8. –

Co je to koketérie? Dalo by se snad říci, že je to takové chování, které má dát najevo tomu druhému, že sexuální sblížení je možné, přičemž se tato možnost nikdy nesmí jevit jako jistota. Jinak řečeno: koketerie je nezaručený slib soulože.

Tereza stojí za barovým pultem a zákazníci, kterým nalévá alkohol, s ní koketují. Je jí nepříjemný ten ustavičný příliv lichotek, dvojsmyslů, anekdot, nabídek, úsměvů a pohledů? Vůbec ne. Má neovladatelnou touhu vystavit své tělo (to cizí tělo, které chce vyhnat do světa) tomuto příboji.

Tomáš ji stále přesvědčuje o tom, že láska a fyzické milování jsou dvě různé věci. Nechtěla tomu rozumět. Nyní je obklopena muži, k nimž necítí nejmenší sympatii. Co by to bylo milovat se s nimi? Touží to zkusit alespoň ve formě onoho nezaručeného slibu, jemuž se říká koketerie.

Aby nebylo omylu: Nechce Tomášovi nic oplácet. Chce najít východisko z bludiště. Ví, že se stala jeho přítěží: bere věci příliš vážně, ze všeho dělá tragédi, neumí pochopit lehkost a zábavnou nedůležitost fyzické lásky. Chtěla by se naučit lehkosti! Touží, aby ji někdo odnaučil být anachronická!

Jestliže pro jiné ženy je koketerie druhou přirozeností, bezvýznamnou rutinou, pro Terezu se stala polem důležitého výzkumu, který ji má poučit, čeho je schopna. Ale právě proto, že je pro ni tak důležitá a vážná, její koketerie nemá v sobě žádnou lehkost, je násilná, chtěná, přehnaná. Rovnováha mezi slibem a jeho nezaručeností (zde právě spočívá pravá virtuoza koketerie!) je u ní porušena. Slibuje příliš horlivě, aniž dává dostatečně najevo nezaručenost slibu. Jinými slovy, připadá každému mimořádně přístupná. Když pak muži žádají splnění toho, co se jim zdálo být přislíbeno, narazí na prudký odpor, který si neumějí vysvětlit jinak, než že je Tereza rafinovaná a zlá.

– 9. –

Na volnou stoličku u barového pultu si přisedl chlapec asi šestnáctiletý. Řekl několik vyzývavých vět, které zůstaly v rozhovoru jako zůstane v kresbě chybná čára, v níž nelze ani pokračovat ani ji smazat.

“Máte krásné nohy,” řekl jí.

Odsekla: “To umíte vidět i přes tu dřevěnou stěnu?”

“Znám vás z ulice,” vysvětlil, ale v té chvíli byla už od něho odvrácena a věnovala se jinému zákazníkovi. Žádal pak, aby mu nalila koňak. Odmítla.

“Já už mám osmnáct,” ohrazoval se.

“Tak mi ukažte občanskou legitimaci,” řekla Tereza.

“Neukážu,” řekl chlapec.

“Tak pijte limonádu,” řekla Tereza.

Chlapec vstal beze slova z barové stoličky a odešel. Asi za půl hodiny se vrátil a opět si usedl k baru. Jeho gesta byla rozmáchlá a z úst mu páchl alkohol na tři metry dokola.

“Limonádu,” poručil.

“Vy jste opilý!” řekla Tereza.

Chlapec ukázal na tištěný nápis, který visel na zdi za Terezou: Podávat alkohol mladistvým pod osmnáct let je zakázáno.

“Je zakázáno, abyste mi podávala alkohol,” řekl a mířil na Terezu velkým gestem ruky, “ale nikde není psáno, že nesmím být opilý.”

“Kde jste se tak zřídil?” ptala se Tereza.

“V hospodě naproti,” smál se a znovu se dožadoval limonády.

“Tak proč tam nezůstanete?”

“Protože se na vás chci dívat,” řekl chlapec. “Já vás miluju!”

Jeho tvář byla podivně zkřivena, když to říkal. Tereza nechápala: vysmívá se? koketuje? žertuje? nebo prostě neví, co říká a je opilý?

Postavila před něho limonádu a věnovala se jiným hostům. Věta “já vás miluju!” jako by chlapce vyčerpala. Už nic neříkal, položil na pult tiše peníze a zmizel, aniž si toho Tereza všimla.

Ale jen co odešel, ozval se malý muž s lysinou, který vypil už třetí vodku: “Paní, vy víte, že se mladistvým nepodává alkohol.”

“Vždyť jsem mu žádný nedala! Dostal limonádu!”

“Moc dobře jsem se na vás díval, co jste mu do té limonády lila!”

“Co si vymýšlíte!” vykřikla Tereza.

“Ještě jednu vodku,” poručil muž s lysinou a dodal: “Už delší dobu vás pozoruju.”

“Tak si toho važte, že se můžete dívat na krásnou ženu a držte hubu,” ozval se vysoký muž, který si před chvílí stoupl k pultu a pozoroval celou scénu.

“Vy se do toho nepleťte! Vám po tom nic není!” křičel muž s lysinou.

“A můžete mi vysvětlit, co je po tom vám?” zeptal se vysoký muž.

Tereza nalila plešatému muži vodku, kterou si poručil. Vypil ji na jeden ráz, zaplatil a odešel.

“Děkuji vám,” řekla pak Tereza vysokému muži.

“To nestojí za řeč,” řekl vysoký muž a odešel též.

– 10. –

O několik dnů později se u baru objevil znovu. Když ho uviděla, usmála se na něho jako na přítele: “Musím vám ještě jednou poděkovat. Ten plešoun sem chodí často a je hrozně nepříjemný.”

“Zapomeňte na něho.”

“Proč mi chtěl ublížit?”

“Byl to bezvýznamný opilec. Ještě jednou vás moc prosím: zapomeňte na něho.”

“Když mne o to prosíte, tak na něho zapomenu.”

Vysoký muž se jí díval do očí: “Slibte mi to.”

“Slibuju.”

“To je krásné, slyšet od vás, že mi něco slibujete,” řekl muž a pořád se jí díval do očí.

Koketerie byla tu: chování, jež má dát najevo tomu druhému, že sexuální sblížení je možné, i když zároveň tato možnost zůstává nezaručená a

teoretická.

“Jak je vůbec možné, že v téhle nejošklivější pražské čtvrti člověk potká takovou ženu, jako jste vy?”

A ona: “A vy? Co vy tu děláte v téhle nejošklivější pražské čtvrti?”

Řekl jí, že bydlí nedaleko odtud, je inženýr a staval se zde posledně jen čistou náhodou, když se vracel z práce.

– 11. –

Dívala se na Tomáše, ale její pohled nemířil do jeho očí nýbrž o deset centimetrů výš, do jeho vlasů, které voněly cizím klínem.

Říkala: “Tomáši, já už to nemůžu vydržet. Já vím, že si nesmím stěžovat. Od té doby, co jsi se vrátil kvůli mně do Prahy, zakázala jsem si žárlit. Nechci žárlit, ale nejsem dost silná, abych se tomu ubránila. Prosím tě, pomoz mi!”

Vzal ji pod paží a dovedl do parku, kam se před lety chodívali často procházet. Byly tam lavičky modré, žluté, červené. Usedli na jednu z nich a Tomáš řekl: “Já ti rozumím. Víím, co chceš. Všechno jsem zařídil. Půjdeš teď na Petřín.”

Padla na ni najednou úzkost: “Na Petřín? Proč na Petřín?”

“Půjdeš až nahoru a všechno pochopíš.”

Strašně se jí nechtělo jít; její tělo bylo tak slabé, že se nemohla z lavičky zvednout. Ale neuměla Tomáše neposlechnout. S námahou vstala.

Ohlédla se. Seděl stále na lavičce a usmíval se na ni skoro vesele. Udělal rukou gesto, které ji mělo povzbudit, aby šla.

Když vešla na úpatí Petřína, té zelené hory tyčící se uprostřed Prahy, uvědomila si s údivem, že tam nejsou lidi. Bylo to zvláštní; protože jindy se tu nepřetržitě procházely davy Pražanů. Měla v srdci úzkost, ale hora byla tak tichá a to ticho tak konejšivé, že se nebránila a svěřila se hoře do náruče. Šla vzhůru, chvílemi se zastavovala a ohlížela: viděla pod sebou mnoho věží a mostů; světci hrozili pěstmi a upírali kamenné oči k oblakům. Bylo to nejkrásnější město světa.

Došla až nahoru. Za stánky se zmrzlinou, pohlednicemi a sušenkami (nebyl v nich žádný prodavač) se prostíral do daleka trávník řídké porostlý stromy. Uviděla na něm několik mužů. Čím více se jim blížila, tím šla pomaleji. Bylo jich šest. Stáli nebo se velmi zvolna procházeli asi jako hráči na golfovém hřišti, kteří si prohlížejí terén, potěžkávají v ruce hůl a snaží se dostat do dobré kondice před zápasem.

Pak došla docela blízko k nim. Ze šesti lidí rozeznala bezpečně tři, kteří tu měli hrát stejnou roli jako ona: byli nejistí, zdálo se, že by chtěli položit mnoho otázek, ale báli se, aby se tak nestali obtížnými a proto raději mlčeli a upírali dokola tázavý zrak.

Z druhých tří vyzařovala shovívavá vlídnost. Jeden z nich měl v ruce pušku. Když uviděl Terezu, pokynul jí s úsměvem: “Ano, jste tu správně.”

Pozdravila pokynem hlavy a bylo jí strašně úzko. Muž dodal: “Aby nedošlo k omylu. Je to na vaše přání?”

Bylo snadné říci “ne, ne, není to na moje přání!”, ale neuměla si představit, že by zklamala Tomáše. Jak by se mu omluvila, kdyby se zase vrátila domů? A tak řekla: “Ano. Ovšem. Je to na moje přání.”

Muž s puškou pokračoval: “Abyste rozuměla, proč se ptám. Děláme to, jen když máme jistotu, že lidé, kteří za námi přijdou, si sami výslovně přejí

zemřít. Je to jen služba pro ně.”

Podíval se na Terezu tázavě, takže ho musila ještě jednou ujistit: “Ne, buďte bez obav. Je to na moje přání.”

“Chcete jít na řadu první?” zeptal se.

Chtěla popravu aspoň trochu oddálit a tak řekla: “Ne, prosím vás ne. Jestli je to možné, chtěla bych být až poslední.”

“Jak chcete,” řekl a poodešel k ostatním. Jeho dva pomocníci neměli zbraň a byli tu jen proto, aby se věnovali lidem, kteří přišli zemřít. Brali je pod paží a provázeli po trávníku. Travnatá plocha byla rozlehlá a prostírala se do nedohledných dálek. Popravovaní si mohli sami vybrat pro sebe strom. Zastavovali se, rozhlíželi a dlouho se nemohli rozhodnout. Dva z nich si konečně vybrali dva platany, ale ten třetí šel pořád dál a dál, jako by se mu žádný strom nezdál dost vhodný pro jeho smrt. Pomocník, který ho držel jemně pod paží, ho trpělivě provázel, až muž konečně ztratil odvahu jít dál a zastavil se u rozložitého javoru.

Potom pomocníci uvázali všem třem mužům pásku kolem očí.

A tak tam byli na rozlehlém trávníku tři muži přitištěni zády ke třem stromům, každý s páskou na očích a s hlavou obrácenou k nebi.

Muž s puškou zalíčil a střelil. Kromě zpěvu ptáků nebylo nic slyšet. Puška měla tlumící zařízení. Bylo jen vidět, jak muž opřený o javor se počíná hroutit.

Aniž se vzdálil z místa, kde stál, muž s puškou se otočil jiným směrem a člověk opřený o platan se v naprostém tichu zhroutil též a za několik chvil poté (muž s puškou se jen znovu pootočil na místě) padl na trávník i třetí popravovaný.

Jeden z pomocníků přistoupil mlčky k Tereze. Držel v ruce stuhu temněmodré barvy.

Pochopila, že jí chce zavázat oči. Vrtěla hlavou a řekla: “Ne, chci všechno vidět.”

Ale to nebyl pravý důvod, proč ho odmítla. Nebylo v ní nic z hrdinů, kteří jsou odhodláni se dívat statečně do očí peletonu popravčích. Chtěla jen oddálit smrt. Zdálo se jí, že ve chvíli, kdy bude mít na očích pásku, octne se už v předpokoji smrti, odkud není cesty zpět.

Muž ji k ničemu nenutil a vzal ji pod paží. A tak šli po širokém trávníku a Tereza nebyla s to se rozhodnout pro žádný strom. Nikdo ji nenutil, aby spěchala, ale ona věděla, že uniknout stejně nemůže. Když uviděla proti sobě kvetoucí kaštan, zastavila se u něho. Opřela se zády o kmen a podívala se nahoru: viděla sluncem prosvětlenou zeleň a z dálky slyšela znít město, slabounce a sladce, jako by se z něho ozývalo tisíce houslí.

Muž zvedl pušku.

Tereza cítila, že její odvaha je u konce. Byla zoufalá nad svou slabostí, ale neuměla ji opanovat. Řekla: “Ale to nebylo moje přání.”

Sklopil okamžitě hlaveň pušky a řekl velice mírně: “Když to není vaše přání, tak to nemůžeme udělat. Na to nemáme právo.”

A jeho hlas byl laskavý, jako by se Tereze omlouval za to, že ji nemůže zastřelit, když si to sama nepřaje. Ta laskavost jí rvala srdce a ona se obrátila tváří ke kůře stromu a rozplakala se.

– 14. –

Celé její tělo se otřásalo pláčem a ona objímala strom, jako by to nebyl strom ale její otec, kterého ztratila, její dědeček, kterého nepoznala, její pradědeček, její prapradědeček, nějaký strašně starý muž, který přišel z

nejvzdálenějších hloubek času, aby jí nastavil svou tvář v podobě drsné kůry stromu.

Pak se otočila. Tři muži už byli daleko, bloumali po trávníku jako hráči golfu a puška v ruce jednoho z nich vypadala opravdu jako golfová hůl.

Scházela dolů cestami Petřína a v její duši zůstal stesk po tom muži, který ji měl zastřelit a nezastřelil. Toužila po něm. Někdo jí přece musí pomoci! Tomáš jí nepomůže. Tomáš ji posílá umřít. Pomoci jí může jen někdo jiný!

Čím více se blížila městu, tím více se jí stýskalo po tom muži a tím více se bála Tomáše. Neodpustí jí, že neudělala, co slíbila. Neodpustí jí, že nebyla dost statečná a že ho zradila. Už byla v ulici, kde bydlili a věděla, že ho za chvíli uvidí. Zachvátil ji z toho takový strach, že měla v žaludku tíseň a chtělo se jí zvracet.

– 15. –

Inženýr ji zval, aby ho navštívila v jeho bytě. Už dvakrát ho odmítla. Tentokrát souhlasila.

Poobědvala jako vždy ve stoje v kuchyni a pak odešla. Nebyly ještě dvě hodiny.

Blížila se k jeho domu a cítila, jak její nohy, bez podnětu její vůle, samy zvolňují krok.

Ale pak ji napadlo, že to byl vlastně Tomáš, kdo ji za ním poslal. To on jí přece stále vysvětloval, že láska a sexualita nemají nic společného, a ona jde jen vyzkoušet a potvrdit jeho slova. Slyší v duchu jeho hlas: “Já ti rozumím. Víím, co chceš. Všechno jsem zařídil. Půjdeš až nahoru a všechno pochopíš.”

Ano, nedělá nic než že vyplňuje Tomášovy rozkazy.

Chce u inženýra zůstat jen chvíli; jen co vypijí šálek kávy; jen aby poznala, co je to dojít až k samé hranici nevěry. Chce své tělo vystrčit na tu hranici, nechat ho tam chvíli stát jako na pranýři a pak, až ho bude chtít inženýr obejmout, řekne, jako to řekla muži s puškou na Petříně: “Ale to není moje přání.”

A muž pak skloní hlaveň pušky a řekne laskavým hlasem: “Když to není vaše přání, tak se vám nemůže nic stát. Na to nemám právo.”

A ona se obrátí ke kmeni stromu a rozpláče se.

– 16. –

Byl to předměstský činžák vystavený na začátku století v dělnické čtvrti Prahy. Vstoupila do chodby se špinavými, vápnem natřenými zdmi. Sešlapané kamenné schody se železným zábradlím ji vedly do prvního poschodí. Tam se dala doleva. Byly to druhé dveře, bez vizitky a beze zvonku. Zaťukala.

Otevřel.

Celý byt se skládal z jedné jediné místnosti přepažené v prvních dvou metrech záclonou, která tak vytvořila vpředu jakousi náhražku předsíně; byl tam stůl s vaříčem a lednička. Když postoupila dál dovnitř, uviděla proti sobě vertikální obdélník okna v čele úzkého a protáhlého pokoje; po jedné straně byla knihovna, po druhé straně gauč a jedno křeslo.

“Můj byt je hrozně prostý,” řekl inženýr, “doufám, že vás to nezarazilo.”

“Ne, nezarazilo,” řekla Tereza a dívala se na stěnu, která byla celá pokryta poličkami a knihami. Tento muž tu nemá pořádný stůl, ale stovky knih. To bylo Tereze milé a úzkost, s kterou sem šla, se trochu utišila. Už od dětství považuje knihu za znamení tajného bratrstva. Člověk, který má doma tuto knihovnu, jí nemůže ublížit.

Zeptal se jí, co jí může nabídnout. Víno?

Ne, ne, víno nechce. Když něco, tak kávu.

Odešel za plentu a ona přistoupila ke knihovně. Jedna z knih ji zaujala. Byl to překlad Sofoklova Oidipa. Jak je to zvláštní, že je tu tato kniha! Před mnoha lety ji dal Tomáš Tereze, aby si ji přečetla a dlouze o ní vyprávěl. Napsal pak své myšlenky do novin a kvůli tomu článku se celý jejich život převrátil vzhůru nohama. Dívala se na hřbet té knihy a ten pohled ji uklidňoval. Jako by tu Tomáš nechal úmyslně svou stopu, vzkaz, že všechno zařídil on. Vytáhla knížku a rozevřela ji. Až se inženýr vrátí z předsíňky, zeptá se ho, proč má tu knihu, zda ji četl a co si o ní myslí. Takto se přesune lstí konverzace z nebezpečného území cizího bytu do důvěrného světa Tomášových myšlenek.

Pak ucítila ruku na rameni. Inženýr jí vzal knížku z ruky, položil ji beze slova zpátky do knihovny a odváděl si ji ke gauči.

Vybavila se jí znovu věta, kterou řekla popravčímu z Petřína. Vyslovila ji teď nahlas: “Ale to není moje přání!”

Věřila, že je to zázračná formule, která okamžitě změní situaci, ale v tomto pokoji slova ztratila magickou moc. Zdá se mi dokonce, že pobídla muže k větší rozhodnosti: přitiskl ji k sobě a položil jí ruku na prs.

Zvláštní věc: ten dotek ji zbavil rázem úzkosti. Inženýr tím dotekem ukázal na její tělo a ona si uvědomila, že přece vůbec nejde o ni (o její duši), ale právě jen a jen o tělo. O tělo, které ji zradilo a které vyhnala do světa mezi jiná těla.

– 17. –

Rozepjal jí knoflíček na halence a naznačil, aby si sama rozepjala další. Ale ona nevyhověla tomu pokynu. Vyhnala své tělo do světa, ale nechtěla za

něho brát žádnou odpovědnost. Nebránila se, ani mu nepomáhala. Duše tak chtěla dát najevo, že sice nesouhlasí s tím, co se děje, ale že se rozhodla být neutrální.

Svlékal ji a ona byla přitom téměř nehybná. Když ji políbil, její rty neodpovídaly na dotek jeho rtů. Ale pak náhle ucítila, že je vlhká na svém klínu a lekla se.

Cítila své vzrušení, které bylo o to větší, že byla vzrušena proti své vůli. Duše již tajně souhlasila se vším, co se dělo, ale věděla též, že má-li trvat dál to velké vzrušení, její souhlas musí zůstat nevyřčený. Kdyby řekla nahlas své ano, kdyby se chtěla dobrovolně účastnit milostné scény, vzrušení by polevilo. Neboť duši vzrušovalo právě to, že tělo jedná proti její vůli, zrazuje ji a ona se na tu zradu dívá.

Pak z ní stáhl kalhotky a ona už byla úplně nahá. Duše viděla nahé tělo v náruči jiného muže a připadalo jí to neuvěřitelné, jako kdyby se zblízka dívala na planetu Mars. Osvětlení neuvěřitelnosti způsobilo, že poprvé pro ni její tělo ztratilo svou banálnost; poprvé se na ně dívala okouzlena; do popředí na něm vystoupila veškerá jeho osobitost, jedinečnost, nenapodobitelnost. Nebylo to nejobyčejnější ze všech těl (jak ho viděla až dosud), ale nejneobyčejnější. Duše nemohla odtrhnout pohled od mateřského znamení, kulaté hnědé skvrny umístěné těsně nad ochlupením klína; zdálo se jí, že to znamení je pečeť, kterou ona sama (duše) vtiskla na tělo a že cizí úd se pohybuje ve svatokrádežné blízkosti té svaté pečeti.

A když pak pohlédla na jeho tvář, uvědomila si, že nikdy nedala souhlas k tomu, aby tělo, na které její duše napsala svůj podpis, se octlo v náruči někoho, koho nezná a nechce znát. Naplnila ji omamující nenávist. Nabrala sliny do úst, aby je vplivla do tváře tomu cizímu muži. Ten ji pozoroval stejně lačně jako ona jeho; zaznamenal její hněv a jeho pohyby na jejím těle se zrychlily. Tereza cítila, jak se k ní zdálky přibližuje rozkoš a začala křičet: “ne, ne, ne,” bránila se přicházející rozkoši a tak jak se jí bránila, zadržovaná slast se dlouze rozplývala v jejím těle, protože nemohla nikudy uniknout ven; šířila se v ní jako morfium vstříknuté do žíly. Zmítala se v jeho náručí, bila kolem sebe rukama a plivala mu do tváře.

Záchodové mísy v moderních koupelnách se zvedají z podlahy jako bílé květy leknínu. Architekt dělá všechno, aby tělo zapomnělo na svou bídu a člověk nevěděl, co se děje s odpadky jeho útroh, když nad nimi zašumí voda puštěná prudce z rezervoáru. Potrubí kanálů, přestože sahají svými chapadly do našich bytů, jsou pečlivě skryta před našimi zraky a my nevíme nic o neviditelných Benátkách hoven, nad nimiž jsou vystavěny naše koupelny, ložnice, taneční sály a parlamenty.

Záchod starého předměstského činžáku v pražské dělnické čtvrti byl méně pokrytecký; podlaha byla ze šedivých kachlí; záchodová mísa se z nich zvedala siře a uboze. Její tvar se nepodobal květu leknínu, nýbrž vypadal jako to, čím byl: rozšířené zakončení roury. Dokonce i dřevěné sedátko chybělo a Tereza musila usednout na studící naemailovaný plech.

Seděla na míse a touha vyprázdnit vnitřnosti, která ji náhle přepadla, byla touhou dojít až nakonec ponížení, být tělem co nejvíc a co nejúplněji, tím tělem, o němž říkala matka, že je tu jen proto, aby trávilo a vyměšovalo. Tereza vyprazdňuje své vnitřnosti a má v té chvíli pocit nekonečného smutku a samoty. Nic není ubožejšího než její nahé tělo sedící na rozšířeném zakončení odpadové roury.

Její duše ztratila zvědavost diváka, svou zlomyslnost a pýchu: byla už zase kdesi hluboko v těle, v jeho nejposlednější útrobě a čekala zoufale, zda na ni někdo zavolá, aby vystoupila ven.

Vstala z mísy, stáhla vodu a vešla do předsínky. Duše se třásla v těle, které bylo nahé a zavržené. Cítila ještě na svém konečnicku dotek papíru, kterým se utírala.

A tu se stalo něco nezapomenutelného: zatoužila jít za ním do pokoje a uslyšet jeho hlas, jeho oslovení. Kdyby na ni promluvil tichým, hlubokým hlasem, duše by se osmělila vystoupit na povrch těla a ona by se rozplakala. Objala by ho tak, jako ve snu objala široký kmen kaštanu.

Stála v předsínce a snažila se ovládnout tu nesmírnou touhu rozplakat se před ním. Věděla, že když ji neovládnou, dojde k něčemu, co nechtěla. Zamiluje se do něho.

V té chvíli se ozval zevnitř jeho hlas. Když ten hlas teď slyšela sám o sobě (aniž přitom viděla inženýrovi vysokou postavu), překvapil ji: byl tenký a vysoký. Jak to, že si to nikdy neuvědomila?

Snad jen díky tomu překvapujícímu a nepříjemnému dojmu z jeho hlasu podařilo se jí odehnat pokušení. Vešla dovnitř, shýbla se k pohozeným šatům, rychle se oblékla a odešla.

– 20. –

Vracela se z obchodu s Kareninem, který nesl v hubě rohlík. Bylo chladné ráno, lehký mráz. Šli právě kolem sídliště, kde na velkých plochách mezi domy si lidé udělali drobná políčka a zahrádky. Karenin se najednou zastavil a díval se upřeně tím směrem. I ona se tam podívala, ale nic zvláštního nezpůsobila. Karenin ji táhl za sebou; nechala se vést. Pak teprve spatřila nad umrzlou hlínou prázdného záhonu černou hlavičku vrány s velkým zobákem. Hlavička bez těla se mírně pohybovala a zobák občas vydal smutný, chraplavý zvuk.

Karenin byl tak rozrušen, že upustil rohlík. Tereza ho musila přivázat ke stromu, protože se bála, aby vráně neublížil. Pak si klekla na zem a snažila se odhrabat udupanou zem kolem těla zaživa pohřbeného ptáka. Nebylo to lehké. Zlomila si nehet, tekla jí krev.

V té chvíli dopadl kousek od ní kámen. Ohlédla se a uviděla dva sotva desetileté kluky za rohem domu. Vstala. Viděli její pohyb i psa u stromu a utekli.

Znovu si klekla na zem a odhrabávala hlínu, až konečně mohla vránu vytáhnout z jejího hrobu. Ale pták byl zchromlý a nemohl chodit ani se vznést. Zabalila ho do červené šály, kterou měla uvázanu kolem krku a přitiskla si ho levou rukou k tělu. Pravou odvázala Karenina od stromu a musila užít vší síly, aby ho zkrotila a udržela těsně u nohy.

Zazvonila u dveří, protože neměla žádnou ruku volnou, aby našla v kapse klíč. Tomáš jí otevřel. Podávala mu vodítko s Kareninem. “Drž ho!” poručila mu a zanesla vránu do koupelny. Položila ji na zem pod umyvadlo. Vrána se zmítala, ale nemohla se pohnout z místa. Tekla z ní jakási hustá žlutá tekutina. Ustlala jí pod umyvadlo staré hadry, aby jí nebylo zima od studených dlaždiček. Pták každou chvíli mávl zoufale chromým křídlem a jeho zobák trčel vzhůru jako výčitka.

– 21. –

Seděla na okraji vany a nemohla spustit oči z umírající vrány. Viděla v její siré opuštěnosti obraz vlastního údělu a několikrát si řekla: nemám na celém světě nikoho než Tomáše.

Poučil ji příběh s inženýrem o tom, že milostné avantýry nemají nic společného s láskou? Že jsou lehké a nic neváží? Je už klidnější?

Vůbec ne.

V mysli se jí vrací tato scéna: Vyšla ze záchodu a její tělo stálo v předsínce nahé a zavržené. Duše se třásla, polekána, hluboko v útrokách. Kdyby v té chvíli muž, který byl uvnitř pokoje, oslovil její duši, byla by se rozplakala, byla by mu padla do náruče.

Představila si, že by místo ní stála v předsínce u záchodu některá Tomášova milenka a místo inženýra byl uvnitř Tomáš. Řekl by dívce jedno jediné slovo a ta by ho v pláči objala.

Tereza ví, že takto vypadá chvíle, kdy se rodí láska: žena neodolá hlasu, který vyvolává ven její polekanou duši; muž neodolá ženě, jejíž duše se stala vnímavá pro jeho hlas. Tomáš není nikde chráněn před nástrahou lásky a Tereza se o něho musí bát každou hodinu a každou minutu.

Co má jako zbraň? Jen svou věrnost. Nabídla mu ji hned od počátku, hned prvního dne, jako by si byla vědoma, že mu nemá co jiného dát. Jejich láska je podivně asymetrická architektura: spočívá na absolutní jistotě její věrnosti jak mamutí palác na jediném sloupu.

Vrána už skoro nehýbala křídly a jen sem tam cukla zraněnou, polámanou nožkou. Tereza se od ní nechtěla vzdálit, jako by bděla u lůžka umírající sestry. Nakonec přece jen odešla do kuchyně, aby rychle poobědvala.

Když se vrátila, vrána byla mrtvá.

– 22. –

V prvním roce lásky Tereza při milování křičela a ten křik, jak jsem řekl, chtěl oslepit a ohlušit smysly. Později křičela méně, ale její duše byla stále oslepena láskou a neviděla nic. Teprve když se milovala s inženýrem, nepřítomnost lásky způsobila, že její duše prozřela.

Byla zase v sauně a stála před zrcadlem. Dívala se na sebe a viděla v duchu scénu tělesné lásky v inženýrově bytě. To, co si z ní pamatovala, nebyl milenec. Upřímně řečeno, neuměla by ho ani popsat, snad si ani nevšimla, jak vypadal nahý. To, co si pamatovala (a na co se teď, vzrušena, dívala v zrcadle) bylo její vlastní tělo; její klín a kulatá skvrna umístěná těsně nad ním. Ta skvrna, která pro ni byla až dosud pouhou prozaickou vadou pleti,

se jí vryla do mysli. Chtěla ji ještě znovu a znovu vidět v tom neuvěřitelném sousedství cizího mužského údu.

Nemohu než to ještě jednou zdůraznit: netoužila vidět pohlaví cizího muže. Chtěla vidět své ohanbí v sousedství cizího údu. Netoužila po milencově těle. Toužila po svém vlastním těle, náhle objeveném, nejbližším i nejczizejším a nejvíc vzrušujícím.

Dívala se na své tělo plné drobných kapek, které na něm zůstaly ze sprch, a myslila na to, že v nejbližších dnech se u ní inženýr opět staví v baru. Toužila, aby přišel, toužila, aby ji k sobě pozval! Nesmírně po tom toužila!

– 23. –

Každý den se bála, že se inženýr objeví u baru a že mu nebude umět říci “ne”. Jak dny mýjely, obava, že přijde, byla vystřídána strachem, že nepřijde.

Uplynul měsíc a inženýr se neobjevil. Tereze se to zdálo nevysvětlitelné. Zklamaná touha ustoupila do pozadí a byla vystřídána znepokojením: proč nepřišel?

Obsluhovala zákazníky. Byl mezi nimi opět muž s lysinou, který ji kdysi napadl, že nalévá alkohol mladistvým. Vyprávěl nahlas oplzlou anekdotu, stejnou, kterou slyšela stokrát od opilců, kterým nosila pivo kdysi v malém městě. Zase se jí zdálo, že matčin svět se k ní vrací a proto přerušila plešatého muže velice nevlídně.

Muž se urazil: “Vy mi nebudete poroučet. Můžete být moc ráda, že vás necháváme tady za tím barovým pultem.”

“Kdo my? Kdo je to my?”

“My,” řekl muž a poručil si další vodku. “A zapamatujte si, že mne nebudete urážet.”

Potom ukázal na Terezin krk, kolem něhož byl omotán náhrdelník z laciných perel: “Odkud máte ty perly? To vám přece nedal váš manžel, který je umývačem oken! Ten na to přece nemá, kupovat vám dary! To vám dávají zákazníci? Za co vám to asi dávají?”

“Okamžitě držte hubu,” zasyčela Tereza.

Muž se snažil chytit náhrdelník do prstů: “Pamatujte si dobře, že prostituce je u nás zakázána!”

Karenin se vztyčil, opřel se předníma packama o stůl a zavřel.

– 24. –

Vyslanec řekl: “To byl fízl.”

“Když je fízl, měl by se chovat nenápadně,” namítla Tereza. “Co je to za tajnou policii, když přestane být tajná!”

Vyslanec se usadil na své pohovce a dal si nohy pod sebe, jak se to naučil v kursech jógy. Nad ním se usmíval Kennedy v rámečku a dával jeho slovům zvláštní posvěcení.

“Paní Terezko,” řekl otcovsky, “fízlové mají několik funkcí. Ta první je klasická. Poslouchají, co si lidé říkají mezi sebou a podávají o tom zprávy svým nadřízeným.

Druhá funkce je zastrašovací. Dávají nám najevo, že nás mají v moci, a chtějí, abychom se báli. To je, oč usiloval váš plešatec.

Třetí funkce spočívá v tom, že se snaží zinscenovat situace, které by nás kompromitovaly. Dnes už nikdo nemá zájem obžalovat nás z úkladů proti státu, protože to by nám získalo jen další sympatie. Spíš se nám budou snažit najít v kapse hašiš nebo nám dokázat, že jsme znásilnili dvanáctiletou holčičku. Nějakou holčičku vždycky najdou, která to dosvědčí.”

Zase si vzpomněla na inženýra. Jak to, že už nikdy nepřišel?

Vyslanec pokračoval: “Potřebují dostat lidi do pasti, aby je mohli získat do svých služeb a s jejich pomocí pak nalíčit další pasti na další lidi a udělat tak postupně z celého národa jedinou organizaci konfidentů.”

Tereza nemyslíla na nic jiného než na to, že inženýra za ní poslali policajti. Kdo to byl ten divný chlapec, který se opil v hospodě naproti a vyznával jí lásku? Plešatý fízl ji kvůli němu napadl a inženýr se jí zastal. Všichni tři hráli svou roli v předem připraveném scénáři, jehož cílem bylo naklonit jí muže, který měl za úkol ji svést.

Jak to, že ji to nenapadlo?! Vždyť ten byt byl divný a k tomu člověku se vůbec nehodil! Proč by ten elegantně oblečený inženýr bydlil v tak ubohém bytě? Byl to vůbec inženýr? Byl-li to inženýr, jak to že mu dali z práce volno ve dvě hodiny odpoledne? A jak to že by inženýr četl Sofokla? Ne, to nebyla knihovna žádného inženýra! Ta místnost se spíš podobala zabavenému bytu nějakého zatčeného chudého intelektuála. Když jí bylo deset let a zatkli jejího otce, také zabavili byt i s celou knihovnou. Kdo ví, k čemu pak bytu používali.

Teď je jasné, proč už nikdy nepřišel. Splnil své poslání. Jaké? Opilý fízl to bezděčně prozradil, když jí řekl: “Prostituce je dnes u nás zakázána, nezapomeňte to!” Ten domnělý inženýr bude svědčit, že se s ním vyspala a žádala po něm peníze! Budou jí hrozit skandálem a vydírat, aby udávala lidi, kteří se opíjejí u jejího baru.

“Ten váš příběh není nijak nebezpečný,” uklidňoval ji vyslanec.

“Snad ne,” řekla zaškrčeným hlasem a odcházela s Kareninem do nočních ulic Prahy.

Lidé většinou utíkají svému trápení do budoucnosti. Představují si na dráze času čáru, ze kterou jejich dnešní trápení přestane existovat. Ale Tereza žádnou takovou čáru před sebou nevidí. Útěchu jí může přinést jenom pohled nazpátek. Byla opět neděle. Sedli si do auta a vyjeli daleko za Prahu.

Tomáš byl u volantů, Tereza vedle něho a Karenin se k nim ze zadního sedadla občas naklonil a lízal jim uši. Po dvou hodinách dojeli do malého lázeňského města, kde spolu asi před šesti lety strávili několik dnů. Chtěli tam zůstat přes noc.

Zastavili auto na náměstí a vystoupili. Nic se nezměnilo. Proti nim byl hotel, ve kterém kdysi bydlili, a stará lípa před ním. Vlevo od hotelu se táhla stará dřevěná kolonáda, na jejímž konci tryskal do mramorové mísy pramen, k němuž se dnes jako tenkrát skláněli lidé se skleničkami v ruce.

Pak Tomáš ukázal znovu na hotel. Něco se přece jen změnilo. Kdysi se jmenoval Grand a teď na něm byl nápis Bajkal. Podívali se na tabulku na rohu budovy: Moskevské náměstí. A pak šli (Karenin je sledoval sám, bez vodítka) všemi ulicemi, které znali, a prohlíželi si jejich jména: byla tam Stalingradská ulice, Lenigradská ulice, Rostovská ulice, Novosibirská ulice, Kijevská ulice, Oděská ulice, byl tam léčebný dům Čajkovskij, léčebný dům Tolstoj, léčebný dům Rimskij Korsakov, byl tam hotel Suvorov, kino Gorkij a kavárna Puškin. Všechna pojmenování byla převzata z ruského zeměpisu a z ruských dějin.

Tereza si vzpomněla na první dny invaze. Lidé ve všech městech sundali tabulky s názvy ulic a ze silnic odstranili ukazatele, na nichž byla napsána jména měst. Země se stala přes noc bezejmenná. Po sedm dnů ruské vojsko bloudilo krajinou a nevědělo, kde je. Důstojníci hledali budovy redakcí, televize, rádia aby je obsadili, ale nemohli je najít. Ptali se lidí, ale ti krčili rameny nebo udávali falešná jména a falešný směr.

Po letech se náhle zdá, že ta anonymita byla zemi nebezpečná. Ulice a domy se už nesměly vrátit ke svým původním jménům. A tak se staly náhle jedny české lázně jakýmsi malým imaginárním Ruskem a minulost, kterou sem přijela hledat, našla Tereza zkonfiskovanou. Bylo jim protivné tam strávit noc.

Vraceli se zpátky k autu a mlčeli. Myslila na to, že všechny věci a lidé vystupují v převlečení. Staré české město se přikrylo ruskými jmény. Češi, kteří fotografovali invazi, pracovali ve skutečnosti pro tajnou policii. Člověk, který ji posílal umřít, měl na tváři masku Tomáše. Policista vystupoval pod jménem inženýra a inženýr chtěl hrát roli muže z Petřína. Znamení knihy v jeho bytě bylo falešné a mělo ji svést na scestí.

Když si teď vzpomněla na knihu, kterou tam držela v ruce, něco si náhle uvědomila a zrudly jí tváře: Jak to bylo? Inženýr prohlásil, že přinese kávu. Přistoupila ke knihovně a vytáhla z ní Sofoklova Oidipa. Inženýr se pak vrátil. Ale bez kávy!

Znovu a znovu se k té situaci vracela: Když odešel pro kávu, jak dlouho byl pryč? Jistě nejméně minutu, možná dvě, snad tři. A co dělal tak dlouho v té miniaturní předsíni? Šel na záchod? Tereza se snaží upamatovat, zda slyšela klapnout dveře nebo stahovat vodu. Ne, vodu určitě neslyšela, to by si pamatovala. A je si téměř jista, že dveře také neklaply. Co tedy dělal v té předsínce?

Zdálo se to být náhle až příliš jasné. Chtějí-li ji chytit do pastí, nestačí jim pouhé svědectví inženýra. Potřebují důkaz, který je nepopiratelný. Během té podezřele dlouhé doby inženýr instaloval v předsíni kameru. Anebo, což je pravděpodobnější, pustil někoho dovnitř, kdo byl ozbrojen fotografickým aparátem a fotografoval je pak, skryt za záclonou.

Ještě před pár týdny se vysmívala Procházkovi, který nevěděl, že žije v koncentračním táboře, kde žádné soukromí neexistuje. A co ona? Když opustila matčinu domácnost, myslila si, bláhová, že se stala jednou provždy pánem svého soukromí. Ale matčina domácnost se roztahuje do celého světa a natahuje po ní ruce. Tereza jí nikde neunikne.

Scházeli po schodech mezi zahradami k náměstí, kde nechali auto.

“Co je ti?” zeptal se Tomáš.

Dřív, než mu stačila odpovědět, někdo Tomáše pozdravil.

– 27. –

Byl to padesátník s ošlehanou tváří, venkovan, kterého Tomáš kdysi operoval. Posílali ho od té doby každý rok na léčení do těchto lázní. Pozval Tomáše a Terezu na skleničku vína. Jelikož v Čechách je psům vstup do veřejných místností zakázán, šla dát Tereza Karenina do auta a muži si zatím usedli v kavárně. Když se k nim vrátila, venkovan říkal: “U nás je klid. Zvolili mne dokonce před dvěma lety předsedou družstva.”

“Gratuluju,” řekl Tomáš.

“To víte, venkov. Lidé odtud utíkají. Ti nahoře musí být rádi, že tam někdo chce vůbec zůstat. Nás vyhazovat z práce nemůžou.”

“To by bylo ideální místo pro nás,” řekla Tereza.

“Nudila byste se tam, mladá paní. Tam nic není. Tam není vůbec nic.”

Tereza se dívala do ošlehané tváře zemědělce. Byl jí velmi milý. Po tak strašně dlouhé době jí zas byl konečně někdo milý! Vybavil se jí před očima obraz venkova: vesnice s věží kostela, pole, lesy, zajíc, který běží v brázdě, myslivec se zeleným kloboukem. Nikdy nežila na venkově. Ten obraz měla v sobě jen z vyprávění. Nebo z četby. Anebo ho vtiskli do jejího podvědomí nějakí dalecí předkové. Přesto však ten obraz byl v ní, jasný a zřetelný jako fotografie prababičky v rodinném albu nebo jako stará rytina.

“Máte ještě potíže?” ptal se Tomáš.

Zemědělec ukázal místo vzadu na krku, kde je lebka napojena na páteř.

“Tady mám občas bolesti.”

Aniž se zvedl ze židle, ohmatal mu Tomáš rukou to místo a ještě chvíli svého bývalého pacienta vyslychal. Pak řekl: “Já už nemám právo předpisovat léky. Ale řekněte svému lékaři doma, že jste se mnou mluvil a že vám doporučuju užívat tohle.” Vytáhl z náprsní tašky blok papíru a vytrhl z něho list: Napsal tam velkými písmeny jméno léku.

– 28. –

Jeli nazpátek k Praze.

Tereza myslila na fotografii, na níž je její nahé tělo v objetí s inženýrem. Utěšovala se: i když taková fotografie existuje, Tomáš ji nikdy neuvidí. Ta fotografie má pro ně cenu jen proto, že budou moci její pomocí Terezu vydírat. Ve chvíli, kdy by ji poslali Tomášovi, fotografie by se pro ně stala rázem bezcenná.

Ale co když policie mezitím usoudí, že Tereza pro ně nemá žádný význam? V tom případě se fotografie pro ně stane pouhým předmětem zábavy a nikdo pak nebude moci zabránit, aby ji někdo z nich, třeba jen pro své pobavení, nedal do obálky a neposlal na Tomášovu adresu.

Co by se stalo, kdyby takovou fotografii Tomáš dostal? Vyhnal by ji od sebe? Možná že ne. Asi že ne. Ale křehká stavba jejich lásky by se docela zhroutila. Neboť ta stavba stojí na její věrnosti jako na jediném sloupu a lásky jsou jako impéria: když zanikne myšlenka, na níž byly založeny, zajdou i ony.

Měla před očima obraz: zajíc běžící brázdou, myslivec se zeleným kloboukem a věž kostela nad lesem. Chtěla Tomášovi říci, že by měli odejít z Prahy. Odejít pryč od dětí, které zakopávají za živa do země vrány, pryč od fízlů, pryč od dívek ozbrojených deštníky. Chtěla mu říci, že by měli odejít na venkov. Že je to jediná cesta spásy.

Obrátila k němu hlavu. Ale Tomáš mlčel a díval se na silnici před sebe. Neuměla překlenout plot ticha, který byl mezi nimi. Bylo jí jako tehdy, když se vracela dolů z Petřína. Cítila tíseň v žaludku a chtělo se jí zvracet. Měla z Tomáše strach. Byl pro ni příliš silný a ona byla příliš slabá. Dával jí rozkazy, kterým nerozuměla. Snažila se je vyplnit, ale neuměla to.

Chtěla se vrátit zpátky na Petřín a požádat muže s puškou, aby si směla uvázat kolem očí stuhu a opřít se o kmen kaštanu. Chtělo se jí zemřít.

– 29. –

Vzbudila se a zjistila, že je sama doma.

Vyšla na ulici a šla k nábřeží. Chtěla vidět Vltavu. Chtěla stanout na břehu a dlouho se dívat do vln, protože pohled na tekoucí vodu uklidňuje a léčí. Řeka teče od věků do věků a lidské příběhy se dějí na břehu. Dějí se, aby byly zítra zapomenuty a řeka tekla dál.

Opřela se o zábradlí a dívala se dolů. Bylo to na periferii Prahy, Vltava už protekla městem, měla za sebou slávu Hradčan a kostelů, byla jak herečka po představení, unavená a zamyšlená. Tekla mezi špinavými břehy zakončenými ploty a zdmi, za nimiž byly fabriky a opuštěná hřiště.

Dívala se dlouze do vody, která se tu zdála být smutnější a tmavší, a tu najednou uviděla uprostřed řeky jakýsi předmět, červený předmět, ano, byla to lavička. Dřevěná lavička na kovových nožkách, jakých je plno v pražských parcích. Plula pomalu středem Vltavy. A za ní další lavička. A další a další a teď teprve Tereza vidí, že z města odplouvají po vodě lavičky z pražských parků, je jich mnoho, je jich čím dál víc, plují po vodě jako na podzim listí, které voda odnáší z lesů, jsou červené, jsou žluté, jsou modré.

Ohlédla se za sebe, jako by se chtěla zeptat lidí, co to znamená. Proč odplouvají po vodě lavičky z pražských parků? Ale všichni šli kolem

lhotejně a bylo jim úplně jedno, že nějaká řeka teče od věků do věků středem jejich pomíjivého města.

Zadávala se znovu na řeku. Bylo jí nesmírně smutno. Chápala, že to, co vidí, je loučení.

Hlavní část laviček zmizela z jejího dohledu a objevilo se ještě několik posledních opožděnců, ještě jedna žlutá lavička a potom ještě jedna, modrá, poslední.

– ČÁST PÁTÁ –

– Lehkost a tíha –

– 1. –

Když Tereza přijela za Tomášem nenadále do Prahy, miloval se s ní, jak jsem již napsal v prvním díle, ještě tentýž den či tutéž hodinu, ale vzápětí potom dostala horečku. Ležela na jeho posteli a on stál nad ní a měl intenzivní pocit, že je to dítě, které někdo položil do ošatky a poslal za ním po vodě.

Obraz pohozeného dítěte se mu stal proto drahý a on často myslel na staré mýty, v nichž se vyskytoval. To byl zřejmě skrytý důvod, proč jednoho dne vzal do ruky překlad Sofoklova Oidipa.

Příběh Oidipův je znám: pastýř ho našel pohozeného jako nemluvně, donesl ho svému králi Polybovi a ten ho vychoval. Když byl Oidipus vzrostlý jinoch, setkal se na cestě v horách s kočárem, v němž jel neznámý velmož. Vznikla hádka, Oidipus velmože zabil. Později se stal manželem královny Iokasty a vládcem Théb. Netušil, že muž, kterého zabil kdysi v horách, byl

jeho otec a že žena, se kterou spí, je jeho matka. Osud se mezitím opřel do jeho poddaných a týral je nemocemi. Když Oidipus pochopil, že on sám je vinen jejich utrpením, probodal si oči sponami a slepý odešel z Théb.

– 2. –

Těm, kteří myslí, že komunistické režimy ve střední Evropě jsou výhradně výtvořem zločinců, uniká základní pravda: zločinné režimy nevytvořili zločinci ale nadšenci, přesvědčení, že objevili jedinou cestu vedoucí do ráje. Hájili ji udatně a popravili proto mnoho lidí. Později vyšlo všeobecně najevo, že žádný ráj neexistuje a nadšenci byli tedy vrahové.

Tehdy začali všichni na komunisty křičet: Jste odpovědni za neštěstí země (zchudla a zpustla), za ztrátu její samostatnosti (upadla do područí Ruska), za justiční vraždy!

Ti, co byli obviněni, odpovídali: Nevěděli jsme! Byli jsme oklamáni! Věřili jsme! Jsme v hloubi duše nevinni!

Spor se tedy zúžil na tuto otázku: Opravdu nevěděli? Nebo se jen tváří, že nevěděli?

Tomáš sledoval tento spor (sledoval ho celý desetimiliónový český národ) a říkal si, že mezi komunisty byli jistě lidé, kteří tak docela nevědomí nebyli (musili přece něco vědět o hrůzách, které se děly a nepřestaly dít v porevolučním Rusku). Je však pravděpodobné, že většina z nich nevěděla opravdu nic.

A řekl si, že základní otázka není: věděli nebo nevěděli?, nýbrž: je člověk nevinný proto, že neví? je hlupák na trůně zproštěn jakékoli odpovědnosti jen proto, že je hlupák?

Dejme tomu, že český prokurátor na začátku let padesátých, který žádal smrt pro nevinného, byl oklamán ruskou tajnou policií i vládou své země.

Ale jak je možné, že dnes, kdy už víme, že obvinění byla absurdní a popravení nevinni, tentýž prokurátor hájí čistotu své duše a bije se v prsa: mé svědomí je čisté, nevěděl jsem, věřil jsem! Copak právě v jeho “nevěděl jsem! věřil jsem!” netkví jeho nenapravitelná vina?

A tehdy si Tomáš vybavil příběh Oidipův: Oidipus nevěděl, že spí s vlastní matkou, a přesto, když pochopil, oč jde, necítil se nevinný. Nemohl snést pohled na neštěstí, jež způsobil svým nevědáním, vypíchal si oči a odešel slepý z Théb.

Tomáš slyšel křik komunistů, kteří obhajovali svou vnitřní čistotu a říkal si: Vinou vaší nevědomosti tato země ztratila možná na staletí svou svobodu a vy křičíte, že se cítíte nevinni? Jak to, že se na to můžete dívat? Jak to, že nejste zděšeni? Vidíte vůbec? Kdybyste měli zrak, musili byste si ho probodat a odejít z Théb!

Toto přirovnání se mu tak líbilo, že ho často užíval při rozhovoru s přáteli a časem ho vyjadřoval formulacemi čím dál přesnějšími a elegantnějšími.

Četl v té době jako všichni intelektuálové týdeník vydávaný v nákladu kolem 300.000 výtisků Svazem českých spisovatelů, který si vytvořil značnou autonomii uvnitř režimu a mluvil o věcech, o nichž jiní veřejně mluvit nesměli. V novinách spisovatelů se proto psalo i o tom, kdo a jak je vinen za justiční vraždy politických procesů na počátku komunistické moci.

Ve všech těchto sporech se pořád opakovala stejná otázka: věděli či nevěděli? Protože Tomáš považoval tuto otázku za druhořadou, napsal jednoho dne svoji úvahu o Oidipovi a poslal ji do týdeníku. Po měsíci dostal odpověď. Pozvali ho do redakce. Když tam přišel, přivítal ho redaktor malého vzrůstu, vzpřímený jak pravítko, a navrhl mu, aby v jedné větě změnil slovosled. Text pak opravdu vyšel na předposlední straně v rubrice Dopisy čtenářů.

Tomáš z toho neměl radost. Stálo jim to za to pozvat ho do redakce, aby souhlasil se změnou slovosledu, ale pak, aniž se ho ptali, jeho text velmi zkrátily, takže úvaha byla zredukována jen na základní tezi (poněkud příliš schématickou a agresivní) a přestala se mu líbit.

To bylo na jaře roku 1968. U moci byl Alexandr Dubček a s ním ti komunisté, kteří se cítili vinni a byli ochotni vinu nějak napravit. Ale ti druzí komunisté, kteří křičeli, že jsou nevinni, měli strach, že je rozhněvaný národ bude soudit. Chodili proto denně žalovat ruskému velvyslanci a prosit ho o podporu. Když vyšel Tomášův dopis, křičeli: Tak daleko to došlo! Už se veřejně píše, že se nám mají vypíchat oči!

A o dva tři měsíce později Rusové rozhodli, že svobodné diskuse jsou v jejich gubernii nepřipustné a během jedné noci obsadili svou armádou Tomášovu vlast.

– 3. –

Když se Tomáš vrátil z Curychu do Prahy, začal pracovat ve své nemocnici jako dříve. Ale pak si ho předvolal jednoho dne šéf.

“Konec konců, pane kolego,” řekl mu, “nejste přece spisovatel, ani novinář, ani spasitel národa, ale lékař a vědec. Nechtěl bych vás ztratit a udělám všechno, abych vás tu udržel. Ale musíte odvolat ten váš článek o Oidipovi. Záleží vám na něm moc?”

“Pane primáři,” řekl Tomáš a vzpomněl si na to, jak mu z jeho textu amputovali jednu třetinu, “nikdy mi na ničem nezáleželo méně.”

“Víte, oč jde,” řekl primář.

Věděl to: na vahách byly dvě věci: na jedné straně jeho čest (která spočívala v tom, že nebude odvolávat, co řekl), na druhé straně to, co si zvykl považovat za smysl svého života (svou práci vědce a lékaře).

Primář pokračoval: “Jejich požadavek, aby lidi odvolávali veřejně, co předtím řekli, má něco středověkého. Copak to vůbec znamená ‘odvolat’? V moderní době je myšlenku možno pouze vyvrátit a nikoli odvolat. A protože, pane kolego, odvolat myšlenku je něco nemožného, čistě slovního,

formálního, magického, nevidím důvod, proč byste neudělal, co chtějí. Ve společnosti, která je řízena terorem, žádná prohlášení nemají závaznost, jsou to vynucená prohlášení a čestný člověk je povinen nebrat je na vědomí, neslyšet je. Říkám vám, pane kolego, je v mém zájmu i v zájmu vašich pacientů, abyste pokračoval ve své práci.”

“Máte jistě pravdu,” řekl Tomáš a tvářil se nešťastně.

“Ale?” snažil se primář uhodnout jeho myšlenky.

“Bojím se, že bych se styděl.”

“Před kým? To máte o lidech kolem vás tak vysoké mínění, že by vám záleželo na tom, co si myslí?”

“Ne, nemám o nich vysoké mínění,” řekl Tomáš.

“Ostatně,” doplnil primář, “ujišťovali mne, že nejde o veřejné prohlášení. Jsou to byrokrati. Potřebují mít někde ve svých aktech doklad o tom, že nejste proti režimu, aby se sami mohli bránit, kdyby na ně někdo útočil, že vás nechali pracovat na vašem místě. Zaručovali se mi, že vaše prohlášení zůstane mezi vámi a jimi a že nepočítají s tím, že by bylo publikováno.”

“Dejte mi týden na rozmyšlenou,” uzavřel Tomáš rozhovor.

– 4. –

Tomáš byl považován za nejlepšího chirurga nemocnice. Mluvílo se už o tom, že mu primář, který se blížil věku penze, postoupí brzy místo. Když se rozneslo, že po něm nadřízené orgány požadují sebekritické prohlášení, nikdo nepochyboval, že Tomáš uposlechne.

To byla první věc, která ho překvapila: přesto, že jim k tomu nedal nikdy žádný důvod, lidé sázeli na jeho nectnost nikoli na jeho ctnost.

Druhá překvapující věc byla jejich reakce na jeho předpokládaný postoj. Mohl bych ji rozdělit na dva základní typy:

První typ reakce projevovali ti, kteří sami (oni nebo jejich blízcí) něco odvolali, byli donuceni vyslovit svůj souhlas s okupačním režimem anebo byli připraveni to udělat (i když neradi; nikdo to nedělal rád).

Tito lidé se na něho usmívali zvláštním úsměvem, který dosud neznal: plachým úsměvem tajného spikleneckého souhlasu. Je to úsměv dvou mužů, kteří se náhodou potkali v bordelu; trochu se stydí a zároveň jim dělá radost, že jejich stud je vzájemný; vznikne mezi nimi pouto jakéhosi bratrství.

Usmívali se na něho o to spokojeněji, že neměl nikdy pověst konformisty. Jeho předpokládaný souhlas s primářovým návrhem byl proto důkazem, že zbabělost se stává pomalu a jistě normou jednání a přestane být brzo vnímána jako taková. Tito lidé nebyli nikdy jeho přáteli. Tomáš si uvědomil s úlekem, že kdyby opravdu vyrobil prohlášení, o které ho primář žádal, zvali by ho k sobě na víno a chtěli by se s ním kamarádit.

Druhý typ reakce se týkal lidí, kteří sami (oni nebo jejich blízcí) byli pronásledováni, kteří odmítali přistoupit na jakýkoli kompromis s okupační mocí anebo po kterých nikdo žádný kompromis (žádné prohlášení) nežádal (třeba proto, že byli příliš mladí a do ničeho se ještě nenamočili) a kteří byli přesvědčeni, že by je neučinili.

Jeden z nich, velmi nadaný mladý lékař S., se Tomáše zeptal: “Tak jsi jim to sepsal?”

“Prosím tě, o čem mluvíš?” ptal se Tomáš.

“O tvém odvolání,” řekl S. Neříkal to zle. Dokonce se usmíval. Byl to zase úplně jiný úsměv z tlustého herbáře úsměvů: úsměv spokojené mravní nadřazenosti.

Tomáš řekl: “Poslyš, co víš o mém odvolání? Četl jsi ho?”

“Ne,” odpověděl S.

“Tak co kecáš?” řekl Tomáš.

S. se pořád spokojeně usmíval: “Podívej se, my všichni víme, jak to chodí. Takové prohlášení se napíše jako dopis řediteli, nebo ministru, nebo jánevímkomu, ten slíbí, že dopis nebude zveřejněn, aby se pisatel necítil ponížen. Je to tak?”

Tomáš pokrčil rameny a poslouchal dál.

“Prohlášení je pak pěkně uloženo v jeho stole, ale pisatel ví, že může být kdykoli zveřejněno. Už nikdy nic proto nebude moci říci, nic kritizovat, proti ničemu protestovat, protože v tom případě by jeho prohlášení uveřejnili a on by byl přede všemi zneuctěn. Když se to tak vezme, je to celkem laskavá metoda. Mohli bychom si představit horší.”

“Ano, je to velice laskavá metoda,” řekl Tomáš, “jenom by mne zajímalo, kdo ti řekl, že jsem na ni přistoupil.”

Kolega pokrčil rameny, ale úsměv mu nezmizel z tváře.

Tomáš si uvědomil podivnou věc. Všichni se na něho usmívají, všichni si přejí, aby napsal odvolání, všem by tím udělal radost! Ti první se těší z toho, že inflace zbabělosti banalizuje jejich jednání a vrací jim ztracenou čest. Ti druzí si už zvykli považovat svou čest za zvláštní privilegium, kterého se nechtějí vzdát. Chovají proto pro zbabělce tajnou lásku; bez nich by se jejich statečnost stala jen jakousi všední a zbytečnou námahou, které by se nikdo neobdivoval.

Tomáš nemohl snášet ty úsměvy a zdálo se mu, že je vidí všude, i na tváři neznámých lidí na ulici. Nemohl spát. Jak to? To příkládá těm lidem takovou váhu? Ne. Nemysli si o nich nic dobrého a sám na sebe se zlobí, že ho jejich pohledy tolik rozvracejí. Není v tom žádná logika. Jak to, že někdo, kdo si tak málo váží lidí, je tolik závislý na jejich mínění?

Snad jeho hluboká nedůvěra k lidem (jeho pochyba o tom, že mají právo o něm rozhodovat a soudit ho) podílela se už na jeho volbě povolání, které vylučovalo, aby byl vystaven publiku. Člověk, který si zvolí například dráhu politika, učiní dobrovolně publikum svým soudcem s naivní a

netajenou vírou, že si získá jeho přízeň. Eventuální nesouhlas davu ho povzbuzuje k ještě větším výkonům, stejně jako Tomáše podněcovala obtížnost diagnózy.

Lékař (na rozdíl od politika nebo herce) je souzen jen svými pacienty a nejbližšími kolegy, tedy mezi čtyřmi stěnami a z očí do očí. Na pohledy těch, kteří ho soudí, může odpovědět ve stejnou chvíli svým vlastním pohledem, vysvětlit se nebo obhájit. Teď se však Tomáš octl v situaci (poprvé v životě), kdy pohledů na něho bylo upřených víc, než stačil zaznamenat. Nemohl na ně odpovědět ani vlastním pohledem ani slovy. Byl jim dán napospas. Mluvilo se o něm v nemocnici i mimo nemocnici (v té době si nervózní Praha sdělovala zprávy o tom, kdo zklamal, kdo udal, kdo kolaboval, s neobyčejnou rychlostí afrického tam-tamu) a on to věděl a nemohl proti tomu nic dělat. Sám byl překvapen, jak to bylo pro něho nesnesitelné a do jaké paniky ho to uvedlo. Zájem všech těch lidí o něho mu byl nepříjemný jako tlačence anebo doteky lidí, kteří z nás strhávají šaty v našich hrůzných snech.

Přišel za primářem a oznámil mu, že nic nenapíše.

Primář mu stiskl ruku mnohem silněji než jindy a řekl, že jeho rozhodnutí předvídá.

Tomáš řekl: “Pane primáři, možná že byste mne tu mohli udržet i bez takového prohlášení,” a chtěl mu tím naznačit, že by stačilo, aby všichni jeho kolegové pohrozili, že podají výpověď když bude musit Tomáš odejít.

Nikoho však nenapadlo pohrozit výpovědí a tak Tomáš po určité době (primář mu stiskl ruku ještě silněji než posledně; zůstaly mu na ní modřiny) musil opustit své místo v nemocnici.

Nejdříve se octl ve venkovské klinice asi osmdesát kilometrů za Prahou. Dojížděl tam denně vlakem a vracel se k smrti vyčerpán. O rok později se mu podařilo najít výhodnější ale mnohem podřadnější místo na předměstském lékařském středisku. Zde se už nemohl věnovat chirurgii a dělal praktického lékaře. Čekárna byla nabitá, mohl se věnovat jednotlivým pacientům sotva pět minut; předpisoval jim aspiriny, psal pro zaměstnavatele potvrzení o jejich nemoci a posílal je na odborná vyšetření. Nepovažoval se už za lékaře, ale za úředníka.

Zde ho jednou navštívil na konci ordinačních hodin asi padesátiletý muž; mírná tloušťka mu propůjčovala vážnost. Představil se jako referent ministerstva vnitra a pozval Tomáše do hospody naproti.

Objednal láhev vína. Tomáš se bránil: “Mám auto. Když mne chytí policajti, zabaví mi řidičský průkaz.” Muž z ministerstva vnitra se usmál: “Kdyby se něco stalo, stačí, že se na mne odvoláte,” a podával Tomášovi svou vizitku, kde bylo jeho jméno (jistěže falešné) a telefonní číslo ministerstva.

Mluvil pak dlouho o tom, jak si Tomáše váží. Všichni na jeho ministerstvu litují, že chirurg takového formátu musí předpisovat na předměstském středisku aspiriny. Dával mu nepřímou najevo, že policie, i když to nemůže říci nahlas, nesouhlasí s příliš drastickým způsobem, jak jsou odstraňováni odborníci ze svých míst.

Tomáše už dlouho nikdo nepochválil, takže poslouchal velmi pozorně obtlouklého muže, a byl překvapen, jak je přesně a do podrobností informován o jeho odborných úspěších. Jak je člověk bezbranný proti lichocením! Tomáš se nemohl ubránit, aby bral vážně, co člověk z ministerstva říká.

Ale nebylo to jen z ješitnosti. Bylo to ještě víc z nezkušenosti. Sedíte-li tváří v tvář někomu, kdo je milý, uctivý, zdvořilý, je velmi těžko si neustále uvědomovat, že nic z toho, co říká, není pravda, že nic není myšleno upřímně. Nevěřit (ustavičně a systematicky, bez chvíle zaváhání) si vyžaduje obrovského úsilí a také tréninku, to jest častých policejních výslechů. Tento trénink Tomášovi chyběl.

Muž z ministerstva pokračoval: “My víme, pane doktore, že jste měl v Curychu výborné postavení. A my velmi oceňujeme, že jste se vrátil. To od vás bylo krásné. Věděl jste, že vaše místo je tady.” A pak dodal, jako by něco Tomášovi vyčítal: “Ale vaše místo je u operačního stolu!”

“Já s vámi souhlasím,” řekl Tomáš.

Byla krátká pauza a muž z ministerstva pak řekl zarmouceným hlasem: “Ale řekněte mi, pane doktore, vy si skutečně myslíte, že by se měly komunistům vypíchat oči? Nezdá se vám divné, že to říkáte právě vy, který jste už tolika lidem vrátil zdraví?”

“To je přece úplný nesmysl,” bránil se Tomáš. “Přečtete si přesně, co jsem napsal.”

“Já jsem to četl,” řekl muž z ministerstva vnitra hlasem, který chtěl být velice smutný.

“A napsal jsem snad, že se mají komunistům vypíchat oči?”

“Všichni to tak pochopili,” říkal muž z ministerstva a jeho hlas byl čím dál smutnější.

“Kdybyste četl ten text celý, jak jsem ho napsal, nemohlo by vás to napadnout. Vyšel trochu zkrácen.”

“Cože?” zbystril sluch muž z ministerstva. “Oni nepublikovali váš text tak, jak jste ho napsal?”

“Zkrátali ho.”

“Hodně?”

“Asi o třetinu.”

Muž z ministerstva se zdál být upřímně pohoršen: “To ovšem nebyla čestná hra z jejich strany.”

Tomáš pokrčil rameny.

“Měl jste se ohradit! Měl jste okamžitě žádat opravu!”

“Vždyť vzápětí nato přišli Rusové. Měli jsme všichni jiné starosti,” řekl Tomáš.

“Proč si mají o vás lidé myslit, že jste vy, lékař, chtěl, aby někdo bral lidem zrak?”

“Prosím vás, ten můj článek byl otištěn někde vzadu mezi dopisy. Nikdo si ho ani nevšiml. Právě jen ruská ambasáda, které přišel vhod.”

“Neříkejte to, pane doktore! Sám jsem mluvil s mnoha lidmi, kteří o vašem článku mluvili a divili se, že jste ho mohl napsat. Ale teď jsou mi věci mnohem jasnější, když jste mi vysvětlil, že článek nevyšel tak, jak jste ho napsal. To oni vás k němu vyzvali?”

“Ne,” řekl Tomáš, “sám jsem jim ho poslal.”

“Vy se s těmi lidmi znáte?”

“S kterými?”

“Co otiskli váš článek.”

“Ne.”

“Nikdy jste s nimi nemluvil?”

“Jednou mne pozvali do redakce.”

“Proč?”

“Kvůli tomu článku.”

“A s kým jste mluvil?”

“S nějakým redaktorem.”

“Jak se jmenoval?”

Teď teprve Tomáš pochopil, že je vyslýchán. Zdálo se mu najednou, že může každým slovem uvést někoho do nebezpečí. Znal ovšem jméno toho redaktora, ale zapřel to: “Nevím.”

“Ale pane doktore,” řekl muž tónem plným pohoršení nad Tomášovou neupřímností: “přece se vám představil!”

Je to tragikomické, jak právě naše dobrá výchova se stala spojencem policie. Neumíme lhát. Imperativ “mluv pravdu!”, který nám vštěpovala maminka a tatínek, účinkuje tak automaticky, že se stydíme za svou lež i před policajtem, který nás vyslýchá. Je pro nás jednodušší hádat se s ním, urážet ho (což nemá vůbec žádný smysl) než mu lhát do očí (což je to jediné, co máme dělat).

Když mu muž z ministerstva vytkl neupřímnost, Tomáš si připadal málem vinen; musil překonávat jakousi zábranu, aby trval dále na své lži: “Asi se mi představil,” řekl, “ale protože mi jeho jméno nic neříkalo, hned jsem ho zapomněl.”

“Jak vypadal?”

Redaktor, s nímž tehdy jednal, byl malý a měl krátce na ježka ostříhané světlé vlasy. Tomáš se snažil volit údaje právě opačné: “Byl vysoký. Měl dlouhé černé vlasy.”

“Aha,” řekl muž z ministerstva, “a velkou bradu!”

“Ano,” řekl Tomáš.

“Trochu schýlený.”

“Ano,” souhlasil ještě jednou Tomáš a uvědomil si, že právě teď muž z ministerstva už identifikoval, o koho jde. Tomáš nejenom že udal nějakého ubohého redaktora, ale jeho udání je ještě ke všemu falešné.

“Ale proč vás pozval? O čem jste mluvili?”

“Šlo jim o nějakou změnu ve slovosledu.”

Znělo to jako směšná vytáčka. Muž z ministerstva se znovu pohoršeně divil, že mu Tomáš nechce říkat pravdu: “Ale pane doktore! Před chvílí jste tvrdil, že vám váš text o třetinu zkrátili a teď říkáte, že s vámi diskutovali o změně slovosledu! To přece není logické!”

Tomášovi se hned odpovídalo lépe, protože to, co říkal, byla naprostá pravda: “Není to logické, ale je to tak,” smál se: “Požádali mne, abych jim dovolil Změnit v jedné větě slovosled a pak třetinu vynechali.”

Muž z ministerstva znovu vrtěl hlavou, jako by nemohl pochopit takové nemorální jednání a řekl: “To nebylo korektní jednání od těch lidí vůči vám.”

Dopil sklenku vína a uzavřel: “Pane doktore, stal jste se obětí manipulace. Bylo by škoda, abyste na to doplatil vy i vaši pacienti. My jsme si, pane doktore, velmi dobře vědomi vašich kvalit. Podíváme se, co by se s tím dalo dělat.”

Podal Tomášovi ruku a srdečně mu s ní třásl. Pak odešli z hospody každý do svého auta.

– 6. –

Tomáš upadl po tom setkání do strašné nálady. Vyčítal si, že přistoupil na žoviální tón rozhovoru. Když už neodmítl s policistou mluvit (nebyl na takovou situaci připraven, nevěděl, co mu zákon dovoluje a co ne), měl aspoň odmítnout pít s ním v hospodě víno jako s přítelem! Co kdyby ho viděl někdo, kdo toho člověka zná? Musil by usoudit, že Tomáš je ve službách policie! A proč mu vůbec říkal, že jeho článek byl zkrácen? Proč mu dával naprosto zbytečně tuhle informaci? Byl se sebou skrz naskrz nespokojen.

O čtrnáct dnů později muž z ministerstva přišel opět. Chtěl jít jako posledně ho hospody naproti, ale Tomáš ho prosil, aby zůstali v ordinaci.

“Já vám rozumím, pane doktore,” usmál se.

Tato věta Tomáše upoutala. Muž z ministerstva promluvil jak šachista, který potvrzuje soupeři, že v předchozím tahu udělal chybu.

Seděli naproti sobě na židlích a byl mezi nimi Tomášův psací stůl. Asi po deseti minutách, během nichž mluvili o epidemii chřipky, která právě řádila, muž řekl: “Přemýšleli jsme o vašem případě, pane doktore. Kdyby šlo jenom o vás, věci by byly jednoduché. Ale musíme brát ohled na veřejné mínění. Ať už jste chtěl nebo nechtěl, přispěl jste svým článkem k antikomunistické hysterii. Nezapírám vám, že jsme dostali dokonce návrh, abyste byl pro svůj článek pohnán před soud. Je na to paragraf. Veřejné podněcování k násilí.”

Muž z ministerstva se odmlčel a díval se Tomášovi do očí. Tomáš pokrčil rameny. Muž nasadil opět chlácholivý tón: “My jsme ten návrh odmítli. Ať je vaše odpovědnost jakákoli, je v zájmu společnosti, abyste pracoval tam, kde se vaše schopnosti nejlépe uplatní. Váš primář si vás velice váží. A máme zprávy i od vašich pacientů. Vy jste velký specialista, pane doktore! Nikdo nemůže žádat po lékaři, aby se vyznal v politice. Nechal jste se napálit. Mělo by se to dát do pořádku. Proto jsme vám chtěli navrhnout text prohlášení, který byste podle našeho názoru měl dát k dispozici novinám. My už bychom se postarali, aby byl uveřejněn v pravý čas,” a podával Tomášovi papír.

Tomáš četl, co tam bylo napsáno, a zděsil se. To bylo mnohem horší, než co po něm před dvěma lety žádal jeho primář. To nebylo jen naprosté odvolání článku o Oidipovi. Zde byly věty o lásce k Sovětskému svazu, o věrnosti komunistické straně, zde bylo odsouzení intelektuálů, kteří prý chtěli zemi přivést k občanské válce, ale hlavně tu byla denunce redaktorů z týdeníku spisovatelů i se jménem dlouhého a shrbeného redaktora (Tomáš se s ním nikdy nesešel, ale znal jeho jméno i fotografii), kteří vědomě zneužili jeho článek, aby mu dali jiný smysl a proměnili v kontrarevoluční výzvu; byli prý příliš zbabělí, aby takový článek napsali sami, a chtěli se schovat za naivního lékaře.

Muž z ministerstva viděl zděšení v Tomášových očích. Shýbl se a plácl ho pod stolem přátelsky do kolena: “Pane doktore, to je jenom návrh! Vy si to

rozmyslíte a kdybyste chtěl nějakou formulaci změnit, samozřejmě se o tom můžeme dohodnout. Je to konec konců váš text!”

Tomáš vracel papír policistovi, jako by se ho bál mít ještě o vteřinu déle ve svých rukou. Vypadalo to téměř, jako by si myslel, že na něm někdo někdy bude hledat otisky jeho prstů.

Místo aby si papír vzal, muž z ministerstva rozpažil v hraném údivu ruce (bylo to stejné gesto, jímž papež žehná z balkónu davům): “Ale pane doktore, proč mi to vracíte? Jen si to nechte. Promyslete si to v klidu doma.”

Tomáš vrtěl hlavou a držel papír trpělivě v natažené ruce. Muž z ministerstva přestal napodobovat žehnajícího papeže a papír si musil nakonec vzít.

Tomáš mu chtěl říci velmi energicky, že nikdy žádný text nenapíše a nepodepíše. V poslední chvíli však změnil tón. Řekl mírně: “Nejsem přece negramotný. Proč bych podepisoval něco, co jsem sám nenapsal?”

“Dobře, pane doktore, můžeme zvolit opačný postup. Napíšete to nejdříve vy sám a pak se teprve na to podíváme spolu. To, co jste četl, vám mohlo sloužit alespoň, jako vzor.”

Proč Tomáš hned rázně neodmítl policistův návrh? Prolétla mu hlavou asi tato úvaha: Kromě toho, že podobná prohlášení mají demoralizovat celý národ (v tom tkví zřejmě generální ruská strategie), policie sleduje v jeho případě pravděpodobně i nějaký konkrétnější cíl: je možné, že připravují proces s redaktory týdeníku, do něhož Tomáš napsal svůj článek. Je-li tomu tak, potřebují Tomášovo prohlášení jako důkaz k přelíčení i jako součást tiskové kampaně, kterou budou proti redaktorům vést. Když teď zásadně a energicky odmítne, vystavuje se nebezpečí, že policie nechá uveřejnit připravený text i s jeho falešným podpisem. Žádné noviny by nikdy neuveřejnily jeho dementi! Nikdo na celém světě by neuvěřil, že to nenapsal ani nepodepsal! Pochopil už, že lidé jsou příliš šťastni, když vidí druhého v mravním ponížení, než aby si takové potěšení nechali kazit jeho vysvětlováním.

Tím, že dal policii naději, že sám nějaký text napíše, získal čas. Hned nazítří podal písemnou výpověď z místa. Předpokládal (správně), že ve chvíli, kdy dobrovolně sestoupí na nejnižší místo společenského žebříčku (kam v té době sestoupily ostatně tisíce intelektuálů z jiných oborů), policie nad ním ztratí moc a přestane se o něho zajímat. Za takových okolností už nebudou moci žádný text s jeho prohlášením otisknout, protože by to bylo naprosto nevěrohodné. Hanebná veřejná prohlášení jsou totiž vždycky spjata s postupem a nikoli s pádem podepsaných.

Lékaři jsou však v Čechách státní zaměstnanci a stát je ze svých služeb může propustit a nemusí. Úředník, se kterým Tomáš jednal o své výpovědi, ho znal podle jména a vážil si ho. Přemlouval ho, aby své místo neopouštěl. Tomáš si náhle uvědomil, že vůbec není jisté, že se rozhodl správně. Ale cítil se už vázán ke svému rozhodnutí jakýmsi slibem věrnosti a stál na svém. A tak se stal umývačem oken.

– 7. –

Když odjížděl před lety z Curychu do Prahy, Tomáš si tiše říkal “es muss sein!” a myslil přitom na svou lásku k Tereze. Ale už téhož dne v noci začal pochybovat, zda to opravdu musilo být: uvědomil si, že ho k Tereze dovedl jen řetěz směšných náhod, které se mu udály před sedmi lety (ischias jeho šéfa byl na jejich počátku) a že jen díky nim se nyní vrací do klece, z níž nebude úniku.

Znamená to, že v jeho životě žádné “es muss sein!”, žádná velká nutnost nebyla? Myslím, že přece jen byla. Nebyla to láska, bylo to povolání. K lékařství ho nepřivedla ani náhoda, ani rozumový kalkul, nýbrž hluboká vnitřní touha.

Pokud je vůbec možné lidi dělit do nějakých kategorií, pak tedy podle těchto hlubokých tužeb, které je orientují k té či oné celoživotní činnosti. Každý Francouz je jiný. Ale všichni herci na celém světě se sobě podobají, v Paříži, v Praze, i v posledním okresním divadle. Herec je ten, kdo od

dětství souhlasí, aby se celý život vystavoval anonymnímu publiku. Bez tohoto základního souhlasu, který nemá nic co dělat s talentem, který je něčím hlubším než talent, se nemůže stát hercem. Podobně lékař je ten, kdo souhlasí, že se bude celý život a do všech důsledků obírat lidskými těly. Tento základní souhlas (a nikoli talent a zručnost) mu umožňují, aby v prvním ročníku vstoupil do pitevního sálu a o šest let později byl lékařem.

Chirurgie dovádí základní imperativ lékařského povolání až k extrémní hranici, kde se lidské dotýká božského. Když uhodíte někoho obuškem silně po hlavě, skácí se a přestane navždycky dýchat. Jednou by však stejně přestal dýchat. Taková vražda jen o málo předejde, co by Bůh o něco později zařídil sám. Bůh, dá se předpokládat, počítal s vraždou, ale nepočítal s chirurgií. Netušil, že se někdo opováží vstrčit ruku dovnitř mechanismu, který on vymyslel, zahalil pečlivě do kůže, zapečetil a uzavřel před očima člověka. Když Tomáš poprvé nasadil skalpel na kůži může spícího v narkóze a potom rozhodným gestem tu kůži prořal a rozparoval rovným a přesným tahem (jako by to byl kus neživé látky, kabát, sukně, záclona), zažil krátký ale intenzivní pocit svatokrádeže. Ale právě to ho přitahovalo! To bylo to “es muss sein!” hluboce v něm zakořeněné, ke kterému ho nedovedla žádná náhoda, žádný primářův ischias, nic vnějšího.

Ale jak je tedy možné, že se něčeho tak hlubokého zbavil tak rychle, energicky a lehce?

Odpověděl by nám, že to udělal proto, aby ho policie nezneužila. Ale upřímně řečeno, i když by to bylo teoreticky možné (a i když se takové případy staly), nebylo příliš pravděpodobné, že by policie dala uveřejnit falešné prohlášení s jeho podpisem.

Člověk má ovšem právo obávat se i nebezpečí, jež jsou málo pravděpodobná. Připusťme to. Připusťme i to, že se hněval sám na sebe, na svou neobratnost a že se chtěl vyhnout dalším stykům s policií, které by v něm zvyšovaly jeho pocit bezmoci. A připusťme i to, že už svého povolání stejně pozbyl, protože mechanická práce na středisku, kde předpisoval aspiriny, neměla s jeho představou lékařství nic společného. Přesto všechno mi prudkost jeho rozhodnutí připadá zvláštní. Neskrývá se za ní ještě něco jiného, hlubšího, co unikalo jeho rozumové úvaze?

I když si kvůli Tereze zamiloval Beethovena, Tomáš se v hudbě moc nevyznal a pochybuji, že znal skutečnou historii slavného Beethovenova motivu “muss es sein? es muss sein!”.

Bylo to tak: nějaký pan Dembscher dlužil Beethovenovi padesát forintů a skladatel, který byl věčně bez peněz, ho o ně upomenul. “Muss es sein?” vzdychl nešťastně pan Dembscher a Beethoven se bujaře zasmál: “Es muss sein!” a hned ta slova a jejich melodii zapsal do not a složil na ten realistický motiv malou skladbičku pro čtyři hlasy: tři hlasy zpívají “es muss sein, es muss sein, ja, ja, ja,” musí to být, musí to být, ano, ano, ano a třetí hlas dodává: “heraus mit dem Beutel!” vytáhni pěkně portmonku!

Stejný motiv se stal o rok později základem čtvrté věty jeho posledního kvarteta opus 135. Tehdy už Beethoven nemyslel na Dembscherovu portmonku. Slova “es muss sein!” mu zněla čím dál slavnostněji, jako by je pronášel sám Osud. V jazyku Kantově i “dobrý den!”, patřičně vysloveno, může nabýt podoby metafyzické teze. Němčina je jazyk těžkých slov. “Es muss sein!” nebyla už žádná legrace ale “der schwer gefasste Entschluss”.

Beethoven proměnil tedy žertovnou inspiraci v závažný kvartet, vtip v metafyzickou pravdu. Je to zajímavý příběh o změně lehkého v těžké (tedy podle Parmenida: o změně pozitivního v negativní). Kupodivu, taková proměna nás nepřekvapuje. Pohoršilo by nás naopak, kdyby byl Beethoven proměnil závažnost svého kvartetu v lehký vtip čtyřhlasého kánonu o Dembscherově portmonce. Jednal by přitom zcela v duchu Parmenidově: proměnil by těžké v lehké, tedy negativní v pozitivní! Na počátku (jako nedokonalá skica) by byla velká metafyzická pravda a na konci (jako dokonalé dílo) by byl lehoučký žert! Jenomže my už neumíme myslit jako Parmenides.

Zdá se mi, že ono agresivní, slavnostní, přísné “es muss sein!” už dávno tajně Tomáše dráždilo a že v něm existovala hluboká touha proměnit v

Parmenidově duchu těžké v lehké. Vzpomeňme na to, jak kdysi v jedné jedině chvíli se odmítl navždycky vidět se svou první ženou i se synem a jak přijal s pocitem úlevy, že se s ním rozešli oba rodiče. Co to bylo jiného než prudké a ne zcela rozumové gesto, jímž odvrhl to, co se mu prohlašovalo jako těžká povinnost, jako “es muss sein!”?

Tehdy to ovšem bylo “es muss sein!” vnější, uložené společenskými konvencemi, kdežto “es muss sein!” jeho lásky k lékařství bylo vnitřní. Tím hůř. Vnitřní imperativ je ještě silnější a proto ještě víc volá po revoltě.

Být chirurgem znamená rozříznout povrch věcí a podívat se, co se skrývá uvnitř. Snad právě tato touha vedla Tomáše k tomu, že chtěl poznat, co je na druhé straně za “es muss sein!”; jinak řečeno: co zůstane ze života, když se člověk zbaví toho, co až dosud považoval za své poslání.

Když se však představil dobrosrdečné ředitelce pražských podniků pro čištění výkladních skříní a oken, viděl najednou výsledek svého rozhodnutí ve vší konkrétnosti a neodvratnosti a téměř se polekal. V tomto úleku prožil několik prvních dnů svého nového zaměstnání. Ale když překonal (trvalo to asi týden) zarážející neobvyklost svého nového života, pochopil náhle, že se octl na dlouhých prázdninách.

Dělal věci, na kterých mu vůbec nezáleželo, a bylo to krásné. Pochopil najednou štěstí lidí (až dosud je vždycky litoval), kteří vykonávají povolání, ke kterým je nenutí žádné vnitřní “es muss sein!” a na které mohou zapomenout ve chvíli, kdy opouštějí své pracoviště. Dosud nikdy nepoznal tuto blahou lhostejnost. Když se mu někdy něco na operačním sále nepodařilo, jak chtěl, byl zoufalý a nespal kvůli tomu. Ztrácel často i chuť na ženy. “Es muss sein!” jeho povolání bylo jako upír, který mu vysával krev.

Teď chodil po Praze s tyčí na umývání výkladů a zjišťoval s překvapením, že se cítí o deset let mladší. Prodavačky velkých obchodů ho oslovovaly “pane doktore” (pražský tam-tam perfektně fungoval) a ptaly se ho na rady týkající se jejich rýmy, bolavých zad a nepravidelné menstruace. Pozorovaly ho skoro s ostychem, když polil sklo vodou, nasadil kartáček na tyč a začal umývat výlohu. Kdyby mohly opustit zákaznicky v obchodě, jistě by mu byly tyč vzaly z rukou a umývaly skla místo něho.

Tomáš byl objednáván především velkými obchody, ale podnik ho často posílal i k soukromníkům. Lidé tehdy prožívali masové pronásledování českých intelektuálů ještě v jakési euforii solidarity. Když se jeho bývalí pacienti dověděli, že Tomáš umývá okna, volali do jeho podniku a objednávali si ho. Přivítali ho pak s lahví šampaňského nebo slivovice, napsali mu do výkazu, že umyl třináct oken a dvě hodiny si s ním povídali a přít'ukávali na zdraví. Tomáš odcházel do dalšího bytu či obchodu v báječné náladě. Rodiny ruských důstojníků se ubytovávaly v zemi, z rádia se ozývaly výhružné projevy úředníků ministerstva vnitra, kteří nahradili vyhozené redaktory, a on se potácel po Praze opilý a zdálo se mu, že jde ze slavnosti na slavnost. Byly to jeho velké prázdniny.

Vracel se nazpátek do dob svého svobodného mládenectví. Byl totiž náhle bez Terezy. Viděl se s ní jen v noci, když se vrátila z restaurace a on se lehce probudil z prvního spánku, a potom ráno, kdy zase ona byla rozespálá a on už spěchal do práce. Měl šestnáct hodin sám pro sebe a to byl nečekaně nabytý prostor svobody. Prostor svobody pro něho znamenal od raného mládí ženy.

– 9. –

Když se ho někdy přátelé ptali, kolik měl v životě žen, odpovídal vyhýbavě a když na tom trvali, říkal: “Mohlo jich být asi tak ke dvěma stům.” Někteří závistivci tvrdili, že přehání. Bránil se: “Není to tak mnoho. Mé styky se ženami trvají asi pětadvacet let. Dělte si dvě stě pětadvaceti. Vyjde vám nějakých osm nových žen ročně. To přece není tak mnoho.”

Ale od doby, co žil s Terezou, narážela jeho erotická činnost na organizační potíže; mohl pro ni vyhradit (mezi operačním sálem a domovem) jen úzký pruh času, který sice intenzivně využíval (jako zemědělec v horách obdělává horlivě své úzké políčko), ale který se nedal srovnat s prostorem šestnácti hodin, které dostal náhle darem. (Říkám šestnácti hodin, protože i osm hodin, kdy umýval okna, bylo naplněno poznáváním nových

prodavaček, úřednic, paní v domácnostech, s nimiž si mohl sjednávat schůzky).

Co na nich hledal? Co ho k nim táhlo? Copak milování není než věčné opakování téhož?

Není. Vždycky zůstává malé procento nepředstavitelného. Když viděl ženu v šatech, uměl si ovšem přibližně představit, jak bude vypadat nahá (zde jeho zkušenost lékaře doplňovala ještě zkušenost milence), ale mezi přibližností představy a přesností skutečnosti zůstávala malá mezera nepředstavitelného a ta ho nenechávala v klidu. Pronásledování nepředstavitelného však nekončí objevem nahoty, ale pokračuje dál: jak se bude chovat, až ji svlékne? co bude říkat, až ji bude milovat? v jakých tónech budou znít její vzdechy? jakou grimasu bude mít vepsanu v tváři ve chvíli rozkoše?

Jedinečnost "já" je ukryta právě v tom; co je na člověku nepředstavitelné. Představit si umíme jen to, co je na všech lidech stejné, co je obecné. Individuální "já" je to, co se odlišuje od obecného, tedy to, co nelze předem odhadnout a vypočítat, co je třeba na druhém teprve odhalit, odkrýt, dobýt.

Tomáš, který se posledních deset let své lékařské praxe zabýval výhradně lidským mozkiem, ví, že nic není obtížněji uchopitelné než "já". Mezi Hitlerem a Einsteinem, mezi Brežněvem a Solženicynem je mnohem víc podobnosti než rozdílů. Kdyby se to dalo vyjádřit číslem, je mezi nimi jedna milióntina nepodobného a devět set devadesát devět tisíc devět set devadesát devět milióntin podobného.

Tomáš je posedlý touhou objevit a zmocnit se té jedné milióntiny a zdá se mu, že v tom je smysl jeho posedlosti ženami. Není posedlý ženami, je posedlý tím, co je na každé z nich nepředstavitelné, jinými slovy, je posedlý tou milióntinou nepodobného, která odlišuje ženu od jiných žen.

(Snad se zde stýkala jeho vášeň chirurga s vášní děvkaře. Nepouštěl z ruky imaginární skalpel, ani když byl s milenkami. Toužil se zmocnit něčeho, co je hluboko uvnitř nich a kvůli čemu je třeba rozříznout jejich povrch.)

Můžeme se ovšem právem ptát, proč hledal tu milióntinu nepodobného právě v sexu. Což ji nemohl najít třeba ve způsobu chůze, v kulinárních choutkách nebo v uměleckých zálibách té či oné ženy?

Zajisté, milióntina nepodobného je přítomna ve všech oblastech lidského života, jenomže všude tam je veřejně odhalená, není ji třeba objevovat, není k ní třeba skalpelu. Jestli nějaká žena dá přednost sýru před moučnickem a jiná nesnáší karfiol, je to sice znakem její originality, ale ta originalita nás hned přesvědčí o tom, že je zcela bezvýznamná, zbytečná a že nemá žádný smysl věnovat jí pozornost a hledat v ní nějakou hodnotu.

Jedině v sexualitě se milióntina nepodobného jeví jako něco vzácného, protože není veřejně přístupná a je třeba ji dobývat. Ještě před půl stoletím bylo na takové dobývání třeba věnovat mnoho času (i týdny, dokonce i měsíce!), takže doba věnovaná dobývání se stala mírou hodnoty dobývaného. I dnes, přestože čas dobývání se nesmírně zkrátil, sexualita se stále ještě jeví jako kovová skříňka, v níž je ukryto tajemství ženina já.

Byla to tedy nikoli touha po požitku (požitek přicházel jako jakási prémie navíc), ale touha zmocnit se světa (otevřít skalpelem ležící tělo světa), co ho hnalo za ženami.

– 10. –

Mezi muži ženoucími se za množstvím žen můžeme snadno rozlišit dvě kategorie. Jedni hledají ve všech ženách svůj vlastní subjektivní a stále stejný sen o ženě. Druzí jsou hnáni touhou zmocnit se nekonečné pestrosti objektivního ženského světa.

Posedlost těch prvních je lyrická: hledají v ženách sami sebe, svůj ideál a jsou stále znovu a znovu zklamáni, protože ideál je, jak známo, to, co se najít nikdy nedá. Zklamání, které je žene od ženy k ženě, dává jejich nestálosti jakousi romantickou omluvu, takže mnohé sentimentální dámy jsou s to být jejich urputnou polygamností dojaty.

Ta druhá posedlost je epická a ženy v ní nevidí nic dojemného: muž si do žen nepromítá žádný subjektivní ideál; všechno ho proto zajímá a nic ho nemůže zklamat. A právě ta neschopnost být zklamán má v sobě cosi pohoršujícího. Posedlost epického děvkaře připadá lidem nevykoupená (nevykoupená zklamáním).

Jelikož lyrický děvkař pronásleduje pořád stejný typ žen, nikdo si ani nevšimne, že milenky střídá; přátelé mu způsobují ustavičná nedorozumění, protože nejsou s to rozlišit jeho přítelkyně a nazývají je stále stejným jménem.

Epičtí děvkaři (a právě mezi ně patří ovšem Tomáš) vzdalují se ve své honbě za poznáním stále víc a víc konvenční ženské kráse, které se rychle nabažili, a skončí neodvratně jako sběratelé kuriozit. Vědí to o sobě, trochu se za to ostýchají a aby neuváděli přátele do rozpaků, neukazují se s milenkami na veřejnosti.

Byl už skoro dva roky umývačem oken, když si ho objednala nová zákaznice. Její bizarnost ho zaujala hned, když ji poprvé uviděl v otevřených dveřích bytu. Byla to bizarnost diskrétní, nenápadná, která se udržovala v mezích příjemné banálnosti (Tomášova záliba v kuriozitách neměla nic společného s Feliniovskou zálibou v monstrech): byla mimořádně vysoká, o něco vyšší než on, měla jemný a velice dlouhý nos a její tvář byla do té míry neobvyklá, že nebylo možno říci, že je hezká (všichni by proti tomu protestovali!), i když (alespoň podle Tomáše) nebyla nehezká. Byla oblečena do kalhot a bílé blůzy, vypadala jako podivuhodné spojení něžného chlapce, žirafy a čápa.

Dívala se na něho dlouhým, pozorným a pátravým pohledem, v němž nechyběl záblesk inteligentní ironie. “Pojďte dál, pane doktore,” řekla.

Pochopil, že žena ví, kdo je. Nechtěl na to však reagovat a ptal se: “Kde bych si mohl napustit vodu?” Otevřela dveře koupelny. Viděl před sebou umyvadlo, vanu, záchodovou mísu; před vanou, před umyvadlem i před mísou ležely malé růžové koberečky.

Žena podobná žirafě a čápu se usmívala, její oči se mhouřily, takže všechno, co říkala, se zdálo být plné utajeného smyslu či ironie.

“Koupelna je vám zcela k dispozici, pane doktore,” řekla. “Můžete si v ní dělat co chcete.”

“Mohu se tu i vykoupat?” ptal se Tomáš.

“Rád se koupete?” zeptala se.

Napustil si kýbl teplou vodou a vrátil se do salónu. “Kde si přejete, abych začal?”

“To záleží jen na vás,” pokrčila rameny.

“Mohu vidět okna v ostatních pokojích?”

“Chcete poznat můj byt?” usmívala se, jako by umývání oken bylo jakýmsi jeho vrtochem, který ji nezajímal.

Vešel do vedlejšího pokoje. Byla to ložnice s jedním velikým oknem, dvěma postelemi přitisknutými k sobě a obrazem podzimní krajiny s břízami a zapadajícím sluncem.

Když se vrátil, na stole stála otevřená láhev vína a dvě skleničky.

“Neposilníte se nejdřív před tou velkou prací?” zeptala se.

“Velice rád,” řekl Tomáš a posadil se.

“Musí to být pro vás zajímavá zkušenost, poznat mnoho domácností,” řekla.

“Není to špatné,” řekl Tomáš.

“Všude vás čekají ženy, jejichž manželé jsou v zaměstnání.”

“Mnohem častěji babičky a tchyně,” řekl Tomáš.

“A vaše původní zaměstnání vám nechybí?”

“Řekněte mi spíš, jak víte o mém zaměstnání.”

“Váš podnik se s vámi chlubí,” řekla žena podobná čápu.

“Ještě pořád?” divil se Tomáš.

“Když jsem tam telefonovala, aby mi někdo přišel umýt okna, ptali se mne, zda nechci vás. Řekli mi, že jste velký chirurg, kterého vyhodili z nemocnice. To mne ovšem zajímalo.”

“Jste nádherně zvědavá,” řekl.

“Je to na mně vidět?”

“Ano, na vašem pohledu.”

“A jak se dívám?”

“Mhouříte oči. A pořád kladete otázky.”

“Vy nerad odpovídáte?”

Její zásluhou měla konverzace od samého počátku koketní půvab. Nic z toho, co říkala, se netýkalo okolního světa, všechna slova se obracela přímo k nim samým. A protože rozhovor nastolil hned od počátku jako hlavní téma jeho a ji, nebylo nic snazšího, než doplnit slova doteky a Tomáš, když mluvil o jejích mhouřících se očích, je zároveň pohladil. I ona opětovala každý jeho dotek svým dotekem. Nedělala to spontánně, spíš s jakousi chtěnou důsledností, jako by hrála hru “co uděláte vy mně, udělám také já vám.” Tak seděli proti sobě a jejich ruce byly na těle toho druhého.

Teprve když se Tomáš pokoušel dotknout jejího klínu, začala se bránit. Neuměl odhadnout, nakolik je obrana myšlena vážně, ale v každém případě uplynulo již mnoho času a on musil být za deset minut u dalšího klienta.

Vstal a vysvětlil jí, že musí odejít. Byla rudá ve tváři.

“Musím vám podepsat výkaz,” řekla.

“Vždyť jsem nic neudělal,” bránil se.

“To bylo mou vinou,” řekla a pak dodala tichým, pomalým, nevinným hlasem: “Budu vás musit znovu objednat, abyste dokončil, co jste kvůli

mně nemohl ani začít.”

Když jí Tomáš odmítl dát k podpisu výkaz, řekla něžně, jako by ho prosila o nějakou službu: “Prosím vás, dejte mi to.” A pak ještě řekla mhouříc oči: “Neplatím to přece já, ale můj manžel. A placen nejste vy, ale státní podnik. Tahle transakce se nás dvou vůbec netýká.”

– 11. –

Zvláštní nesouměrnost ženy podobné žirafě a čápu ho vzrušovala i ve vzpomínce: koketnost spojená s nešikovností; upřímná sexuální touha doplněná ironickým úsměvem; vulgární konvenčnost bytu a nekonvenčnost jeho majitelky. Jaká bude, až se budou milovat? Snažil si to představit, ale nebylo to snadné. Nemyslil několik dnů než na to.

Když ho pozvala podruhé, víno už čekalo na stole i s dvěma sklenkami. Jenomže tentokrát šlo všechno velice rychle. Brzy stáli proti sobě v ložnici (slunce zapadalo na obraze s břízami) a líbali se. Řekl jí své obvyklé “svlékněte se!”, ale ona, místo aby poslechla, ho požádala: “Ne, nejdřív vy!”

Na to nebyl zvyklý a uvedlo ho to trochu do rozpaků. Začala mu rozepínat kalhoty. Poručil jí ještě několikrát (s komickým neúspěchem) “svlékněte se!”, ale nezbylo mu, než přistoupit na kompromis; podle pravidel hry, které mu už posledně vnutila (“co uděláte vy mně, já udělám vám”), svlékla mu kalhoty a on jí sukni, potom mu svlékla košili a on jí halenku, až konečně stáli proti sobě nazí. Měl ruku na jejím vlhkém klíně a posunul pak prsty dál k řitnímu otvoru, který na všech ženách miloval nejvíc z celého jejich těla. Její byl nezvykle vystouplý, takže vyvolával sugestivně představu dlouhé zažívací roury, která tu končí a mírně vyčnívá. Ohmatal ten pevný, zdravý kroužek, ten nejkrásnější ze všech prstenů nazývaný v lékařské řeči svěrač, a najednou ucítil její prsty na své vlastní zadnici na stejném místě. Opakovala všechna jeho gesta s přesností zrcadla.

Přestože, jak jsem řekl, poznal asi dvě stě žen (a za tu dobu, co umýval okna, jich ještě hodně přibylo), nestalo se mu, že by žena, vyšší než on, stála před ním, mhouřila oči a ohmatávala mu řitní otvor. Aby přemohl rozpaky, rychle ji vtlačil na postel.

Jeho pohyb byl tak prudký, že ji překvapil. Její vysoká postava padala na záda s tváří pokrytou rudými skvrnami a polekaným výrazem člověka, který ztratil rovnováhu. Jak stál před ní, chytil ji pod kolena a zvedl do výše její mírně roztažené nohy, takže najednou vypadaly jako zvednuté ruce vojáka, který se ve strachu vzdává před napřáženou zbraní.

Neobratnost spojená s horlivostí, horlivost spojená s neobratností Tomáše nádherně vzrušily. Milovali se velmi dlouho. Prohlížel si přitom její tvář pokrytou rudými skvrnami a hledal v ní ten polekaný výraz ženy, které někdo nastavil nohu a která padá, nenapodobitelný výraz, který mu před chvílí vehnal do hlavy krev vzrušení.

Pak se šel umýt do koupelny. Doprovázela ho tam a zdlouhavě mu vysvětlovala, kde je mýdlo, kde je žínka a jak se pouští teplá voda. Bylo mu divné, proč mu ty jednoduché věci vykládá tak podrobně. Řekl jí nakonec, že všemu rozumí a naznačil jí, že by chtěl v koupelně zůstat sám.

Řekla prosebně: “Nenecháte mne asistovat u vaší toalety?”

Konečně se mu podařilo dostat ji ven. Umýval se, pouštěl moč do umývadla (obecný zvyk českých lékařů) a zdálo se mu, že ona mezitím netrpělivě pobíhá před koupelnou a přemýšlí, jak proniknout dovnitř. Když zavřel vodu a v bytě bylo úplné ticho, měl pocit, že se na něho odněkud dívá. Byl si skoro jist, že ve dveřích koupelny je navrtaná dírka a ona k ní tiskne své krásné přimhouřené oko.

Odcházel od ní ve vynikající náladě. Snažil se upamatovat se na to podstatné, abstrahovat vzpomínku do jakéhosi chemického vzorce, jímž by bylo možno definovat její jedinečnost (milióntinu nepodobného). Došel nakonec k vzorci, který se skládal ze tří údajů:

1) neobratnost spojená s horlivostí;

2) polekaná tvář někoho, kdo ztratil rovnováhu a padá;

3) nohy zvednuté do výše jako ruce vojáka, který se vzdává před napřáženou zbraní.

Když si to opakoval, měl v sobě šťastný pocit, že se zase zmocnil kusu světa; že vyřízl svým imaginárním skalpelem proužek látky z nekonečného plátna vesmíru.

– 12. –

V přibližně stejné době se mu stal takový příběh: sešel se několikrát s mladou dívkou v bytě, který mu denně až do půlnoci přenechával jeden starý přítel. Po jednom nebo dvou měsících mu připomněla jedno jejich setkání: milovali se prý na koberci pod oknem, zatímco venku se rozsvěcovaly blesky a hřměly hromy. Milovali se během celé bouřky a bylo to prý nezapomenutelně krásné!

Tehdy se Tomáš skoro ulekl: ano, pamatoval si, že ji miloval na koberci (přítel měl v bytě jen úzký gauč, na kterém se necítil dobře), ale na bouřku naprosto zapomněl! Bylo to zvláštní: dovedl si vzpomenout na těch několik schůzek, které s ní měl, zaznamenal dokonce přesně způsob, jak se spolu milovali (odmítla se milovat zezadu), pamatoval si na několik výroků, které pronesla během milování (stále ho žádala, aby ji pevně tiskl za boky a protestovala, že se na ni dívá), pamatoval si dokonce stříh jejího prádla - ale o bouři vůbec nic nevěděl.

Jeho paměť zaznamenávala z jeho milostných příběhů jen strmou a úzkou trasu sexuálního dobývání: první slovní agresi, první dotek, první obscenitu, kterou řekl on jí a ona jemu, všechny drobné perverze, ke kterým ji postupně přimněl, i ty, které odmítla. Všechno ostatní bylo z paměti (téměř s jakousi pedanterií) vyloučeno. Zapomínal dokonce i místo, kde tu kterou ženu poprvé uviděl, protože ten okamžik se udál ještě před vlastním sexuálním útokem.

Dívka mluvila o bouřce, usmívala se zasněně a on se na ni díval v údivu a skoro se styděl: prožívala něco krásného a on to neprožíval s ní. V dvojím způsobu, jak jejich paměť reagovala na večerní bouřku, byl obsažen celý rozdíl mezi láskou a ne-láskou.

Slovem ne-láska nechci říci, že by měl k té dívce cynický vztah, že by v ní, jak se říká, neuznával než sexuální objekt: naopak, měl ji rád jako přítelkyni, vážil si její povahy a inteligence, byl ochoten jí pomoci kdykoli by to potřebovala. To nebyl on, kdo se k ní choval špatně, špatně se k ní chovala jeho paměť, která ji sama bez jeho přičinění vyloučila ze sféry lásky.

Zdá se, jako by existovala v mozku zcela zvláštní oblast, kterou by bylo možno nazvat poetickou pamětí a která zaznamenává to, co nás okouzlo, dojalo, co učinilo náš život krásným. Od té doby, co se poznal s Terezou, žádná žena neměla právo otisknout se v této části mozku ani nejprchavější stopou.

Tereza okupovala despoticky jeho poetickou paměť a zametla v ní stopy jiných žen. Nebylo to spravedlivé, protože například dívka, s kterou se miloval na koberci za bouřky, nebyla o nic méně hodna poezie než Tereza. Křičela na něho: “Zavři oči, tiskni mi boky, drž mě pevně!”; nesnášela, že má Tomáš při milování otevřené oči, soustředěné a pozorující, a že jeho tělo, mírně nad ní nadzvednuté, se netiskne k její kůži. Nechtěla, aby ji studoval. Chtěla ho strhnout do proudu okouzlení, do něhož se nedá vstoupit než se zavřenýma očima. Proto si odmítla stoupnout na čtyři, protože v takové pozici se jejich těla vůbec nedotýkala a on ji mohl vidět takřka z půlmetrového odstupu. Nenáviděla ten odstup, chtěla s ním splynout. Proto mu tvrdila umíněně do očí, že neměla rozkoš, i když celý koberec byl mokrá od jejího orgasmu: “nehledám rozkoš,” říkala, “hledám štěstí a rozkoš bez štěstí není rozkoš.” Jinými slovy, bušila na bránu jeho poetické paměti. Ale brána byla zavřena. V poetické paměti nebylo pro ni místa. Bylo pro ni místo jen na koberci.

Jeho dobrodružství s Terezou začalo přesně tam, kde dobrodružství s jinými ženami končilo. Odehrávalo se na druhé straně imperativu, který ho hnal za dobýváním žen. Nechtěl na Tereze nic odhalovat. Dostal ji odhalenu. Miloval se s ní dříve, než stačil vzít do ruky svůj imaginární skalpel, jímž

otvíral ležící tělo světa. Ještě dříve, než se stačil ptát, jaká bude, až se budou milovat, už ji miloval.

Příběh lásky začal až potom: dostala horečku a on ji nemohl poslat domů jako jiné ženy. Klečel u jejího lůžka a napadlo ho, že mu ji někdo poslal po vodě v ošatce. Řekl jsem již, že metafory jsou nebezpečné. Láska začíná metaforou. Jinak řečeno: láska začíná ve chvíli, kdy se žena vepíše svým prvním slovem do naší poetické paměti.

– 13. –

Před několika lety se mu znovu zapsala do mysli: vracela se ráno jako vždycky domů s mlékem a když jí otevřel, tiskla k prsoum vránu zahalenou do rudé šály. Cikánky takhle drží v náručí své děti. Nikdy to nezapomene: obrovský žalužící zobák vrány vedle její tváře.

Našla ji zakopanou do země. Tak to kdysi dělali kozáci se zajatými nepřáteli. “To udělaly děti,” řekla a bylo v té větě nejenom pouhé konstatování, ale i nenadálá štitivost vůči lidem. Vzpomněl si, jak mu nedávno řekla: “Začínám ti být vděčna, že jsi nikdy nechtěl mít děti.”

Včera si mu stěžovala, že ji v podniku obtěžoval nějaký chlap. Sahal jí rukou po laciném náhrdelníku a tvrdil, že si ho musela vysloužit prostitucí. Byla z toho velice rozrušena. Víc než bylo zapotřebí, myslil si Tomáš. Děsilo ho najednou, že se s ní v posledních dvou letech tak málo viděl a měl tak málo příležitostí tisknout dlouze ve svých dlaních její ruce, aby se jí přestaly třást.

S těmito myšlenkami šel ráno do kanceláře, kde úřednice rozdělávala umývačům práci na celý den. Některý soukromník trval na tom, aby mu umyl okna právě Tomáš. Šel na tu adresu nerad, obával se, že ho k sobě volá zase nějaká žena. Byl pln myšlenek na Terezu a neměl chuť na žádné dobrodružství.

Když se otevřely dveře, oddechl si. Uviděl před sebou muže s vysokou, mírně sehnutou postavou. Ten muž měl velkou bradu a někoho mu připomínal.

Usmíval se: “Pojďte dál, pane doktore,” a vedl ho do pokoje.

Tam stál mladík. Byl rudý ve tváři. Díval se na Tomáše a snažil se usmívat.

“Vás dva, myslím, nemusím představovat,” řekl muž.

“Ne,” řekl Tomáš a bez úsměvu podal mladíkovi ruku. Byl to jeho syn.

Pak se mu teprve představil muž s velikou bradou.

“Vždyť já věděl, že mi kohosi připomínáte!” řekl Tomáš. “Jak by ne! To se ví, že vás znám: Podle jména.”

Usedli do křesel, mezi nimiž byl nízký konferenční stolek. Tomáš si uvědomil, že oba muži, kteří tu proti němu sedí, jsou jeho nedobrovolnými výtvoři. Syna ho donutila vyrobit jeho první žena a rysy toho vysokého muže vykreslil z donucení policistovi, který ho vyšetřoval.

Aby zahnal ty myšlenky, řekl: “Tak kterým oknem mám začít?”

Oba muži proti němu se začali srdečně smát.

Ano, bylo jasné, že o žádné umývání oken nejde. Nebyl pozván umývat okna, byl pozván do pasti. Nikdy se svým synem nemluvil. To bylo dnes poprvé, co mu stiskl ruku. Znal ho jen od vidění a nechtěl ho znát jinak. Přál si o něm nevědět a chtěl, aby si jeho syn přál totéž.

“Krásný plakát, ne?” ukázal redaktor na velikou zarámovanou kresbu, která byla na zdi proti Tomášovi.

Teprve teď se Tomáš rozhlédl po bytě. Na zdech byly zajímavé obrazy, mnoho fotografií a plakátů. Kresba, na kterou redaktor ukázal, byla uveřejněna v roce 1969 v jednom z posledních čísel týdeníku, než ho Rusové zastavili. Byla to imitace slavného plakátu z ruské občanské války 1918, který vyzýval k náboru do rudé armády: voják s rudou hvězdou na

čepici a s neobyčejně přísným pohledem se vám dívá do očí a napřahuje na vás ruku s namířeným ukazovákem. Původní ruský text zněl: “Občane, už jsi se zapsal do Rudé armády?” Tento text byl nahrazen českým textem: “Občane, ty jsi také podepsal dva tisíce slov?”

Byl to výborný žert! Dva tisíce slov byl první slavný manifest z jara roku 1968, v němž se vyzývalo k radikální demokratizaci komunistického režimu. Podepsala ho spousta intelektuálů a obyčejní lidé pak přicházeli, aby ten manifest podepsali též, takže podpisů bylo takové množství, že je nikdo nikdy nebyl s to spočítat. Když vtrhla rudá armáda do Čech a začaly politické čistky, jedna z otázek kladených občanům byla: “Ty jsi také podepsal dva tisíce slov?” Kdo přiznal, že podepsal, byl bez řeči vyhozen z místa.

“Krásná kresba. Pamatuju si ji,” řekl Tomáš.

Redaktor se usmál: “Doufejme, že nás ten rudoarmějec neposlouchá, co si říkáme.”

Pak dodal vážným tónem: “Aby vám bylo všechno jasné, pane doktore. Tohle není můj byt. Je to byt přítele. Není tedy jisté, že nás policie v této chvíli odposlouchává. Je to jen možné. Kdybych vás byl pozval k sobě, bylo by to jisté.”

Pak pokračoval zase lehčím tónem: “Ale já vycházím z toho, že nemáme co tajit před nikým. Ostatně představte si tu výhodu pro české historiky jednou v budoucnosti! Najdou v policejních archívech nahraný život všech českých intelektuálů! Víte, jaká je to námaha pro historika literatury představit si in concreto sexuální život třeba Voltaira nebo Balzaca nebo Tolstého? U českých spisovatelů nebudou žádné pochybnosti. Všechno je nahráno. Každý vzdech.”

Potom se obrátil k imaginárním mikrofonům ve zdi a řekl hlasitěji: “Pánové, jako vždycky při podobné příležitosti vás chci povzbudit ve vaší práci a poděkovat vám jménem svým i jménem příštích historiků.”

Všichni tři se chvíli smáli a redaktor se pak rozhovořil o tom, jak byl jeho týdeník zakázán, co dělá kreslíř, který vymyslel tu karikaturu, a co dělají

ostatní čeští malíři, filozofové, spisovatelé. Po ruské invazi byli všichni zbaveni práce a stali se z nich umývači oken, hlídači parkovišť, noční vrátní, topiči veřejných budov a v nejlepším, téměř protekčním případě, taxikáři.

Nebylo to nezajímavé, co redaktor říkal, ale Tomáš nebyl s to se na to soustředit. Myslíl na svého syna. Vzpomněl si, že ho už několik měsíců potkává na ulici. Zřejmě to nebylo náhodou. Překvapilo ho, že ho teď vidí ve společnosti pronásledovaného redaktora. Tomášova první žena byla ortodoxní komunistka a Tomáš automaticky předpokládal, že syn je pod jejím vlivem. Nevěděl o něm nic. Mohl se ho teď ovšem zeptat přímo, jaké jsou jeho vztahy s matkou, ale zdálo se mu to netaktní v přítomnosti cizího člověka.

Konečně přešel redaktor k jádru věci. Řekl, že je čím dál více lidí ve vězení jen proto, že zastávají svůj názor, a uzavřel svůj výklad slovy: “A tak jsme si řekli, že by se mělo něco udělat.”

“Co chcete udělat?” ptal se Tomáš.

V té chvíli promluvil jeho syn. Bylo to poprvé, co ho slyšel mluvit. Zjistil překvapen, že koktá.

“Máme zprávy,” říkal, “že se s politickými vězni špatně zachází. Stav některých z nich je opravdu kritický. Tak jsme si řekli, že by bylo dobré napsat petici, kterou by podepsali nejvýznamnější čeští intelektuálové, jejichž jména mají ještě nějakou váhu.”

Ne, nebylo to koktání, spíš jen mírné zajíkání, které zpomalovalo proud jeho řeči, takže každé slovo, které vyslovil, bylo proti jeho vůli zdůrazněno a podrženo. Uvědomoval si to zřejmě a jeho tváře, které před chvílí zbledly, byly zase rudé.

“Chtěli byste ode mne radu, na koho se obrátit v mém oboru?” zeptal se Tomáš.

“Ne,” smál se redaktor. “Nechceme vaši radu. Chceme váš podpis!”

Už se zase cítil polichocen! Už zase byl rád, že ještě někdo nezapomněl na to, že byl chirurgem! Bránil se jen ze skromnosti: “Poslyšte! To, že mne vyhodili z místa, není ještě důkaz, že jsem významný lékař!”

“Nezapomněli jsme na to, co jste napsal do našeho týdeníku,” usmál se na Tomáše redaktor.

S jakýmsi nadšením, které Tomášovi možná uniklo, syn vydechl: “Ano!”

Tomáš řekl: “Nevím, jestli moje jméno na nějaké petici může pomoci politickým vězňům. Neměli by to spíš podepsat ti, co dosud neupadli v nemilost a zachovali si alespoň nějaký minimální vliv na ty, co jsou u moci?”

Redaktor se smál: “To se ví, že měli!”

Také Tomášův syn se zasmál smíchem toho, kdo už mnoho věcí pochopil: “Jenomže ti to nikdy nepodepíšou!”

Redaktor pokračoval: “To neznamená, že za nimi nechodíme! Tak laskaví zase nejsme, abychom jim chtěli uspořít jejich rozpaky,” smál se. “Měl byste slyšet jejich výmluvy. Ty jsou nádherné!”

Syn se souhlasně smál.

Redaktor pokračoval: “Všichni nám samozřejmě tvrdí, že s námi ve všem souhlasí, jenomže se to prý má dělat jinak: taktičtěji, rozumněji, diskrétněji. Mají strach to podepsat a zároveň se bojí, že když to nepodepíšou, budeme si o nich myslit něco špatného.”

Syn i redaktor se znovu společně smáli.

Redaktor podal Tomášovi list papíru s kratičkým textem, který poměrně uctivým tónem žádal prezidenta republiky, aby amnestoval politické vězně.

Tomáš se snažil rychle přemýšlet: Amnestovat politické vězně? Ale bude je někdo amnestovat proto, že lidé vyvržení režimem (tedy noví potenciální političtí vězni) o to žádají prezidenta? Taková petice může přece vést jen k

tomu, že političtí vězni amnestováni nebudou, i kdyby je teď náhodou amnestovat chtěli!

Do jeho úvah promluvil syn: “Jde hlavně o to, aby se lidé dověděli, že v této zemi je ještě hrstka lidí, kteří se nebojí. Ukázat také, kde kdo opravdu stojí. Oddělit plevy od zrna.”

Tomáš přemýšlel: Ano, to je pravda, ale co to má dělat s politickými vězni? Buď jde o to dosáhnout jejich amnestie anebo jde o to oddělit plevy od zrna. Ty dvě věci nejsou totožné.

“Váháte, pane doktore?” zeptal se redaktor.

Ano. Váhal. Ale bál se to říci. Proti němu na zdi byl obraz vojáka, který mu hrozil prstem a říkal: “Ty ještě váháš vstoupit do rudé armády?” Anebo: “Ty jsi ještě nepodepsal dva tisíce slov?” Anebo: “Ty jsi také podepsal dva tisíce slov?” Anebo: “Ty nechceš podepsat petici pro amnestii?” Ať říkal cokoli, hrozil.

Redaktor už před chvílí říkal, co si myslí o lidech, kteří sice souhlasí s tím, že mají být amnestováni političtí vězni, ale umějí uvést tisíce důvodů proti tomu, aby podepsali petici. Podle něho však takové úvahy jsou jen výmluvy, za nimiž se skrývá zbabělost. Co měl tedy Tomáš říci?

Bylo ticho a on se najednou rozesmál: ukázal na kresbu na zdi. “Tam ten mi hrozí a ptá se, jestli podepíšu nebo ne. Pod jeho pohledem se těžko uvažuje!”

Všichni tři se chvíli smáli.

Tomáš potom řekl: “Dobře. Rozmyslím si to. Mohli bychom se vidět někdy v příštích dnech?”

“Vždycky mi udělá radost se s vámi vidět,” řekl redaktor, “ale pro tuto petici by už bylo pozdě. Chceme ji zítra zanést prezidentovi.”

“Zítra?” Tomáš si vzpomněl, jak mu obtloustlý policista podal papír s napsaným textem, kde měl denuncovat právě tohoto vysokého muže s

velkou bradou. Všichni ho nutí, aby podepisoval texty, které sám nenapsal.

Syn řekl: “Tady přece není nic k rozmýšlení.”

Slova byla agresivní, ale tón byl téměř prosebný. Dívali se teď sobě do očí a Tomáš si všiml, že syn při soustředěném pohledu mírně nadzvedává levou část horního rtu. Znal tuto grimasu ze své vlastní tváře, když si ji soustředěně prohlížel v zrcadle a kontroloval, zda je dobře oholená. Nemohl se ubránit pocitu jakési nevolnosti, když ji teď viděl na cizí tváři.

Když žijí rodiče s dětmi od dětství, tak si na takovou podobnost zvyknou, připadá jim banální a pokud si ji čas od času uvědomí, může se jim zdát zábavná. Ale Tomáš mluvil se svým synem poprvé v životě! Nebyl zvyklý sedět proti vlastnímu zkřivenému rtu!

Představte si, že by vám amputovali ruku a transplantovali ji na jiného člověka. Ten člověk by pak seděl proti vám a tou rukou gestikuloval ve vaší těsné blízkosti. Dívali byste se na tu ruku jako na strašidlo. Přes to, že by to byla vaše důvěrně známá vlastní ruka, měli byste hrůzu z toho, že se vás dotkne!

Syn pokračoval: “Jsi přece na straně těch, kdo jsou pronásledováni!”

Celou dobu Tomáš myslel na to, zda mu bude syn vykat či tykat. Až dosud formuloval věty tak, aby se volbě vyhnul. Teď se konečně rozhodl. Tykal mu a Tomáš si byl najednou jist, že v této scéně nejde o amnestii politických vězňů ale o syna: jestli podepíše, jejich dva osudy se spojí a Tomáš bude více méně donucen se s ním sblížit. Jestli nepodepíše, jejich vztahy zůstanou nulové jako doposud, avšak tentokrát už ne z jeho vůle, nýbrž z vůle jeho syna, který se zřekne otce pro jeho zbabělost.

Byl v situaci šachisty, který nemá žádný tah, kterým by unikl porážce a musí vzdát hru. Je to stejně úplně jedno, zda podepíše nebo ne. Nezmění to nic ani na jeho osudu ani na osudu politických vězňů.

“Dejte to sem,” řekl a vzal papír.

Jako by ho chtěl odměnit za jeho rozhodnutí, redaktor řekl: “O Oidipovi jste to moc pěkně napsal.”

Syn mu podával pero a dodal: “Některé myšlenky jsou jako atentát.”

Pochvala, kterou vyslovil redaktor, ho potěšila, ale metafora, které užil syn, mu připadala nadsazená a nemístná. Řekl: “Bohužel ten atentát zasáhl jenom mne. Díky tomu článku už nemohu operovat své pacienty.”

Znělo to chladně a skoro nepřátelsky.

Zřejmě aby odstranil tu malou dizonanci, redaktor řekl (a bylo to, jako by se omlouval): “Ale váš článek pomohl mnoha lidem!”

Pod slovy “pomáhat lidem” si Tomáš už od dětství uměl představit jen jedinou činnost: lékařství. Že nějaký článek pomohl lidem? Co mu ti dva lidé chtějí namluvit? Zredukovali jeho život na jednu malou myšlenku o Oidipovi a vlastně na něco ještě menšího: na jedno primitivní “ne!”, které řekl do tváře režimu.

Řekl (a jeho hlas zněl stále stejně chladně, i když si to asi neuvědomoval): “Nevím nic o tom, že by ten článek někomu pomohl. Ale jako chirurg jsem zachránil několika lidem život.”

Byla zase chvíle ticha. Přerušil ji syn: “Myšlenky také mohou zachránit lidem život.”

Tomáš viděl v jeho tváři svoje vlastní ústa a napadlo ho: je zvláštní vidět vlastní ústa koktat.

“V tvém článku byla jedna věc nádherná,” pokračoval syn a bylo vidět, že mluví s námahou: “Ta nekompromisnost. Ten smysl, který už ztrácíme, pro jasné rozlišení dobra a zla. My už nevíme, co je to cítit se vinen. Komunisté mají výmluvu, že je oklamal Stalin. Vrah se omlouvá, že ho neměla ráda matka a že je frustrován. A ty jsi najednou řekl: neexistuje žádná omluva.

Nikdo nebyl ve svém nitru nevinnější než Oidipus. A přesto se sám potrestal, když viděl, co spáchal.”

Tomáš násilím odtrhl pohled od svého rtu na synově tváři a snažil se dívat na redaktora. Byl podrážděn a měl chuť s nimi nesouhlasit. Řekl: “Víte, to všechno je nedorozumění. Hranice mezi dobrem a zlem jsou strašně nejasné. A nešlo mi vůbec o to, aby byl někdo trestán. Trestat někoho, kdo nevěděl, co činí, je barbarství. Oidipův mýtus je krásný. Ale takhle s ním zacházet...” chtěl ještě něco říci, ale pak si uvědomil, že byt je možná odposloucháván. Neměl nejmenší ctižádost být citován historiky příštích století. Měl spíš obavy, aby ho necitovala policie. Vždyť právě toto odsouzení vlastního článku po něm požadovala. Bylo mu nepříjemné, že je teď konečně mohla slyšet z jeho úst. Věděl, že všechno, co člověk v této zemi vysloví, může být kdykoli vysíláno z rozhlasu. Zmlkl.

“Co vás přimnělo k té změně názoru?” zeptal se redaktor.

“Spíš se ptám, co mne přimělo k tomu článku...” řekl Tomáš a v té chvíli si na to vzpomněl: přistála u jeho postele jak dítě poslané v košíku po vlnách. Ano, proto bral do rukou tu knihu: vracel se k historiím o Romulovi, o Mojžíšovi, o Oidipovi. A už tu zase byla s ním. Viděl ji před sebou, jak tiskne ke svým prsoum v červené šále zahalenou vránu. Ten obraz ho těšil. Jako by mu přišel říci, že Tereza žije, že je v této chvíli ve stejném městě jako on a že všechno ostatní je docela bez významu.

Redaktor přerušil mlčení. “Já vám rozumím, pane doktore. Já také nemám rád, když se trestá. Však my nežádáme trest,” usmál se, “my žádáme odpuštění trestu.”

“Já vím,” řekl Tomáš. Už se smířil s tím, že v příštích vteřinách udělá něco, co je možná ušlechtilé ale určitě úplně zbytečné (protože to politickým vězňům nepomůže) a jemu osobně nepříjemné (protože se to děje za okolností, které mu vnutili).

Syn ještě řekl (skoro prosebně): “Je to tvoje povinnost to podepsat!”

Povinnost? Syn mu bude připomínat jeho povinnost? To bylo to nejhorší slovo, jaké mu mohl někdo říci! Znovu mu vystoupil před očima obraz

Terezy, jak drží v náručí vránu. Vzpomněl si na to, že ji včera obtěžoval fízl v baru. Zase se jí třesou ruce. Zestárla. Nezáleží mu na ničem než na ní. Ona, narozená ze šesti náhod, ona, květ vypučelý z primářova ischiasu, ona, která je druhé straně všech “es muss sein!”, ona je to jediné, na čem mu záleží.

Proč ještě přemýšlí, zda má či nemá podepsat? Existuje jen jedno kritérium pro všechno jeho rozhodování: nesmí udělat nic, co by jí mohlo uškodit. Tomáš nemůže zachránit politické vězně, ale může učinit Terezu šťastnu. Ani to neumí. Ale podepíše-li petici, je skoro jisté, že za ní budou chodit fízlové ještě častěji a jí se budou ještě více třást ruce.

Řekl: “Je mnohem důležitější vyhrabat ze země zakopanou vránu, než posílat petice prezidentovi.”

Věděl, že věta je nesrozumitelná, ale líbila se mu o to víc. Prožíval chvíli jakéhosi náhlého a nečekaného opojení. Bylo to stejné černé opojení, jako když kdysi slavnostně oznamoval své ženě, že už nikdy nechce vidět ji ani svého syna. Bylo to stejné černé opojení, jako když házel do schránky dopis, v němž se provždy zříkal lékařského povolání. Nebyl si vůbec jist, zda jedná správně, ale byl si jist, že jedná tak, jak chce jednat.

Řekl: “Nezlobte se. Nepodepíšu.”

– 15. –

Za několik dnů se již mohl dočíst o petici ve všech novinách.

Nikde se ovšem nepsalo o tom, že to byla zdvořilá žádost, která se přimlouvala za politické vězně a žádala jejich propuštění. Žádné noviny neocitovaly jedinou větu z toho krátkého textu. Místo toho mluvily dlouze, nejasně a výhrůžně o jakémsi protistátním provolání, které se mělo stát základem k novému boji proti socialismu. Jmenovaly ty, kteří text

podepsali, a doprovázely jejich jména pomluvami a útoky, z nichž chodil Tomášovi mráz po zádech.

Zajisté, dalo se to předpokládat. V té době jakákoli veřejná akce (schůze, petice, pouliční shromáždění) pokud nebyla organisována komunistickou stranou, byla automaticky považována za nezákonnou a znamenala nebezpečí pro ty, kdo se jí zúčastnili. Všichni to věděli. Ale snad o to víc ho mrzelo, že petici nepodepsal. Proč ji vlastně nepodepsal? Neumí si už ani pořádně vybavit motivy svého rozhodnutí.

A zase ho vidím tak, jak se mi zjevil na samém počátku románu. Stojí u okna a dívá se přes dvůr na protější zdi činžáků.

To je obraz, z kterého se narodil. Jak jsem již řekl, postavy se nerodí jako živí lidé z těla matky nýbrž z jedné situace, věty, metafory, v níž jako v oříšku je uložena nějaká základní lidská možnost, o níž si autor myslí, že ji ještě nikdo neobjevil anebo o ní nikdo nic podstatného neřekl.

Ale což neplatí, že autor nemůže mluvit než sám o sobě?

Dívat se bezmocně přes dvůr a nevědět do dělat; slyšet urputné kručení vlastního břicha ve chvíli milostného dojetí; zrazovat a nemoci se zastavit na krásné cestě zrad; zvedat pěst v zástupu Velkého Pochodu; exhibovat svůj vtip před tajnými mikrofony policie; všechny ty situace jsem poznal a sám zažil a přece z žádné z nich nevyrostla postava, kterou jsem já sám se svým curriculum vitae. Postavy mého románu jsou moje vlastní možnosti, které se neuskutečnily. Proto je mám všechny stejně rád a všechny mě stejně děsí: každá z nich překročila nějakou hranici, kterou jsem já sám jen obcházel. Právě ta překročená hranice (hranice, za kterou končí moje já) mě přitahuje. Teprve za ní začíná tajemství, na které se ptá román. Román není konfesí autora, ale zkoumáním toho, co je lidský život v pasti, kterou se stal svět. Ale dosti. Vraťme se k Tomášovi.

Je sám v bytě a dívá se přes dvůr na špinavou stěnu protějšího činžáku. Cítí stesk po tom vysokém muži s velkou bradou a po jeho přátelích, které neznal a ke kterým nepatřil. Připadá mu to, jako by potkal na nástupišti krásnou neznámou ženu a dřív než ji stačil oslovit, ona nasedla od lůžkového vozu, který odjížděl do Istanbulu nebo Lisabonu.

Pak se snažil znovu přemýšlet, co bylo správné udělat. I když se snažil dát stranou všechno, co patřilo citům (obdiv, který měl pro redaktora, i podráždění, které v něm vzbuzoval syn), stále si nebyl jist, zda měl podepsat text, který mu předložili.

Je správné pozvednout hlas, když člověka umlčují? Ano.

Ale na druhé straně: Proč noviny věnovaly té petici tolik místa? Tisk (totálně manipulovaný státem) mohl přece o celé aféře mlčet a nikdo by se o ní nedověděl. Jestliže o ní mluvil, znamená to, že přišla vládcům země vhod! Spadla jim jako z nebe, aby mohli ospravedlnit a zahájit novou velkou vlnu perzekucí.

Co tedy bylo správné udělat? Podepsat nebo nepodepsat?

Otázku je též možno formulovat takto: Je lépe křičet a urychlit tak svůj konec? Anebo mlčet a vykoupit si pomalejší umírání?

Existuje vůbec odpověď na tyto otázky?

A znovu ho napadá myšlenka, kterou už známe: Lidský život se děje jen jednou a proto nebudeme moci nikdy zjistit, které naše rozhodnutí bylo dobré a které bylo špatné. Mohli jsme se v dané situaci rozhodnout jen jednou a nebyl nám dán žádný druhý, třetí, čtvrtý život, abychom mohli různá rozhodnutí srovnat.

S historií je to podobné jako s individuálním životem. Historie Čechů je jen jedna. Jednoho dne skončí stejně jako Tomášův život a nebude ji už možno opakovat podruhé.

V roce 1618 se čeští stavové vzmužili, rozhodli se bránit své náboženské svobody, rozzlobili se na císaře sídlícího ve Vídni a vyhodili z okna pražského hradu dva jeho vysoké úředníky. Tak začala třicetiletá válka, která vedla k téměř úplnému zničení českého národa. Měli mít tehdy Češi více opatrnosti než odvahy? Odpověď se zdá snadná, ale není.

O tři sta dvacet let později, v roce 1938 po mnichovské konferenci, se celý svět rozhodl obětovat jejich zemi Hitlerovi. Měli se tehdy pokusit bojovat

proti osminásobné přesile sami? Na rozdíl od roku 1618 měli tehdy víc opatrnosti než odvahy. Jejich kapitulací začala druhá světová válka, která vedla k definitivní ztrátě svobody jejich národa na mnoho desetiletí či staletí. Měli mít tehdy víc odvahy než opatrnosti? Co měli dělat?

Kdyby se mohly dějiny Čechů opakovat, bylo by jistě dobré vyzkoušet pokaždé tu druhou eventualitu a potom srovnat oba výsledky. Bez takového experimentu jsou všechny úvahy jen hrou hypotéz.

Einmal ist keimal. Co se stane jen jednou, jako by se nestalo nikdy. Historie Čechů se podruhé opakovat nebude, historie Evropy také ne. Historie Čechů i Evropy jsou dvě skicy, které nakreslila osudná nezkušenost lidstva. Historie je stejně lehká jako jednotlivý lidský život, nesnesitelně lehká, lehká jak peří, jak vznášející se prach, jako to, co už zítra není.

Ještě jednou si Tomáš vzpomněl s jakousi nostalgií ba málem láskou na dlouhého schýleného redaktora. Ten člověk jednal tak, jako by historie nebyla skica, ale už hotový obraz. Jednal, jako by všechno, co dělá, se mělo opakovat nesčetněkrát ve věčném návratu, a byl si jist, že o svých činech nebude nikdy pochybovat. Byl přesvědčen o své pravdě a považoval to nikoli za znak omezenosti, ale za známku ctnosti. Ten člověk žil v jiné historii než Tomáš: v historii, která nebyla skicou (nebo která to o sobě nevěděla).

– 16. –

O několik dnů později ho napadla tato myšlenka, kterou zaznamenávám jako dodatek k předchozí kapitole: Ve vesmíru existuje planeta, kde se všichni lidé narodí podruhé. Budou si přitom plně vědomi svého života stráveného na Zemi, všech zkušeností, které tam nabyli.

A existuje možná další planeta, kde se všichni narodíme potřetí se zkušeností obou předchozích životů. A možná existují ještě další a další

planety, kde se bude rodit lidstvo vždycky o jeden stupeň (o jeden život) zralejší.

To je Tomášova verze věčného návratu.

My ovšem zde na Zemi (na planetě číslo jedna, na planetě nezkušenosti) se můžeme jen zcela nejasně domýšlet, co by se stalo s člověkem na dalších planetách. Byl by moudřejší? Je vůbec zralost v moci člověka? Může jí dosáhnout opakováním?

Jedině v perspektivě této utopie bylo by možno s plnou oprávněností užívat pojmů pesimismus a optimismus: optimista je ten, kdo se domnívá, že na planetě číslo pět bude už historie lidstva méně krvavá. Pesimista je ten, kdo si to nemyslí.

– 17. –

Slavný román Julese Vernea, který Tomáš miloval jako dítě, se jmenoval Dva roky prázdnin a opravdu, dva roky jsou maximální míra pro prázdniny. Tomáš byl umývačem oken už třetí rok.

Právě v těchto dnech si uvědomil (napůl smutně, napůl s tichým smíchem), že je už fyzicky unaven (měl každý den jedno a někdy i dvě milostná klání), že aniž by na ně ztrácel chuť, zmocňuje se žen s posledním vypětím sil. (Dodávám: nikoli sexuálních ale fyzických sil; neměl potíže se svým pohlavím ale se svým dechem; a právě v tom bylo cosi komického).

Jednoho dne si snažil zorganizovat na odpoledne schůzku, ale jak se to někdy stává, nemohl se žádné ženy dotelefonovat, takže odpoledne hrozilo zůstat prázdné. Byl z toho zoufalý. Asi desetkrát toho dne volal jedné dívce, velice půvabné studentce herectví, jejíž tělo bylo opáleno někde na nudistických plážích Jugoslávie s takovou pravidelností, jako by ji tam otáčel pomalu na rožni úžasně přesný stroj.

Volal ji marně ze všech obchodů, v nichž pracoval, a když mu kolem čtvrté hodiny končila služba a on se vracel do kanceláře odevzdat podepsané výkazy, zastavila ho náhle na ulici v centru Prahy neznámá žena. Usmívala se na něho: “Pane doktore, kam jste mi zmizel? Úplně jsem vás ztratila z dohledu!”

Tomáš usilovně přemýšlel, odkud ji zná. Je to bývalá pacientka? Chovala se, jako by byli důvěrnými přáteli. Snažil se odpovídat tak, aby nepozorovala, že ji nepoznal. Přemýšlel již o tom, jak ji má přemluvit, aby s ním šla do příteleva bytu, od něhož měl v kapse klíč, když tu z náhodné poznámky pochopil, kdo ta žena je: je to adeptka herectví, nádherně opálená, které dnes usilovně celý den telefonoval.

Ten příběh ho pobavil i poděsil: je unaven nejen fyzicky, ale i psychicky; dva roky prázdnin nemohou být prodlužovány do nekonečna.

– 18. –

Prázdniny bez operačního stolu byly zároveň prázdninami bez Terezy: šest dnů v týdnu se sotva viděli a jen v neděli byli spolu. Přestože po sobě oba toužili, musili se k sobě přibližovat z velké dálky asi jako tehdy, když se za ní vrátil z Curychu. Milování jim přinášelo rozkoš, ale žádnou útěchu. Už vůbec nekřičela, a ve chvíli orgasmu její tvář se zdála vyjadřovat bolest a divnou nepřítomnost. Jen ve spánku byli každou noc něžně spojeni. Drželi se za ruce a ona zapomínala na propast (propast denního světla), která je dělí. Ale ty noce nestačily k tomu, aby ji chránil a opatroval. Když ji ráno viděl, svíralo se mu srdce novým strachem o ni: vypadala špatně a nemocně.

Jedné neděle ho poprosila, aby si vyjeli autem někam za Prahu. Dojeli do lázeňského města, kde našli všechny ulice přejmenovány ruskými jmény a potkali bývalého Tomášova pacienta. To setkání ho rozvrátilo. Najednou s ním zase někdo mluvil jako s lékařem a on cítil, jak k němu z dálky promlouvá jeho někdejší život se svou příjemnou pravidelností, s

vyšetřováním nemocných, s jejich pohledem plným důvěry, kterému se zdál nevěnovat pozornost, ale který ho ve skutečnosti těšil a po němž prahl.

Vraceli se pak autem zpátky domů a Tomáš myslil na to, že jejich návrat z Curychu do Prahy byl katastrofální omyl. Měl oči křečovitě upřeny na silnici, protože nechtěl Terezu vidět. Cítil proti ní hněv. Její přítomnost po jeho boku se mu vyjevovala ve vši své nesnesitelné nahodilosti. Proč je tu vedle něho? Kdo ji položil do košíku a poslal po vodě? A proč ji posílal právě na břeh jeho lůžka? A proč právě ji a ne nějakou jinou ženu?

Jeli a celou dobu žádný z nich nepromluvil.

Vrátili se domů a mlčky povečeřeli.

Mlčení leželo mezi nimi jako neštěstí. Bylo minutu od minuty těžší. Aby se ho zbavili, šli rychle spát. V noci ji probudil z pláče.

Vyprávěla mu: “Byla jsem pohřbena. Už dlouho. Chodil jsi za mnou každý týden. Vždycky jsi zaťukal na hrob a já jsem vyšla ven. Oči jsem měla plné hlíny.

Říkal jsi: ‘Vždyt’ takhle nemůžeš vidět,’ a odstraňoval jsi mi hlínu z očí.

A já jsem ti říkala: ‘Já stejně nevidím. Vždyt’ mám místo očí díry.’

A pak jsi jednoho dne odjel na dlouho a já jsem věděla, že jsi s nějakou cizí ženou. Týdny mýjely a ty jsi nepřicházel. Bála jsem se tě zmeškat a proto jsem vůbec nespala. Konečně jsi zase zaťukal na hrob, ale byla jsem tak vysílena tím měsícem beze spánku, že jsem neměla sílu vystoupit nahoru. Když se mi to nakonec podařilo, díval ses zklamaně. Řekl jsi mi, že špatně vypadám. Cítila jsem, že se ti strašně nelíbím, že mám propadlé tváře a dělám prudká gesta.

Omlouvala jsem se ti: ‘Nezlob se, celou dobu jsem nespala.’

A ty jsi řekl falešným, chlácholivým hlasem: ‘Vidíš. Musíš si odpočinout. Měla by sis vzít měsíc dovolenou.’

A já jsem dobře věděla, co myslíš tou dovolenou! Věděla jsem, že mne celý měsíc nechceš vidět, protože budeš s nějakou jinou ženou. Odešel jsi a já jsem sestupovala dolů do hrobu a zase jsem věděla, že nebudu celý měsíc spát, abych tě nezmeškala, a že až přijdeš po měsíci, budu ještě ošklivější než dnes a ty budeš ještě zklamanější.”

Neslyšel nikdy nic mučivějšího než toto vyprávění. Tiskl Terezu v náruči, cítil její chvějící se tělo a zdálo se mu, že není s to unést svou lásku.

Zeměkoule se může chvět výbuchy bomb, vlast může být drancována každý den jiným vetřelcem, všichni obyvatelé sousední ulice mohou být odvečeni k popravě, to všechno by snesl snadněji, než by se odvážil přiznat. Smutek jediného Terezina snu však nebyl s to unést.

Vracel se zpátky dovnitř snu, o němž mu vyprávěla. Představoval si, jak ji hladí po tváři a nenápadně, aby si to neuvědomovala, jí odstraňuje hlínu z očních důlků. Pak slyšel, jak mu říká tu neuvěřitelně mučivou větu: “Já stejně nevidím. Mám místo očí díry.”

Srdce se mu svíralo tak, že myslil, že je na pokraji infarktu.

Tereza už zase spala, ale on usnout nemohl. Představoval si její smrt. Je mrtvá a zdají se jí hrozné sny; ale protože je mrtvá, on ji nemůže probudit. Ano, to je smrt: Tereza spí, zdají se jí hrůzné sny a on ji nemůže probudit.

– 19. –

Za těch pět let, co uplynulo od doby, kdy ruská armáda vtrhla do Tomášovy vlasti, Praha se velice změnila: Tomáš potkával na ulicích jiné lidi než kdysi. Polovina jeho známých emigrovala a z té poloviny, co zůstala, další polovina zemřela. To je fakt, který nebude zaznamenán žádným historikem: léta po ruské invazi byla obdobím pohřbů; frekvence úmrtí byla daleko větší než jindy. Nemluvím jen o případech (spíš vzácných), kdy lidé byli uštváni k smrti jako Jan Procházka. Čtrnáct dnů poté, co rádio vysílalo

každý den jeho soukromé konverzace, odešel do nemocnice. Rakovina, která pravděpodobně už dříve dřímala v jeho těle, se náhle rozpukla jak růže. Operovali ho za asistence policie, která když zjistila, že romanopisec je odsouzen k smrti, přestala se o něho zajímat a nechala ho zemřít v rukou jeho ženy. Ale umírali i ti, které nikdo přímo nepronásledoval. Beznaděj, která se zmocnila země, pronikala přes duši k tělům a drtila je. Někteří zoufale utíkali před přízní režimu; který je chtěl obdařovat poctami a donutit tak, aby se ukázali po boku nových vládců. Takto zemřel na útěku před láskou strany básník František Hrubín. Ministr kultury, před kterým se zoufale skrýval, ho dostihl až v jeho rakvi. Pronesl nad ní projev o básníkově lásce k Sovětskému svazu. Snad chtěl tou nehorázností Hrubína probudit. Ale svět byl tak ošklivý, že se nikomu nechtělo vstávat z mrtvých.

Tomáš šel do krematoria účastnit se pohřbu slavného biologa vyhozeného z university a z Akademie věd. Na smutečním oznámení nesměla být udána hodina pohřbu, aby se obřad neproměnil v demonstraci, a teprve na poslední chvíli se pozůstalí dověděli, že bude spálen o půl sedmé ráno.

Když vstoupil do sálu krematoria, Tomáš nechápal, co se děje: síň byla osvětlena jako filmový ateliér. Rozhlížel se překvapeně a všiml si, že na třech místech jsou umístěny kamery. Ne, to nebyla televize, to byla policie, která pohřeb filmovala, aby mohla studovat, kdo se ho zúčastnil. Starý kolega mrtvého vědce, stále ještě člen Akademie věd, měl odvahu mluvit nad rakví. Nepočítal, že se toho dne stane filmovým hercem.

Když bylo po obřadu a všichni už podali ruku rodině zesnulého, Tomáš uviděl v koutku síně hlouček mužů a mezi nimi dlouhého schýleného redaktora. Zase v sobě ucítil stesk po těch lidech, kteří se ničeho nebojí a jsou jistě navzájem spojeni velkým přátelstvím. Pokročil k němu, usmál se, chtěl ho pozdravit, ale schýlený muž řekl: “Pozor, pane doktore, raději se nepřibližujte.”

Věta byla zvláštní. Mohl si ji vysvětlit jako upřímné přátelské varování (“dejte si pozor, jsme filmováni, budete-li s námi mluvit, můžete z toho mít jeden výslech navíc”) anebo mohla být míněna ironicky (“neměl-li jste dost odvahy podepsat petici, buďte důsledný, a nesetkávejte se s námi!”). Ať už byl kterýkoli z těch významů ten pravý, Tomáš poslechl a vzdálil se. Měl pocit, že vidí krásnou ženu nastupovat do lůžkového vozu dálkového

expresu a ve chvíli, kdy jí chce říci, že ji obdivuje, ona klade prst na ústa a nedovoluje mu mluvit.

– 20. –

Téhož dne odpoledne měl jiné zajímavé setkání. Umýval výklad velkého obchodu s obuví a těsně vedle něho se zastavil mladý muž. Naklonil se k vitríně a pozoroval cenovky.

“Zdražili je,” řekl Tomáš neustávaje stahovat praménky vody po skle svým nástrojem.

Muž se po něm ohlédl. Byl to jeho kolega z nemocnice, kterého jsem označil písmenem S., tentýž, který se kdysi usměvavě pohoršoval nad tím, že Tomáš napsal své sebekritické prohlášení. Tomáš byl rád tomuto setkání (z pouhé naivní radosti, kterou nám přinášejí neočekávané události), ale zpozoroval v pohledu kolegy (v té první vteřině, kdy S. ještě nenašel čas se opanovat) nepříjemné překvapení.

“Jak se máš?” zeptal se S.

Dřív než byl Tomáš s to odpovědět, už si uvědomil, že se S. za svou otázku stydí. Bylo samozřejmě hloupé, aby lékař, který pokračuje ve své práci, se ptal “jak se máš?” lékaře, který umývá výlohy.

Aby ho zbavil rozpaků, Tomáš odpověděl co nejveseleji: “Mám se výborně!” ale cítil hned, že to “výborně” zní proti jeho vůli (a právě proto, že se ho snažil vyslovit vesele) jako trpká ironie.

Dodal proto honem: “Co je nového v nemocnici?”

S. odpověděl: “Nic. Všechno je normální.”

I tato odpověď, přestože chtěla být co nejneutrálnější, byla naprosto nemístná a oba to věděli a věděli i to, že to oba vědí: jak to, že je všechno

normální, když jeden z nich umývá výklady?

“A primář?” ptal se Tomáš.

“Ty se s ním nevidáš?” ptal se S.

“Ne,” řekl Tomáš.

Byla to pravda, od doby, co odešel z nemocnice, nikdy se s primářem neviděl, přestože byli kdysi znamenití spolupracovníci a měli téměř sklon se považovat za přátele. Ať dělal, co dělal, “ne”, které právě vyslovil, mělo v sobě něco smutného a Tomáš tušil, že S. se zlobí, že mu takovou otázku položil, protože on sám, S., stejně jako primář, se nikdy nepřišel Tomáše zeptat, jak se mu daří a zda něco nepotřebuje.

Konverzace mezi dvěma bývalými kolegy se stala nemožná, i když toho oba litovali a Tomáš zejména. Nehněval se na své kolegy, že na něho zapomněli. Rád by to teď mladému muži vysvětlil. Chtěl mu říci: “Neostýchej se! Je to normální a úplně v pořádku, že se se mnou už nestýkáte! Neměj z toho komplexy! Já jsem rád, že tě vidím!” ale i to se bál říci, protože všechno, co až dosud řekl, znělo jinak než chtěl, a i tuto upřímnou větu by kolega podezříval z útočné ironie.

“Nezlob se,” řekl nakonec S., “strašně spěchám,” a podával mu ruku. “Zatelefonuju ti.”

Když jím kolegové kdysi pohrdali pro jeho předpokládanou zbabělost, všichni se na něho usmívali. Teď, když jím nemohou pohrdat, když jsou dokonce nuceni si ho vážit, vyhýbají se mu.

Ostatně i bývalí pacienti ho už nezvali a nevívali šampaňským. Situace deklasovaných intelektuálů přestala být výjimečná; stala se čímsi trvalým a nepříjemným na pohled.

Přišel domů, ulehl a usnul dříve než jindy. Asi za hodinu se probudil bolestí žaludku. To byly jeho staré potíže, které se vždycky ozvaly ve chvílích deprese. Otevřel lékárničku a zaklel. Žádné léky tam nebyly. Zapomněl si je obstarat. Snažil se potlačit záchvat silou vůle a celkem se mu to podařilo, ale nemohl usnout. Když se Tereza vrátila k půl druhé v noci domů, měl chuť si s ní povídat. Vyprávěl jí o pohřbu, o tom, jak redaktor s ním odmítl mluvit, a o setkání s kolegou S.

“Praha se stala ošklivá,” řekla Tereza.

“Stala,” řekl Tomáš.

Po malé chvíli řekla Tereza tiše: “Nejlepší by bylo jít odtud pryč.”

“Ano,” řekl Tomáš, “ale není kam jít.”

Seděl na posteli v pyžamu a ona si k němu přisedla a objala ho z boku kolem těla.

Řekla: “Na venkov.”

“Na venkov?” divil se.

“Tam bychom byli sami. Tam bys nepotkal ani redaktora ani své bývalé kolegy. Tam jsou jiní lidé a je tam příroda, která zůstala pořád stejná jako vždycky byla.”

Tomáš v té chvíli pocítil opět slabou bolest v žaludku, připadal si stár a zdálo se mu, že netouží po ničem jiném než po troše klidu a míru.

“Máš možná pravdu,” řekl s obtížemi, protože při bolesti se mu špatně dýchalo.

Tereza pokračovala: “Měli bychom tam domek a malou zahradu a Karenin by se tam aspoň pořádně proběhl.”

“Ano,” řekl Tomáš.

Pak si představil, že by odjeli opravdu na venkov. Na vesnici by bylo těžko mít každý týden jinou ženu. Tam by jeho erotická dobrodružství skončila.

“Jenomže na vesnici by ses se mnou nudil,” řekla Tereza, jakoby četla jeho myšlenky.

Bolest se zase zvyšovala. Nemohl mluvit. Napadlo ho, že jeho honba za ženami bylo také jakési “es muss sein!”, imperativ, který ho zotročoval. Toužil mít prázdniny. Ale naprosté prázdniny, tedy pokoj od všech imperativů, od všech “es muss sein!”. Když si mohl odpočinout (a navždy) od operačního stolu nemocnice, proč by si neodpočal od tohoto operačního stolu světa, na kterém otvíral imaginárním skalpelem pouzdro, v němž ženy ukrývaly iluzorní milióntinu nepodobného?

“Tebe bolí žaludek!” poznala teprve nyní Tereza.

Přisvědčil.

“Píchl sis injekci?”

Zavrtěl hlavou: “Zapomněl jsem si je obstarat.”

Zlobila se na jeho nedbalost a hladila ho po čele, které bylo mírně zpocené bolestí.

“Teď je to trochu lepší,” řekl.

“Lehni si,” řekla a přikryla ho dekou. Odešla pak do koupelny a za chvíli si lehla vedle něho.

Otočil k ní na polštáři hlavu a užasl: smutek, který jí vyzařoval z očí, byl nesnesitelný.

Řekl: “Terezo, řekni mi. Co je ti? V poslední době se s tebou něco děje. Já to cítím. Já to vím.”

Vrtěla hlavou: “Ne, nic mi není.”

“Nezapírej!”

“Je to pořád to stejné,” řekla.

“Pořád to stejné” znamenalo její žárlení a jeho nevěry.

Ale Tomáš ještě naléhal. “Ne, Terezo. Tentokrát je to něco jiného. Takhle zle jsi na tom nikdy nebyla.”

Tereza řekla: “Tak já ti to řeknu. Běž si umýt vlasy.”

Nerozuměl jí.

Řekla smutně, bez útočnosti, skoro něžně: “Tvoje vlasy už několik měsíců intenzivně voní. Voní nějakým ženským klínem. Nechtěla jsem ti to říkat. Ale už mnoho nocí musím vdechovat klín nějaké tvé milenky.”

Jen co to řekla, žaludek ho znovu zabolet. Byl zoufalý. Tolik se umývá! Tak pečlivě drhne celé tělo, ruce, obličej, aby na něm nezůstala ani stopa cizí vůně. Vyhýbá se voňavým mýdlům v cizích koupelnách. Nosí s sebou všude vlastní surové mýdlo. Ale na vlasy zapomněl! Ne, na vlasy ho nenapadlo myslit!

A vzpomněl si na ženu, která si mu sedá na obličej a chce, aby ji miloval celou svou tvář a temenem hlavy. Nenáviděl ji nyní. Takové blbé nápady! Viděl, že není možno nic zapírat a že se může jen hloupě smát a jít si do koupelny umýt hlavu.

Pohladila ho znovu po čele: “Zůstaň ležet. To už nestojí za to. Už jsem si na to zvykla.”

Žaludek ho bolel a on toužil po klidu a míru.

Řekl: “Napíšu tomu pacientovi, co jsme ho potkali v lázních. Znáš ten kraj, kde je jeho ves?”

“Ne,” řekla Tereza.

Tomášovi se mluvilo velmi těžce. Stačil jen říci: “Lesy.., kopečky...”

“Ano, uděláme to. Pojedeme odtud pryč. Ale teď už nemluv,” a hladila ho stále po čele. Leželi vedle sebe a už nic neříkali. Bolest zvolna odcházela. Brzy oba dva usnuli.

– 22. –

Uprostřed noci se vzbudil a s překvapením si vzpomínal, že měl samé erotické sny. Jasně si pamatoval jen poslední: v bazénu plavala na zádech obrovská nahá žena, aspoň pětkrát větší než on, s břichem, které bylo celé porostlé hustým ochlupením, od rozkroku až k pupku. Díval se na ni ze břehu a byl strašlivě vzrušen.

Jak to, že mohl být vzrušen ve chvílích, kdy jeho tělo bylo oslabeno žaludeční nevolností? A jak to, že byl vzrušen pohledem na ženu, která by v něm za bdělého stavu mohla probudit jen odpor?

Řekl si: V hodinovém stroji hlavy se proti sobě točí dvě ozubená kolečka. Na jednom z nich jsou vidiny, na druhém reakce těla. Zub, na němž je vidina nahé ženy, se dotýká protějšího zubu, na němž je vepsán imperativ erekce. Když se nějakým nedopatřením kolečka posunou a kolečko vzrušení se dostane do kontaktu se zubem, na němž je namalován obraz letící vlaštovky, naše pohlaví se bude vzpřimovat při pohledu na vlaštovku.

Ostatně znal studii jednoho kolegy; který studoval lidský spánek a tvrdil, že při jakémkoli snu má muž erekci. Znamená to, že spojení erekce a nahé ženy je jen jeden z tisíce způsobů, jak mohl Stvořitel nařídít hodinový mechanismus v hlavě muže.

A co s tím vším má společného láska? Nic. Jestli se nějak posune kolečko v Tomášově hlavě a on bude vzrušen pouze pohledem na vlaštovku, na jeho lásce k Tereze to nic nezmění.

Jestliže vzrušení je mechanismus, kterým se baví náš Stvořitel, láska je naopak to, co patří jen nám a čím Stvořiteli unikáme. Láska je naše

svoboda. Láska je na druhé straně “es muss sein!”.

Ale ani to není úplně pravda. I když láska je něco jiného než hodinový stroj sexu, kterým se bavil Stvořitel, je k tomu stroji přece jen připoutána. Je k němu připoutána jak něžná nahá žena ke kyvadlu obrovských pendlovek.

Tomáš si říká: Připoutat lásku k sexu, to byl jeden z nejbizarnějších nápadů Stvořitele.

A pak si říká ještě toto: Jediný způsob, jak lásku uchránit před blbostí sexu by bylo nařídit jinak hodiny v naší hlavě a být vzrušen pohledem na vlaštovku.

S tou sladkou myšlenkou usínal. A na prahu usínání, v tom zázračném území zmatených představ, si byl najednou jist, že právě objevil řešení všech záhad, klíč k tajemství, novou utopii, ráj: svět, kde je člověk vzrušen pohledem na vlaštovku a kde může mít rád Terezu, aniž by byl rušen agresivní blbostí sexu.

Usnul.

– 23. –

Bylo tam několik polonahých žen, motaly se kolem něho a on se cítil unaven. Aby jim unikl, otevřel dveře do vedlejší místnosti. Tam uviděl na gauči proti sobě dívku. Byla též polonahá, jen v kalhotkách. Ležela na boku a opírala se o loket. Dívala se na něho s úsměvem, jako by byla věděla, že přijde.

Přistoupil k ní. Rozléval se v něm pocit nesmírného štěstí, že ji tu konečně našel a že s ní může být: Usedl vedle ní, něco jí říkal a ona něco říkala jemu. Vyzařoval z ní klid. Gesta její ruky byla pomalá a vláčná. Celý život toužil po těch klidných gestech. Právě ten ženský klid mu celý život chyběl.

Ale v té chvíli nastal skluz ze sna do probuzení. Octl se v tom no man's land, kde člověk už nespí a ještě nebdí. Děsil se, že mu ta dívka mizí před očima a říkal si: proboha, nesmím ji ztratit! Zoufale se snažil vzpomenout si, kdo ta dívka je, kde ji vlastně potkal; co s ní zažil. Jak je to možné, že to neví, když ji tak dobře zná? Sliboval si, že jí hned ráno zatelefonuje. Ale jen co si to řekl, lekl se, že jí zatelefonovat nemůže, protože zapomněl její jméno. Ale jak mohl zapomenout jméno někoho, koho tak dobře zná? Pak už byl skoro úplně probuzen, měl otevřené oči a říkal si: kde jsem? ano, jsem v Praze, ale ta dívka, je vůbec z Prahy? nepotkal jsem ji někde jinde? není to dívka ze Švýcarska? Trvalo mu ještě chvíli, než pochopil, že tu dívku nezná, že není ani ze Švýcarska ani z Prahy, že je to dívka ze snu a odnikud jinud.

Byl z toho tak rozrušen, že se posadil na posteli. Tereza dýchala hluboce vedle něho. Myslil na to, že ta dívka ze snu se nepodobá žádné z žen, které kdy v životě potkal. Dívka, která mu připadala nejdůvěrněji známá, byla právě docela neznámá. Ale právě po ní vždycky toužil. Existuje-li nějaký jeho osobní Ráj, pak by v tom Ráji musil žít po jejím boku. Ta žena ze sna je "es muss sein!" jeho lásky.

Vzpomněl si na známý mýtus z Platonova Symposia: lidé byli nejdřív hermafrodité a Bůh je rozpoltil na dvě půlky, které od té doby bloudí světem a hledají se. Láska je touha po ztracené půli nás samých.

Připusťme, že je to tak; že každý z nás má někde na světě partnera, s nímž tvořil kdysi jedno tělo. Ta druhá půle Tomáše, to byla dívka, o které se mu zdálo. Jenomže člověk nenajde druhou polovinu sebe sama. Místo toho mu pošlou v ošatce po vodě Terezu. Ale co se stane, když pak opravdu pozná ženu, která mu byla určena, druhou půli sebe sama? Komu dá přednost? Ženě z ošatky anebo ženě z Platonova mýtu?

Představil si, že žije v ideálním světě s dívkou ze sna. Kolem otevřených oken jejich vily jde Tereza. Je sama, zastavuje se na chodníku a dívá se na něho odtud nekonečně smutným pohledem. A on ten pohled nevydrží. Už zase cítí její bolest ve svém vlastním srdci! Už zase je v moci soucitu a propadá se do její duše. Vyskočí oknem ven. Ale ona mu říká trpce, ať jen zůstane tam, kde se cítí být šťasten, a má ta prudká nevyrovnaná gesta, která ho vždycky rušila a nelíbila se mu na ní. Uchopí ty nervózní ruce,

tiskne je ve svých dlaních, aby je uklidnil. A ví, že opustí kdykoli dům svého štěstí, že opustí kdykoli svůj ráj, kde žije s dívkou ze sna, že zradí “es muss sein!” své lásky, aby odešel s Terezou, ženou zrozenou ze šesti směšných náhod.

Seděl stále na posteli a díval se na ženu, která ležela vedle něho a tiskla ho ve spánku za ruku. Cítil k ní nevýslovnou lásku. Její spánek musil být v té chvíli velmi křehký, protože otevřela oči a vyjeveně se na něho podívala.

“Kam se to díváš,” ptala se.

Věděl, že ji nesmí probudit, ale vrátit zpátky do spánku; snažil se jí proto odpovědět tak, aby jeho slova vytvořila v její mysli obraz nového snu.

“Dívám se na hvězdy,” řekl.

“Nelži, že se díváš na hvězdy. Vždyt’ se díváš dolů.”

“Protože jsme v letadle. Hvězdy jsou pod námi,” odpověděl Tomáš.

“Aha, v letadle,” řekla Tereza. Tiskla ještě pevněji Tomášovu ruku a znovu usnula. Tomáš věděl, že se teď Tereza dívá dolů kulatým okénkem letadla, které letí vysoko nad hvězdami.

– ŠESTÁ ČÁST –

– Veliký pochod –

– 1. –

Teprve v roce 1980 jsme se mohli dočíst v Sunday Times, jak zemřel Stalinův syn Iakov. Jako zajatec v německém táboře za druhé světové války byl ubytován dohromady s anglickými důstojníky. Měli společný záchod. Stalinův syn ho nechával znečištěn. Angličanům se nelíbilo dívat na záchod pomazaný hovnem, i když to bylo hovno syna tehdy nejmocnějšího muže světa. Vytkli mu to. Urazil se. Vytýkali mu to znovu a znovu, nutili ho, aby záchod očistil. Rozčílil se, hádal se s nimi, pral se. Nakonec žádal o slyšení u velitele tábora. Chtěl, aby je rozsoudil. Ale nafoukaný Němec odmítl mluvit o hovnu. Stalinův syn nemohl snést ponížení. Volaje k nebi strašlivé ruské nadávky, rozběhl se k elektrinou nabitým drátům, které obepínaly tábor. Dopadl na ně. Jeho tělo, které už nikdy neznečistí Angličanům záchod, na nich zůstalo viset.

– 2. –

Stalinův syn to neměl lehké. Jeho otec ho zplodil se ženou, kterou potom podle všech známek zastřelil. Mladý Stalin byl tedy zároveň synem Božím (neboť jeho otec byl uctíván jak Bůh), ale zároveň jím byl zavržen. Lidé se ho báli dvojnásob: mohl jim ublížit svou mocí (byl přece jen Stalinův syn) i svou přízní (otec mohl trestat místo zavrženého syna jeho přátele).

Zavržení i privilegovanost, štěstí i neštěstí, nikdo jiný nepocítil konkrétněji, jak jsou tyto protiklady zaměnitelné a jak od pólu k pólu lidské existence je jen krok.

Pak ho hned na počátku války zajali Němci a jiní zajatci patřící k národu, který mu byl vždy bytostně protivný svou nesrozumitelnou uzavřeností, ho obvinili, že je nečistý. On, který nesl na bedrech nejvyšší myslitelné drama (byl zároveň synem Božím i svrženým andělem) má být nyní souzen nikoli pro vznešené věci (týkající se Boha a andělů) nýbrž pro hovno? Je tedy od nejvyššího dramatu k nejnižšímu tak závratně blízko?

Závratně blízko? Copak může blízkost působit závrat'?

Může. Když se severní pól přiblíží k jižnímu na pouhý dotek, zeměkoule zmizí a člověk se ocitne v prázdnu, které mu zamotá hlavu a vábí ho k pádu.

Je-li zavržení a privilegium jedno a totéž, není-li rozdíl mezi vznešeností a nízkostí, může-li být syn Boží souzen pro hovno, lidská existence ztratí své rozměry a stane se nesnesitelně lehká. V té chvíli se Stalinův syn rozběhne k elektrínou nabitým drátům, aby na ně hodil své tělo jako na miskou vah, jež trčí žalostně do výše, nadzvednuta nekonečnou lehkostí světa, jenž ztratil rozměry.

Stalinův syn položil život pro hovno. Ale smrt pro hovno není smrt beze smyslu. Němci, kteří obětovali životy, aby rozšířili území své říše dál na východ, Rusové, kteří umírali, aby moc jejich vlasti sahala dál na západ, ano, ti umírali pro blbost a jejich smrt je beze smyslu a obecné platnosti. Smrt Stalinova syna byla naproti tomu uprostřed obecné blbosti války jedinou metafyzickou smrtí.

– 3. –

Když jsem byl malý a prohlížel si Starý Zákon převyprávěný pro děti a ozdobený rytinami Gustava Doré, viděl jsem tam Pána Boha na oblaku. Byl to starý muž, měl oči, nos, dlouhý vous a já jsem si říkal, že když má ústa, musí také jíst. A jestli jí, musí také mít střeva. Ale ta myšlenka mne hned lekala, protože, i když dítě z rodiny spíš nevěřící, cítil jsem, že představa božích střev je rouhání.

Bez jakékoli teologické přípravy, spontánně, chápal jsem tedy už jako dítě neslučitelnost hovna a Boha a odtud i pochybnost základní téze křesťanské antropologie, podle níž byl člověk stvořen k obrazu božímu. Buď jedno nebo druhé: buď je člověk stvořen k obrazu božímu a pak má Bůh střeva, anebo Bůh nemá střeva a člověk se mu nepodobá.

Starší gnostikové to cítili stejně dobře jako já ve svých pěti letech. Valentin, velký mistr Gnose ve druhém století, aby vyřešil ten zatracený problém, tvrdil, že Ježíš “jedl, pil, ale nedefekoval”.

Hovno je obtížnější teologický problém než zlo. Bůh dal člověku svobodu a můžeme tedy konec konců připustit, že není odpověden za lidské zločiny. Odpovědnost za hovno nese však plně jen ten, kdo člověka stvořil.

– 4. –

Svatý Jeroným ve čtvrtém století naprosto zamítal myšlenku, že by Adam s Evou v Ráji souložili. Joannes Scottus Eriugena, velký teolog devátého století, takovou myšlenku naopak připouštěl. Představoval si však, že se Adamovi zvedal úd asi tak, jako se zvedá ruka nebo noha, tedy kdy chtěl a jak chtěl. Nehledejme za touto představou věčný sen muže posedlého hrozbou impotence. Myšlenka Scotta Eriugeny má jiný smysl. Dá-li se úd zvednout na pouhý rozkaz mozku, znamená to, že vzrušení je na světě zbytečné. Úd se nevztyčuje, protože jsme vzrušeni, ale protože mu to poručíme. To, co připadalo velkému teologovi neslučitelné s Rájem, nebyla soulož a s ní spojená rozkoš. Neslučitelné s Rájem bylo vzrušení. Zapamatujme si to dobře: v Ráji existovala rozkoš, ne vzrušení.

V úvaze Scotta Eriugeny můžeme nalézt klíč k jakémusi teologickému ospravedlnění (jinak řečeno theodiceí) hovna. Dokud člověk směl být v Ráji, buď (podobně jako Ježíš podle Valentinových představ) nedefekoval anebo, což se zdá být pravděpodobnější, hovno nebylo chápáno jako něco odporného. Ve chvíli, kdy Bůh vyhnal člověka z Ráje, dal mu poznat hnus. Člověk začal skrývat, za co se styděl, a ve chvíli, kdy odhalil závoj, byl oslněn velikou září. Tak vzápětí za poznáním hnusu poznal i vzrušení. Bez hovna (v doslovném i přeneseném slova smyslu) by nebylo sexuální lásky takové, jakou ji známe: doprovázené bušením srdce a oslepením smyslů.

Vyprávěl jsem ve třetí části tohoto románu o polonahé Sabině, jak stojí s buřinkou na hlavě vedle oblečeného Tomáše. Něco jsem tehdy zamlčel. Ve

chvíli, kdy se na sebe dívala do zrcadla a cítila vzrušení ze svého zesměšnění, proběhla jí hlavou představa, že ji Tomáš takto s buřinkou na hlavě posadí na záchodovou mísu a ona si před ním vyprázdní střeva. V té chvíli se jí rozbušilo srdce, ztratila jasné vědomí, strhla Tomáše na koberec a křičela vzápětí rozkoší.

– 5. –

Spor mezi těmi, co tvrdí, že svět byl stvořen Bohem, a těmi, co si myslí, že vznikl sám sebou, se týká něčeho, co přesahuje náš rozum i zkušenost. Mnohem reálnější rozdíl odděluje ty, kteří pochybují o bytí, jaké bylo člověku dáno (ať už jakkoli či kýmkoli) od těch, kdo s ním bez výhrad souhlasí.

Za všemi evropskými vírami, náboženskými a politickými, je první kapitola Genesis, z níž vyplývá, že svět byl stvořen správně, že bytí je dobré a že je tudíž správné se množit. Nazvěme tuto základní víru kategorický souhlas s bytím.

Jestliže bylo ještě donedávna slovo hovno v knihách vytečkováno, nebylo to z morálních důvodů. Nechcete přece tvrdit, že hovno je nemorální! Nesouhlas s hovnem je metafyzický. Chvíle defekování je každodenní důkaz nepřijatelnosti Stvoření. Buď anebo: buď je hovno přijatelné (a potom se nezamykejme na záchodě!) anebo jsme stvořeni nepřijatelným způsobem.

Z toho vyplývá, že estetickým ideálem kategorického souhlasu s bytím je svět, v němž je hovno popřeno a všichni se chovají, jako by neexistovalo. Tento estetický ideál se jmenuje kýč.

Je to německé slovo, které se narodilo uprostřed sentimentálního devatenáctého století a rozšířilo pak do všech jazyků. Častým užíváním se však setřel jeho původní metafyzický význam, to jest: kýč je absolutní

popření hovna; v doslovném i přeneseném slova smyslu: kýč vylučuje ze svého zorného úhlu vše, co je na lidské existenci esenciálně nepřijatelné.

– 6. –

První Sabinina vnitřní revolta proti komunismu neměla etický ale estetický ráz. To, co ji odpuzovalo, byla však mnohem méně ošklivost komunistického světa (zničené zámky proměněné v kravíny), jako maska krásy, kterou si nasazoval, jinak řečeno, komunistický kýč. Jeho modelem je slavnost zvaná první máj.

Viděla prvomájové průvody v době, kdy lidé byli ještě nadšeni anebo nadšení ještě pilně předstírali. Ženy byly oblečeny v červených, bílých, modrých košilích, takže viděny z balkónů a oken tvořily různé obrazce: pěticípé hvězdy, srdce, písmena. Mezi jednotlivými částmi průvodu šly malé orchestry hrající do pochodu. Když se průvod blížil k tribuně, i nejznuděnější tváře se rozzářily úsměvem, jako by chtěly dokázat, že se náležitě radují, nebo přesněji, že náležitě souhlasí. A nešlo o pouhý politický souhlas s komunismem, ale o souhlas s bytím jakožto takovým. Slavnost prvního máje se napájela z hluboké studny kategorického souhlasu s bytím. Nenapsané, nevyslovené heslo průvodu nebylo “ať žije komunismus!” nýbrž “ať žije život!”. Síla a lest komunistické politiky spočívala v tom, že si to heslo přivlastnila. Právě tato idiotská tautologie (“ať žije život!”) přitahovala do komunistického průvodu i ty lidi, jimž byly teze komunismu lhostejné.

– 7. –

O deset let později (to už žila v Americe) ji přítel jejích přátel, jeden americký senátor, vezl svým obrovským osobním autem. Vzadu na sedadle

se tísnily čtyři děti. Senátor zastavil; děti vystoupily a běžely po velikém trávníku k budově stadiónu, kde bylo umělé kluziště. Senátor seděl za volantem, díval se zasněně na ty čtyři běžící postavičky a pak se obrátil k Sabině: “Dívejte se na ně.” Opsal rukou kruh, jenž měl obejmout stadión, trávník i děti: “Tomu říkám štěstí.”

Za těmi slovy byla nejen radost nad tím, že děti běží a tráva roste, ale i projev pochopení vůči ženě, která přišla ze země komunismu, kde podle senátorova přesvědčení tráva neroste a děti neběží.

Sabina si ale právě v té chvíli představila toho senátora na tribuně pražského náměstí. To, co měl na tváři, byl přesně stejný úsměv, který adresovali komunističtí státníci z výše své tribuny stejně se usmívajícím občanům dole v průvodu.

– 8. –

Jak to ten senátor věděl, že děti znamenají štěstí? Copak jim viděl do duše? Co když ve chvíli, kdy mu zmizely z dohledu, tři z nich se vrhly na to čtvrté a začaly ho bít?

Senátor měl jediný argument pro své tvrzení: svůj cit. Tam, kde mluví srdce, je neslušné, aby rozum něco namítal. V říši kýče vládne diktatura srdce.

Cit, který kýč vyvolá, musí být ovšem takový, aby ho mohlo sdílet velké množství. Kýč proto nemůže spočívat na nezvyklé situaci, nýbrž na základních obrazech, které mají lidé vtlučeny do paměti: nevděčná dcera, zanedbávaný otec, děti běžící po trávníku, zrazená vlast, vzpomínka na první lásku.

Kýč vyvolá těsně po sobě dvě slzy dojetí. První slza říká: jak je to krásné, děti běžící po trávníku! Druhá slza říká: jak je to krásné být dojat s celým lidstvem nad dětmi běžícími po trávníku!

Teprve ta druhá slza dělá z kýče kýč.

Bratrství všech lidí světa bude možno založit jen na kýči.

– 9. –

Nikdo to neví lépe než politikové. Když je nablízku fotografický aparát, hned utíkají k nejbližšímu dítěti, aby je zvedali do výše a líbali je na tvář. Kýč je estetickým ideálem všech politiků, všech politických stran a hnutí.

Ve společnosti, kde existují vedle sebe různé politické směry a jejich vliv se tudíž vzájemně ruší či omezuje, můžeme ještě jakž takž uniknout inkvizici kýče; jednotlivec si může uchovat svou osobitost a umělec vytvořit neočekávaná díla. Tam však, kde jedno jediné politické hnutí má všechnu moc, octneme se rázem v říši totalitního kýče.

Říkám-li totalitního, znamená to, že všechno, co narušuje kýč, je vyřazeno ze života: každý projev individualismu (protože každé odlišení je plivanec vmetený do tváře usmívajícího se bratrství), každé pochybování (protože kdo začne pochybovat o maličkosti, skončí pochybou o životě jako takovém), ironie (protože v říši kýče je třeba brát všechno naprosto vážně), ale i matka, která opustila rodinu anebo muž, který dává přednost mužům před ženami a ohrožuje tak svaté heslo “milujte se a množte se”.

Z tohoto hlediska můžeme považovat tak zvaný gulag za jakousi hygienickou jámu, kam totalitní kýč hází odpadky.

– 10. –

První desetiletí po druhé světové válce bylo dobou nejhroznějšího stalinského teroru. Tehdy zatkli pro nějakou pitomost Terezina otce a

desetileté děvčátko vyhodili z bytu. Ve stejné době studovala dvacetiletá Sabina Akademii výtvarných umění. Profesor marxismu vysvětloval jí a jejím spolužákům tuto tezi socialistického umění: sovětská společnost došla tak daleko, že základní konflikt tam už není mezi dobrým a zlým, ale mezi dobrým a lepším. Hovno (to jest to, co je esenciálně nepřijatelné) mohlo tedy existovat jen na “druhé straně” (třeba v Americe) a jen odtud, zvenčí, jako něco cizorodého (třeba v podobě špiónů) proniknout do světa “dobrých a lepších”.

Opravdu, sovětské filmy, které právě v té nejkrutější době zaplavily kina všech komunistických zemí, byly prodchnuty neuvěřitelnou nevinností. Největší konflikt, který se mohl odehrát mezi dvěma Rusy, bylo milostné nedorozumění: on se domníval, že ona ho už nemiluje, a ona si o něm myslila totéž. Ke konci si padli do náručí a kapaly z nich slzy štěstí.

Konvenční výklad těch filmů je dnes tento: ukazovaly komunistický ideál, zatímco komunistická realita byla horší.

Sabina se proti takovému výkladu bouřila. Když si představila, že by se svět sovětských kýčů měl stát skutečností a ona v ní měla žít, šel jí mráz po zádech. Dala by bez nejmenšího zaváhání přednost životu ve skutečném komunistickém režimu i se vším pronásledováním a frontami na maso. Ve skutečném komunistickém světě se dá žít. Ve světě uskutečněného komunistického ideálu, v tom světě usmívajících se idiotů, s nimiž by nemohla vyměnit jediné slovo, by zemřela za týden hrůzou.

Zdá se mi, že pocit, který v Sabině vzbuzoval sovětský kýč, se podobal hrůze, kterou zažívala Tereza ve snu, kdy pochodovala s nahými ženami kolem bazénu a byla nucena zpívat veselé písně. Pod hladinou se vznášely mrtvolky. Tereza se nemohla na žádnou ženu obrátit s jediným slovem, s jedinou otázkou. Byla by uslyšela v odpověď jen další strofu písně. Nemohla na žádnou ani tajně mrknout. Hned by na ni začaly ukazovat muži stojícímu v koši nad bazénem, aby ji zastřelil.

Terezin sen odhaluje pravou funkci kýče: kýč je paravan zakrývající smrt.

V říši totalitního kýče jsou odpovědi předem dány a vylučují jakoukoli otázku. Z toho plyne, že skutečným protivníkem totalitního kýče je člověk, který se ptá. Otázka je jako nůž, který rozřezává plátno namalované dekorace, abychom mohli nahlédnout, co se skrývá za ní. Takto ostatně vysvětlila kdysi Sabina Tereze smysl svých obrazů: vpředu je srozumitelná lež a za ní prosvítá nesrozumitelná pravda.

Jenomže ti, kteří bojují proti tak zvaným totalitním režimům, mohou jen stěží bojovat tázáním a pochybováním. I oni potřebují své jistoty a jednoduché pravdy, které by byly srozumitelné co největšímu množství a probouzely kolektivní slzení.

Jednou uspořádala Sabině nějaká politická organizace v Německu výstavu. Sabina vzala do ruky katalog: byla tam její fotografie a přes ni byly nakresleny ostnaté dráty. Uvnitř byl uveřejněn její životopis, který se podobal životopisu mučedníků a svatých: trpěla, bojovala proti nespravedlnosti, musila opustit zmučenou vlast a bojuje dál, “Bojuje svými obrazy za svobodu”, byla poslední věta tohoto textu.

Protestovala, ale nerozuměli jí.

Není snad pravda, že v komunismu je moderní umění pronásledováno?

Řekla vztekle: “Mým nepřítelem není komunismus ale kýč!”

Od té doby začala opřadat svůj životopis mystifikacemi a když se později ocitla v Americe, podařilo se jí dokonce zatajit, že je Češka. Byla to jen zoufalá snaha uniknout kýči, který lidé chtěli vyrobit z jejího života.

Stála před štaflemi, na nichž bylo rozmalované plátno. Za jejími zády seděl v křesle starý muž a pozoroval každý tah jejího štětce.

Pak se podíval na hodinky: “Myslím, že bychom už měli jít,” řekl.

Odložila paletu a odešla se do koupelny umýt. Starý muž se vztyčil z křesla a sklonil se pro hůl opřenou o stůl. Dveře ateliéru vedly rovnou na trávník. Stmívalo se. Dvacet metrů naproti byl bílý dům vystavěný ze dřeva s osvětlenými okny v přízemí. Ta dvě okna svítící do uhasínajícího dne Sabinu dojímala.

Tvrdí celý život, že jejím nepřítelem je kýč. Ale což si ho sama nenes v sobě? Jejím kýčem je obraz domova, klidného, sladkého, harmonického, kde vládne hodná matka a moudrý otec. Ten obraz se v ní probudil po smrti rodičů. Čím méně se její život podobal tomu sladkému snu, tím byla citlivější k jeho kouzlu a několikrát jí vytryskly slzy, když viděla v televizi sentimentální příběh, v němž nevděčná dcera objala zanedbávaného otce a do uhasínajícího dne svítila okna domu se šťastnou rodinou.

Se starým mužem se seznámila v New Yorku. Byl bohatý a měl rád obrazy. Žil sám se svou stejně starou ženou ve vile na venkově. Naproti vile na jeho pozemku stála stará stáj. Upravil ji pro Sabinu jako ateliér, pozval ji tam a pozoroval celé dny pohyby jejího štětce.

Ted' spolu právě všichni tři večerí. Stará paní oslovuje Sabinu “má dceruško!”, ale podle všech známek je tomu naopak: Sabina je tu jako maminka se dvěma dětmi, které na ní visí, obdivují se jí a byly by ochotny ji poslouchat, kdyby jim chtěla poroučet.

Našla tedy na prahu stáří rodiče, kterým se kdysi jako dívka vytrhla z rukou? Našla konečně děti, které sama nikdy neměla?

Věděla dobře, že je to iluze. Její pobyt u staroušků není než krátká zastávka. Starý pán je vážně nemocný a jeho žena, až zůstane bez něho, odjede za synem do Kanady. Sabinina cesta zrad bude pokračovat a do nesnesitelné lehkosti bytí se bude z hloubi jejího nitra ozývat čas od času směšná sentimentální píseň o dvou rozsvícených oknech, za nimiž žije šťastná rodina.

Ta píseň ji dojíhá, ale Sabina nebere své dojetí vážně. Ví moc dobře, že ta píseň je krásná lež. Ve chvíli, kdy je kýč rozpoznán jako lež, ocitá se v kontextu ne-kýče. Ztrácí tak svou autoritativní moc a je dojemný jako každá jiná lidská slabost. Neboť nikdo z nás není nadčlověk, aby unikl docela kýči. I kdybychom jím sebevíc opovrhovali, kýč patří k lidskému údělu.

– 13. –

Pramenem kýče je kategorický souhlas s bytím. Ale co je základem bytí? Bůh? Člověk? Boj? Láska? Muž? Žena?

Názory na to jsou různé a proto jsou i různé kýče: katolický, protestantský, židovský, komunistický, fašistický, demokratický, feministický, evropský, americký, nacionální, internacionální.

Od doby francouzské revoluce se nazývá jedna polovice Evropy levice zatímco druhá si získala označení pravice. Je téměř nemožné definovat jedny či druhé nějakými teoretickými principy, o které by se opírali. Není na tom nic divného: politická hnutí nespočívají na racionálních postojích, ale na představách, obrazech, slovech, archetypech, které dohromady vytvářejí ten či onen politický kýč.

Představa Velikého Pochodu, kterou se nechává opájet Franz, je politickým kýčem, který spojuje levicové lidi všech dob a směrů. Veliký Pochod, to je ta nádherná cesta vpřed, cesta k bratrství, k rovnosti, ke spravedlnosti, ke štěstí a ještě dál přes všechny překážky, protože překážky musí být, má li být pochod Velkým Pochodem.

Diktatura proletariátu nebo demokracie? Odmítnutí konzumní společnosti anebo zvyšování výroby? Guillotina nebo zrušení trestu smrti? Vůbec na tom nezáleží. To, co dělá levicového člověka levicovým člověkem není ta či ona teorie, ale jeho schopnost učinit jakoukoli teorii součástí kýče zvaného Veliký Pochod vpřed.

Franz není ovšem člověkem kýče. Představa Velkého Pochodu hraje v jeho životě přibližně stejnou roli jako sentimentální píseň o dvou rozsvícených oknech v životě Sabinině. Kterou politickou stranu Franz asi volí? Bojím se, že nevolí vůbec a jde v den voleb raději na výlet do hor. To ovšem neznamená, že by ho Veliký Pochod přestal dojímat. Bylo krásné snít o tom, že jsme součástí pochodujícího zástupu, jenž kráčí staletími, a Franz nikdy nezapomněl na ten krásný sen.

Jednoho dne mu telefonovali přátelé z Paříže. Pořádají prý pochod na Kambodžu a zvou ho, aby se k nim přidal.

Kambodža měla v té době za sebou občanskou válku, americké bombardování, řádění domácích komunistů, kteří umenšili ten národ o jednu pětinu, a nakonec okupaci sousedního Vietnamu, který už sám v té době nebyl než nástrojem Ruska. V Kambodži byl hladomor a lidé tam umírali bez lékařské péče. Mezinárodní organizace lékařů žádala už mnohokrát, aby jí byl do země povolen vstup, ale Vietnamci to odmítali. Velcí západní intelektuálové měli proto pochodovat pěšky ke kambodžským hranicím a tímto velkým spektaklem hraným před očima světa vynutit lékařům vstup do okupované země.

Přítel, který Franzovi telefonoval, byl z těch, s nimiž kdysi chodil v průvodech pařížskými ulicemi. Byl nejdřív nadšen jeho pozváním, ale pak mu padl zrak na studentku s velikými brýlemi. Seděla v křesle naproti němu a její oči za kulatými skly se zdály být ještě větší. Franz měl pocit, že ho ty oči prosí, aby nikam nejezdil. A tak se omluvil.

Ale jen co zavěsil sluchátko, litoval. Vyhověl sice své pozemské milence, ale zanedbal nebeskou lásku. Což není Kambodža variantou Sabininy vlasti? Země okupovaná sousední komunistickou armádou! Země, na kterou dopadla pěst Ruska! Franzovi se najednou zdá, že mu jeho polozapomenutý přítel telefonoval na základě jejího tajného pokynu.

Nebeské bytosti všechno vědí a všechno vidí. Kdyby se zúčastnil toho pochodu, Sabina by se na něho dívala a měla by z něho radost. Pochopila by, že jí zůstal věrný.

“Zlobila by ses, kdybich tam přece jenom jel?” ptal se své brýlaté dívky, která lituje každého dne, kdy je bez něho, ale neumí mu nic odepřít.

Za několik dnů se octl ve velkém letadle na pařížském letišti. Bylo tam dvacet lékařů, s nimi asi padesát intelektuálů (profesorů, spisovatelů, poslanců, zpěváků, herců a starostů) a ti všichni byly provázeni čtyřmi sty žurnalisty a fotografy.

– 15. –

Letadlo přistálo v Bankoku. Čtyři sta sedmdesát lékařů, intelektuálů a žurnalistů se odebralo do velikého sálu internacionálního hotelu, kde už čekali další lékaři, herci, zpěváci a filologové a s nimi dalších několik set žurnalistů se zápisníky, magnetofony, fotografickými aparáty a filmovými kamerami. V čele sálu bylo pódium, na něm podlouhlý stůl a za ním asi dvacet Američanů, kteří už začali řídit schůzi.

Francouzští intelektuálové, s nimiž sem Franz vešel, cítili se odstrčeni a poníženi. Pochod na Kambodžu byl jejich nápad a najednou jsou to Američané, kteří se s nádhernou samozřejmostí ujali vedení a ještě k tomu mluví anglicky a vůbec je nenapadne, že by jim nějaký Francouz nebo Dán mohl nerozumět. Dánové už ovšem dávno zapomněli, že kdysi tvořili národ a tak se na protest zmohli ze všech Evropanů jenom Francouzi. Byli tak zásadoví, že odmítali protestovat anglicky a obraceli se k Američanům na pódiu v rodné řeči. Američané reagovali na jejich slova vlídnými a souhlasnými úsměvy, protože nerozuměli ani slovo. Francouzům nakonec nezbylo, než aby formulovali svou námitku anglicky: “Proč se na tomto shromáždění mluví jen anglicky, když jsou tu i Francouzi?”

Američané byli velice udiveni tak podivnou námitkou, ale nepřestali se usmívat a souhlasili s tím, aby se všechny projevy překládaly. Hledal se dlouho tlumočnick, než schůze mohla pokračovat. Každá věta pak musila znít anglicky i francouzsky, takže se schůze stala dvojnásobně dlouhá a vlastně víc než dvojnásobně, protože všichni Francouzi uměli anglicky, přerušovali tlumočnicka, opravovali ho a přeli se s ním o každé slovo.

Vrcholem schůze byl okamžik, kdy na pódium vstoupila slavná americká herečka. Kvůli ní se do sálu nahrnuli další fotografové a kameramani a za každou slabikou, kterou herečka pronesla, ozvalo se cvaknutí jednoho aparátu. Herečka mluvila o trpících dětech, o barbarství komunistické diktatury, o právu člověka na bezpečí, o ohrožení tradičních hodnot civilizované společnosti, o nedotknutelné svobodě lidského individua a o prezidentu Carterovi, který je zarmoucen tím, co se v Kambodži děje. Poslední slova řekla v pláči.

V té chvíli vstal mladý francouzský lékař se zrzavým knírem a začal křičet: “Jsme tu, abychom šli léčit umírající lidi! Nejsme tu pro slávu presidenta Cartera! Tohle nemá být žádný propagační americký cirkus! Nepřišli jsme sem protestovat proti komunismu, ale léčit nemocné!”

Ke kníratému lékaři se přidali další Francouzi. Tlumočnick se polekal a netroufal si překládat, co říkali. Dvacet Američanů na pódiu se na ně proto dívalo opět s úsměvy plnými sympatie a mnozí z nich kývali souhlasně hlavou. Jeden dokonce pozvedl vzhůru pěst, protože věděl, že to tak Evropané rádi dělají ve chvílích kolektivní euforie.

– 16. –

Jak je to vůbec možné, že levicovní intelektuálové (protože právě mezi ně patří lékař se zrzavým knírem) jsou ochotni pochodovat proti zájmům jedné komunistické země, i když až dosud byl komunismus vždycky považován za součást levice?

Ve chvíli, kdy zločiny země zvané Sovětský svaz se staly příliš skandální, levicový člověk měl dvojí možnost: buď plivnout na svůj dosavadní život a přestat pochodovat anebo (s většími či menšími rozpaky) zahrnout Sovětský svaz mezi překážky Velkého Pochodu a maširovat dál.

Řekl jsem již přece, že to, co dělá levici levicí, je kýč Velkého Pochodu. Identita kýče není dána politickou strategií, ale obrazy, metaforami, slovníkem. Je tedy možno porušit zvyk a pochodovat proti zájmům jedné komunistické země. Není však možno nahradit slovo jinými slovy. Je možno hrozit pěští vietnamské armádě. Není možno na ni křičet “hanba komunismu!”. “Hanba komunismu!” je totiž heslo nepřátel Velkého Pochodu a ten, kdo nechce ztratit tvář, musí zůstat věrný ryzosti vlastního kýče.

Říkám to jen proto, abych vysvětlil nedorozumění mezi francouzským lékařem a americkou herečkou, která si ve svém egocentrismu myslila, že se stala obětí závisti nebo mizogynismu. Ve skutečnosti projevil Francouz jemný estetický cit: slova “prezident Carter”, “naše tradiční hodnoty”, “barbarství komunismu” patřila do slovníku amerického kýče a neměla vůbec co dělat v kýči Velkého Pochodu.

– 17. –

Další den ráno nasedli všichni do autobusů a jeli přes celý Tajland ke kambodžským hranicím. Večer dorazili do malé vsi, kde měli pronajato několik domků postavených na kůlech. Řeka hrozící záplavami nutila lidi, aby bydlili nahoře, zatímco dole, pod kůly, se tísnila prasata. Franz spal v místnosti se čtyřmi jinými profesory. Do spánku mu znělo zespodu chroptění vepřů a z boku chrápání slavného matematika.

Ráno nasedli znova všichni do autobusů. Dva kilometry před hranicí byl už provoz zakázán. Byla tu jen úzká silnice vedoucí k hraničnímu přechodu, střežená vojskem. Zde autobusy zastavily. Když Francouzi vystoupili, zjistili, že Američané je zase předešli a čekají už seřazeni v čele průvodu.

Nastala nejtěžší chvíle. Už je tu zase tlumočník a hádka je v plném proudu. Nakonec došlo k dohodě: čelo průvodu tvořil jeden Američan, jeden Francouz a kambodžská tlumočnice. Za nimi šli lékaři a teprve potom všichni ostatní; americká herečka se ocitla na konci.

Silnice byla úzká a podél ní byla minová pole. Narazili každou chvíli na zátaras: dva betonové bloky s ostnatým drátem a mezi nimi úzký průchod. Musili jít v husím pochodu.

Asi pět metrů před Franzem šel slavný německý básník a zpěvák popu, který napsal už devět set třicet písní pro mír a proti válce. Nesl na dlouhé tyči bílý prapor, který slušel jeho černému plnovousu a odlišoval ho od ostatních.

Kolem tohoto dlouhého průvodu pobíhali fotografové a kameramani. Cvakali a vrčeli svými přístroji, utíkali dopředu, zastavovali se, poodstupovali, dřepěli a zase vstávali a utíkali dopředu. Sem tam zavolali jménem na nějakého slavného muže či ženu, takže ti se maně otočili jejich směrem a oni v té chvíli stiskli spoušť.

– 18. –

Nějaká událost byla ve vzduchu. Lidé zpomalovali krok a ohlíželi se dozadu.

Americká herečka, kterou umístili na konec průvodu, odmítla dále snášet potupení a rozhodla se k útoku. Rozběhla se. Bylo to jako v závodu na pět kilometrů, kdy běžec, který si až dosud šetřil síly a zůstával na konci pelotonu, náhle vyrazí vpřed a předbíhá všechny závodníky.

Muži se rozpačitě usmívali a poodstupovali, aby umožnili slavné běžkyni její vítězství, ale ženy křičely: “Zařadte se! Tohle není průvod pro filmové hvězdy!”

Herečka se nedala zastrašit a běžela dále vpřed spolu s pěti fotografy a dvěma kameramany.

Potom jedna francouzská profesorka lingvistiky chytila herečku za zápěstí a řekla jí (strašlivou angličtinou): “Toto je průvod lékařů, kteří chtějí léčit na smrt nemocné Kambodžany a ne spektakl pro filmové hvězdy!”

Herečka měla zápěstí sevřeno v ruce profesorky lingvistiky a neměla sil se jí vytrhnout.

Řekla (výbornou angličtinou): “Dejte se vycpat! Byla jsem už ve stovce takových průvodů! Všude je třeba, aby bylo vidět hvězdy! Je to naše práce! Je to naše mravní povinnost!”

“Hovno,” řekla profesorka lingvistiky (výbornou francouzštinou).

Americká herečka jí rozuměla a rozplakala se.

“Zůstaň tak,” křikl kameraman a klekl si před ní. Herečka se zadívala dlouze do jeho objektivu a slzy se jí koulely po tváři.

– 19. –

Profesorka lingvistiky pustila konečně zápěstí americké herečky. V té chvíli na ni zavolal německý zpěvák s černým vousem a bílým praporem.

Americká herečka o něm nikdy neslyšela, ale ve chvíli ponížení byla vnímavější než jindy na projev sympatie a rozběhla se k němu. Zpěvák přehodil žerď praporu do levé ruky a pravou chytil herečku kolem ramene.

Okolo herečky a zpěváka poskakovali dále fotografové a kameramani. Slavný americký fotograf chtěl mít v hledáčku aparátu obě jejich tváře i s praporem, což bylo nesnadné, protože žerď byla dlouhá. Utíkal proto pozpátku do rýžového pole. Tak se stalo, že šlápl na minu. Ozval se výbuch

a jeho tělo roztrženo na kusy se rozlétlo dokola, kropíc sprchou krve evropské intelektuály.

Zpěvák a herečka byli poděšeni a nemohli se hnout z místa. Potom oba zvedli oči k praporu. Byl zacákán krví. Znovu je ten pohled poděsil. Pak se ještě několikrát nesměle podívali vzhůru a začali se usmívat. Naplňovala je zvláštní a dosud nepoznaná pýcha, že prapor, který nesou, je posvěcen krví. Dali se znovu na pochod.

– 20. –

Hranici tvořila malá říčka, ale nebylo ji vidět, protože se podél ní táhla dlouhá zeď, vysoká půldruhého metru, na které byly položeny pytle s pískem pro tajlandské střelce. Jen na jednom místě byla zeď přerušena. Tam se klenul přes říčku most. Nesměl na něj nikdo vstoupit. Na druhé straně řeky bylo vietnamské okupační vojsko, ale nebylo ho vidět. Jeho pozice byly perfektně maskovány. Bylo však jisté, že kdyby někdo vstoupil na most, neviditelní Vietnamci by začali střílet.

Členové průvodu přistupovali ke zdi a stoupali si na špičky. Franz se opřel do mezery mezi dvěma pytli a snažil se něco uvidět. Neuviděl nic, protože ho odstrčil jeden z fotografů, který se cítil oprávněn zaujmout jeho místo.

Franz se podíval za sebe. V mohutné koruně osamělého stromu, jako hejno velikých vran, sedělo sedm fotografů s očima upřenými k druhému břehu.

V té chvíli tlumočnice, která šla v čele průvodu, přiložila k ústům širokou rouru a volala kmerským jazykem na druhou stranu řeky: jsou zde lékaři a žádají, aby jim bylo povoleno vstoupit na území Kambodže a vykonávat tam lékařskou pomoc; jejich akce nemá nic společného s politickým vměšováním; vede je jen starost o životy lidí.

Z druhé strany odpovědělo neuvěřitelné ticho. Ticho tak úplné, že na všechny padla tíseň. Jen cvakání fotografických aparátů znělo do toho ticha

jako zpěv jakéhosi exotického hmyzu.

Franz měl náhle pocit, že Veliký Pochod došel na konec. Kolem Evropy se stahují hranice ticha a prostor, na němž se Veliký Pochod odbývá, není než malé pódium uprostřed planety. Davy, které se kdysi tísnily okolo pódia, už dávno odvrátily tvář a Veliký Pochod pokračuje v samotě a bez diváků. Ano, říká si Franz, Veliký Pochod pokračuje dál, navzdory nezájmu světa, ale stává se nervózní a hektický, včera proti Američanům okupujícím Vietnam, dnes proti Vietnamu okupujícímu Kambodžu, včera pro Izrael, dnes pro Palestince, včera pro Kubu, zítra proti Kubě a vždycky proti Americe, kdykoli proti masakrům a kdykoli na podporu jiných masakrů, Evropa pochoduje a aby stačila rytmu událostí a žádnou nevynechala, její krok se stává čím dál rychlejší, takže Veliký Pochod je pochodem poskakujících, spěchajících lidí a jeviště je čím dál menší, až se jednoho dne stane pouhým bodem bez rozměrů.

– 21. –

Tlumočnice zakřičela podruhé svoji výzvu do hlásné trouby. V odpověď se znovu ozvalo nesmírné a nekonečně lhostejné ticho.

Franz se rozhlížel. To mlčení na druhé straně řeky uhodilo všechny přes tvář jako políček. I zpěvák s bílým praporem a americká herečka jsou stísnění, rozpačití a nevědí, co dělat.

Franz náhle pochopil, že jsou všichni směšní, on i ti druzí, ale to poznání ho od nich neoddělovalo, nenaplňovalo ho žádnou ironií, naopak, právě teď k nim cítil nekonečnou lásku, jakou cítíme k lidem, kteří jsou odsouzeni. Ano, Veliký Pochod se blíží ke konci; ale což je to důvod, aby ho Franz zradil? Což se jeho vlastní život rovněž neblíží ke konci? Má se snad vysmívat exhibicionismu těch, co doprovázeli statečné lékaře ke hranici? Co mohou všichni ti lidé dělat jiného než hrát divadlo? Zbývá jim nějaká lepší možnost?

Franz má pravdu. Myslím na redaktora, který organizoval podpisovou akci pro amnestii politických vězňů v Praze. Věděl dobře, že ta akce vězňům nepomůže. Skutečný cíl nebyl osvobodit vězně ale ukázat, že jsou tu ještě lidé, kteří se nebojí. To, co dělal, bylo divadlo. Ale neměl jinou možnost. Neměl na vybranou mezi činem a divadlem. Měl na výběr: buď hrát divadlo anebo nedělat nic. Jsou situace, kdy jsou lidé odsouzeni hrát divadlo. Jejich boj s mlčenlivou mocí (s mlčenlivou mocí na druhé straně řeky, s policií proměněnou v mlčenlivé mikrofony ve zdi) je boj divadelní trupy, která se obořila do armády.

Franz viděl svého přítele ze Sorbonny, jak zvedl pěst a hrozil tomu tichu na druhé straně.

– 22. –

Tlumočnice zakřičela potřetí svou výzvu do hlásné trouby.

Ticho, které jí znovu odpovědělo, proměnilo náhle Franzovu tíseň v divoký vztek. Stál kousek od mostu, co dělí Tajland od Kambodže, a zachvátila ho nesmírná touha vběhnout na něj, křičet k nebi strašné nadávky a zemřít v nesmírném rámusu střel.

Ta náhlá Franzova touha nám něco připomíná; ano, připomíná nám Stalinova syna, který se běžel pověsit na elektřinou nabitě dráty, když nemohl snést pohled na to, jak póly lidské existence se k sobě přiblížily na dotek, takže už nebylo rozdílu mezi vznešeným a nízkým, mezi andělem a mouchou, mezi Bohem a hovnem.

Franz nemohl připustit, že sláva Velkého Pochodu je totéž co komická marnivost těch, kteří v něm krácejí, a že velkolepý hluk evropských dějin zaniká v nekonečném tichu, takže už není rozdílu mezi dějinami a mlčením. V té chvíli chtěl položit na váhu svůj vlastní život, aby dokázal, že Veliký Pochod váží více než hovno.

Ale člověk nic takového nedokáže. Na jedné misce vah bylo hovno, na druhou se Stalinův syn položil celým svým tělem a váhy se nepohnuly.

Místo aby se nechal zastřelit, Franz sklopil hlavu a odcházel se všemi ostatními husím pochodem zpátky k autobusům.

– 23. –

Všichni potřebujeme, aby se na nás někdo díval. Bylo by nás možno rozdělit do čtyř kategorií podle toho, pod jakým typem pohledu chceme žít.

První kategorie touží po pohledu nekonečného množství anonymních očí, jinak řečeno, po pohledu publika. To je případ německého zpěváka, americké herečky a také redaktora s velkou bradou. Byl zvyklý na své čtenáře a když jednoho dne Rusové zrušili jeho týdeník, měl pocit, že se octl ve stonásobně řidším ovzduší. Nikdo mu nemohl nahradit pohled neznámých očí. Zdálo se mu, že se zadusí. Pak si jednoho dne uvědomil, že je na každém kroku sledován policií, odposloucháván v telefonu a dokonce fotografován tajně na ulici. Anonymní oči byly náhle všude s ním a on mohl zase dýchat! Byl šťasten! Oslovoval teatrálně mikrofony ve zdi. Našel v policii ztracené publikum.

Druhou kategorii tvoří ti, kteří potřebují k životu pohledy mnoha jim známých očí. Jsou to neúnavní pořadatelé koktejlů a večeří. Jsou šťastnější než lidé první kategorie, kteří když ztratí publikum, mají pocit, že v sále jejich života zhasla světla. Skoro každému z nich se to jednou stane. Lidé druhé kategorie si naproti tomu nějaký ten pohled vždycky obstarají. Patří mezi ně Marie-Claude i její dcera.

Potom je třetí kategorie těch, kteří potřebují být na očích milovaného člověka. Jejich situace je stejně nebezpečná jako situace lidí první kategorie. Jednou se oči milovaného člověka zavřou a v sále bude tma. Mezi tyto lidi patří Tereza a Tomáš.

A pak je tu ještě čtvrtá kategorie, nejvzácnější, těch, kteří žijí pod imaginárním pohledem nepřítomných lidí. To jsou snílci. Například Franz. Jel ke kambodžským hranicím jen kvůli Sabině. Autobus drkotá po tajlandské silnici a on cítí, jak se na něho upírá její dlouhý pohled.

Do stejné kategorie patří i Tomášův syn. Nazvu ho Šimon. (Bude ho těšit, že má biblické jméno jako jeho otec.) Oči, po kterých touží, jsou oči Tomáše. Poté, co se zapletl do podpisové akce, vyhodili ho z univerzity. Dívka, se kterou chodil, byla neteř vesnického faráře. Oženil se s ní, stal se traktoristou v družstvu, věřícím katolíkem a otcem. Pak se od kohosi dozvěděl, že i Tomáš žije na vesnici, a zaradoval se: osud uvedl jejich životy do symetrie! To ho povzbudilo, aby mu napsal dopis. Nežádal odpověď. Chtěl jen, aby Tomáš položil na jeho život svůj pohled.

– 24. –

Franz a Šimon jsou snílci tohoto románu. Na rozdíl od Franze, Šimon neměl rád matku: Od dětství hledal tatínka. Byl ochoten věřit, že nějaká křivda, která se stala otci, předchází a vysvětluje nespravedlivost, které se otec dopouští na něm. Nikdy se na něho nehněval, protože se nechtěl stát spojencem matky, která tatínka ustavičně pomlouvala.

Žil s ní do osmnácti let a po maturitě odešel studovat do Prahy. V té době už Tomáš umýval okna. Šimon na něho mnohokrát čekal, aby zaranžoval náhodné setkání na ulici. Ale otec se s ním nikdy nezastavil.

Přilnul k bývalému redaktorovi s velkou bradou jen proto, že mu připomínal otcův osud. Redaktor Tomášovo jméno neznal. Článek o Oidipovi byl zapomenut a redaktor se o něm dověděl teprve od Šimona, který ho prosil, aby šli Tomáše požádat o podpis na petici. Redaktor souhlasil jen proto, že chtěl udělat radost chlapci, kterého měl rád.

Když si Šimon na tu schůzku vzpomínal, styděl se za svou trému. Určitě se otcí nelíbil. Zato otec se líbil jemu. Pamatoval si každé jeho slovo a dával

mu čím dál víc za pravdu. Zejména mu utkvěla věta: “trestat ty, kteří nevěděli, co činí, je barbarství”. Když mu strýc jeho dívky vsunul do ruky Bibli, zaujala ho slova Ježíše: “Odpusťte jim, neboť nevědí, co činí.” Věděl, že jeho otec je nevěřící, ale v podobnosti obou vět viděl tajné znamení: otec souhlasí s jeho cestou.

Už byl na vesnici asi třetí rok, když dostal dopis, v němž ho Tomáš zval na návštěvu. Setkání bylo vlídné, Šimon se cítil volný a vůbec nekoktal. Snad si ani neuvědomil, že si spolu příliš nerozuměli. Asi o čtyři měsíce později mu přišel telegram. Tomáš a jeho žena zemřeli rozdrčení pod nákladním autem.

Tehdy se dověděl o ženě, která byla kdysi otcovou milenkou a žila ve Francii. Získal její adresu. Protože zoufale potřeboval imaginární oko, které by dál pozorovalo jeho život, čas od času jí psal dlouhá psaní.

– 25. –

Až do konce života je bude Sabina dostávat od toho smutného vesnického spisovatele dopisů. Mnohá z nich zůstanou nepřečtena, protože země, z níž pochází, ji zajímá čím dál méně.

Starý muž zemřel a Sabina se přestěhovala do Kalifornie. Ještě dál na západ, ještě dál od Čech.

Prodává dobře své obrazy a má Ameriku ráda. Ale jen na povrchu. Co je pod povrchem, je cizí svět. Nemá tam dole žádného dědečka ani strýčka. Má strach se dát zavřít do rakve a spustit dolů do americké hlíny.

Napsala proto jednoho dne závěť, v níž stanovila, že její mrtvé tělo má být spáleno a popel rozprášen. Tereza a Tomáš zemřeli ve znamení tíže. Ona chce zemřít ve znamení lehkosti. Bude lehčí než vzduch. Podle Parmenida je to proměna negativního v pozitivní.

Autobus zastavil před hotelem v Bankoku. Už nikdo neměl chuť pořádat schůze. Lidé se trousili po skupinkách po městě, někteří si prohlíželi chrámy, jiní šli do bordelu. Přítel ze Sorbonny zval Franze, aby s ním strávil večer, ale on chtěl zůstat sám.

Stmívalo se a vyšel do ulic. Pořád myslel na Sabinu a cítil na sobě její dlouhý pohled, pod nímž vždycky začal pochybovat sám o sobě, protože nevěděl, co si Sabina opravdu myslí. I tentokrát ho ten pohled začal uvádět do rozpaků. Neposmívá se mu? Nepovažuje kult, který jí věnuje, za pošetilý? Nechce mu říci, že by už konečně měl být dospělý a věnovat se plně milence, kterou mu sama poslala?

Představil si tvář s velikými kulatými brýlemi. Uvědomil si, jak je se svou studentkou šťasten. Cesta do Kambodže mu náhle připadala směšná a bezvýznamná. Proč sem vůbec jel? Teď to ví. Jel sem, aby si konečně uvědomil, že nikoli průvodce, nikoli Sabina, ale jeho brýlatá dívka je jeho skutečný život, jediný skutečný život! Jel sem, aby si uvědomil, že skutečnost je víc než sen, mnohem víc než sen!

Pak se vynořila z přitmě postava a cosi mu povídala v neznámém jazyce. Díval se na ni s jakýmsi soucitným podivením. Neznámý muž se ukláněl, usmíval a pořád něco velice naléhavě drmolil. Co mu to říkal? Zdálo se, že ho někam zve. Vzal ho za ruku a odváděl. Franze napadlo, že někdo potřebuje jeho pomoc. Snad přece jen sem nejel nadarmo? Je přece jen povolán k tomu, aby tu někomu pomohl?

A pak byli najednou vedle toho drmolícího muže ještě dva další a jeden z nich ho žádal anglicky, aby jim dal peníze.

V té chvíli brýlatá dívka zmizela z jeho mysli a znovu se na něho zadívala Sabina, neskutečná Sabina se svým velikým osudem, Sabina před níž se

cítil malý. Její oči na něm spočívaly hněvivě a nespokojeně: Zase se dal podvádět? Zase už někdo zneužívá jeho blbé dobroty?

Prudce se vytrhl muži, který ho držel za rukáv. Věděl, že Sabina na něm měla vždycky ráda jeho sílu. Zachytil ruku, kterou na něho napřahoval druhý muž. Pevně ji sevřel a přehodil pak muže přes sebe perfektním chvatem judo.

Byl teď se sebou spokojen. Sabininy oči se na něho stále upíraly. Už ho nikdy neuvidí poníženého! Už ho nikdy neuvidí ustupovat! Už nikdy Franz nebude měkký a sentimentální!

Naplnila ho skoro veselá nenávist k těm mužům, kteří se chtěli smát jeho naivitě. Stál lehce příkrčen a nespouštěl z očí žádného z nich. Ale pak ho něco těžkého uhodilo do hlavy a on se skácel. Uvědomoval si mlhavě, že ho někam nesou. Potom padal dolů. Ucítil prudký náraz a ztratil vědomí.

Probudil se až v ženevské nemocnici. Nad jeho lůžkem se skláněla Marie-Claude. Chtěl jí říci, že ji tu nechce. Chtěl, aby dali okamžitě zprávu studentce s velikými brýlemi. Nemyslel na nikoho než na ni. Chtěl křičet, že u sebe nesnese nikoho jiného než ji. Ale zjistil s hrůzou, že nemůže mluvit. Díval se na Marii-Claude s nekonečnou nenávistí a chtěl se od ní odvrátit ke zdi. Ale nemohl pohnout tělem. Chtěl odvrátit aspoň hlavu. Ale ani hlavou nemohl hýbat. Proto zavřel oči, aby ji neviděl.

– 27. –

Mrtvý Franz konečně patří své zákonné ženě, jak jí nikdy předtím nepatřil. Marie-Claude o všem rozhoduje, ujímá se organizace pohřbu, rozesílá parte, kupuje věnce, nechává si šít černé šaty, které jsou ve skutečnosti šaty svatební. Ano, teprve manželův pohřeb je pro manželku její pravá svatba; dovršení životní cesty; odměna za všechno trápení.

Ostatně pastor si to dobře uvědomuje a mluví nad hrobem o věrné manželské lásce, které musila projít mnoha zkouškami, aby zůstala pro zesnulého až do konce života bezpečným přístavem, do něhož se mohl v poslední chvíli vrátit. I Franzův kolega, kterého Marie-Claude požádala, aby mluvil nad rakví, vzdal především hold nebožtíkově statečné ženě.

Kdesi vzadu, podpíraná přítelkyní, tísnila se dívka s velikými brýlemi. Zadržovaný pláč a množství spolykaných prášků způsobily, že dostala ještě před koncem obřadu křeče. Je ohnuta, drží se za břicho a přítelkyně ji musí odvést ze hřbitova.

– 28. –

Hned když dostal od předsedy družstva telegram, nasedl na motocykl a přijel. Ujal se pohřbu. Na pomník nechal umístit pod otcovo jméno nápis: Chtěl království boží na zemi.

Ví dobře, že by to otec nebyl nikdy řekl těmito slovy. Ale je si jist, že nápis vyjadřuje dobře to, co otec chtěl. Království boží na zemi znamená spravedlnost. Tomáš toužil po světě, kde by vládla spravedlnost. Nemá Šimon právo vyjádřit otcův život svým vlastním slovníkem? To je přece odvěké právo všech pozůstalých!

Po dlouhém bloudění návrat, je napsáno na pomníku nad Franzovou rakví. Nápis lze pochopit jako náboženský symbol: bloudění pozemským životem, návrat do náruče boží. Ale zasvěcení vědí, že věta má zároveň svůj zcela světský smysl. Marie-Claude o tom ostatně vypráví každý den:

Franz, zlatý, dobrý Franz, nevydržel krizi svých padesáti let. Do spárů jaké ubohé dívky to spadl! Ani hezká nebyla. (Viděli jste ty obrovské brýle, za nimiž ji nebylo skoro vidět?) Ale padesátník (všichni to víme!) by prodal duši za kus mladého těla. Jen jeho vlastní žena však ví, jak tím trpěl! Byla to pro něho skutečná morální muka! Protože Franz byl v hloubi duše čestný a dobrý. Jak jinak si vysvětlit to nesmyslnou, zoufalou cestu někam do

Asie? Šel si tam pro svou smrt. Ano, Marie-Claude to ví zcela jistě: Franz hledal vědomě smrt. V posledních dnech, kdy umíral a neměl už potřebu lhát, nechtěl vidět než ji. Nemohl mluvit, ale děkoval jí alespoň očima. Svým pohledem ji prosil o odpuštění. A ona mu odpustila.

– 29. –

Co zbylo z umírajících lidí v Kambodži?

Jedna velká fotografie americké herečky, která drží v náručí žluté dítě.

Co zbylo z Tomáše?

Nápis: chtěl království boží na zemi.

Co zbylo z Beethovena?

Zamračený muž s nepravděpodobnou hřívou, který pronáší temným hlasem:
“Es muss sein!”

Co zbylo z Franze?

Nápis: Po dlouhém bloudění návrat.

A tak dál a tak dál. Dříve než budeme zapomenuti, budeme proměněni v kýč. Kýč je přestupní stanice mezi bytím a zapomenutím.

– SEDMÁ ČÁST –

– Kareninův úsměv –

Z okna byl pohled na stráň porostlou křivými těly jabloní. Nad stráni les uzavíral obzor a křivka kopců se táhla do dálek. K večeru vystupoval na bledé nebe bílý měsíc a to byla chvíle, kdy Tereza vycházela na práh. Luna visící na dosud nesetmělém nebi jí připadala jako lampa, kterou zapomněli ráno zhasnout a která svítila po celý den v pokoji mrtvých.

Křivé jabloně rostly na stráni a žádná z nich nemohla odejít z místa, do něhož vrostla, stejně tak jako Tereza ani Tomáš nebudou už moci nikdy odejít z této vesnice. Prodali auto, televizor, rádio, jen aby si tu koupili malý domek se zahradou od zemědělce, který se stěhoval do města.

Žít na venkově byla jediná možnost úniku, která jim zbývala, protože tu byl trvalý nedostatek lidí a dostatek ubytování. Nikdo neměl zájem zkoumat politickou minulost toho, kdo byl ochoten odejít pracovat na pole nebo do lesů, a nikdo jim nezáviděl.

Tereza byla šťastná, že opustili město s opilými zákazníky u baru a s neznámými ženami, které zanechávaly v Tomášových vlasech vůni klína. Policie se o ně přestala starat a příběh s inženýrem jí splýval v jedno se scénou na Petříně, takže už skoro nerozeznávala, co byl sen a co pravda. (Ostatně byl inženýr opravdu ve službách tajné policie? Možná že ano, možná že ne. Muži, kteří používají ke schůzkám vypůjčených bytů a neradi se milují se stejnou ženou více než jednou, nejsou tak vzácní.)

Tereza byla tedy šťastna a měla pocit, že se octla u cíle: byli s Tomášem spolu a byli sami. Sami? Musím být přesnější: to, co jsem nazval samotou, znamenalo, že přerušili veškeré styky s dosavadními přáteli a známými. Přestřihli svůj život, jako by to byl kus stuhy. Cítili se však dobře ve společnosti vesničanů, se kterými pracovali a které občas navštěvovali v jejich domech nebo zvali k sobě.

Toho dne, kdy v lázeňském městě, jehož ulice nosily ruská jména, poznala předsedu zdejšího družstva, Tereza v sobě náhle objevila obraz venkova, který v ní zanechaly vzpomínky z četby nebo její předkové: svět pospolitosti, v němž tvoří všichni jakousi velkou rodinu spojenou společnými zájmy a zvyklostmi: každou neděli pobožnost v kostele, hospoda, kde se scházejí chlapi bez žen, a sál v téže hospodě, kde v sobotu hraje kapela a celá ves tančí.

Vesnice za komunismu se však tomuto prastarému obrazu už nepodobá. Kostel byl v sousední obci a nikdo tam nechodil, z hospody se staly úřadovny, chlapi se neměli kde scházet a pít pivo, mladí neměli kde tancovat. Církevní svátky se slavit nesměly, státní svátky nikoho nezajímaly. Kino bylo až ve městě dvacet kilometrů vzdáleném. A tak po pracovním dnu, kdy na sebe lidé vesele pokřikovali a klábosili v minutách odpočinku, uzavřeli se všichni do čtyř stěn svých domků s moderním nábytkem, z něhož čísel nevkus jak průvan, a pozorovali rozžatou obrazovku televizoru. Nezvali se na návštěvy, sotva občas zaskočili na pár slov k sousedovi před večerí. Všichni snili o tom odstěhovat se do města. Vesnice jim neposkytovala nic, co by se podobalo jen trochu zajímavému životu.

Snad právě proto, že tu nikdo nechtěl zakořenit, stát ztrácel nad vesnicí moc. Zemědělec, kterému už nepatří půda a je jen dělníkem pracujícím na poli, nelpí ani na krajině ani na své práci, nemá co ztratit, nemá se o co bát. Díky této lhostejnosti si venkov uchoval značnou autonomii i svobodu. Předseda družstva nebyl dosazený zvnějšku (jako všichni ředitelé ve městech), ale byl zvolen vesničany a byl jedním z nich.

Protože odtud všichni chtěli odejít, Tereza a Tomáš měli mezi nimi výjimečné postavení: přišli sem dobrovolně. Jestliže ostatní využívali každé příležitosti, aby alespoň na den mohli navštívit okolní města, Tereza a Tomáš nestáli o nic, než být tam, kde jsou, a znali proto vesničany brzy lépe než vesničané sebe navzájem.

Zejména předseda družstva se stal jejich skutečným přítelem. Měl ženu, čtyři děti a prase, které si vychoval, jako by to byl pes. Prase se jmenovalo Mefisto a bylo chloubou a atrakcí vsi. Poslouchalo na slovo, bylo čist'ounké

a růžové; chodilo na svých kopýtkách jako žena s tlustými lýtky na vysokých podpatcích.

Když Karenin uviděl Mefistu poprvé, byl rozrušen a dlouho ho obcházel a očichával. Ale brzy se s ním spřátelil a dával mu přednost před psy z vesnice, jimiž opovrhoval, protože byli přivázaní u boudy a štěkali hloupě, ustavičně a bez důvodu. Karenin pochopil správně cenu vzácnosti a mohl bych říci, že si přátelství s prasetem vážil.

Předseda družstva byl rád, že mohl svému bývalému chirurgovi pomoci a zároveň nešťastný, že pro něho nemůže udělat víc. Tomáš se stal šoférem nákladního auta, kterým rozvážel zemědělce na pole anebo vozil nářadí.

Družstvo mělo čtyři velké kravíny a kromě toho menší stáj se čtyřiceti jalovicemi. Tereza je dostala na starost a dvakrát denně je vyváděla na pastvu. Protože blízké a snadno přístupné louky byly určeny ke kosení, Tereza musila chodit se stádem do okolních kopců. Jalovice postupně spásaly trávu na vzdálenějších pastvinách a Tereza s nimi takto během roku obešla celou širokou krajinu kolem vesnice. Jako kdysi na malém městě nosila v ruce stále nějakou knihu, na lukách ji otevřela a četla.

Karenin ji vždycky doprovázel. Naučil se štěkat na mladé krávy, když byly příliš veselé a chtěly se vzdálit od ostatních; dělal to s očividnou radostí. Byl určitě z celé trojice nejšťastnější. Dosud nikdy jeho úřad “strážce orloje” nebyl tolik respektován jako zde, kde žádná improvizace neměla místa. Čas, v němž tu Tereza a Tomáš žili, se přibližoval pravidelnosti jeho času.

Jednoho dne po obědě (to je chvíle, kdy měli oba dva hodinu volna pro sebe) šli všichni tři na procházku za svůj domek do strání.

“Nelíbí se mi, jak běží,” řekla Tereza.

Karenin napadal na zadní nohu. Tomáš se k němu sklonil a ohmatával mu packu. Objevil na stehně malou bulku.

Příštího dne ho posadil vedle sebe na sedadlo nákladního auta a stavil se ve vedlejší vesnici, kde bydlil veterinář. Navštívil ho o týden později a přišel

domů se zprávou, že Karenin má rakovinu.

O tři dny později ho sám s veterinářem operoval. Když ho přivezl domů, Karenin se ještě neprobral z narkózy. Ležel vedle jejich postele na koberci, měl otevřené oči a naříkal. Na stehně měl vyholené chloupky a řez se šesti stehy.

Pak se pokusil zvednout. Ale nemohl.

Tereza se zděsila, že už nebude nikdy chodit.

“Neboj se,” řekl Tomáš, “je ještě omámen narkózou.”

Snažila se ho zvednout, ale chňapal po ní. To se ještě nikdy nestalo, že by chtěl Terezu kousnout!

“Neví, kdo jsi,” řekl Tomáš, “nepoznává tě.”

Položili ho ke své posteli, kde rychle usnul. I oni usnuli.

Byly tři hodiny ráno, když je najednou probudil. Vrtěl ocasem a šlapal po Tereze i po Tomášovi. Mazlil se s nimi divoce a nenasytně.

To se také ještě nikdy nestalo, aby je vzbudil! Vždycky čekal, až se probudí někdo z nich a pak se teprve odvážil za nimi vyskočit.

Ale tentokrát se neuměl ovládnout, když uprostřed noci přišel náhle k plnému vědomí. Kdo ví, z jakých dálek se vracel! Kdo ví, s jakými přízraky bojoval! Když teď uviděl, že je doma a poznal své nejbližší, musil jim sdělit svou strašlivou radost, radost z návratu a znovuzrození.

– 2. –

Hned na začátku Genesis je psáno, že Bůh stvořil člověka, aby mu svěřil vládu nad ptactvem, rybami i živočichy. Ovšem Genesis sepsal člověk a

nikoli kuň. Není žádná jistota, že Bůh svěřil opravdu člověku vládu nad jinými bytostmi. Spíš se zdá, že si člověk vymyslel Boha, aby z vlády, kterou si uzurpoval nad krávou a koněm, učinil svatou věc. Ano, právo zabít jelena či krávu je to jediné, na čem se celé lidstvo bratrsky shoduje i během těch nejkrvavějších válek.

To právo nám připadá samozřejmé, protože na vrcholu hierarchie se nalézáme my. Ale stačilo by, že by do hry vstoupil někdo třetí, třeba návštěvník z jiné planety, jehož Bůh řekl: “budeš panovat nad tvory všech ostatních hvězd” a celá samozřejmost Genesis se stane rázem problematická. Člověk zapřažený do vozu Mart’anem, eventuelně opékaný na rožni bytostí z Mléčné dráhy, si pak možná vzpomene na telecí kotletu, kterou byl zvyklý krájet na svém talíři a omluví se (pozdě!) krávě.

Tereza jde se stádem jaloviček, žene je před sebou, každou chvíli musí některou z nich ukázňovat, protože mladé krávy jsou veselé a utíkají z cesty do polí. Karenin ji doprovází. Jsou to už dva roky, co s ní takto denně chodí na pastvu. Vždycky ho velice bavilo být na jalovici přísný, štěkat na ně a nadávat jim. (Jeho Bůh mu svěřil vládu nad kravami a on na to byl pyšný.)

Tentokrát však jde s velkými obtížemi a skáče jen o třech nožkách; na čtvrté má ránu, která krvácí. Tereza se k němu každou chvíli shýbne a pohladí ho po hřbetě.

Za čtrnáct dnů po operaci se stalo jasné, že rakovina se nezastavila a že Kareninovi bude čím dál hůř.

Cestou potkávají sousedku, která v gumových holínkách spěchá do kravína. Sousedka se zastaví: “Copak váš pejsek? Nějak kulhá!” Tereza říká: “Má rakovinu. Je odsouzený,” a cítí, že se jí svírá hrdlo a nemůže mluvit. Sousedka vidí Tereziny slzy a skoro se rozzlobí: “Bože, nebudete přece brečet kvůli psovi!” Neříká to zle, je to hodná ženská, chce spíš Terezu svými slovy utěšit. Tereza to ví, je ostatně zde na vsi už dost dlouho, aby pochopila, že kdyby vesničané milovali každého králíka jako ona miluje Karenina, nemohli by žádného zabít a umřeli by brzy hladem i se svými zvířaty.

Přesto však jí znějí sousedčina slova nepřátelsky. “Já vím,” odpovídá bez protestu, ale rychle se od ní odvrací a pokračuje v cestě. Cítí se se svou láskou k psovi osamocena. Se smutným úsměvem si říká, že ji musí tajit víc, než by musila skrývat nevěru. Nad láskou k psovi se lidé pohoršují. Kdyby se sousedka dověděla, že je nevěrná Tomášovi, plácla by ji na znamení jistého srozumění vesele po zádech.

Jde tedy dál se svými jalovičkami, které se třou jedna o druhou svými boky, a říká si, že jsou to velice milá zvířata. Klidná, bezelstná, někdy dětinsky veselá: vypadají jako tlusté padesátnice, které předstírají, že je jim čtrnáct let. Není nic dojemnějšího než krávy, které si hrají. Tereza se na ně dívá se sympatií a říká si (ta myšlenka se jí už po dva roky neodbytně vrací), že lidstvo parazituje na kravách jako tasemnice parazituje na člověku: přisálo se k jejich vemu jako pijavice. Člověk je parazit krávy, tak by asi definoval ve svém živočichopisu člověka ne-člověk.

Tuto definici můžeme považovat za pouhý žert a shovívavě se jí usmát. Zabývá-li se jí však Tereza vážně, ocitá se na šikmé ploše: její myšlenky jsou nebezpečné a vzdalují ji lidstvu. Už v Genesis svěřil Bůh člověku vládu nad živočichy, ale můžeme to pochopit tak, že mu ji jen propůjčil. Člověk nebyl vlastníkem, ale jen správcem planety, který se bude musit ze své správy jednou zodpovídat. Descartes učinil rozhodný krok dál: učinil z člověka “pána a vlastníka přírody”. A je v tom jistě jakási hluboká souvislost, že právě on odepřel zvířatům definitivně duši: člověk je vlastník a pán, kdežto zvíře, říká Descartes, je jen automat, oživený stroj, “machina animata”. Jestliže zvíře nařká, není to nářek, je to skřípění špatně fungujícího mechanismu. Když kolo vozu vrže, neznamena to, že žebřík trpí, nýbrž že není namazán. Stejně tak musíme chápat i pláč zvířete a nermoutit se nad psem, když ho v pokusné laboratoři zaživa krájejí.

Jalovičky se pasou na louce, Tereza sedí na pařezu a Karenin se k ní tiskne, hlavu položenou na jejích kolenou. A Tereza si vzpomíná, jak kdysi, snad před deseti lety, četla dvouřádkovou zprávu v novinách: bylo tam psáno, že v jednom ruském městě postříleli všechny tamní psy. Tato zpráva, nenápadná a zdánlivě bezvýznamná, jí dala poprvé pocítit hrůzu z té příliš velké sousední země.

Tato zpráva byla anticipací všeho, co přišlo potom: V prvních letech po ruské invazi se nedalo ještě mluvit o teroru. Jelikož skoro celý národ nesouhlasil s okupačním režimem, Rusové musili najít mezi Čechy nové lidi a protlačit je k moci. Ale kde je měli hledat, když víra v komunismus i láska k Rusku byly mrtvé? Hledali je mezi těmi, kteří v sobě měli touhu za něco se mstít životu. Bylo třeba sjednotit, pěstovat a udržovat v pohotovosti jejich agresivitu. Bylo třeba ji cvičit nejdřív na provizorním cíli. Tím cílem se stala zvířata.

Noviny tehdy začaly otiskovat cykly článků a organizovat dopisy čtenářů. Žádalo se například, aby byli ve městech vyhubeni holubi. A také vyhubeni byli. Hlavní kampaň však byla namířena proti psům. Lidé byli ještě zoufalí nad katastrofou okupace, ale noviny, rozhlas, televize nemluvily o ničem jiném než o psech, kteří znečišťují chodníky a parky, ohrožují tak zdraví dětí, jsou bez užitku a přece jsou živí. Vytvořila se taková psychóza, že Tereza měla strach, aby poštvaná luza Kareninovi neublížila. Teprve o rok později se nastřídaná (a na zvířatech vytrénovaná) zloba upřela na svůj pravý cíl: na lidi. Začalo vyhazování z míst, zatýkání, soudní procesy. Zvířata si konečně mohla oddechnout.

Tereza hladí stále Karenina po hlavě, jež tiše odpočívá na jejím klíně. Říká si v duchu asi toto: Není žádná zásluha chovat se dobře k druhému člověku. Tereza musí být slušná vůči ostatním vesničanům, protože by jinak na vesnici nemohla žít. A dokonce i k Tomášovi se musí chovat láskyplně, protože Tomáše potřebuje. Nikdy nebudeme moci stanovit s jistotou nakolik naše vztahy k jiným lidem jsou výsledkem našich citů, lásky, nelásky, dobrotivosti či zloby, a nakolik jsou předurčeny poměrem sil mezi námi a jimi.

Skutečná dobrota člověka se může projevit v naprosté čistotě a svobodě jen vůči tomu, kdo žádnou sílu nepředstavuje. Skutečná mravní zkouška lidstva, ta nejzákladnější (uložená tak hluboko, že uniká našemu zraku) záleží v jeho vztahu k těm, kteří jsou mu dáni na pospas: ke zvířatům. A zde došlo k základnímu debaklu člověka, tak základnímu, že právě z něho vyplývají všechny ostatní.

Jedna z jalovic se přiblížila k Tereze, zastavila se a dlouze se na ni zadívala velkýma hnědýma očima. Tereza ji znala. Říkala jí Markéta. Ráda by

pojmenovala všechny své jalovice, ale nemohla. Bylo jich příliš mnoho. Kdysi dávno, jistě ještě před čtyřiceti lety, všechny krávy v této vsi měly jméno. (A jelikož jméno je znakem duše, mohu říci, že je měly navzdory Descartesovi.) Ale pak se z vesnic udělala velká družstevní továrna a krávy prožívaly celý svůj život na dvou čtverečních metrech v kravínu. Od té doby už nemají jména a jsou z nich “machinae animatae”. Svět dal za pravdu Descartesovi.

Mám pořád před očima Terezu, jak sedí na pařezu, hladí Kareninovu hlavu a myslí na debakl lidstva. V té chvíli se mi vybavuje jiný obraz: Nietzsche vychází v Turínu ze svého hotelu. Vidí proti sobě koně a kočího, který ho bije bičem. Nietzsche jde ke koni a před zraky kočího objímá jeho šíji a pláče.

To bylo roku 1889 a Nietzsche byl už též vzdálen lidem. Jinak řečeno: tehdy právě vypukla jeho duševní choroba. Ale právě proto, zdá se mi, má jeho gesto dalekosáhlý smysl. Nietzsche přišel odprosit koně za Descartesa: Jeho bláznovství (tedy jeho rozchod s lidstvem) začíná ve chvíli, kdy pláče nad koněm.

A to je ten Nietzsche, kterého mám rád, stejně jako mám rád Terezu, na jejíchž kolenou spočívá hlava na smrt nemocného psa. Vidím je jednoho vedle druhého: oba odstupují ze silnice, po které lidstvo, “pán a vlastník přírody”, pochoduje vpřed.

– 3. –

Karenin porodil dva rohlíky a jednu včelu. Díval se překvapeně na své zvláštní potomstvo. Rohlíky se chovaly klidně, ale včela se motala omámena a pak vzlétla a uletěla.

To byl sen, který se zdál Tereze. Sdělovala ho hned po probuzení Tomášovi a nacházeli v něm oba jakousi útěchu: ten sen proměnil Kareninovu nemoc

v těhotenství a drama porodu ve výsledek zároveň směšný i něžný: ve dva rohlíky a jednu včelu.

Zmocnila se jí zase nelogická naděje. Vstala a oblékla se. I zde na vesnici začínal její den tím, že šla do obchodu koupit mléko, chléb, rohlíky. Ale tentokrát, když vyzvala Karenina, aby šel s ní, sotva zvedl hlavu. To bylo poprvé, co se odmítl zúčastnit obřadu, který kdysi sám bezpodmínečně vyžadoval.

Šla tedy bez něho. “Kdepak je Karenin?” ptala se prodavačka, která už měla pro něho přichystaný rohlík. Tentokrát si ho odnášela Tereza sama ve své tašce. Už ve dveřích ho vytáhla a ukazovala mu ho. Chtěla, aby si pro něho přišel. Ale on ležel a nehýbal se.

Tomáš viděl, jak je Tereza nešťastná. Vzal si rohlík sám do úst a postavil se proti Kareninovi na čtyři. Pak se k němu pomalu blížil.

Karenin se na něho díval, zdálo se, že mu zasvitl jakýsi záblesk zájmu v očích, ale nezvedal se. Tomáš přiblížil tvář těsně k jeho tlamě. Aniž pohnul tělem, pes vzal do huby část rohlíku, co trčela Tomášovi z úst. Pak Tomáš rohlík pustil, aby zůstal celý Kareninovi.

Tomáš, stále na čtyřech, couvl, přikrčil se a začal vrčet. Předstíral, že se chce o rohlík prát. V tu chvíli pes odpověděl pánovi svým vrčením. Konečně! To bylo to, na co čekali! Karenin má chuť si hrát! Karenin ná ještě chuť žít!

To zavrčení bylo Kareninův úsměv a oni chtěli, aby ten úsměv trval co nejdéle. Proto se Tomáš k němu zase přiblížil po čtyřech a uchopil kus rohlíku, který psovi trčel z tlamy. Jejich tváře byly těsně u sebe, Tomáš cítil vůni psího dechu a na tváři ho šimraly dlouhé chlupy, které Kareninovi rostly kolem čumáku. Pes ještě jednou zavrčel a trhl tlamou. Každému zůstala mezi zuby půlka rohlíku. Pak se Karenin dopustil staré chyby. Pustil svůj kus rohlíku a chtěl se zmocnit části, kterou měl v ústech jeho pán. Zapomněl jako vždycky, že Tomáš není pes a že má ruce. Tomáš nepustil rohlík z úst a zvedl ze země upuštěnou půlku.

“Tomáši,” křičela Tereza, “přece mu nevezmeš rohlík!”

Tomáš pustil obě půlky na zem před Karenina, který první z nich rychle zhltl a druhou dlouho okázale držel v tlamě, aby se chlubil před oběma manželi, že svůj spor vyhrál.

Dívali se na něho a znovu si říkali, že se Karenin usmívá a že dokud se usmívá, má pořád důvod žít, i když je odsouzen k smrti.

Další den se ostatně zdálo, že se jeho stav zlepšil. Poobědvali. To byla chvíle, kdy měli oba hodinu volno pro sebe a brávali ho s sebou na procházku. Věděl to a neklidně už vždycky kolem nich pobíhal. Tentokrát však, když vzala Tereza do ruky vodítko a obojek, jen se dlouze na oba díval a ani se nepohnul. Stáli proti němu a snažili se být (kvůli němu a pro něho) veselí, aby mu dodali trochu dobré nálady. Teprve po chvíli, jako by se nad nimi smiloval, přiskákal k nim po třech nožkách a nechal si nasadit obojek.

“Terezo,” řekl Tomáš, “já vím, jak jsi zanevřela na fotografický aparát. Ale vezmi ho dnes s sebou!”

Tereza poslechla. Otevřela skříň, aby v ní hledala zastrčený a zapomenutý aparát, a Tomáš pokračoval: “Jednou nám ty fotografie udělají velkou radost. Karenin byl kus našeho života.”

“Jak to byl?” řekla Tereza, jako by ji uštkl had. Aparát ležel před ní na dně skříně, ale neshýbla se k němu: “Nevezmu ho. Nechci myslet na to, že Karenin nebude. Ty už jsi o něm mluvil v minulém čase!”

“Nezlob se,” řekl Tomáš.

“Já se nezlobím,” řekla Tereza mírně. “Já už jsem se tolikrát přistihla, že na něho myslím v minulém čase. Tolikrát jsem se už sama musela okřiknout. A právě proto nevezmu aparát.”

Šli cestou a nemluvili. Nemluvit, to byl jediný způsob nemyslet na Karenina v minulém čase. Nespouštěli z něho oči a byli pořád s ním. Čekali, kdy se usměje. Ale on se neusmíval, jen šel, a stále po třech nožkách.

“Dělá to jenom pro nás,” řekla Tereza. “Nechtělo se mu jít na procházku. Šel jenom proto, aby nám udělal radost.”

To, co řekla, bylo smutné, přesto však, aniž si to uvědomovali, byli šťastni. Byli šťastni nikoli navzdory smutku ale díky smutku. Drželi se za ruce a v očích měli oba stejný obraz: kulhajícího pejska, který představoval deset let jejich života.

Ušli ještě kus. Pak se Karenin k jejich velkému zklamání zastavil a obrátil. Musili se vrátit.

Snad ještě téhož dne nebo nazítří vstoupila Tereza nečekaně do pokoje k Tomášovi a viděla, že čte nějaký dopis. Uslyšel klapnutí dveří a odsunul dopis stranou mezi jiné papíry. Všimla si toho. Když odcházela z pokoje, neušlo jí, že Tomáš zastrkává dopis nenápadně do kapsy. Zapomněl však na obálku. Když osaměla v domku, prostudovala si ji. Adresa byla napsána neznámým písmem, které bylo velmi úhledné a které odhadla na písmo ženy.

Když se uviděli později, zeptala se ho jakoby nic, zda přišla pošta.

“Ne,” řekl a Terezy se zmocnilo zoufalství, zoufalství o to horší, že už mu odvykla. Ne, nemyslí si, že tu má Tomáš nějakou tajnou milenkou. Je to prakticky nemožné. Ví o každé jeho volné chvíli. Ale zdá se, že mu zůstala nějaká žena v Praze, na kterou myslí a o kterou stojí přesto, že mu nemůže zanechávat vůni svého klína ve vlasech. Nemyslí si, že ji snad Tomáš pro tu ženu opustí, ale zdá se jí, že štěstí dvou posledních let, kdy žili na vsi, je zase znehodnoceno lží.

Vrací se jí stará myšlenka: Její domov není Tomáš, ale Karenin. Kdo bude natahovat orloj jejich dnů, až on tu nebude?

Tereza byla duchem v budoucnosti, v budoucnosti bez Karenina a cítila se v ní opuštěná.

Karenin ležel v koutku a naříkal. Tereza šla na zahradu. Dívala se na trávu mezi dvěma jabloněmi a představila si, že tam Karenina zakopají. Zaryla

podpatkem do země a nakreslila jím v trávě obdélník. To bylo místo pro jeho hrob.

“Co to děláš?” zeptal se jí Tomáš, který ji překvapil při její činnosti stejně nečekaně jako ona ho překvapila před několika hodinami při čtení dopisu.

Neodpověděla mu. Viděl, že se jí zase po dlouhé době třesou ruce. Chytil ji za ně. Vytrhla se mu.

“To je hrob pro Karenina?”

Neodpověděla.

Její mlčení ho dráždilo. Vybuchl: “Vyčítalas mi, že na něho myslím v minulém čase! A co děláš ty? Ty už ho chceš pohřbít!”

Obrátila se k němu zády a šla domů.

Tomáš odešel do svého pokoje a práskl za sebou dveřmi.

Tereza je otevřela a řekla: “Když myslíš jenom na sebe, tak aspoň teď bys mohl myslet na něho. Spal a probudil jsi ho. Bude zase naříkat.”

Věděla, že je nespravedlivá (pes nespal), věděla, že se chová jako nejvulgárnější ženská, která chce ranit a ví jak.

Tomáš přišel po špičkách do pokoje, kde ležel Karenin. Ale ona ho s ním nechtěla nechat samotného. Skláněli se k němu oba, každý z jedné strany. V tom společném pohybu nebylo smíření. Naopak. Každý z nich byl sám. Tereza se svým psem, Tomáš se svým psem.

Bojím se, že takto, rozděleni, každý sám, zůstanou s ním až do poslední chvíle.

Proč je pro Terezu tak důležité slovo idyla?

My, kteří jsme byli vychováni v mytologii Starého Zákona, bychom mohli říci, že idyla je obraz, který v nás zůstal jako vzpomínka na Ráj: Život v Ráji se nepodobal běhu v přímce, která nás vede do neznáma, nebyl dobrodružstvím. Pohyboval se v kruhu mezi známými věcmi. Jeho jednotvárnost nebyla nudou nýbrž štěstím.

Dokud žil člověk na vesnici, v přírodě, obklopen domácími zvířaty, v náručí ročních dob a jejich opakování, zůstal s ním stále alespoň odlesk té rajské idyly. Proto Tereza, když se setkala v lázeňském městě s předsedou družstva, uviděla náhle před očima obraz vesnice (vesnice, v níž nikdy nežila, kterou neznala) a byla okouzlena. Bylo to, jako by se dívala dozadu, směrem k Ráji.

Adam v Ráji, když se naklonil nad studánku, nevěděl ještě, že to, co vidí, je on. Nerozuměl by Tereze, když jako dívka stála před zrcadlem a snažila se uvidět skrze své tělo svou duši. Adam byl jako Karenin. Tereza se často bavila tím, že ho vodila k zrcadlu. Nepoznával svůj obraz a choval se k němu s neuvěřitelným nezájmem a roztěkaností.

Přirovnání Karenina k Adamovi mne přivádí k myšlence, že v Ráji člověk nebyl dosud člověkem. Přesněji řečeno: člověk nebyl ještě vymrštěn na dráhu člověka. My už jsme dávno vymrštěni a letíme prázdnotou času, který se děje v přímce. Existuje v nás však stále tenká šňůrka, která nás připoutává k dalekému mlhavému Ráji, kde se Adam sklání nad studánku a, zcela nepodoben Narcisu, netuší, že ta bledá žlutá skvrna, která se v ní objevila, je vlastně on. Stesk po Ráji je touha člověka nebýt člověkem.

Když nacházela jako dítě matčiny vložky znečištěné menstruační krví, hnusila se jich a matku nenáviděla, že nemá dost studu, aby je skryla. Ale Karenin, který byl fena, měl také menstruace. Přišly mu jednou za půl roku a trvaly čtrnáct dnů. Aby neznečistil byt, Tereza mu dala mezi nožky velký kus vaty a oblékla mu své staré kalhotky, které mu přivázala dlouhou stuhou důmyslně k tělu. Celých čtrnáct dní se smála jeho oblečení.

Jak to, že menstruace psa v ní vzbuzovala veselou něhu, kdežto její vlastní menstruace se jí ošklivila? Odpověď mi připadá snadná: pes nebyl nikdy

vyhnán z Ráje. Karenin neví nic o dualitě těla a duše a neví, co je to hnus. Proto je s ním Tereze tak dobře a klidně. (A proto je tak nebezpečné proměnit zvíře v machinu animatu a krávu v automat na výrobu mléka: člověk tak přestřihává nit, která ho vázala k Ráji a na jeho letu prázdnotou času ho nic nebude moci zastavit ani utěšit.)

Z nejasné změti těchto nápadů vyvstává před Terezou rouhavá myšlenka, které se nemůže zbavit: láska, která ji spojuje s Kareninem, je lepší než ta, která existuje mezi ní a Tomášem. Lepší, nikoli větší. Tereza nechce obviňovat Tomáše ani sebe, nechce tvrdit, že by se mohli mít více rádi. Spíše se jí zdá, že dvojice lidí je stvořena tak, že jejich láska je a priori horšího druhu, než může být (alespoň v jejím nejlepším případě) láska mezi člověkem a psem, ta bizarnost v historii člověka, Stvořitelem pravděpodobně neplánovaná.

Ta láska je nezištná: Tereza po Kareninovi nic nechce. Ani lásku po něm nežádá. Nikdy si nekladla otázky, které mučí lidské dvojice: miluje mne? miloval někoho více než mne? miluje víc on mne, než já miluju jeho? Možná, že všechny tyto otázky, které se ptají po lásce, které ji měří, zkoumají, vyšetřují, vyslychají, ji také v zárodku ničí. Možná, že nejsme s to milovat právě proto, že toužíme být milováni, to jest že chceme něco (lásku) po tom druhém, místo abychom k němu přistupovali bez požadavků a chtěli jen jeho pouhou přítomnost.

A ještě něco: Tereza přijala Karenina takového, jaký byl, nechtěla ho měnit ke svému obrazu, souhlasila předem s jeho psím světem, nechtěla mu ho brát, nežárlila na jeho tajné spády. Vychovávala ho ne proto, že ho chtěla přetvořit (jako muž chce přetvořit svou ženu a žena svého muže), nýbrž jen proto, aby ho naučila elementárnímu jazyku, který jim umožnil, aby se dorozuměli a mohli spolu žít.

A potom: Láska k psu je dobrovolná, nikdo ji k ní nenutil. (Tereza myslí zase na matku a je jí všeho líto: Kdyby matka byla jednou z neznámých žen na vsi, možná že by jí její veselá hrubost byla sympatická! Ach, kdyby matka byla cizí ženou! Tereza se od dětství styděla, že matka okupovala rysy její tváře a konfiskovala její já. Nejhorší ale bylo, že odvěký příkaz “miluj otce a matku!” ji nutil, aby s tou okupací souhlasila, aby tu agresi

nazývala láskou! Matka nebyla vinna, že se s ní Tereza rozešla. Rozešla se s ní ne proto, že matka byla, jaká byla, ale protože byla matkou.)

Ale hlavně: Žádný člověk nemůže přinést druhému člověku dar idyly. To umí jenom zvíře, protože nebylo vyhnáno z Ráje. Láska mezi člověkem a psem je idylická. Není v ní konfliktů, drásavých scén, není v ní vývoje. Karenin obklopil Terezu a Tomáše svým životem založeným na opakování a očekával od nich totéž.

Kdyby byl Karenin člověkem a nikoli psem, jistě by už dávno Tereze řekl: “Prosím tě, mne už nebaví nosit každý den v hubě rohlík. Nemůžeš pro mne vymyslet něco nového?” V té větě je obsaženo veškeré odsouzení člověka. Lidský čas se neotáčí v kruhu, ale běží po přímce vpřed. To je důvod, proč člověk nemůže být šťasten, neboť štěstí je touha po opakování.

Ano, štěstí je touha po opakování, říká si Tereza.

Když jde předseda družstva projít po práci svého Mefista a potká Terezu, nikdy neopomene říci: “Paní Terezo! Proč jsem ho nepoznal dřív? Byli bychom chodili za holkama společně! Dvěma čuňákům přece žádná ženská neodolá!” Měl vepřítka vycvičeného tak, že po těch slovech zachrochtal. Tereza se smála, i když už věděla minutu předem, co předseda řekne. Vtip opakováním neztrácel svůj půvab. Naopak. V kontextu idyly i humor je podroben sladkému zákonu opakování.

– 5. –

Pes nemá před lidmi mnoho výhod, ale jedna z nich stojí za to: euthanasie není v jeho případě zákonem zakázána; zvíře má právo na milosrdnou smrt. Karenin chodil o třech nožkách a čím dál větší čas trávil v koutě. Naříkal. Oba manželé byli zajedno v tom, že ho nesmějí nechat zbytečně trápit. Ale souhlas s tou zásadou je nezbavoval úzkostné nejistoty: jak poznat okamžik, kdy utrpení je už zbytečné? jak určit chvíli, kdy žít už nestojí za to?

Kdyby aspoň Tomáš nebyl lékař! Pak by bylo možno se skrýt za někoho třetího. Bylo by možno jít ke zvěrolékaři a požádat ho, aby dal psu injekci.

Je to tak strašné vzít sám na sebe roli smrti! Tomáš dlouho trval na tom, že mu sám žádnou injekci nedá, ale pozve zvěrolékaře. Ale pak pochopil, že mu může dopřát privilegia, kterého se nedostane žádnému člověku: smrt za ním přijde v podobě těch, které měl rád.

Karenin naříkal celou noc. Když ho ráno Tomáš ohmatal, řekl Tereze: “Už nebudeme čekat.”

Bylo ráno, za chvíli měli oba odejít z domu. Tereza vešla do pokoje ke Kareninovi. Ležel až dosud netečně (ani když ho před chvílí Tomáš ohledával, nevěnoval tomu žádnou pozornost), ale nyní když uslyšel otevření dveří, vztyčil hlavu a podíval se na Terezu.

Nemohla unést ten pohled, lekla se ho skoro. Takhle se nikdy nedíval na Tomáše, takhle se díval jen na ni. Ale nikdy ne s takovou intenzitou jako tentokrát. To nebyl zoufalý nebo smutný pohled, ne. Byl to pohled strašlivé, nesnesitelné důvěřivosti. Ten pohled byl dychtivá otázka. Celý život čekal Karenin na Terezinu odpověď a teď jí oznamoval (ještě mnohem naléhavěji než jindy), že je stále připraven se od ní dovědět pravdu. (Všechno, co pochází od Terezy, je pro něho pravdou: i když mu řekne “sedni!” nebo “lehni!”, jsou to pravdy, s nimiž se ztotožňuje a které dávají jeho životu smysl.)

Ten pohled strašlivé důvěřivosti byl jen krátký. Za chvíli položil zase hlavu na své packy. Tereza věděla, že takto se už na ni nikdo nepodívá.

Nikdy mu nedávali sladkosti, ale před několika dny mu nakoupila několik tabulek čokolády. Vybala je ze staniolu, rozlámala a položila kolem něho. Přidala k nim ještě misku vody, aby mu nic nechybělo, když zůstane několik hodin doma sám. Pohled, kterým se na ni před chvílí podíval, jako by ho byl unavil. I když byl obklopen čokoládou, nezvedl již hlavu.

Položila se k němu na zem a objala ho. Velmi pomalu a unaveně si ji očichal a jednou nebo dvakrát olízl. Přijala olíznutí se zavřenýma očima,

jako by si je chtěla navždycky zapamatovat. Otočila hlavu, aby jí olízl ještě druhou tvář.

Pak musila odejít za svými jalovičkami. Vrátila se až po obědě. Tomáš nebyl ještě doma. Karenin ležel pořád obklopen čokoládami a když ji slyšel přijít, nezvedl už hlavu. Jeho nemocná noha byla oteklá a nádor praskl na novém místě. Mezi chlupy se objevila světle červená (krvi nepodobná) kapička.

Znovu si k němu ulehla na zem. Měla jednu ruku přehozenou přes jeho tělo a oči zavřené. Pak uslyšela někoho bušit na dveře. Ozvalo se: “Pane doktore, pane doktore! Je tu prase a jeho předseda!” Nebyla s to s nikým mluvit. Nepohnula se a neotevřela oči. Ještě jednou se ozvalo: “Pane doktore, přišli čuňáci!” a pak už bylo ticho.

Teprve za půl hodiny přišel Tomáš. Šel mlčky do kuchyně a připravoval si injekci. Když vstoupil do pokoje, Tereza už stála a Karenin se namáhavě zvedal ze země. Když uviděl Tomáše, zavrtěl slabě ocasem.

“Podívej se,” řekla Tereza, “ještě pořád se usmívá!”

Řekla to prosebně, jako by těmi slovy chtěla ještě žádat o malý odklad, ale nenaléhala.

Prostírala zvolna na gauč prostěradlo. Bylo to bílé prostěradlo poseté vzorkem zobrazujícím malá fialová kvítka. Všechno měla ostatně připravené a promyšlené, jako by si Kareninovu smrt představovala mnoho dnů napřed. (Ach, jak je to hrozné, my vlastně sníme dopředu o smrti těch, co milujeme!)

Neměl už sílu vyskočit na gauč. Vzali ho do náruče a společně zvedli. Tereza ho položila na bok a Tomáš mu prohlížel nožku. Hledal místo, kde žíla vystupovala nejzřetelněji. Pak na tom místě vystříhal nůžkami chlupy.

Tereza klečela u gauče a držela Kareninovu hlavu v rukou těsně u své tváře.

Tomáš ji prosil, aby mu tiskla pevně zadní nožku v místě nad žílou, která byla tenká a do níž bylo obtížné vpíchnout jehlu. Držela Kareninovu packu,

ale nevzdálila tvář od jeho hlavy. Mluvila na něho bez přestání tichým hlasem a on nemyslel než na ni. Neměl strach. Olízl jí ještě dvakrát tvář. A Tereza mu šeptala: “Neboj se, neboj se, tam tě nebude nic bolet, tam se ti bude zdát o veverkách a zajíčcích, budou tam kravičky a Mefisto tam bude, neboj se...”

Tomáš vbodnul jehlu do žíly a stiskl píst. Karenin maličko trhnul nohou, pár vteřin zrychleně dýchal a pak jeho dech náhle ustal. Tereza klečela na zemi před gaučem a tiskla tvář k jeho hlavě.

Pak musili zase oba odejít do práce a pes zůstal ležet na gauči na bílém prostěradle s fialovými kvítky.

Večer se vrátili. Tomáš šel na zahradu. Našel mezi dvěma jabloněmi čtyři čáry obdélníku, který tam před několika dny Tereza narýsovala podpatkem. Tam začal rýt. Dodržoval přesně předepsaný rozměr. Chtěl, aby bylo všechno, jak si to Tereza přála.

Zůstala doma s Kareninem. Bála se, aby ho nepohřbili živého. Přiložila ucho k jeho čumáku a zdálo se jí, že slyší slaboučký dech. Poodstoupila a viděla, jak se jeho hrud' lehce pohybuje.

(Ne, to slyšela svůj vlastní dech, který uváděl v nepatrný pohyb její tělo, takže podlehla dojmu, že se hýbe hrud' psa.)

Našla v kabelce zrcátko a nastavila ho k jeho čumáku. Zrcátko bylo tak ušmudlané, že se na něm domnívala vidět orosení způsobené dechem.

“Tomáši, on žije!” křičela, když se Tomáš se zablácenýma botama vracel ze zahrady.

Sklonil se k němu a zavrtěl hlavou.

Vzali každý z jedné strany prostěradlo, na kterém ležel. Tereza u nohou, Tomáš u hlavy. Zvedli ho a vynášeli do zahrady.

Tereza ucítila v rukou, že je prostěradlo mokré. Přišel k nám s loužičkou a s loužičkou odešel, pomyslíla si a byla ráda, že cítí v rukou tu vlhkost,

poslední pejskův pozdrav.

Donesli ho mezi jabloně a spouštěli dolů. Naklonila se nad jámu a upravovala prostěradlo tak, aby ho celého přikrývalo. Připadalo jí nesnesitelné, aby hlína, kterou na něho za chvíli naházejí, dopadala na jeho nahé tělo.

Pak odešla do domu a vrátila se s obojkem, vodítkem a hrstí čokolády, která zůstala od rána na zemi nedotčena. Hodila to všechno za ním.

Vedle jámy byla hromada čerstvě vykopané hlíny. Tomáš vzal do rukou lopatu.

Tereza si vzpomněla na svůj sen: Karenin porodil dva rohlíky a jednu včelu. Ta věta zněla najednou jako epitaf. Představovala si, že by tu mezi dvěma jabloněmi byl pomník s nápisem: “Zde leží Karenin. Porodil dva rohlíky a jednu včelu.”

V zahradě bylo přitímí, chvíle mezi dnem a večerem, na nebi stál bledý měsíc, lampa zapomenutá v pokoji mrtvých.

Měli oba dva boty od hlíny a odnášeli rýč a lopatu do přístěnku, kde bylo narovnáno nářadí: hrábě, krumpáče, motyky.

– 6. –

Seděl ve svém pokoji, kde si byl zvyklý číst u stolu knihy. V takových chvílích k němu Tereza přistupovala, sklonila se k němu, přitiskla zezadu tvář k jeho tváři. Když to toho dne udělala, uviděla, že se Tomáš nedívá do žádné knihy. Před ním ležel dopis a přesto, že se skládal jen z pěti řádků psaných na stroji, Tomáš na něj upíral pohled nehybně a dlouze.

“Co je to?” ptala se Tereza a naplnila ji úzkost.

Aniž se obrátil, Tomáš zvedl dopis a podal jí ho. Bylo tam psáno, že se musí dostavit ještě téhož dne do sousedního města na letiště.

Konečně k ní otočil hlavu a Tereza viděla, že má v očích stejnou hrůzu, jakou pocítila i ona.

“Půjdu s tebou,” řekla.

Vrtěl hlavou: “Předvolání se týká jenom mne.”

“Ne, půjdu s tebou,” opakovala.

Odjeli Tomášovým nákladním autem. Za chvíli byli na letištní ploše. Byla tam mlha. Jenom velmi matně se proti nim rýsovalo několik letadel. Chodili od jednoho k druhému, ale všechna tam stála se zavřenými dveřmi, nepřístupná. Konečně jedno z nich mělo nahoře otevřený vchod, k němuž vedly přistavené schůdky. Vystoupili po nich, ve dveřích se objevil steward a zval je dál. Letadlo bylo malé, sotva pro třicet pasažérů a bylo úplně prázdné. Vešli do uličky mezi sedadly, stále se dotýkajíce jeden druhého a bez valného zájmu o to co se dělo kolem nich. Usedli na dvě sedadla vedle sebe a Tereza položila hlavu na Tomášovo rameno. Původní hrůza se rozplývala a proměňovala ve smutek.

Hrůza je šok, chvíle naprostého oslepení. Hrůza je zbavena jakékoli stopy krásy. Nevidíme než ostré světlo neznámé události, kterou očekáváme. Smutek naproti tomu předpokládá, že víme. Tomáš i Tereza věděli, co je čeká. Světlo hrůzy se ztlumilo a svět bylo vidět v modravém, něžném osvětlení, které činilo věci krásnější, než byly před tím.

Ve chvíli, kdy Tereza četla dopis, necítila k Tomášovi žádnou lásku, věděla jen, že ho nesmí ani na chvíli opustit: hrůza udusila všechny ostatní city a pocity. Nyní, kdy k němu byla přitištěna (letadlo plulo v mracích), úlek pominul a ona vnímala svou lásku a věděla, že je to láska bez hranic a bez míry.

Konečně letadlo přistálo. Vstali s šli ke dveřím, které steward otevřel. Drželi se stále v objetí kolem pasu a stanuli nahoře na schůdcích. Viděli dole tři muže s kuklami na tvářích a puškami v ruce. Bylo zbytečné váhat,

protože nebylo úniku. Sestupovali zvolna a když položili nohu na plochu letiště, jeden z mužů zvedl pušku a zalíčil. Nebylo slyšet žádný výstřel, ale Tereza cítila, jak Tomáš, který ještě vteřinu před tím k ní byl přitištěn a držel se jí rukou kolem pasu, se hroutí k zemi.

Tiskla ho k sobě, ale nemohla ho udržet: padl na beton přistávací plochy. Sklonila se nad něho. Chtěla se na něho vrhnout a přikrýt ho svým tělem, ale v té chvíli viděla něco zvláštního: jeho tělo se rychle zmenšovalo. Bylo to tak neuvěřitelné, že strnula a stála jako přikována. Tomášovo tělo bylo menší a menší, vůbec se už nepodobalo Tomášovi, zbylo z něho něco docela malého a ta malá věc se začala hýbat a dala se do běhu a utíkala pryč po letištní ploše.

Muž, co vystřelil, sundal masku a usmál se laskavě na Terezu. Otočil se pak a rozběhl za tou malou věcí, která běžela zmatena sem a tam, jako by před někým uhýbala a hledala zoufale skrýš. Chvíli se spolu honili, až potom najednou se muž vrhl k zemi a honička skončila.

Vstal a vracel se k Tereze. Nesl jí v rukou tu věc. Ta věc se třásla strachem. Byl to zajíc. Podával ho Tereze. A v té chvíli z ní spadl úlek i smutek a ona byla šťastná, že drží zvířátko v náručí, že to zvířátko je její a může ho tisknout k tělu. Rozplakala se štěstím. Plakala a plakala, neviděla přes slzy a odnášela si zajíčka domů s pocitem, že teď už je těsně u cíle, že je tam, kde chtěla být, tam odkud se už neutíká.

Šla pražskými ulicemi a našla lehce svůj dům. Žila tam s maminkou a tatínkem, když byla malá. Ale maminka ani tatínek tam nebyli. Vítili ji tam dva staří lidé, které nikdy neviděla, ale o kterých věděla, že je to pradědeček a prababička. Oba měli tváře vrásčité jako je kůra stromu a Tereza byla ráda, že bude bydlet s nimi. Ale teď chtěla být sama jen se svým zvířátkem. Našla bezpečně svůj pokoj, ve kterém bydlila od svých pěti let, kdy se rodiče rozhodli, že si zaslouží mít sama pro sebe zvláštní místnost.

Byl tam gauč, stolek a židle. Na stolku stála rozsvícená lampa, která tam na ni čekala celou tu dobu. Na lampě seděl motýl s rozevřenými křídly, na kterých byly namalovány dvě veliké oči. Tereza věděla, že je u cíle. Lehla si na gauč a tiskla zajíčka k tváři.

Seděl nad stolem, kde byl zvyklý číst knihy. Před ním ležela otevřená obálka s dopisem. Říkal Tereze: “Dostávám čas od času dopisy, o kterých jsem ti nechtěl nic říkat. Píše mi můj syn. Snažil jsem se, aby se můj a jeho život nedostaly nikdy do styku. A podívej se, jak se mi osud pomstil. Už před několika lety ho vyhodili ze školy. Je traktoristou na nějaké vesnici. Můj a jeho život se sice nedotýkají, ale ubíhají vedle sebe stejným směrem jako dvě rovnoběžky.”

“A proč jsi o těch dopisech nechtěl mluvit?” řekla Tereza a ucítila v sobě velkou úlevu.

“Nevím. Bylo mi to jaksi nepříjemné.”

“Píše ti častěji?”

“Čas od času.”

“A o čem?”

“O sobě.”

“A je to zajímavé?”

“Je. Matka, jak víš, byla zuřivá komunistka. Dávno se s ní rozešel. Spřátelil se s lidmi, kteří se ocitli ve stejné situaci jako my. Snažili se o nějakou politickou činnost. Někteří z nich jsou dnes ve vězení. Ale s těmi se rozešel též. Mluví o nich s odstupem jako o ‘věčných revolucionářích’.”

“A on se snad s tímhle režimem smířil?”

“Ne, vůbec ne. Věří v Boha a myslí si, že v tom je klíč ke všemu. Máme prý žít všichni v každodenním životě podle norem daných náboženstvím a režim nebrat vůbec na vědomí. Ignorovat ho. Věříme-li v Boha, jsme prý s

to vytvořit v jakékoli situaci svým vlastním jednáním to, co on nazývá 'království boží na zemi'. Vysvětluje mi, že církev je v naší zemi jediné dobrovolné společenství lidí, které uniká kontrole státu. Zajímá mne, jestli je v církvi proto, aby lépe vzdoroval režimu, anebo zda opravdu věří v Boha.”

“Tak se ho na to zeptej!”

Tomáš pokračoval: “Obdivoval jsem se vždycky věřícím. Myslil jsem, že mají nějaký zvláštní dar nadsmyslového vnímání, který je mi odepřen. Něco jako jasnovidci. Ale teď vidím na svém synovi, že věřit je vlastně velice snadné. Když na tom byl zle, ujali se ho katolíci a víra byla najednou tu. Možná, že se rozhodl věřit z vděčnosti. Lidská rozhodnutí jsou hrozně snadná.”

“Tys mu na jeho dopisy nikdy neodpověděl?”

“Neudal mi zpáteční adresu.”

Ale pak dodal: “Na poštovním razítku je ovšem jméno obce. Stačilo by poslat dopis na adresu tamního družstva.”

Tereza se před Tomášem styděla za svá podezření a chtěla napravit vinu překotnou laskavostí k jeho synovi: “Tak proč mu nenapíšeš? Proč ho nepozveš?”

“Podobá se mi,” řekl Tomáš. “Když mluví, křiví horní ret úplně stejně jako já. Vidět svůj vlastní ret, jak mluví o Pánu Bohu, mi připadá příliš podivné.”

Tereza se rozesmála.

Tomáš se smál s ní.

Tereza řekla: “Tomáši, nebuď dětinský! Vždyť je to už tak stará historie. Ty a tvoje první žena. Co je mu po té historii? Co s ní má společného? Proč bys měl někomu ubližovat jen proto, že jsi měl v mládí špatný vkus?”

“Abych byl upřímný, mám z toho setkání trému. To je hlavní důvod, proč se mi do něho nechce. Nevím, proč jsem byl tak umíněný. Člověk se někdy k

něčemu rozhodne, neví ani jak, a to rozhodnutí pak trvá vlastní setrvačností. Rok od roku je těžší ho změnit.”

“Pozvi ho,” řekla.

Téhož dne odpoledne se vracela z kravína a slyšela ze silnice hlasy. Když se přiblížila, viděla Tomášovo nákladní auto. Tomáš byl sehnut a odmontovával kolo. Několik chlapů stálo okolo, okouněli, čekali, až bude Tomáš s opravou hotov.

Stála a nemohla odtrhnout pohled: Tomáš vypadal staře. Zešedivěly mu vlasy a nemotornost, se kterou si počínal, nebyla nemotornost lékaře, který se stal šoférem, ale nemotornost člověka, který už není mlád.

Vzpomněla si na nedávný rozhovor s předsedou. Říkal jí, že Tomášovo auto je v bídném stavu. Říkal to žertem, nebyla to stížnost, ale přece jen starost. “Tomáš se vyzná líp v tom, co je uvnitř těla než v tom, co je uvnitř motoru,” smál se. Pak se jí přiznal, že už byl několikrát žádat na úřadech, aby směl Tomáš znovu vykonávat ve zdejším okrese lékařskou praxi. Zjistil však, že to policie nikdy nedovolí.

Poodstoupila za kmen stromu, aby ji nikdo z těch lidí kolem auta neviděl, ale nepřestávala se na něho dívat. Srdce se jí svíralo výčitkami: Kvůli ní odešel z Curychu zpátky do Prahy. Kvůli ní opustil Prahu. A ani tady mu nedala pokoj a ještě nad umírajícím Kareninem ho trápila tajným podezíráním.

Vždycky mu v duchu vyčítala, že ji dost nemiluje. Svou vlastní lásku považovala za něco, co se vymyká jakékoli pochybě, kdežto jeho lásku za pouhou shovívavost.

Teď vidí, že byla nespravedlivá: Kdyby byla opravdu Tomáše milovala velkou láskou, byla by s ním přece musila zůstat v cizině! Tam byl Tomáš spokojen, tam se před ním otvíral nový život! A přece mu odtud ujela! Je pravda, že se přesvědčovala o tom, že to dělá z velkomyslnosti, aby mu nebyla na obtíž. Ale nebyla ta velkomyslnost jen výmluvou? Ve skutečnosti věděla, že se za ní vrátí! Volala ho za sebou čím dál níž a níž, tak jako víly lákají vesničany do bažin, aby je tam nechaly utonout. Využila chvíle, kdy

měl žaludeční křeče, aby na něm vylákala slib, že se odstěhují na venkov! Jak uměla být lstivá! Volala ho za sebou, jako by chtěla zkoušet znovu a znovu, zda ji miluje, volala ho tak dlouho, až se teď ocitl zde: šedivý a unavený, s polozmrzačenýma rukama, které už nebudou moci nikdy uchopit skalpel.

Ocitli se tam, odkud se už nedá jít nikam jinam. Kam by odtud mohli ještě jít? Do zahraničí je nikdy nepustí. Do Prahy už nenajdou cestu zpět, žádnou práci jim tam nikdo nedá. A aby šli do jiné vsi, k tomu nebudou mít žádný důvod.

Můj bože, bylo opravdu třeba dojít až sem, aby uvěřila, že ji má rád?

Konečně se mu podařilo nasadit kolo zpátky na vůz. Nasedl za volant, chlapi naskákali na korbu a ozval se hluk motoru.

Šla domů a napustila si vodu do vany. Ležela v horké vodě a říkala si, že celý život zneužívala proti Tomášovi své slabosti. Máme všichni sklon považovat sílu za viníka a slabost za nevinnou oběť. Ale Tereza si teď uvědomuje: v jejich případě tomu bylo naopak! I její sny, jako by věděly o jediné slabosti toho silného muže, předváděly mu Terezino utrpení, aby ho hnaly na ústup! Její slabost byla agresivní a nutila ho k ustavičné kapitulaci, až nakonec přestal být silný a proměnil se v zajíčka v jejím náručí. Pořád myslila na ten sen.

Vstala z vany a šla hledat šaty, do kterých by se oblékla. Chtěla si obléci nejhezčí šaty, aby se mu líbila, aby mu udělala radost.

Sotva si dopjala poslední knoflík, Tomáš vrazil hlučně dovnitř spolu s předsedou družstva a nápadně bledým mladým zemědělcem.

“Honem,” volal Tomáš, “nějakou silnou kořalku!”

Tereza odběhla a přinesla láhev slivovice. Nalila ji do kalíšku a mladý muž ji rychle zhltl.

Mezitím se dověděla, co se stalo: mladík si při práci vymkl ruku v rameni a řval bolestí; nikdo nevěděl, co si s ním počít a tak zavolali Tomáše, který

mu ji jediným pohybem vrátil zpátky do kloubu.

Mladík do sebe vrazil ještě jednu číšku a řekl Tomášovi: “Tvoje paní je dnes zatraceně krásná!”

“Hlupáku,” řekl předseda, “paní Tereza je vždycky krásná.”

“Já vím, že je vždycky krásná,” řekl mladík, “ale dnes se také krásně oblékla. Nikdy vás nebylo vidět v těchhle šatech. Chystáte se někam?”

“Nechystám. To jsem si oblékla kvůli Tomášovi.”

“Doktore, ty se máš,” smál se předseda. “To mně moje stará nedělá, aby se kvůli mně pěkně oblíkala.”

“Však proto taky chodíš na procházku s prasetem a ne se ženou,” řekl mladík a dlouho se smál.

“Co vůbec dělá Mefisto?” řekl Tomáš, “už jsem ho neviděl nejmíň...” zamyslel se: “nejmíň hodinu!”

“Stýská se mu po mně,” řekl předseda.

“Když vás vidím v těch šatech, tak se mi chce s vámi tančit,” řekl mladík Tereze. “Pustil bys ji se mnou tančit, doktore?”

“Pojedem tančit všichni,” řekla Tereza.

“Jel bys?” řekl mladík Tomášovi.

“Ale kam?” ptal se Tomáš.

Mladík jmenoval město v sousedství, kde je v hotelu bar s tanečním parketem.

“Pojedeš s námi,” řekl pak rozkazovacím tónem předsedovi a protože měl v sobě už třetí skleničku slivovice, dodal: “Jestli se Mefistovi stýská, vezmeme ho s sebou! Přivezeme jim dva čuňáky! Všechny ženské budou padat na záda, když uvidí dva čuňáky!” a zase se dlouho smál.

“Když se nebudete stydět za Mefistu, tak jedu s vámi,” řekl předseda a nasedli všichni do Tomášova nákladáku. Tomáš si sedl k volant, Tereza vedle něho a oba chlapi seděli za nimi a odnášeli si polovypitou láhev slivovice. Teprve za vesnicí si předseda vzpomněl, že zapomněli na Mefistu. Křičel na Tomáše, aby se vrátili.

“Není třeba, jeden čuňák stačí,” řekl mu mladík a předsedu to uspokojilo.

Stmívalo se. Cesta vedla serpentínami vzhůru. Dojeli do města a zastavili před hotelem. Tereza s Tomášem tam nikdy nebyli. Sešli po schodech do suterénu, kde byl barový pult, taneční parket a několik stolů. Asi šedesátiletý pán hrál na pianino a stejně stará dáma na housle. Hráli čtyřicet let staré šlágry. Na parketu tančilo asi pět párů.

Mladík se rozhlédl a řekl: “Žádná tady není pro mě,” a hned zval k tanci Terezu.

Předseda si sedl s Tomášem k volnému stolu a objednal láhev vína..

“Nemohu pít! Řídím!” připomněl Tomáš.

“Blbost,” řekl předseda, “zůstaneme tu přes noc,” a šel hned do recepce objednat dva pokoje.

Pak se vrátila Tereza s mladíkem z parketu, k tanci ji vyzval předseda a teprve nakonec tančila s Tomášem.

Při tanci mu řekla: “Tomáši, všechno zlo v tvém životě pochází ode mne. Kvůli mně jsi se dostal až sem. Tak nízko, že už se nedá jít nikam níž.”

Tomáš jí řekl: “Co blázníš? O jakém nízko mluvíš?”

“Kdybychom zůstali v Curychu, operoval bys pacienty.”

“A ty bys fotografovala.”

“To je hloupé přirovnání,” řekla Tereza. “Pro tebe znamenala tvoje práce všechno, kdežto já mohu dělat cokoli a je mi to úplně jedno. Já jsem neztratila vůbec nic. Ty jsi ztratil všechno.”

“Terezo,” řekl Tomáš, “ty sis nevšimla, že jsem tady šťasten?”

“Tvoje poslání bylo operovat,” řekla.

“Terezo, poslání je blbost. Nemám žádné poslání. Nikdo nemá žádné poslání. A je to ohromná úleva zjistit, že jsi volná, že nemáš poslání.”

Nebylo možno nevěřit jeho upřímnému hlasu. Vybavil se jí obraz z dnešního odpoledne: viděla ho opravovat nákladní auto a zdál se jí starý. Došla tam, kam chtěla: vždycky si přece přála, aby byl starý. Znovu si vzpomněla na zajíčka, kterého si tiskla ke tváři ve svém dětském pokoji.

Co to znamená, stát se zajíčkem? To znamená pozbýt jakékoli síly. To znamená, že jeden už není silnější než druhý.

Kráčeli v tanečních krocích za zvuku klavíru a houslí a Tereza měla hlavu na jeho rameni. Takto měla hlavu, když spolu byli v letadle, které je odváželo mlhou. Zažívala teď stejně podivné štěstí a podivný smutek jako tehdy. Ten smutek znamenal: jsme na poslední stanici. To štěstí znamenalo: jsme spolu. Smutek byl formou a štěstí bylo obsahem. Štěstí naplňovalo prostor smutku.

Vrátili se ke stolu. Tančila ještě dvakrát s předsedou a jednou s mladíkem, který byl už tak opilý, že s ní na parketu upadl.

Potom šli všichni nahoru a rozešli se do svých pokojů.

Tomáš otočil klíčem a rozsvítil lustr. Viděla dvě postele přitištěné k sobě, u jedné z nich noční stolek s lampou, z jejíhož stínidla, vyplašen světlem, se zvedl velký noční motýl a kroužil pokojem. Zezdola slabounce zazníval zvuk klavíru a houslí.

Všechny velké romány jsou vyprávěním o lásce. A protože formy vztahu muže a ženy se v průběhu času mění, jsou velké romány současně zrcadlem své doby, tázáním po podstatě lidské existence určité epochy. Poslední román Milana Kundery tuto pravdu svrchovaně naplňuje: od první do poslední řádky klade otázku možnosti lásky ve světě v krizi, v epoše konce 20. století. Jeho tázání může někomu připadat příliš bezohledné, cynické nebo skeptické, ale připomeňme si, že vino není zrcadlo, nýbrž epocha, které román nastavuje svou tvář. Láska na konci století, na rozhraní dvou světů, láska na planetě nezkušenosti, na níž jsou lidé odsouzeni dělat stále tytéž osudové chyby, protože neexistuje možnost návratu, možnost žít svůj život znovu a lépe. V lásce stejně jako v politice děláme své nejcennější zkušenosti teprve v okamžiku, kdy už je pozdě, kdy už nám k ničemu nejsou. Nejdůležitější rozhodnutí, která určila náš život, jsme dělali v mládí, ve chvíli, kdy jsme naprosto nebyli schopni dohlédnout jejich důsledky.

Tomáš, hlavní hrdina Kunderova nového románu, je kombinací Don Juana a Tristana, lásky libertinské a lásky romantické. Přesněji řečeno, je libertinem, zaskočeným láskou, kterou dosud nepoznal, v níž rozhodující roli nehraje sex, nýbrž něha, soucit, pocit odpovědnosti za život druhého, touha po věčné blízkosti milované. Terezu trýzní jeho libertinství, jeho stále nevěry, neboť ona je slabší v tomto vztahu: miluje bez výhrad, miluje jediného člověka. Když pozná, že ani v cizině se Tomáš nedokáže zříct svého libertinství (protože náhodné sexuální vztahy pro něho znamenají tak málo), že i ve Švýcarsku se stále stýká se Sabinou, další postavou románu, pro niž je sex formou úniku, formou zrady, jak říká Kundera, rozhodne se Tereza k návratu do Prahy. A Tomáš ji následuje, i když je si vědom, že tím riskuje svou občanskou existenci. Pod tlakem “normalizace” se postupně vzdává svého místa chirurga, pak lékaře a nakonec opouští Prahu, veden věrností sobě a své lásce. Avšak romantickou lásku nelze nikdy naplnit. I na venkově, v JZD, je Tereza klidnější a bezpečnější ve společnosti věrného psa, neboť u toho jí nehrozí nevěra, po něm nepožaduje žádné oběti. Až příliš pozdě poznává, že její láska zvítězila: dopisy, na které i na venkově žárčila, nebyly od žen, ale od Tomášova syna z prvního manželství. V tom okamžiku se dostaví výčitky: Připravila Tomáše o jeho sílu i o jeho poslání: musel se zříci toho, na čem jako muž nejvíce lpěl, svého povolání lékaře. “Volala ho za sebou, jako by chtěla zkoušet znovu a znovu, zda ji miluje, volala ho tak dlouho, až se teď octl zde: šedivý a unavený, s

polozmrzačenýma rukama, které už nebudou moci nikdy uchopit skalpel.
... Můj bože, bylo třeba opravdu dojít až sem, aby uvěřila, že ji má rád?”

Ale Tomáš přijímá tuto porážku; vyměnil posláním za lásku, přesvědčuje ji, že je šťasten: “Terezo, posláním je blbost. Nemám žádné posláním. Nikdo nemá žádné posláním. A to je ohromná úleva zjistit, že jsi volná, že nemáš posláním.” - A po tomto vrcholném okamžiku vyrovnání, kdy poznají, že jeden už není silnější než druhý (je to snad formule štěstí? - ale odkud ten smutek tohoto štěstí?) Tomáš zahyne s Terezou při autohavárii. Je kusem Kunderova kompozičního mistrovství, že tento tragický závěr lásky Tomáše a Terezy signalizoval jen v průběhu textu (již na závěr 3. části a znovu na závěr 6. Msti) v dopisech Tomášova syna Sabině. - Román sám končí nocí na venkovské tancovačce, lyrickou atmosférou společné noci Tomáše a Terezy; končí atmosférou “smutného štěstí”, navozenou symboly nočního motýla a klavíru a houslí (je to náhoda, že stejný název nese sbírka povídek českého lyrika lásky Šrámka?). Terezina láska zvítězila, Tomáš je poražen, ale je jen “její”. Za nějaký čas poté však oba umírají: jejich láska končí náhodnou tragédií.

Oba hrdinové románu, Tomáš i Franz, umírají v okamžiku, kdy uposlechli volání lásky; umírají náhodně a nesmyslně. Tomáš umírá, když se vzdal své nejvlastnější práce a dělal zaměstnání, jemuž nerozuměl a na němž mu nezáleželo. Franz umírá absurdně na následky incidentu po marném “pochodu na Kambodžu”, jehož se účastnil pod vlivem své lásky k Sabině. - Za lásku se platí smrtí; ožívá toto romantické téma v Kunderově románu v moderní formě? Nemáme odvahu to tvrdit, neboť ani Kundera nic netvrdí; jeho román je románem člověka, který se ptá.

I téma lásky je otázkou, která se vyptává po kvalitě společnosti, v níž lidé svou lásku žijí. Láska se u Kundery stává královskou lučavkou, která odhaluje hodnotu nebo nehodnotu společenských vztahů. Nejkonkrétněji ukazuje Kunderův román mizérii tzv. “normalizace” po pádu Dubčekova vedení. Dokazuje mravní bídu společnosti, která byla k “reálnému socialismu” sovětského typu dohnána tanky. Jediné ochotné pomahače našli Rusové v lidech vnitřně pokřivených a poznamenaných, “nesoucích v sobě touhu za něco se životu mstít”. Jejich cílem je dostat lidi do pasti a tak proměnit postupně celý národ v to, co jsou sami, v sít’ donašečů a fízlů.

Tomáš a Tereza prchají před nimi na venkov, na periferii života odborného i společenského, protože je to jediná cesta, jak uniknout jejich kontrole a jejich nákaze. - Stejně nekompromisně odhaluje Kunderův román i iluze “velkého pochodu” západní levice, zejména na příkladu Franzovy cesty do Kambodži. Téma lásky se tak stává v Kunderově románu kritickým zrcadlem doby konce století, doby skepse a masových podvodů, masové manipulace lidí a idejí.

Nejjemnější formou této analýzy je Kunderův “Malý slovník nepochopených slov”, nová kapitola jeho románové “Kritiky komunikativního rozumu”, zahájené již “Žertem” a pokračující až ke “Knize smíchu a zapomnění”. Jako tak často u Kundery, je láska mezi Franzem a Sabinou založena nikoliv na vzájemném porozumění, nýbrž naopak na nedorozumění, na schopnosti člověka přiřkládat týmž slovům a gestům zcela odlišný význam. Odlišné dětství, odlišné prostředí, v němž oba vyrůstali, dává stejným výrazům odlišný smysl, evokuje zcela různé komplexy hodnot a konotací. Láska k opuštěné matce disponovala Franze ve vztahu k ženám především soucitem, věrností a úctou. Pro Sabinu je láska naopak cestou úniku ze světa povinnosti, ze světa, v němž dokonce radost, štěstí a vkus mají být člověku vnuceny. Sabina je na útěku ze světa kýče, neboť totalitní politické režimy a totalitní kýč se organicky doplňují. Podle Kundery je kýč záclonou, zakrývající lidem fakt smrti. - Proto musel český partajní ideolog L. Stoll nenávidět a zatracovat velkou, krystalicky čistou poezii Františka Halase, neboť tento básník byl hypnotizován nevyhnutelností smrti, kterou nemůže ze světa sprovodit žádná sebe pokrokovější společnost. - Opakem kýče je člověk, který pochybuje, který se ptá, který si nezastírá existenci smrti. Ale i on potřebuje odpočinek, i on touží po idyle, to jest po návratu do ráje (do světa dětství?). Štěstí je podle Kundery touha po tomto spočinutí, po opakování důvěrně známého a blízkého.

Blížíme se tématu centrálnímu, “nesnesitelné lehkosti bytí”, Parmenidovu rozlišení lehkosti a tíhy a Nietzschově utopii “věčného návratu”. Možnost návratu a opakování by znamenala lidské bytí nesnesitelnou tíhou odpovědnosti; jeho jedinečnost mu propůjčuje závratnou lehkost. Svět rozumu, skepse a ironie se dávno vzdal možnosti a vidiny návratu (v jiném životě, na onom světě). Náš život na zemi je jediný a konečný, vylučuje

možnost opakování a tím i možnost nápravy chyb a falešných rozhodnutí. V tomto bodu spočívá propastná odlišnost existence přírody a bytí člověka, jedno z fascinujících témat moderní fenomenologické filozofie.

Slunce vychází a zapadá, roční období se pravidelně střídají, příliv a odliv se navrácí s matematickou přesností - jen člověk prochází svou životní dráhu jen jednou a co pochybil, nemůže již opakovat jinak a lépe. Člověk je proti “neživé” přírodě obdarován královským darem, darem vědomí a myšlení. Může uvažovat, předvídat a dělat zkušenosti, může své myšlenky sdělovat ostatním. Avšak tento dar je současně danajským darem: člověk nemůže změnit konečnost své existence; jeho sebevědomí je současně vědomím jeho konečnosti, neodvratnosti jeho smrti. Lidské “já” je si vědomo svého bytí, ale současně je si vědomo konečnosti tohoto bytí, žalostné omezenosti své existence, dané zrozením a smrtí. Lidské bytí je bytím k smrti, je cestou bez možnosti návratu. - Trýznivé podoby nabývá toto poznání ve vztahu k milované bytosti: kdybychom zešileli, kdybychom se zaprodali ďáblu, neodvrátíme smrt milovaného člověka. Kolik milujících si říká zoufale: kdybychom mohli začít znovu, jak jinak bychom se dovedli těšit z naší lásky, jakých chyb, které ji oslabily nebo zabily, bychom se dokázali vyvarovat! Ale je pozdě, není návratu.

Kolik politiků se zaklínalo: kdybych mohl dohlédnout důsledky svého rozhodnutí, jednal bych jinak. Kdybych... ona věčně marná a pošetilá naděje, že všechno mohlo být dobré, kdybychom se byli rozhodli jinak, kdybychom mohli vrátit čas a zopakovat běh událostí, jako se dá v promítačce ještě jednou zopakovat průběh filmového příběhu nebo pustit magnetofonový pásek ještě jednou zprostředka. Mučivé kdybych:.. si nikdy nepřipouští, že bychom mohli upadnout do nových chyb anebo dokonce opakovat staré omyly. Věříme zkrátka, že kdybychom se mohli rozhodovat bohatší o zkušenosti, které nám přinesou důsledky našich činů, žili bychom rozumněji a moudřeji. Kundera o tom říká: “Člověk nikdy nemůže vědět, co má chtít, protože žije jen jeden život a nemůže ho nijak porovnat se svými předchozími životy, ani ho opravit v následujícím životě. ‘Einmal ist keinmal’. Člověk žije všechno hned napoprvé a bez přípravy.”

Toto poznání a jeho důsledky jsou klíčem ke vztahu Tomáše a Terezy i Franze a Sabiny. Napětí vztahu Tomáše a Terezy spočívá na jeho

nerovnosti, na síle Tomáše a na slabosti Terezy, při čemž určujícím motivem všech rozhodnutí se stává paradoxně nikoliv síla, nýbrž Terezina slabost. Vztah Franze a Sabiny spočívá na jiném paradoxu, na paradoxu neporozumění. Sabina je pro Franze ztělesněním světa nebezpečí, rizika a odvahy “Velkého pochodu” revoluce i pokusu o obnovení jejího původního smyslu na jaře roku 1968. Ale pro Sabinu to všechno nic neznamená; naopak utíká před tíhou odpovědnosti, kterou s sebou nese každé vážné “poslání”. Po útěku do Francie a do USA však zakouší “nesnesitelnou lehkost bytí”. - Zde odkryl Kundera jeden ze závažných problémů pozdního 20. století, problém nikoliv tíhy, nýbrž přílišné “lehkosti” lidské existence. Jak máme rozumět tomuto zdánlivému protimluvu, vždyť nesnesitelná bývá zpravidla tíha lidského bytí! - Sabina prchá před totalitním režimem, ztělesněným pro ni totálním kýčem. Nesnesitelnost obého spatřuje nejen v přímém násilí, ale i v totální kontrole soukromí člověka, ve zrušení sféry dobrodružství, hledání, svobodné volby, hry. Jako mnoho jiných nachází však v cizině nikoliv nové naplnění, nýbrž prázdnotu. Nikdo ji nepronásleduje a neohrožuje, ale nikdo ji ani nepostrádá, nikdo od ní nic nepožaduje a neočekává, nikdo ji nechápe, neboť noví přátelé ji interpretují podle svých osobních jednostranných a zkreslených představ o “Východu” Lehkost, původně u Parmenida míněná jako samozřejmost, hra a spontánnost bytí, se mění v nezávažnost, v bezvýznamnost, v nic neříkající prázdno.

Láska Franze a Sabiny končí neporozuměním a rozchodem v atmosféře hmotného dostatku a společenských úspěchů. Láska Tomáše a Terezy se naopak naplňuje v nejnižším bodu společenské degradace. v rezignaci na odborné uplatnění a velkoměstský komfort. Na okraji provinční, venkovské existence, která je vzdálená centru a proto lhostejná jeho kontrole, která je však rovněž “zdevastovaná” a má daleko k přírodní idyle: zde končí jejich láska náhodnou, absurdní tragédií, autohavárií.

Od “Směšných lásek” a “Žertu” se čtenáři a zejména čtenářky ptají, co je v Kunderově próze výmyslem a co je inspirováno osobní zkušeností. Nejde jen o pouhou zvědavost, jde o legitimní otázku vztahu fikce a intelektuální konstrukce k osobnímu prožitku a jedinečné konkrétní zkušenosti ve významové výstavbě Kunderovy prózy. - Kundera odpovídá na tuto otázku velmi přesně a podává přitom jednu z nejvýstižnějších charakteristik

románu: “Postavy mého románu jsou moje vlastní možnosti, které se neuskutečnily. Proto je mám všechny stejně rád a všechny mne stejně děsí: každá z nich překročila nějakou hranici, kterou jsem já sám jen obcházel. Právě ta překročená hranice (hranice, za kterou končí moje já) mne přitahuje. Teprve za ní začíná tajemství, na které se ptá román. Román není konfesí autora, ale zkoumáním toho, co je lidský život v pasti, kterou se stal svět.”

Milan Kundera se jako spisovatel skutečně “našel” v okamžiku, kdy napsal svou první prózu, povídku “Já, truchlivý bůh”, zahajující “Směšné lásky”. Dnes je na celém světě uznávaným pokračovatelem tradice střeoevropského filozofického románu, spjaté s dílem Kafky, Musila a Brocha. “Směšné lásky” byly předehrou, uvádějící jeho velkou románovou symfonii, cyklus románů “Žert”, “Život je jinde”, “Valčík na rozloučenou”, “Kniha smíchu a zapomnění”. Jeho nový román, “Nesnesitelná lehkost bytí”, tvoří další článek tohoto cyklu, který se stal moderní “Lidskou komedií” 20. století, bohatou variacemi témat a vyprávěčských technik, avšak jednotnou vnitřním pojetím.

Režim, který chtěl Milana Kunderu umlčet, daroval paradoxně evropské literatuře jednoho z největších romanopisců druhé vřle 20. století.

Květoslav Chvatík

Konstanz, 1. dubna 1984